CIHM
Microfiche
Series
(Monographs)

ICMH
Collection de
microfiches
(monographies)

Canadian Institute for Historical Microreproductions / Institut canadien de microreproductions historiques

© 1999

The copy filmed here has been reproduced thanks to the generosity of:

National Library of Canada

The images appearing here are the best quality possible considering the condition and legibility of the original copy and in keeping with the filming contract specifications.

Original copies in printed paper covers are filmed beginning with the front cover and ending on the last page with a printed or illustrated impression, or the back cover when appropriate. All other original copies are filmed beginning on the first page with a printed or illustrated impression, and ending on the last page with a printed or illustrated impression.

The last recorded frame on each microfiche shall contain the symbol → (meaning "CONTINUED"), or the symbol ▽ (meaning "END"), whichever applies.

Maps, plates, charts, etc., may be filmed at different reduction ratios. Those too large to be entirely included in one exposure are filmed beginning in the upper left hand corner, left to right and top to bottom, as many frames as required. The following diagrams illustrate the method:

L'exemplaire filmé fut reproduit grâce à la générosité de:

Bibliothèque nationale du Canada

Les images suivantes ont été reproduites avec le plus grand soin, compte tenu de la condition et de la netteté de l'exemplaire filmé, et en conformité avec les conditions du contrat de filmage.

Les exemplaires originaux dont la couverture en papier est imprimée sont filmés en commençant par le premier plat et en terminant soit par la dernière page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration, soit par le second plat, selon le cas. Tous les autres exemplaires originaux sont filmés en commençant par la première page qui comporte une empreinte d'impression ou d'illustration et en terminant par la dernière page qui comporte une telle empreinte.

Un des symboles suivants apparaîtra sur la dernière image de chaque microfiche, selon le cas: le symbole → signifie "A SUIVRE", le symbole ▽ signifie "FIN".

Les cartes, planches, tableaux, etc., peuvent être filmés à des taux de réduction différents. Lorsque le document est trop grand pour être reproduit en un seul cliché, il est filmé à partir de l'angle supérieur gauche, de gauche à droite, et de haut en bas, en prenant le nombre d'images nécessaire. Les diagrammes suivants illustrent la méthode.

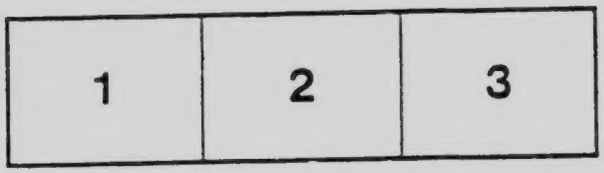

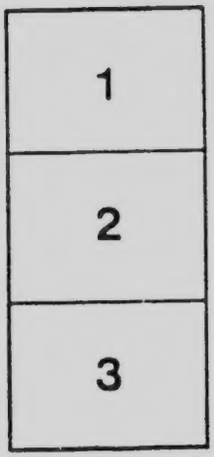

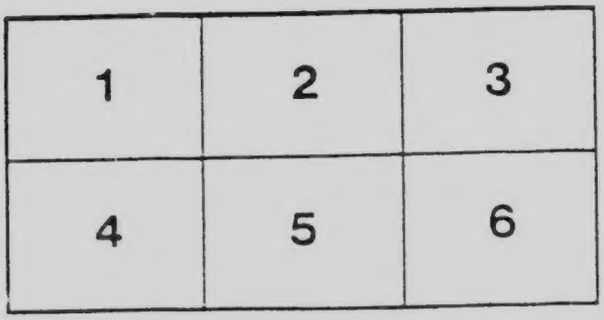

Борба Українського Народу за Волю і Незалежність.

Купіть Собі Велику Ілюстровану Книжку

„ГЕРОЙСЬКА УКРАІНА.“

В якій знайдете дуже гарні фотографічні образи і описи:

Українського війська, Січових Стрільців, Українських повстанців, Галицької (укр.) армії, Українських провідників, отаманів, полковників, офіцирів, діячів, як Вітовський Петлюра, Петрушевич, Винниченко, Грушевський, Мазепа, Мартос, і богато других українських діячів, які брали живу участь в українській борбі за свою державу і народ.

Під зглядом артистичного виконаня і красоти "Геройської України", запевняємо що се найкрасший і найбільший ілюстрований альбом українських героїв з нашої воєнної доби за роки: 1914—1920.

Кожда українська родина, кожде українське товариство, кождий грамотний Українець в Канаді і Америці повинен мати сю велику ілюстровану книжку у себе. Крім образків автор книжки д. Осип Метас подає в ній короткі записки і спомини зі свого побуту на Україні.

ЦІНА КНИЖКИ $1.50.

Українська Книгарня

850 Main Street. **Winnipeg, Man.**

ФІЛІЇ: 1708 Rose Street, Regina, Sask. — 9753 Jasper Avenue, Edmonton, Alta.

М. Заславський

Д. Долинський.

Борба Українського Народу за Волю і Незалежність.

Огляд подій за р.р. 1918, 1919 і 1920.

НАКЛАДОМ "РУСЬКОЇ КНИГАРНІ",

850 Мейн Ст. — — — Вінніпеґ, Ман.

DK508
.8
D574
***

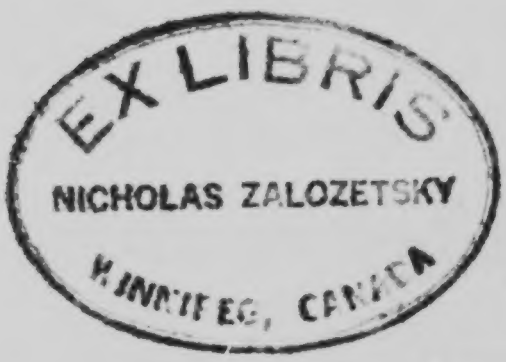

I. Революцийна Україна.

Вступ. Велика російська революция й Центральна Рада. Перший український конґрес. Перший військовий зїзд. Перший всеукраїнський селянський зїзд. Перший універсал Центр. Ради. Генеральний Секретарият. Другий універсал Центр. Ради.

Український Нарід переживає великі в своїх розмірах події і глибокі в своїх основах переміни. Йде важка і нерівна боротьба за долю і волю Рідного Краю. Всї ріки нашої Батьківщини счервоніли кровю найкрасших борців. У високих карпатських горах і в кавказських яругах відбиваєть ся відгомін бою. Стогне поорана кулями українська земля і серед глухої, могильної мовчанки бє піднебесні зводи крик розпуки катованого люду.

Двайцять літ за вчасно захопила нас в свій страшний вир велика сьвітова заверуха. Наш национальний орґанїзм не був іще так сильний, щоби оперти ся успішно у всїх ситуаціях нестримним ударам. Анї в Австриї, анї в Росиї не мали ми найменшої спромоги насталити наші мязи, щоби в слушний час дати належний відпір насильникам, напасникам і грабіжникам. Заковані в міцні кайдани і звязані путами вікової неволї, нищені економічно, обкутані безпросьвітною темрявою, виховувані нашими ґнобителями в ідеольоґії раба — не могли ми бути на стільки духово здисціплїновані, щоби за першим повівом волї почути себе вільними і свобідними. До того-ж іще через невідрадні умови вікової неволї не могли в нас народити ся люди на розмір тих подій, що ми їх переживаємо. Наша доба на українській землї подібна до часів великої української революциї Богдана Хмельницького та до часів руїни після смерти сього ґеніяльного полководця. Ріжниця, без сумнїву, значна і в умовинах часу, і в структурі народу, і в розуміню всенародних кличів. Суть боротьби одна і та сама: змаганє висвободити ся з під власти чужинців, збудувати на своїй землї

власну державність, увільнити ся від визиску і плянтаторства відвічних ворогів.

Те, що геройська козаччина переживала в XVII. ст. довгими десятилітями, те саме тепер, в віці пари і електрики, переходимо ми в кількох роках.

На протязі століть наш нарід складав великі жертви на жертвеннику свободи. Мимо того не поталанило нам заяснїти вольними в сім'ї народів. Одначе ніяка жертва не може бути безуспішна, бо ніщо в сьвіті не гине. Тому мусимо вірити, що теперішна боротьба не може покінчити ся Полтавою. Сума наших вікових жертв мусить принести сподївану і довгожданну волю. Зрештою велика сьвітова війна, розпочата сильними сього сьвіта для їх власних цїлий і інтересів, всунула зброю в руки рабів. І ті раби не випустять зброї так довго, аж увільнять ся від гнобителїв. Український Нарід перейшов дуже коштовну школу, дорого заплатив за науку, але є на стільки талановитий і понятливий, що зуміє ту науку пристосувати у всїх обставинах. Се одно, мимо важких розчаровань, мимо незаступних страт, мимо руїни і знищеня, мимо мук і терпінь, мимо сліз і крови, — дає нам повне право радїти, що живемо власне в сїй роковій хвилї, коли невідклично наступить висвободжене нашої нациї.

* * *

Моїм завданем представити перегляд подій на українських землях за рр. 1918 і 1919. Одначе, щоб те представлене вийшло більш повне і суцїльне, я коротко наведу головні події на Наддніпрянській Україні за р. 1917. від великої російської революциї (ширше гл. Календар "Просьвіти" за р. 1918. статя д-ра Івана Крипякевича: Закордонна Україна в роцї 1917.).

Вибух великої російської революції в Петербурзї в марті 1917 р. відбив ся широким відгомоном на Вкраїні. Всї активні елементи українського громадянства негайно взяли ся до працї над відбудовою і поширенем українського житя, розгромленого царським урядом. Дня 7. марта 1917 р. представники українських орґанїзацій Київа обєднали ся в спільну орґанїзацію під назвою; Українська Центральна Рада. На чолї Ради станув заслужений проф. Михайло Грушевський. Першим зав-

данєм Ради було підняти побиту українську масу, представити їй вагу положеня, з'ясувати нові умови та потягнути до твореня нового житя. Задля сього послужила випущена відозва до українського народу та велика загальна маніфестація в честь революциї, що відбула ся 16. марта в Київі. В три дні пізнійше уладжує Центральна Рада Сьвято Вільної України в Київі. Того самого дня відбуло ся велике українське віче під проводом Антоновича, на котрім виставлено домаганє автономії України.

Звістки про події в Київі та про створенє Центральної Ради летом блискавиці обійшли Україну, викликуючи всюди великий запал. Незабаром з усіх усюдів України починають напливати депутациї до Центр. Ради, як до українського уряду. Се склонило Центр. Раду застановити ся над створенєм центрального орґану, котрий мав би право говорити в імени України не лише морально, але й правно (юридично). В тій цїли скликано на 6—8. цьвітня 1917 р. перший український конґрес. Завданєм сього першого вільного з'їзду було покласти основи під державне будівництво України. Там внесено між иншим резолюциї про забезпеченє тої автономії в новім федеративнім ладї Росиї, про федеративну і демократичну российську республику, про орґанїзацію Краєвої Ради з представників українських країв і міст, про практичне пристосованє самоозначеня народів на териториї Росиї, про встановленє границь між поодинокими народами Росиї, про союз народів российської республїки та про Установчі Збори.

Реалїзацію сих резолюций поручив з'їзд Центр. Радї, що незвичайно підняло авторитет Ради. Таким чином перша Центр. Рада, що обєднувала початково лиш українські орґанїзациї Київа, дуже скоро поширила свою проґраму в напрямі полїтичнім і навіть економічнім.

Місяць пізнійше (5—8 мая) відбув ся перший український військовий з'їзд, який крім військових питань зайняв ся теж полїтичними і економічними справами. Перш усього з'їзд вповні потвердив постанови конгресу, одобрив діяльність Центр. Ради та визнав її єдиними орґаном, правосильним вирішати всї справи, що відносять ся до України. Для переведе-

ня своїх військових справ установив з'їзд **Ґенеральний військовий Комітет** при Центр. Раді.

Як вже згадано головною справою, що стояла на черзі невідкличних питань всіх українських віч і з'їздів, була справа автономії України. Центр. Рада початково передавала свої домаганя Тимчасовому Правлїню через Українську Раду в Петербурзі, а коли не надходили бажані відповіди, вислано окр. делеґацию до Тимч. Правлїня. Одначе й делеґация не могла діждати ся вдоволяючої полагоди і тому покинула Петербург. Аж на початку червня надійшла відповідь, що правительство кн. Львова **одноголосно** відкинуло всї українські домаганя.

Ся подія припала менше-більше на ту хвилю, коли до Київа був скликаний **перший всеукраїнський селянський з'їзд,** котрий радив в днях від 28. мая до 2 червня. З'їзд доповнив Центр. Раду своїми представниками і поручив їй негайно домагати ся від Тимчасового Правлїня сповненя всїх українських домагань. Зараз по закінченю з'їзду розпочала ся четверта сесия Ради, на котрій по довших і гарячих дебатах постановлено всупереч опірному становиску Тимч. Правлїня негайно приступити до закладаня підвалин автономного ладу на Україні. В тім самім часї скликано другий всеукраїнський військовий з'їзд, заборонений тодїшним военним мінїстром Керенським. І сей з'їзд рішучо обстояв домаганя Центр. Ради та вибрав Раду військових депутатів, котра в цїлости увійшла в склад Центр. Ради. Коли з'їзд кінчив свої наради, д. 9. червня вечером появив ся перший унїверсал Центр. Ради до українського народу. В унїверсалї наведено всї домаганя Центр. Ради до Тимч. Правлїня і візвано український нарід до будови власної державности на українських землях "...Український Народе, — писало ся там, — нас приневолено, щоб ми самі творили нашу долю. Коли Тимч. російське правительство не може дати ладу в нас, коли не хоче разом із нами стати до великої роботи, то ми самі повинні взяти її на себе. Се наш обовязок перед нашим краєм і перед тими народами, що живуть на нашій землї. І через те ми, Українська Центральна Рада, видаємо сей унїверсал і оповіщаємо: від нинї самі будемо творити наше житє."

Ось так Центр. Рада, ігноруючи російське правительство

і спираючись на український нарід, почала сама творити основи державного будівництва. Задля здобутя фондів Рада наложила податок на громадян України. Універсал всюди прийнято з великим запалом, а в багатьох місцях сам народ підвишив наложений податок.

Перейнявши на себе обовязки зверхної влади на Україні, Центр. Рада постановила дня 15. липня реорганізувати ся та утворити український кабінет міністрів під назвою **Генерального Секретарияту**. Таким чином обовязки українського Сойму перейняла Центр. Рада, а обовязки її виконавчого органу Ґен. Секретарият.

Мимо перепон і відмовного становиска російського правительства організация державної влади на Україні йшла скорим кроком вперед. Вкінці російський уряд побачив, що його опір на ніщо не здаєть ся, тому постановив піти на уступки. Сю свою зміну зазначив він насамперед відозвою до "братів Українців", в якій заклинав, щоби Українці не йшли погибельною дорогою роздробленя сил визволеної Росиї, не відривали ся від спільної батьківщини, не вносили "братовбійчої усобиці в народні ряди". Після того постановлено післати у Київ для залагоди окрему комісію з кн. Урусовим на чолї. В межичасї назрівали дальші події. Дня 25 червня відбула ся в Петербурзї велика 75-тисячна маніфестація українських салдатів і робітників за сповненєм українських домагань. Се спонукало міністрів Терещенка та Церетеллї, до котрих опісля прилучив ся Керенський, негайно виїхати в Київ для переговорів з Центр. Радою. Наступила пята сесия Ради, на котрій ухвалено поповнити склад Ради представниками национальних меншостей на Україні. Порозуміне з национальними меншостями мало своє значіне в переговорах з російськими міністрами. Дня 29. і 30. червня наступило порозуміне, а вже 3. липня прийшла з Петербурга телеґрама про затверджене угоди Тимч. Правлінєм та про виступлене з російського кабінету трьох міністрів — кадетів. Після сього уложено й видано враз з декляраціею російського уряду другий універсал Центр. Ради. В нім говорило ся про згоду з Тимч. Правлінєм, про порозуміне з национальними меншостями та повідомляло ся про внутрішну ор-

ґанізацію Ради і її найблизші задачі. Дня 15. липня виїхала друга делеґация Центр. Ради до російського уряду в справі остаточних переговорів. Мимо згоди російський уряд не міг погодити ся з істнованєм Ґен. Секретарияту, а коли вже мусів, то намагав ся всіми способами обмежити його компетенцию. Не зважаючи на українську делеґацию і довершену у Київі угоду, російський уряд оголосив 4. серпня свою інтрукцию Ґен. Секретариятови, котрою обмежено власть Центр. Ради і її виконавчого орґану на териториї, заселеній українським народом, і зменшено скількість ґен. секретарів.

Все се стало ся причиною деяких непорозумінь між українськими партиями та привело до крізи в Ґен. Секретарияті. Українські соціялісти - революционери, що творили найсильнійшу ґрупу в Центр. Раді і вже тоді голосили суверенність Укр. Установчих Зборів заявили ся за знехтованєм інструкциї инші змагали до злагоди. Вкінци уступив Ґен. Секретарият Винниченка, а на його місце прийшов Секретарият Дмитра Дорошенка. Та сей вдержав ся лиш кілька днів , після чого Винниченко вернув до керми.

Розвиток державного будівництва на Україні від початків великої російської революциї до першої крізи в Ґен. Секретарияті йшов семимилевими кроками. Українська Центр. Рада, початково лиш виконавчий орґан київських орґанізацій, на протязі пів року стала не лиш виконавчим, але й законодатним орґаном всієї України. Сама-ж Україна, через довгі століття лиш "Малоросия" у великій імперії білих царів, доведена до стану национально - політичної мертвоти політикою царського уряду, не лиш віджила, пробудила ся, але й здобула територияльну автономію. Розумієть ся, отся куца автономія не вдоволяла українського народу і її прийнято тільки примусом (опозиция национальних меншостей, зріст контреволюциї), одначе все-ж таки був здобутий і закріплений один щебель на драбині державно-правного ладу на Вкраїні.

В широких українських колах зростало невдоволенє до російського правительства. Йшла остра критика другого універсалу, котрим проголошено угоду. Говорено, що сей універсал сплямив день української волі. Покінчив ся один етап за-

гально-російської революциї, в котрім не сповнили ся мрії і надії українського народу. Пропало українське військо, а український народ знову пішов під керму московського народу.

До тепер йшло все легко, без великих зусиль, приймало ся, що давали, без великих напружень, без різких спротивів. Одначе тямучі люди бачили відразу, що уступки російського правительства були вимушені скрутним положенем та що воно їх відбере, скоро тільки зросте в силу і усталить новий лад Росиї. З другого бо. у всї уступки творили за вузкі рамки для повного житя українського народу. Тому перед завтрішним днем станув тернистий шлях, засіяний кістками і политий кровю, шлях, що ним мусів піти український народ в тяжку визвольну боротьбу за право житя, за долю і волю.

II. На шляху до суверенности.

Декларация Ґен. Секретарияту. Боротьба за Українські Установчі Збори. Реакция підносить голову. Нові з'їзди; положенє на Україні. Київ — новим державним центром. Большевицький переворот. »Трикутний бій« у Київі. Третий універсал Укр. Центр. Ради.

Крізою в Ґен. Секретарияті покінчив ся один период боротьби українського народу на шляху самовизначеня. Україна користаючи з важкого положеня централїстичного уряду кн. Львова, а опісля Керенського, вспіла здобути автономію. Одначе, як вже згадано, автономія не могла вдоволити широких мас. З другого боку була вона дуже купа; Центр. російський уряд міг, поминаючи Центр. Раду і Ґен. Секретарият, робити на Вкраїні, що йому подобаєть ся.

Після крізи в Ґен. Секретаріяті Винниченко небавом знову вернув до керми. На засіданю Малої Ради, дня 12. жовтня 1917., Винниченко, як президент Секретарияту, зложив декларацию, в котрій намічено діяльність сього виконавчого орґану. На першому місці зазначив він, що Ґен. Секритарият є відповідальний перед революцийним парляментом України т. є. перед Центр. Радою, дальше підніс державне право України: "Основою нового житя кожда нация уважає право на

своє национально-державне самоозначенє. Українська демократия голосом своїх з'їздів, організаций і революцийного парляменту — Центральної Ради виразно зазначила свій майбутний национально-політичний стан яко рівноправного державного тіла в федеративній республиці Росиї. Стоючи твердо на визначеній позициї, що має на увазї єдність российської федеративної республики, Ґен. Секретарият у своїй национально-політичній роботї простувати-ме до тої мети й організацийними, творчими засобами має забезпечити українському народови державне право на його землї. Основи будучого ладу України згідно з умовою з тимчасовим правительством 16. липня має виробити Укр. Центральна Рада у формі автономного статуту України." Першою умовою будучого ладу України, — по словам декляраций — має бути обєднанє всієї української землї. Дальше намічаєть ся всіми силами змагати до миру та постарати ся, щоби в будучій российській мировій делеґациї були представники українського народу. Усім национальним меншостям на Вкраїні забезпечуєть ся усї, потрібні їм до житя і розвитку права. Ґен. Секретарият плянує також поширити свою діяльність на ті области житя України, яких не обняла інструкция тимч. правительства, а саме розширити свою компетенцию в справі харчовій, дорожній, почтово-телеґрафічній, судовій і військовій. Для повної вияви волї українського народу та для ухваленя конституциї України будуть скликані Українські Установчі Збори (конституанта). Крім декляраций Ґен. Секретарият видав відозву до населеня України, котрою повідомив горожан про обнятє власти.

З хвилею, коли перший раз впало слово про Українські Установчі Збори, — українська демократия ступила на шлях боротьби за незалежність України, за повну суверенність українського народу. Сей клич перший раз кинула мабуть найбільша українська партия — социялїстів - революционерів. Центр. Комітет тої партиї вже з кінцем липня 1917 р. приняв отсю резолюцию: "Виходячи з принципу нічим необмеженого самоозначеня наций, вважаючи, що тільки само населенє України має право рішати про майбутну долю України і про її відношенє до Росиї, стоячи разом з тим на становищи, що фе-

дерация може бути заключена тільки шляхом добровільного договору між суверенними нациями, Українська Партия социялістів - революционерів визнає необхідним скликанє Установчих Зборів України на основі вселюдного, тайного, рівного, безпосередного і пропорционального виборчого права. Установчі Збори України повинні встановити політичний лад України, перевести всї социяльно - економічні реформи (в першу чергу аграрну), проголосити суверенність України установити відношенє України до Росиї та виробити ті умови, на яких Україна може приступити до федерациї з иншими нациями бувшої російської імперії. Постанови Установчих Зборів України мають мати суверенний характер і всеросийські установчі збори не мають права їх зміняти."

Після сього гасло суверенних Укр. Установчих Зборів стало популярним, полонило уми провідних мужів та знайшло свій вислів в декларациї Ґен. Секретарияту. Москалї рішучо виступили проти Укр. Установчих Зборів. Представник російської партиї кадетів (конституцийних демократів) в Малій Радї, Крупнов, заявив, що його партия тільки тодї погодилась би з думкою окремих Укр. Установчих Зборів, коли-б вони були скликані після всеросийських установчих зборів, та коли-б сї останні встановили їх компетенцию. Російська буржуазия не думає теж признати Центр. Ради українським парляментом, анї відповідальности Ґен. Секретарияту перед Радою. Подібної думки були й російські социялїсти - меншевики. Инщі национальні меншости через своїх представників відносили ся здержливо й неясно до напряму діяльности Ґен. Секретарияту. Та вже тепер почали зарисовувати ся два ворожі табори між революцийною демократиєю України, не згадуючи про реакционерів, котрі притихли і не подавали майже ніяких признак житя. По однім боцї станула українська революцийна демократия в особах своїх найкращих представників по другім боцї члени тих наций, що до революциї гнобили Україну політично, культурно і економічно. Перші змагали до створеня і затвердженя такого ладу на Українї, котрий би від нікого незалежному українському народови дав змогу, основу і форми повного розвитку, — другі все ще намагали ся всїми

способами не випустити України з під своєї гнітучої опіки.

Становиско противників Укр. Установчих Зборів змогло ся ще більше, коли з Петербурга надійшли звістки, що сенат відмовляєть ся опублікувати інструкцию Ґен. Секретариятови України. На засіданю першого департаменту сенату, дня 15. жовтня 1917 р. більшість сенаторів спротивила ся опублікованю інструкциї з огляду на те, що вона незаконна. Інструкция установляє автономію України, а тимчасом, тимч. правительство не має до сього ніякого права. До сього управнені виключно всеросийські установчі збори, які являють ся верховною властию Росиї. Сенат, що станув на сторожі законности, зміцнив вправді ворожий Україні табор, та скріпив волю і рішучість українських партий в боротьбі за право України. Росийські сенатори помилили ся, коли думали, що право житя і розвитку українського народу містить ся в мертвих буквах росийської законности, а не в твердій волї українських мас — бути господарем на своїй землї — та не в революциї, котра скинула царську владу і розвязала всї добровільні і насильні умови співжитя з Росиєю.

Справа Українських Установчих Зборів не могла вже зійти з порядку дня. З кінцем жовтня відбуло ся бурливе засїданє Малої Ради, посьвячене тій справі. Про потребу скликаня суверенних Укр. Установчих Зборів реферував Олександер Севрюк. Сю справу обговорювала окрема комісия, до котрої входили теж представники меншостей, та сї останні систематично ігнорували засїданя комісиї. Рада сама повинна розвязати сю справу і на протязї двох тижнів обробити проєкт про Укр. Установчі Збори. Гасло окремих Установчих Зборів так прийняло ся серед укр. населеня, що деякі повіти вже й вибрали своїх кандидатів. Дискусия, яка зараз після сього вивязала ся, була незвичайно цікава, бо відразу виявила правдиве обличе представників национальних меншостей. Проти Укр. Установчих Зборів виступили тепер не лише Москалї, але й Жиди. Представник жидівського Бунду Рафес завважив, що се може довести до розриву з Росиєю, проти чого його партия буде бороти ся, вважаючи такий акт контрреволюциєю. Росийські меншевики й социялїсти - революционери устами сво-

їх представників зазначили, що будуть рішучо виступати проти всяких відосередних тенденций. Всї укр. партиї заявили ся за Укр. Установчими Зборами, а голова Секретарияту Винниченко несподївано виявив себе прихильником суверенности — тим більше, що Україна нїколи не давала обіцянки не виходити із складу російської держави. Конець кінців ухвалено вибрати комісию для уложеня проєкту закону про Укр. Установчі Збори. Російські партиї відтягнули ся від виборів до сеї комісиї.

Отся постанова Центр. Ради наробила великого шуму в російській пресї Заворушили ся всї темні сили Росиї. Одночасно прокуратор київської судової палати звернув ся до російського міністра праведливости Малянтовича, в якім порядку має відбувати ся судове слїдство проти Укр. Центр Ради й Ґен. Секретарияту? Йому припоручено не рахувати ся зовсїм з полїтичними умовами, тільки при слїдстві кермувати ся законом і вимогами слїдчого процесу. Ґен. Секретарият се орган тимч. правительства. Коли секретарі нарушують закон, то вони підлягають карній відповідальности за урядовий злочин.

Знаємо, як виразне й рішуче становиско в справі Укр. Установчих Зборів зайняли укр. социялїсти - революционери. За те инші укр. партиї вправдї стояли за Укр. Установчу Раду, але здержували ся виразно і явно сказати, що Україна йде на розрив з Росиєю. Під впливом галасу російської преси, яка з піною на устах накинула ся на змаганя Українців до державної самостійности, Винниченко звернув ся з письмом до преси. В нїм зазначив він, що суверенність Укр. Установчої Ради необхідна, яко умова певного й примусового прояву доброї волї демократиї України. Суверенність — на його думку — ще не рішає прояви сеї волї в бік відокремленя від Росиї й незалежности. Дня 30. жовтня 1917 р. відбуло ся засїданє Комітету Центр. Ради, на котрім Винниченко зложив отсю заяву: Укр. Ґен. Секретарият, признаючи в купі з усією демократиєю російської держави право кождій нациї на повне самоозначене, тим самим признає і за українським народом право свобідно, без усяких обмежень проявити свою волю на Укр. Установчій Радї. Разом з тим Ґен. Секретарият, твердо стоячи на грун-

ті своєї декляраціі, котру приняли всї фракциї Центр Ради проти одного голосу представника партиї народної свободи (кадетів), проводити-ме свою діяльність в напрямі указаного в декляраціі становиска. В дискусиї знову стерли ся два табори: український і централїстичний.

В межичасї дальше поступила орґанїзация всїх творчих сил України. Революция принесла волю. Люди, що нїколи не зазнали свободи вільного громадянина, тепер всїми силами змагали обєднати ся до спільної працї в гуртки, спілки і союзи. Розумієть ся, що волею треба також вміти користувати ся. Від волї до анархії лише один крок. Ми пізнїйше побачимо, як люди злої волї, непривчені до впорядкованого вільного житя, спричинили хаос і анархію на Українї, що довгі місяцї була оазою ладу, порядку і законности на териториї бувшої Росиї

Початок осени 1917 р. зазначив ся новими з'їздами ріжних орґанїзаций. Буду їх лиш нотувати, не маючи наміру ширще спинювати ся над ними. Перш усього годить ся згадати про з'їзд "Вільного козацтва". Зародило ся воно у звенигородськім повітї на Київщинї. Його метою було виступити проти безладя, яке подекуда починало зазначувати ся ізза недостачі цїпко зорґанїзованої власти. Небавом орґанїзация "Вільного Козацтва" поширила ся на Білу Церкву, Умань, Канів, Нїжин. Була се початково щиро демократична орґанїзация, та поволи з її зростом підпала під вплив багатого селянства. Центр. Рада, скликуючи з'їзд з представників козацтва, мала мабуть намір тим чином здїйснити мрії социялїстичних партий про всенародню мілїцию. Вироблено статут вільного козацтва, та, на жаль, його розвій не зовсїм пішов в напрямі, задуманім Центр. Радою. Провід сеї орґанїзациї опинив ся в руках гетьманських потомків кн. Кочубея і Скоропадського, пізнїйшого гетьмана. Виднїйшої ролї вільне козацтво не відіграло.

На той сам час припадає теж другий всеукраїнський учительський з'їзд. Він зайняв ся горячо справою української школи та ухвалив постанови-дезідерати до Центр Ради про українїзацию школи, про позашкільну осьвіту на Українї, про управу шкіл. Учительський з'їзд підпер становиско Центр.

Ради в боротьбі з тимч. правительством в справі об'єднаня всієї української териториї під рукою одної української влади Центр. Ради.

В жовтні 1917 р. відбув ся в Київі також з'їзд губерніяльних комісарів автономічної України. Із звітів поодиноких комісарів виявило ся, що Україна, хоч довго встояла ся перед анархією, починає вступати в фазу важкої крізи. Воно й не диво. Раз, що на Україну насувала ся важка хвиля анархії, котра бушувала на півночі, у великоруських губерніях. Там підготовляв ся вже тоді смертельний бій між російською буржуазиєю і революцийним пролєтариятом. Вже тоді проносили ся шумні кличі: Вся власть робітничо-жовнірським радам! З другого боку Україна була найблизша фронту, а через те й підпадала всім нещастям, які там підготовляли ся. Знову-ж селяни не всюди порозуміли як слід кличі про земельну реформу. До Київа доходили сумні звістки. Здеморалізоване військо нищило українські села, грабувало збіже, худобу, розгромлювало оселі. Салдати палили хати, спускали стави, в пошукуваню за рибою), нищили засіви, розгромлювали склади алькоголю, насилували жінок. В [illegible]ших місцях діяли ся безпорядки на земельнім і лісовім п[illegible]ді. Силою забирано поміщицьку землю, без пляну руйновано велику земельну власність, вирубовано ліси. По селах почали ширити ся грабіжі і крадіжа. До того-ж іще перед Україною стояла страшна мара —демобілізация армії. Отсї з'явища зовсім не були пригожі для закріпленя нової влади і то в часї, коли перед українським урядом і укр. демократиєю станула грізна конечність невідкличної боротьби з російською буржуазиєю і російськими сосоціялістично-централістичними елементами. Треба було готовити ся до важкого і затяжного бою. З признанєм годить ся піднести, що українська демократия робила все можливе, щоби найти союзників в тій боротьбі. Українські провідники постановили проти одностайного московського фронту поставити суцільний фронт недержавних народів. Се був не політичний романтизм Кирило-Методиївців, так пророчисто вимріяний в "Книзї битія українського народу," написаній Костомаровим. Се вже не наївність, коли справді думало ся, що

славянські народи буде можна зєднати для спільних політичних і культурних цілий, а Україна займе почесне і провідне місце в славянській родині. Ні, в серці України — замісці славянських братів, знайшли ся представники живих націй що стогнали у важкім ярмі царизму.

З'їзд народів радив в Київі від 21. до 28 вересня 1917 року На з'зд прибули представники Українців, Білорусинів, Литовців, Лотишів, Естонців, кримських Татар, Грузинів, донських козаків і Жидів. По привітах й рефератах ухвалено резолюции про федеративний устрій російської держави, про загально державну та краєві мови, про Раду Народів, про Установчі Збори,, про мирову конференцию, про национально - персональну автономію, а опісля про поодинокі нациї і їх домагання Поляки не брали участи в з'їзді. лиш під конець з'їзду представник польської социялістичної лівиці Лукашевич прочитав декларацию від київської секциї соц. партиї. В ній станув він на точці повної незалежности кождого народу, говорячи: "ґрунтовне та всебічне перебудоване державного орґанізму і громадянства на широких демократичних підвалинах може бути осягнене тільки при цілковитій політичній незалежности. Всяке підлягане иншій державі затримує розвиток громадянства, всіх творчих сил народу, і, збільшаючи визискуване підлеглих другій державі трудящих народних мас, ослаблює сили пролетарияту і трудового селянства в їхній клясовій боротьбі та визволене з економічного, політичного і национального гніту."

Недержавні народи Росиї поєднали ся під проводом Українців на плятформі спільної боротьби проти нациї-пана і гнобителя, моск. народу. Та серед підготовчої роботи наступили події, що роз'єднали спільні сили народів, зглядно перепинили обєднуючу акцию.

Тими подіями була горожанська війна і большевицьке повстане в Петербурзі. Від самого початку великої російської революциї замітний був поділ російського громадянства на два супротивні, а згодом і ворожі табори. Знаємо початки революциї і тих людий, що їх революцийна хвиля винесла на верх. Першими наглядними керманичами і творцями револю-

ційних подій були представники російської буржуазиї. Перший революційний кабінет — тимчасове правительство — сеж кадети. На чолї правительства стояв кн. Львов, та справдішним його головою був провідник кадетів проф. Павло Мілюков. В часї, коли треба було скоро рішати і ще скорше дїлати, сей професор вмів гарно говорити. Проповідував імперіялїстичний лїбералїзм, котрого не розуміли маси робітництва і мужицтва. Не було сумніву, що ті маси готували ся повалити буржуазний імперіялїзм — так само, як вони змели заборчий царат. Мілюков був на стільки далекоглядний, що - и уступив скорше, ніж се стало ся. Після нього прийшов до власти "герой революциї" Керенський. Сей гомінкий чоловік бажав творити поміст між буржуазиєю і пролєтариятом, сей спосібний адвокат великими словами хотів "виграти справу". Мав навіть успіхи. Здавив авантуру Корнїлова та не встояв ся перед тими, що вміли голосити і частинно здійснювати ще красші кличі і обіцянки. Під кінець диктатури Керенського анархія обняла майже цїлу Росию. А тут лунали вже большевицькі поклики і гасла. Большевики захопили широкі народні маси двома гаслами: негайний мир і негайне передане землї селянству. На місце Керенського вступив на престол російських самодержців большевицький папа, божище темних салдатських мас, пяних матросів і простолїнійних, наївних ідейників самодержець і миротворець Ленін-Ілїн-Улянов.

Заки одначе большевики захопили владу в Росиї, на Українї йшла орґанїзация одностайного фронту проти російських централїстів. Тимч. правительство обмежило автономну Україну лиш до пятьох ґуберній, а у відомій інструкциї застерегло собі іменоване урядників з поминенєм Ґен. Секретарияту. І се дїялось власне тодї, коли українська демократия наглядно бачила всю ілюзоричність такої автономії та чим раз явнїйше і виразнїйше ставала на шлях самостійности і незалежности. Дня 2. падолиста відбув ся в Київі третий всеукраїнський військовий з'їзд. На сїм з'їздї прозвучали нотки, котрі виразно вказували на бажанє України стати вільною державою. Виступ представника партиї українських социялїстів-революционерів М. Ковалевського з жаданєм суверенних Укр. Устан-

Зборів стрінули всї з небувалим захопленєм. Він накликав за кинути всяку компромісовість, а власними силами утворит Укр. Демократичну Республику. Такі думки на з'їздах і збо рах приймали ся з великим запалом. І се піддержало Ґен. Се кретарият в дальшій акциї. Поки-що проголошено з'єднан всїх укр. земель Росиї. Дня 3.. падолиста 1917. появила с отся відозва Ґенерального Секретарияту:

ВІД ҐЕНЕРАЛЬНОГО СЕКРЄТАРИЯТУ УКРАЇНИ!

Ґенеральний Секретарият повідомляє всїх горожан всї правительственні уряди, полїтичні і правительственн орґани на Українї:

Центральне правительство всієї Росиї не має змог управляти державним житєм. Цїлі краї зостали ся бе правлячих центрів. Тому зростає замішане полїтичне, го сподарське й суспільне. З огляду на те, Секретарият до повнюєть ся тимчасово ґенеральними секретарями для справ: харчових, військових, судових, почтових, телеґра фічних і комунїкацийних. Компетенция Ґен. Секретарияту поширяєть ся на всї ті ґубернії, де більшість населен складаєть ся з Українців. Тому ґубернії херсонська, харків ська й таврийська (без Криму) включають ся в територию України.

Всї орґани тих ґуберній, а також горожани єдиної У країни всїх народностий мають звертати ся з усїми спра вами до відповідних секретарів Ґен. Секретарияту.

Всї чутки і розмови про сепаратизм, про відокремлене України від Росиї — се тільки контреволюцийна пропа ґанда або проста несьвідомість. Центр. Рада і Ґен. Секре тарият твердо та ясно заявили, що Україна повинна зоста ти в складї федеративної росийської республики яко рів ноправне державне тїло. Теперішне полїтичне положене тої постанови не зміняє в нїчім.

Доки не заключений мир між воюючими державами, робота на фронтї не сьміє спиняти ся. Армія мусить бути одїта, накормлена і озброєна. Ґен. Секретарият в порозу міню з компетентною центральною воєнною властию ужиє

всіх способів, аби заспокоїти всї потреби армії.

Вибори до всеросийських Установчих Зборів повинні відбути ся, як назначено 12. (25 н. ст,) падолиста, коли до того часу не будуть змінені для всієї Росиї.

Горожани й орґани мають се прийняти до відома й подбати з цїлою енерґією, щоб вибори переведено точно, активно й многолюдно.

В короткім часї Центр. Рада затвердить і Ґен. Секретарият проголосить закон про Укр. Установчу Раду. Виборчим орґанам подаєть ся до відома, щоб після виборів до росийських Установчих Зборів не розвязували виборчих апаратів.

Виробляєть ся плян воєнної охорони всієї України від погромів, грабіжий і всякого безчинства. Ґубернським і повітовим комісарам дасть ся до помочи військові відділи. Комісари мають вести рішучу й енерґічну боротьбу з анархією й переступствами несовісних осіб. В справі боротьби з анархією і в цїли установленя доброго порядку Ґен. Серетарият буде опирати ся на місцевих орґанах самоуправи, які являють ся орґанами місцевої власти, коло яких повинна з'єднати ся з цїлию їх піддержки вся місцева демократия.

Кінчать ся працї над законопроєктом про управильнене земельних відноси і передачу нетрудових земель в розпорядженє земельних комітетів. Закон видасть ся в короткім часї. До того-ж часу мусить ся спинити всякі самовільні захвати.

Всїм місцевостям, орґанам і відповідальним особам поручаєть ся всї накази й порученя Ґен. Секретарияту виповняти точно та скоро.

Горожанам України поручаєть ся бути дійсно свобідними горожанами й активно та радо стати до помочи всїм орґанам у важній і загальній справі установленя порядку на Українї й охорони великих завойовань всеросийської революциї.

Ґенеральний Секретарият України.

Город КИЇВ.

3. падолиста, 1917 року.

Отся відозва сьвідчить наглядно, що Ґен. Секретарият н чув ся іще на силах проголосити незалежність України, кол про відокромлене України від Росиї говорив—як про контр-революцийну пропаґанду. Одночасно замітне є ваганє під тим оглядом. Україна повинна зостати ся в складі федеративно російської республики, бо теперішне політичне положенє н зміняє первісної постанови. Та найблизші події засадничо змінили те положенє і вивели Центр. Раду і Ґен. Секретария на отвертий шлях самостійної політики.

Велика російська революция, котру початково думали і творці провести без глибших потрясень, обмежуючись скиненєм царату і деякими менше радикальними реформами, в подолисті перейшла на социяльний, отже найбільш дразли й ґрунт. Керенський намагав ся спинити розбрат революцийних сил, а створена "Рада Рос. Республики" була останною спробою з'єднаня розщіплених громадських сил. В "Раді Рос. Республики" утворила ся ліберально - капіталістична більшість, зложена з буржуазної інтеліґенциї, промисловців, представників самоуправних іституций, кооператив, трудовиків, правих рос. социялістів - революционерів і правих рос. социялістичних деморатів (меншевиків). На отсих стовпах мало оперти ся правительство Керенського, якого головною метою було вдержанє централізму і дальша війна.

Проти політики правительства виступили представники неросийських народів і большевики. Перші не могли погодити ся на обстоюваний Керенським централізм, другі ждали покінченя війни, щоби голодні й обмануті маси спрямувати на арену социяльної боротьби та тим чином розправити ся з капіталістичним ладом, котрий, на їх думку, доживав останні свої дні. "Рада Республики" навіть не увійшла в житє, бо вже на першім засіданю представники неросийських народів і большевики опустили салю нарад. Розпочала ся мобілізация сил двох противних таборів. Лїберали скликали з'їзди, наради, міркували і радили, звертаючи увагу на большевицьку не-

безпеку. Большевики більш практично взяли ся до праці. Вони безнастанно вели широку агітацию між військом і робітниками, а петербурська рада робітничих і салдатських депутатів стали їх виключною доменою. В досить скорім часї військо, котре не хотіло бороти ся на фронті, знеохочене і здеморалізоване найшло ся під виключним впливом большевицьких кличів. В падолисті большевики зорґанізували воєнно - революцийний комітет, котрий відніс ся до всїх частин військ із порученєм не виконувати ніяких розпорядків воєнного начальства без його апробати. Сей Комітет, навязавши тісні зносини із військовими орґанізациями на провінції, спинив військові відділи, що йшли до столиці для оборони тимч. правительства. Керенський вмів виголошувати гарні бесіди, та не вмів мужно ділати. Саме тоді, коли він продумував над переведенєм слїдства проти воєнно - революцийного комітету та над арештованєм Леніна, большевики в ночи з 6 на 7 падолиста виступили збройно проти правительства. На вулицях Петербурга появили ся большевицькі військові відділи з панцирними самоходами. Тоїж ночи зайнято друкарні кількох ґазет і видруковано відозви. Військові відділи обсадили всї державні будинки і арештували всїх міністрів. Тільки Керенський втік із столиці з думкою орґанізувати оборону. Тої самої ночи відбув ся у Смольнім інституті загально-російський з'їзд делеґатів рад робітничих, салдатських і селянських депутатів, котрий затвердив довершений переворот і проголосив проґраму нового уряду.

Ось так революцийна Росия розколола ся на збройні табори. Большевики побідили, та й лїберально-буржуазний бльок не здавав ся. Заходила небезпека, що російські централїсти схочуть з полудня орґанізувати сили для боротьби з центром держави. Розумієть ся, в такім випадку домаганя й набуті революциєю права неросийських народів відійшли би в сутінь. Найкрасший приклад маємо саме тепер на Денікіні. З другого боку позбавлені власти в боротьбі зі своїми супроти

вниками могли би зійти на реакційні шляхи, щоби тільки в
ново дійти до сили і значіня. Україна, що з таким напружен
і вкладом енерґії борола ся проти реакциї і централїзациї, м
сїла з одного боку обороняти революцию, з другого вижид
ти на покінчене збройного конфлїкту між воюючими табор
ми.

В ночи 7 падолиста відбуло ся засїдане комітету Цент
Ради, на котрім внесено отсю постанову: "Центр. Рада одно
лосно постановила утворити Революцийний Комітет для ох
рони революциї на Українї. На всїй териториї України Коміт
має розпоряджати ся всїми силами революцийної демократ
і йому підчиняють ся в порядку охорони революциї всї орґа
влади означеної териториї. Комітет відповідальний перед Ук
Центр. Радою та негайно приступає до дїяльности." До Ко
тету увійшли представники українських партий: социяльн
демократів, социялїстів - революционерів, социялїстів федер
лїстів; росийських партий: лївих соц.-дем. (большевиків)
социялїстів - революционерів; жидівських партий: Бунд
об'един. жид. соц., дальше Ґен. Військового Комітету, го
Комітету зелїзничників, Всеукр. Ради військових депутат
київської ради, робітн. депутатів, київської ради салдатськ
депутатів та представники Харкова, Катеринослава й Одес
При Комітетї утворено революцийний штаб, якого завдане
стало створене військової влади на Українї та обезпечене во
елементів, що стоять на сторожі революциї і порядку. Дня
падолиста появила ся відозва Комітету: "На вулицях Петр
граду йде боротьба між тимч. правительством і петроградс
кою радою робітничих і салдатських депутатів. Вороги рев
люциї та народної волї можуть скористувати ся сїєю борот
бою для того, щоб привернути старий царський лад та вк
нути народ у неволю. В сей грізний час вся революцийна д
мократия, робітництво, селянство та військо неодмінно пови
нї згуртувати свої сили для того, щоб зберегти спокій та д
брий лад на Українї. Зважаючи на се, Українська Центр. Ра
утворила 7. падолиста Краєвий Комітет для охорониревол
циї, котрому й доручила всякими способами разом з Ґен. С
кретариятом Ради бороти ся з ворогами революциї, зберег

спокій в краю та боронити всї завойованя революциї." Дальше взиваєть ся до послуху розпорядкам Комітету і наказуєть ся всюди зберегти лад, спокій і законність.

Яке становиско зайняла Україна супроти большевицького перевороту? Сею справою займала ся Мала Рада на засїданю 8. падолиста. Тодї прийнято резолюцию М. Ковалевського: "Визнаючи, що влада в державі, як в кождім окремім краю, повинна перейти в руки всієї революцийної демократиї, уважаючи недопустимим прехід всієї влади виключно до рук рад робітничих і солдатських депутатів, котрі являють ся тільки частиною зорґанїзованої революцийної домократиї Укр. Центр. Рада через се висловлюєть ся проти повстаня в Петрограді". До того ухвалено іще поправку Ткаченка, що Центр. Рада буде бороти ся проти піддержки большевицького повстаня на Українї. Наслїдком прийнятя сеї резолюциї було виступленє большевицького провідника Пятакова (пізнїйшого большевицького комісаря в Київі) з Ради. Він опустив засїданє із словами: "Коли ви будете гинути під ударами російського імперияльїзму, ми будемо з вами із зброєю в руках." І ми справдї вже від двох лїт переносимо все найгірше від того імперияльїзму, одначе большевиків бачимо власне в рядах імперияльїстичних ворогів Україчи, із збруєю в руках, але проти нас.

Через виступленє большевиків розпав ся Краєвий Комітет охорони революциї. По Київі розійшли ся чутки, що київські большевики думають теж про окремий виступ. Реакційні кола, бачучи роздвоєнє революцийних сил, постановили поодиноко розправити ся з революцийними орґанїзациями. Проти Краєвого Комітету охорони революциї виступив штаб округи з начальником Квецїнським (Поляком) на чолї. Штаб опирав ся на школах юнкерів і прапорщиків та на козаках. Крім того з фронту покликано іще козаків, чесько-словацький баталїон та кілька баталїонів смерти. Комітет охорони революциї приголосив, що штаб є розпущений. Дожидаючи помочи з фронту, штаб постановив перш усього розправити ся з большевицькою радою робітничих депутатів. Дня 10. падолиста штаб окружив бувшу царську палату, осїдок революцийних орґанів

заций, де відбувало ся засїдане ради робітничих депута
Військо вдерло ся до палати, знищено діловодство соц. п
тий, всї депутатів арештовано й ограблено, а між ними й п
відника київських большевиків Пятакова. Одночасно розпо
ла ся агітация проти Центр. Ради. Виступ штабу округи,
кликане військ з фронту для боротьби з робітниками —
початки тої анархії котра й досї з'їдає живе тїло Украї
Укр. Центр. Рада і Ґен. Секретарият намагали ся всїми сила
припинити горожанську війну на Вкраїнї. Ґен. Секретар
звернув ся з відозвою до горожан і військ України: "На Ук
їнї ллеть ся кров! Одні части військ йдуть на инші. Жертви
ред військ і мирного населеня великі. Роботи над прохар
ванем фронту й тилу не виконують ся тодї, коли краєви г
зить голод. У Київі на вулицях йде бій. Ґен. Секретарият
країни, найвисша краєва влада, в імя ратунку Рідного Краю
магаєть ся, щоб усї части військ і всї горожани України неп
но заперестали нападати одні на одних. На Українї нема
чого вести кріваву боротьбу. Українська Центр. Рада вибр
всїми народами України й висловлює волю всієї революц
ної демократиї. Що до своєї істоти се краєва влада селянськ
робітничих і салдатських депутатів. Усї війська та всї пар
повинні признавати владу Ґен. Секретарияту Укр. Центр.
ди й цїлком підчиняти ся його розпорядкам. Досить проли
крови! Хто далї вести-ме кріваву боротьбу, той ворог Рідне
Краю й революциї.

Одначе нїякі заклики не спинили домашної війни, яка р
горіла ся в Київі. На вулицях Київа шалїв "трикутний бій"
між Українцями й большевиками з одного боку (химерна
ля поставила їх тодї проти одного супротивника)) і війська
тимч. правительства з другого боку. В обороні ладу й пор
ку, а тим самим в обороні Центр Ради, станули українські
стини військ, большевицькі віддїли складали ся з робітни
і салдатів-большевиків, штаб округи, що уособлював вла
тимч. правлїня підпирали юнкери, школа прапорщиків, уда
баталїони і Чехо-Словаки. Через кілька днів вели ся в м
завзяті бої, на вулицях будовано окопи, стрільна тяжкої ар
лериї торощили укріпленя юнкерів. Та в тягу боротьби

правительственних військ почали відпадати Чехи, козаки й инші частини військ, штаб потайно втік з Київа. В таких обставинах Укр. Центр. Рада перебрала повноту влади на Україні. Дня 13. падолиста Центр. Рада телеґрафічно розіслала повідомлене до всіх укр. ґуберній про перебране влади. Ґен. Секретарият доповнено шістьма ґенеральними комісарами, а першу чергу комісаром для військових справ. Комісаром назначено Симона Петлюру, котрий негайно поручив підпол. Павленкови обняти уряд команданта київської округи. Петлюра повідомив теж всі начальні військові власти про новий створений осередок державної влади на Україні. Також голова Ґен. Секретарияту В. Винниченко повідомив начальників залізниць на Україні, всі армейські комітети, начальників постачаня південно-західного й румунського фронтів, що від 14 падолиста владу в краю обняв Ґен. Секретарият, поповнений бракуючими ґенеральними комісарами, а між ними комісарами для військових справ і шляхів.

Через домашну війну розпала ся російська держава. Всякі звязки з центральним правлінєм (за обсаду котрого на півночи кипіла боротьба) були пірвані. Народи бувшої Росиї мусіли самі дбати про себе, встановлювати й закріплювати новий лад, бороти ся з анархією та оберігати здобутки революциї. Мусіла про себе дбати й Україна. Центр. Рада всі сили повертала на працю коло державного будівництва. Щасливим випадком по подіях в Київі вся власть найшла ся в руках Центр. Ради. Сю хвилю використано на те, щоб проголосити Українську Народну Республику. На засіданю Малої Ради, дня 20 падолиста проф. Грушевський забрав слово, і в своїй промові зазначив, що грізний момент і горожанська війна вимагають від Укр. Центр. Ради рішучих, героїчних засобів для встановленя міцного, справді демократичного ладу. Одинокою основою влади Ґен. Секретарияту може бути тільки проголошене Укр. Народної Республики. Після того відчитано зміст третого універсалу.

ТРЕТИЙ УНІВЕРСАЛ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНО РАДИ.

Народе український і всї народи України!

Тяжка і трудна година впала на землю росийс республики. На півночи в столицях йде межиусобна і вава боротьба. Центрального правительства нема і по жаві ширить ся безвладє, безлад і руїна.

Наш край так само в небезпецї. Без власти дужої, ної, народної Україна також може впасти в безодню биці, різнї, занепаду.

Народе український! Ти разом з братними народ України поставив нас берегти права, здобуті боротьб творити лад і будувати все житє на нашій землї. І ми країнська Центральна Рада, твоєю волею, в імя творення ду в нашії країнї, во імя ратованя всеї Росиї, оповіща

Від нинї Україна стає Українською Народною Ре бликою.

Не відділяючись від росийської республики і збер ючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землї, щоб лами нашими помогти всїй Росиї, щоб уся росийська публика стала федерациєю рівних і вільних народів.

До Установчих Зборів України вся власть творити на наших землях, давати закони і правити належить Українській Центр. Радї, і нашому правительству — Секретариятови України.

Маючи силу і власть на рідній землї, ми тою сил властию станемо на сторонї прав і революциї не ті нашої землї, але і всеї Росиї.

Отож оповіщаємо:

До териториї Народної Укр. Республики належ землї, заселені в більшости Українцями: Київщина, П лє, Волинь, Чернигівщина, Полтавщина, Хирківщина, терінославщина, Херсонщина, Таврия (без Криму). О точне визначенє границь Укр. Народної Республики що до прилученя частин Курщини, Холмщини, Воронї ни, так і сумежних ґуберній і областий, де більшість

селеня українске, має бути встановлене по згоді зорґанізованої волї народів.

Всїх-же громадян сих земель оповіщаємо:

Від нинї на териториї Укр. Народної Республики істнуюче право власности на землї поміщицькі й инші землї нетрудових хазяйств сїльсько-господарського значіня, а також на удїльні, манастирські, кабінетські та церковні землї — касуєть ся.

Признаючи, що землї ті єсть власність трудового народу і мають перейти до нього без викупу, Укр. Центральна Рада доручає ґенеральному секретареви для земельних справ негайно виробити закон про те, як порядкувати земельним комітетам, обраним народом, тими землями до Укр. Установчих Зборів.

Праця робітництва в Укр. Нар. Республицї має бути негайно упорядкована. А зараз оповіщаємо:

На териториї Народної Республики України від сього дня встановлюєть ся по всїх підприємствах вісїм годин працї.

Тяжкий і грізний час, який перебуває вся Росия, а з нею і наша Україна, вимагає доброго упорядкованя виробництва, рівномірного роздїленя продуктів споживаня і красщої орґанїзациї працї. І через те приписуємо Ґенеральному Секретарству працї від сього дня разом з представництвом від робітництва встановити державну контролю над продукцією на Українї, пильнуючи, як інтересів України, так і цїлої Росиї.

Четвертий рік на фронтах ллєть ся кров і гинуть марно сили всїх народів сьвіта. Волею і іменем Укр. Республики ми, Укр. Центр. Рада, станемо твердо на тому, щоб мир встановлено як найшвидше. Для того ми вжиємо рішучих заходів, щоб через Центральне правительство примусити і спільників і ворогів негайно розпочати мирні переговори.

Так само будемо дбати, щоб на мирному конґресї право українського народу в Росиї і поза Росиєю в замиреню не нарушено. Але до миру кождий громадянин республики України, разом з громадянами усїх народів ро-

сийської республики, повинен стояти твердо на своїх
зициях, як на фронті, так і в тилу.

Останними часами ясні здобутки революциї зате
но відновленою карою на смерть. Оповіщаємо:

Від нині на землї Української Республики смертна
ра касуєть ся.

Всїм увязненим і затриманим за політ. виступи,
блені до сього дня, як уже засудженим, а також і тим,
іще до відповідальности не потягнений, даєть ся п
амнестия. Про се негайно буде виданий закон.

Суд на Україні повинен бути справедливий, відп
ний духови народу.

З тою метою приписуємо Ґен. Секретарству суд
справ зробити всї заходи упорядкувати судівництво і
вести його до згоди з правними понятями народу.

Ґенеральному Секретарству внутрішних справ пр
суємо:

Вжити всїх заходів до закріпленя і поширеня пра
цевого самовпорядкованя, що являють ся орґанами
висшої адміністративної влади на місцях, і до встанов
революцийної демократиї, що має бути найкрасшою о
вою вільного демократичного житя.

Так само в Укр. Нар. Республиці мають бути заб
чені всї свободи, здобуті всеросийською революциєю:
боди слова, друку, віри, зібрань, союзів, страйків, н
торканости особи і мешканя, право і можливість ужи
місцевих мов у зносинах з усїми установами.

Український народ сам довгі лїта боровши ся за
национальну волю і нині її здобувши, буде твердо ох
няти волю национального розвитку всїх нардности
Україні сущих, тому оповіщаємо: що народам велик
ському, єврейському, польському й иншим на Ук
признаємо национально-персональну автономію дл
безпеченя їм права та свободи самоврядованя в спр
їх национального житя. Та доручаємо нашому Ґене
ному Секретарству национальних справ подати нам в

близшім часї законопроєкт про национально - персональну автономію.

Справа харчова є корінь державної сили в сей тяжкий і відповідальний час. Укр. Нар. Республика повинна напружити всї свої сили і ратувати, як себе так і фронт і ті частини російської республики, які потрібують нашої допомоги.

Громадяни! Іменем Народної Укр. Республики в федеративній Росиї ми, Українська Центр. Рада, кличемо всїх до рішучої боротьби з усяким безладєм і руїнництвом та до дружного великого будівництва нових державних форм, які дадуть великій і знеможеній республиці Росиї здоровлє, силу і нову будучність. Вироблене тих форм має бути проведене на Українських і всеросийських Установчих Зборах.

Днем виборів до Українських Установчих Зборів призначено 27. грудня 1917. (9. січня 1918) року, а днем скликаня їх — 9 (22 н. ст.) січня 1918 року.

Про порядок скликаня Українських Установчих Зборів негайно виданий буде закон.

У Київі, 7 (20) листопада, 1917 р.

Третим універсалом Укр. Ц. Рада поставила на порядку невідкличної розвязки багато справ, тїсно злучених з державним будівництвом України. Найбільш пекучою справою для широких народних мас була земельна справа. Третим універсалом знесено право власности панських земель без викупу та до часу виданя дотичного закона передано їх до розпорядимости земельним комітетам. Таке передвчасне рішенє земельного питаня було дїлом найбільшої, найсильнїщої і найчисленнїйшої, хоч інтелєктуально не дуже сильної партиї укр. соціялїстів-революціонерів. Постанова про перехід землї без викупу в руки трудящих мас, була на нашу думку, хибна вже в своїм заложеню, та спричинила молодій Українській Республицї багато лиха, котре тягнеть ся до нинїшного дня і котрому кінця невидко. Крилатий клич про землю без викупу цїлу Україну, а головно село, пхнув в стан безнастанної фермента-

ції, хаосу, ворогування, поглибив пропасть між богатими
ними, з'єднав великих земельних посідачів, капіталістів в
нерозривний гурт, в один табор проти Української Ц
Ради, а тим самим проти української державности.

Поминаючи обставину, що третий універсал скрив
собі зародки будучих конфліктів, що товариш ґенераль
секретаря для національних справ Поляк Міцкевич чере
повіджену конфіскату панських земель зложив свій уря
Українська Центр. Рада була єдиним справдішним парл
том на території цілої Росиї, Україна єдиною країною, д
шанувало ся закон, де людське житє і майно мали свою
ність, а Київ був одиноким правово-орґанізацийним цен
Про се найкрасше сьвідчить факт, що представники ан
офіціяльно признавали уряд Укр. Центр. Ради — Ґенерал
Секретарият. Не лиш Франція, на котру валив ся тяжки
гар німецької мілітарної переваги, забігала коло Центр.
— але її підпирали тоді ще й Анґлія та Японія. Своє стан
ко змінили вони різко з хвилею, коли Україна не захотіла
вавити ся далї у війнї і вступила на шлях мирної політик

III. Берестейський мир і перша війна з большевиками

Мирова пропозиция російських большевиків. Нота Ґен. Секретарияту.
мат ради народних комісарів. Хвиля анархії на Україні. Всеукраї
зїзд рад робітн., салдатських і сельських депутатів. Харківський совіт. С
між укр. військами і большевиками. Висилка укр. делеґациї до Берестя. Рос
делеґация признає самостійність укр. делеґациї. Розрив з большевицькою
цією. Заключенє миру. Зміст мирового договору.

Коли петербурський переворот з 6 і 7 падолиста ві
власть над бувшою царською імперією російським лівин
ияльним демократам (большевикам) з Леніном і Троц
Бронштайном на чолї, конґрес рад робітничих і салдато
депутатів (з большевицькою більшостию) звернув ся дня 9
долиста до правительств всїх воюючих держав з мировою
позицією. Правительство рад бажає демократичного і сп
дливого миру, без анексиї, без присвоєня чужої терит
без насильного включеня в свій склад чужих национально
— та без відшкодовань. В своїй пропозициї радянське пр

тельство навіть подало поясненя, як треба розуміти анексиї і відшкодованя. Уважаємо за вказане навести се пояснене на доказ, як страшно ріжнить ся від себе большевицька теория і практика. "Під анексиями, -- говорить ся в пропозициї, -- або насильним присвоєнем чужих територий розуміє правительство кожде включене якоїсь малої слабкої нациї у велику могутну державу без згоди сеї нациї, незалежно від ступня її цивілізациї і її ґеоґрафічного положеня, чи то в Европі, чи в краю, положенім за океаном. Насильне вдержане якогось народу якоюсь державою, відмова перевести всенародне голосоване населеня, коли населене висловило своє бажане, що до сього в пресї, або на народних зборах, або в партийних ухвалах, або шляхом повстаня проти гнобителів, відмова у військо з зайнятої области, нарештї відмова права завести у себе по вподобі власну форму правлїня — се є анексия або насильне присвоєне. Правительство є того погляду, що продовжене війни з цїлию подїлити безсильні, переможені национальности між багатими й сильними нациями — се великий злочин супроти людськости."

Одначе хибно-би було думати, що большевики перші піднесли справу миру. Нї, вони взяли сей клич в свій репертуар, яко один з найбільш успішних аґітацийних засобів. Миру бажали всї недержавні народи Росиї а в першій мірі Україна Раз тому, що Україна не мала ворогів там, де їх мала Росия, відтак тому, що Україна мала на метї власне визволене, а не интереси царської чи централїстично - капіталїстичної Росиї, а трете тому, що Україна дуже терпіла через воєнні події, бо-ж війна вела ся на українській териториї, вкінцї війна перепиняла Україні довести до успішного кінця национальну революцию, з'єднати свої сили і закріпити своє становиско в федеративній Росиї.

Від перших днів революциї думка про замирене, про спинене війни, про заперестане проливу крови і нищеня материяльних і моральних дібр — була дуже жива. Миру бажали не лиш широкі народні маси, його бажали й провідники полїтики, котрі передвиджували всї невигоди з почасти й невигоди ізза покінченя війни. На всїх з'їздах і зборах безнастанно під-

ношено домагане миру. Найбільш проречисто висказав с
справі четвертий з'їзд української социял-демократично
тиї, що відбув ся у Київі дня 13 жовтня. Резолюция про
не війни поручала фракциї партиї в Укр. Центр. Раді ви
від Центр. Ради і її Ґен. Секретарияту: а) вплинути на
совий російський уряд в напрямі ліквідациї війни (без
сий і контрибуций), б) вимагати від тимчасового уряду
оголосити перемирє, в) домагати ся участи представник
народу в мировій конференциї.

Змаганє до замиреня було у всїх народів бувшої
Україна підготовляла ся до мирових переговорів. Та в
часї большевицьке правительство звернуло ся до всїх
чих держав з відомою мировою пропозициєю. У відпов
се, центральні держави і їх союзники, отже, Німеччина А
Угорщина, Туреччина й Болгария згодили ся негайно п
пити до мирових переговорів. Місцем переговорів наз
Берестє Литовськс, зайняте тоді німецькими військами.
тральним державам дуже спішило ся, як найскорше зам
ся з Росиєю й її народами, зглядно новими национал
державами, щоби мати вільні руки для дальшої війни
мушеня миру на заході й полудни.

З початком грудня справа миру широко дебатувала
Малій Раді. Представники усїх партий домагали ся ск
замиреня. Перемирє і мир мусять бути зроблені від іме
країнської Народної Республики. Крім того Мала Рада
ювала думку змагати до загального миру, для всїх спра
вого і демократичного, в порозуміню із союзними держа
а не миру за всяку ціну. Для забезпеченя корисних умов
Ґенеральний Секретарият постановив утворити з румуно
і полуднево-західного фронтів один український фронт.

Для контролї большевицьких переговорів в Берестю
товськім Укр. Ц. Рада делеґувала свого члена Миколу Л
ського. Між ними і большевицькою делеґациєю виникли
за того, що большевики поспішили ся зробити перемир
участи Українців. Любинський відмовив большевицькій
ґациї права говорити в справі перемиря іменем цілої б
Росиї.

Тимчасом Ґенеральний Секретарият випустив ноту до невтральних і воюючих держав, в котрій з'ясував своє становище в справі миру. В ноті виразно зазначено, що уся демократия української держави змагає до сьвітового миру — до загального миру поміж усіми державами, що тепер ведуть війну. Мир повинен забезпечити свободу народноправного самоозначеня усім, навіть найменшим народам в кождій державі. Українська Народна Республика виступає самостійно в міжнародних справах через своє правительство, яке повинно брати участь в мирових переговорах, конференциях і з'їздах на рівні з усіми иншими державами. Нота з натиском зазначує, що власть ради народних комісарів не простягаєть ся на цілу Росию, а зокрема не простягаєть ся на Укр. Нар. Республику. Мир, який хоче заключити Росия із своїми противниками, лиш тоді буде важний для України, коли його умови прийме і підпише правительство Української Нар. Республики. Нота кінчить ся уступом: "У. Ґ. Секретарият держить ся твердо принципу загального народоправного миру та змагає прискорити його заключенє. Признає велике значінє всіх змагань, щоб такий мир здійснити, уважає за необхідне, щоб його заступники брали участь в переговорах в Берестю Литовськім, і рівночасно бажає, щоб справу миру завершено на міжнароднім з'їзді, на який укр. правительство запрошує усі воюючі держави."

У відповідь на ноту Ґен. Секретарияту до невтральних і воюючих даржав надійшла отся телеґрафічна відповідь почвірного союзу з дня 26. грудня 1917.: "Нота Ґен. Секретарияту Укр. Нар. Республики до всіх воюючих і невтральних держав означує яко безумовно потрібне, щоб представники Укр. Нар. Республики взяли участь в переговорах в Берестю Литовськім. Німеччина, Австро-Угорщина, Болгария й Туреччина привязують вартість до того, щоб зазначити, що вони готові повитати уповновласнених представників Укр. Нар. Республики у мирових переговорах у Берестю Литовськім." Таким чином почвірний союз офіцияльно признав Україну і запросив її представників до участи в мирових переговорах.

Дня 22. грудня розпочали ся мирові переговори в Берес-

тю Лит. До конференційного стола засіли по однім боці пр
ставники большевицької Росиї, по другім висланці Німеччи
Австро-Угорщини, Туреччини й Болгариї. На першім засїда
після привітних промов, голова російської делеґациї Тро
кий розвинув основи російської мирової програми, яка об
мала в загальних зарисах все те, що містило ся в знаній п
позициї з 9. падолиста. Хочу звернути увагу на одну з то
тої проґрами тому, що на неї погодили ся представники
юзних держав. А саме Троцький запропонував, щоби нац
нальним ґрупам, які перед війною не мали політичної са
стійности, дати можливість шляхом плебісциту (всенародн
голосованя) рішити про їх приналежність до одної чи дру
держави, або про їх державну самостійність. Делеґациї
чвірного союзу у відповіди зазначили, що питане держав
приналежности национальних ґруп, що не мають держав
самостійности, не може бути розвязане міждержавною до
гою. В данім випадку кожда держава може се питане розвя
ти із своїми народами конституцийною дорогою. Взагалї
рова конференція в Берестю Литовськім розпочала ся газ
дом ідей і кличів, котрі мали ворушити цїлий сьвіт, а котрі
коли не мали бути сповнені. Большевики вибрали собі Бере
за трибуну, з котрої мали лунати могутні кличі про оборо
малих, слабих або обездолених наций. Та не полагода нац
нальних питань була в них на думцї; сї гасла мали тільки з'
нати симпатию большевикам у гноблених народів, щоби т
чином найти підложе для социяльного перевороту і триюм
большевицької програми. В сути річи, поза словами і шум
ми фразами, в Берестю стрінули ся два імперияліїзми: од
репрезентований большевиками з думкою про всесьвітну
льшевицьку республику, другий представлений Німеччиною
думкою про велику імперию Гогенцоллернів. Після перш
засїданя відложено дальші переговори на 10 днів, т. є до
січня 1918 р. Сей речинець був потрібний на те, щоби мож
було й инші правительства воюючих держав зазнайомити з
мовами й основами миру та старати ся притягнути їх до мир
вих переговорів.

В тім самім часї, коли большевицькі можновладцї в Бе

стю Лит. вимахували оливною віткою миру, в большевицькій Росиї йшли приготованя до війни з У. Н. Республикою. Солию в оці був факт, що на Україні не вони, лиш Центр. Рада має всю владу в своїх руках. Зрештою, як засьвідчила їх дальша політика, вони в нічім не ріжнять ся від инших централїстично російських партий. Правда, проголошені ними засади що до национальних справ були приманчиві, і се одно та конечність боротьби з реакцією початково на короткий час звели разом большевиків і Українців. Ніде правди діти, українські політики були за мало вироблені, щоб відразу оцінити як слід розбіжність між словами і ділами большевиків. Воно й не диво. Прецінь в теориї рада народних комісарів проголосила ось такі засади в национальних справах: 1) Воля й незалежність всїх народів Росиї, 2) право самоозначеня народів Росиї аж до їх відокремленя і перетвореня в самостійні держави, 3) скасоване привілеїв поодиноких народів і пануючої церкви, а також обмежень всякого роду, 4) право всїх народів, що живуть у Росиї і творять меншости, на необмежений вільний розвиток. Поза рамки гарних слів в своїй політиці у відношеню до України не вийшли вони ніколи. Навпаки, зараз після того, як Українська Центральна Рада, спираючись на широкі маси, згідно з волею українського народу, перейняла повноту власти, большевики виступили проти центральних українських інституций. Їх метою стало змагане переробити українські органи на московський зразок, заступити український парлямент Центр. Раду, радою робітничих, салдатських і селяньских депутатів, де вони сподівали ся мати більшість. На отсім підложу вибух конфлікт між українською демократиєю і большевиками. З кінцем падолиста большевицький военно-революцийний комітет випустив поклик проти Центр. Ради, закидуючи їй "буржуазийність" і розрив з большевиками. Большевики вправді признали Ц. Раду краєвою владою, але домагали ся, щоб на місцях (на провінциї) Рада в своїй діяльности спирала ся на ради робітн. і салдатських депутатів. Та большевики на Україні були за слабі, щоби виступити проти Центр. Ради. Тому віднесли ся до петербур. правительства, яке й поставило У. Ц. Р. формальний ультімат. Сей акт большевицького пра-

вительства гідний того, щоб його подати хоч в скороч
бо він, як богато инших, в нац ьній політиці больш
ків розминаєть ся з практикою. ь його зміст: "З огляд
інтереси цілости та братерство терплячих в боротьбі з і
риялїзмом висилених робітничих мас, з огляду на приз
прийнятих численними резолюциями органів революци
демократиї, а передовсїм першим всеросийським з'їз
рад засад, потверджує утворене з ради народних коміс
социялїстичне правительство Росиї право всїм царизмом
буржуазиєю Великоруси гнобленим народам на свобід
розвиток включно до їх права відділити ся від Росиї. Тому
да народних комісарів признає Українську Народну Ре
блику та її право на повне відокремлене від Росиї, як та
на те, щоб вона увійшла в переговори з росийською респу
кою про взаїмні федеративні, як також инші відносини."

Так гарно представляєть ся вступ до ультиматум ради
родних комісарів, котра признала Українську Народну Ре
блику. Одначе тій раді не подобаєть ся, що признана нею
публика розброїла большевицькі війська, котрі стояли в К
що український уряд підпирає заговір проти влади рад,
знаючи незалежність Донської й Кубанської областий; що
рез територию України не перепускає радянських військ
ти Каледіна; що У. Ц. Рада ганебно зрадила революцию.
закиди, на думку ради народних комісарів, є остаточною
вою для того, щоб виповісти війну Україні, скоро не наступ
зміна, а саме, скоро український уряд не занехає дезорга
ції на фронті (т. є. українізациї армії), не перепустить ві
над Дон і Ураль, не приверне червоної ґвардиї на Україн
не поверне зброї роззброєним відділам. Як що до 48 годи
надійде вдоволяюча відповідь, то тим самим наступить в
між Укр. Центр. Радою і владою рад в Росиї.

Одним з головних замітів, зроблених большевиками У
Р. було роззброєне червоної ґвардиї. Про сю справу подав
зші дані голова Секретарияту Винниченко на засїданю М
Ради 15 грудня. Розброєне обнятих большевицькою аґіт
єю військ було конечне між иншими тому, що большевики
своїх звичайних демаґоґічних кличів додали ще один: зни

не Укр. Нар. Республики. Що до дальших обвинувачень заявив Винниченко, що Секретарият стоїть на принципі утвореня загально - російської социялїстично - федеративної влади та що в тій справі ведуть ся переговори з правительствами всїх державних областий: Дону, Петербурга, Бесарабії, Білоруси, Криму, Сибірі й инших. Україна перепустить через свою територию війська тих народів, що тепер самоозначують ся, одначе перепущенє большевицьких військ для братовбійчої війни на Дону є недопустиме.

На ультімат народних комісарів наспіла 20. грудня відповідь У. Ц. Р., передана українським революцийним штабом через Укр. Військову Раду в Петербурзї. Українське республиканське правительство змагає до мирного полагодженя конфлїкту під такими умовами: 1) Признанє права українського народу й Укр. Республики, що нїхто не має вмішуватись в справи республики, 2) сповненє домаганя українїзації військ (пересенє віддїлів з инших фронтів на територию України), 3) полагода фінансових справ, 4) невмішуванє ради народних комісарів, головної кватири й головнокомандуючого до управи українського фронту. Що до евентуальної участи в союзнім правительстві, то Україна мусить мати в нїм не менше, як третину заступників. Дальше повідомляєть ся, що пожива з України до Великоруси видаватись-ме лиш за готівку (в однїй третинї плаченій золотом). На другий день большевицьке правительство в засадї згодило ся на мирне поладненє наростаючого конфлїкту, а рівночасно червона ґвардия вдерла ся до українського революцийного штабу й арештувала 4 членів. Центр. Рада зажадала телеґрафічно їх випущеня, бо в противнім разї зачнеть ся ворожа акция. Большевицьке правительство не лише випустило арештованих, але ще й вислало до Київа своїх депутатів для полагоди конфлїкту.

Та одночасно із мирними заходами большевики розпочали шалену аґітацию, щоби на Вкраїнї витворити стан ферменту і безладя та тим самим утруднити становиско У. Ц. Р. В Київі большевики у відповідь на роззброєнє большевицько настроєних частин проголосили страйк усього робітництва. На щастє страйк не вдав ся. В ночи 16. грудня большевицький

полк захопив головний телеграф в Харкові, а зараз після перенесла ся до Харкова з намови ради народних ком київська рада робітничих і салдатських депутатів. На засі присьвяченім справі конфлікту з У. Ц. Р. більшостию го ухвалено виповісти війну Україні, як що Українці наново беруть Центр. Ради, або коли У. Ц. Р. не піде на уступки підчинить ся владі совітів. При тім постановлено виро плян веденя війни з Україною. Начальним вождом чер армії проти України вибрано підпол. Муравйова, бувшог чальника оборони Петербурга. На всіх з'їздах, аранжо большевиками, безнастанно закидувано У. Ц. Р. "буржу ність" і підпомагане контрреволюциї. Найкрасший вираз шли сї заміти у поклику, зверненім до "українських роб ків, салдатів, селян і до всього українського народу". поклику большевики обвинувачують У. Ц. Р. в порозум протиреволюцийним правительством Керенського, в нан удару робітничій і селянській революциї, у веденю пере рів з корніловцем Каледіном, в нападі на київські револю війська, в уложеню заговору проти власти совітів. То большевики закликають "братів Українців" негайно дом ся нового вибору Ради й переданя всієї власти на Вкраї дам робітничих і селянських депутатів.

В одній лінії з покликами йшли заходи коло утворен дянського правительства на Україні. І справді небавом з ні київська і харківська ради робітн. і салдат. депутатів, жені в більшости з неукраїнських елементів і нечисленн країнських большевиків утворили в Харкові українське р ське правлїнє. Рада народних комісарів в Петербурзі при його справдїшним, леґальним правительством України та обіцяла йому всяку поміч в боротьбі проти "військ бурж і багатих селян," себ-то проти У. Ц. Ради.

Ще передтим, заки наступило утворенє українського з назви, а не по сути) радянського (совітського) правит тва в Харкові, большевики намагали ся в короткій дорозі лити Українську Центральну Раду в серці України — в Ки тою метою скликали вони до Київа всеукраїнський з'їзд робітничих, селянських і салдатських депутатів, котрий р

чав свої наради 17. грудня. На з'їзді явило ся понад 2.500 делегатів з перевагою селян. Через те не приніс він большевикам сподіваних користий, а навпаки перемінив ся у велику манифестацію за Центр. Радою. Предметом нарад з'їзду був конфлікт між Укр. Центр. Радою і радою народних комісарів. Большевик Шахрай, побачивши відразу, в яку сторону схиляють ся спочуваня з'їзду, запропонував уважати з'їзд приватною нарадою. Назріваючий конфлікт назвав очевидним непорозумінєм, підтримуючи відомі закиди проти Центр. Ради. В обороні Центр. Ради виступали проф. М. Грушевський, Ткаченко, Петлюра, Порш і ин., та найбільш цікавою була промова Винниченка, в котрій відслонив він правдиве обличе большевизму. Одним з найбільших закидів проти Центр. Ради се мнима "буржуазийність". Се тільки невдатна заслона сути боротьби між Москалями, котрі не хочуть допустити до свобідного розвою Українців і — українською демократиєю, що хоче позбути ся московської опіки. Укр. Центр. Раду обвинуєть ся в протиреволюцийности, себ-то в боротьбі проти здобутків революциї — саме тоді, коли на Вкраїні панує найбільший здобуток революциї — свобода. А тимчасом найбільші оборонці революциї, большевики, нищать свободу, позакривали всї небольшевицькі ґазети, подоптали свободу страйків, насильно і брутально заводять в Великоруси социялїзм, хоч Московщина не дозріла ще до такого ладу.

На вечірнім засїданю з'їзду, д. 19. прийнято всїми голосами проти 2 (29 здержало ся від голосованя) отсю резолюцию про ультимат ради народних комісарів; "а) Уважаючи ультимат ради народних комісарів замахом проти Української Народної Республики, б) виходячи з того, що на самоозначенє та на вільне будованє форм свого державного житя — всеукраїнський з'їзд рад селянських, робітничих і салдатських депутатів стверджує, що централїстичні заміри дотеперішного московського правительства, доводячи до війни між Московщиною і Україною, загрожують до решти розірвати федеративні звязки, до яких простує українська демократия.. В той час, коли демократия всього світу, з передовими відділами міжнародного социялїзму на чолї, бореть ся за осягненє загального миру,

який єдиний тільки дасть можливість селянським і прол
ським масам успішно бороти ся за інтереси трудящого
— погроза нової братогубної війни, оголошена радою н
них комісарів Україні, — руйнує братерство трудящих м
сїх народів, розбуджує прояви национальної ворожнечі т
темнює клясову свідомість мас, сприяючи тим самим зро
контрреволюциї. Визнаючи, що відповідь Ґен. Секретари
17. грудня є належною відповідию на замах народних ко
рів на права українських селян, робітників і вояків, — все
їнський з'їзд рад селянських, робітничих і салдатських
татів уважає потрібним вжити всїх засобів, щоб не допус
до пролитя братерської крови, і звертаєть ся з гарячим з
ком до народів Росиї всїми способами запобігти можли
нової ганебної війни."

При тім на большевицький поклик до "українських р
ників, салдатів селян і до всього українського народу"
відповів відозвою до всїх народів Росиї, в котрій говорит
"З'їзд рад селянських, робітничих і салдатських депутат
країни, числом більш 2,500 делеґатів обговоривши ульт
рад народних комісарів У. Ц. Раді і оповіщене війни Укра
кій Народній Республиці, одноголосно постановив: висло
цїлковите довіре Центральній Українській Раді й Ґен. С
тариятови та звернути ся до всїх селян, робітників і сал
усїх народів революцийної Росиї з такою відозвою:

"Братя! Більше трьох років сини всїх народів, суш
Росиї, поплїч били ся в окопах. Довгі роки ми всї боро
з осоружним самодержавним ладом і спільними силами д
ли перемоги революциї. Першим дїлом великої революци
ло проголошене прав усїх народів на самоозначене. Укра
кий народ використав се своє право та проголосив Україн
Народну Республику. Сїй Народній Республиці рада наро
комісарів оповіщає війну! З ген. Гінденбургом рада наро
комісарів веде мирові переговори, а демократиї всїх на
України вони ставлять ультимат і погрожують війною.

"На словах рада народних комісарів наче-б признає
нациї на самоозначене аж до відокремленя. Але се тільки
словах, а на дїлї власть комісарів намагаєть ся брутально

...вати ся в діяльність українського правительства, яке виконує волю законодатного органу Ц. У. Ради: Якеж се право на самоозначенє? Певне комісарі дозволяють означувати ся тільки своїй партиї, всї-ж инші ґрупи людности та народи, вони, як і царське правительство, хочуть тримати під своєю кормиловою силою зброї. Але український народ не для того скинув з себе царське ярмо, щоби запрягти ся в ярмо комісарів. І для того народи Росиї прагнуть замиреня на фронті, щоб в тилу розпочати ще страшнійшу братогубну межусобну війну в рядах нашої демократиї."

Дальше відпираєть ся закиди большевиків про буржуазийність У. Ц. Ради, вичислюєть ся ті великі завданя, котрих вона доконала та намічуєть ся ті реформи, що мають бути переведені. Вкінці кінчить ся відозва отсим закликом:

"Брати й товариші! — робітники, салдати та селяни! Хиба се ви оповістили війну революцийній демократиї України? Хиба вам треба дусити волю на Україні? Хиба ви уважаєте нас, демократию України, страшнійшими ворогами ніж полчища Ґінденбурґа? Ні, ми сьому не повіримо! Поміркуйте! Скажіть тим, які ведуть вас, — раді народних комісарів, — що вони розпочало злочинне діло! Скажіть їм, що ви не нарушите тої братної згоди між Україною і всїми народами Росиї, на котру роблять замах петроградські комісари!

"Чого ми хочемо? Ми хочемо утворити всеросийську федеративну владу, яка-би опирала ся зорґанізовану волю народів і країв. Ми домагаємо ся негайного загального, демократичного замиреня. Отсе проґрама нашої діяльности й наших домагань. Отже питаємо, чи за сю проґраму ви згодите ся приборкати нас гарматами та баґнетами? Спиніть ся, брати й товариші! Щоб ні одна рука селянина чи салдата не замахнула ся на свого брата! Щоб ні одної краплї крови не пролило ся в братогубній війні! Досить крови!"

Поруч з тим з'їзд вибрав із свого складу по трьох представників від кождої ґубернії, котрі на місцях мали умовляти большевиків не воювати проти України. Аґітация з обох сторін була розвинена на широку скалю. Ґен. Секретарият крім

того видав іще дня 13. грудня відозву пояснене до нас
України в справі большевицьких наклепів.

Та дуже скоро розвіяла ся всяка думка про мирну по
ду конфлікту. Між большевицьким урядом, що злочинно
маґоґією опанував жадні наживи й темні салдатські м
українською демократиєю, уособленою в Українській Ц
Раді, прийшло до війни. Зачіпною стороною були боль
ки. Заки одначе прийшло до ворожих сутичок, больш
намагали ся усіма способами не допустити до українізац
мії. Свою мету осягнули вони в дуже значній части. Сал
Українців на північнім фронті розброювано, українські
на Сибірі і Великоруси не пропускано на Україну, предст
ючи при тім Центр. Раду, яко орґанізацию панів, попів і
ралів. Знову на українськім фронті більшість війська ста
ли Москалї підміновані большевицькою аґітациєю. Бо
вицькі армейські комісари спрямовували ті відділи, після
пусту фронту, до грабіжи, безладя, дезорґанізациї влад
Україні. До того-ж іще по українських містах були чис
московсько - большевицькі залоги, що створили салда
совіти. До них прилучили ся робітники переважно моск
кого походженя з незначною домішкою укр. елементів.
так при свободі, яка панувала на Україні і якою так ве
ся Ґен. Секретарнят, на суто українській области пов
салдатсько - робітничі совіти, філії петербурських коміс
орґанізациї крайно ворожі до українського национального
родженя. На сих органах централїстично - пролетарської
постановила оперти ся рада народних комісарів в поши
своєї власти на Україні. Дотого-ж іще перемирє, заключ
осередними державами, давало можність большевиць
головнокомандуючому Криленкови оголотити фронт і б
маси червоної ґвардиї перекинути на протиукраїнський ф

Головні сили большевицькі збирали ся на лінії Го
Бахмач і в околиці Брянська. Підчас коли на тій лінії відбу
ся концентрація військ, на усій териториї України больш
цькі залоги розпочали бої з українськими частинами. З
днево - західного фронту надтягнули большевицькі від
маючи на меті з сього боку вдарити на Київ. Осередками

...евицького руху на Волині стали: Староконстантинів, Рівне, і Ні...ретівка. Тут прийшло до більшої сутички з українським ...ськом, котре роззброїло большевиків. Так само в районі ...вятина - Здолбуново роззброєно три большевицькі полки ...ь Білій Церкві і біля Коростеня розбито большевицькі еша...они. В районі Бердичева прийшло до бою між Українцями і ...залергардським полком. Під напором українських панцирри...ів здали ся большевики. Найгарячійше було одначе в Жмеринці, котру большевики острілювали з тяжких гармат. Енерґійний виступ українських військ довів до капітуляції большевиків в жмеринецькім районі. Українці арештували штаб 11. армії, задержали салдата Чудновського, якому Криленко поручив орґанізувати штаб полудневo - західного фронту, яко головному командуючому, — забрали богато зброї й муніції. У Волочиськах большевики початково взяли були верх й арештували українську раду, опісля посунули ся на Проскурів. На Поділю біля Браїлова йшла вперта боротьба між Українцями й большевиками. В Одесі після боїв встановлено власть на основі рівнорядности. В Полтаві виперло українське військо большевицькі полки. На загал на Правобережній Україні і на полудни ліквидация большевицьких авантур йшла успішно. За те тяжше було Українцям здержати большевицьку навалу на Лівобережну. Большевики звернули особлившу увагу на Харківщину і Катеринославщину з багатими копальнями вугля і заліза. До того-ж там легко находили вони союзників в наплинувім робітничім населеню. В Харкові порядкувало вже українське большевицьке правительство, зложене в своїй більшости з Москалів і Жидів. На його чолї поставила рада народних комісарів мало осьвічену, півграмотну людину, залізничого кондуктора Медведева. Щирий Українець, котрого підступні большевики втягнули в свої сіти, був одиноким побіч Юрка Коцюбинського (сина славного письменника Михайла), команданта українсько - большевицького війська, що володів українською мовою. Харків став базою для большевицьких операций проти України.

Серед таких невідрадних обставин, коли на молоду українську державу сунула страшна большевицька навала, коли на

цілій території України йшли сутички й бої між українськ
частинами і большевицькими залогами та віддідами, Україн
ка Центральна Рада замісць всі сили звернути на організа
української армії безнастанно радила і радила. Серед тяж
обставин відбула ся осьма сесия Центр. Ради від 25 до 28 г
дня. Цікава була промова голови Секретарияту Винниченка п
положенє на Україні. Цікаво й те, що всю увагу звертано
внутрішні реформи, а большевицькі загрі уважано мабуть ді
чою забавкою. Винниченко підкреслив в своїй промові осн
української революциї, яка є революциєю за национальне
зволенє. Тим ріжнить ся українська революция від російсь
де совіт народних комісарів розпочав социяльну революц
Обєктивних умов такої революциї в Росиї нема, бо російськ
народ, як і инші народи на території бувшої Росиї, не доріс
социялїстичного ладу. Опісля представив Винниченко пр
поодиноких Секретарств. Довідуємо ся із звіту про Секрет
ство осьвіти, що в той час (з кінцем 1917) істнувало 33 укра
ських ґімназий (з того 22 на селах). Цінне є також призн
помічника ґен. секр. для великоруських справ Одиниця, який
явив, що ніхто ніде з национальних меншостий не мав так
прав, як вони дані в Українській Нар. Республиці. Та найбіль
увагу звернув на себе реферат делеґата на мирову конферен
в Берестю М. Люблинського. Він заявив, що виїхав до Бер
тя тільки для інформациї і контроли російської делеґациї. Д
леґати почвірного союзу дуже цікавили ся Україною, кот
становить поважну зорґанізовану силу. Люблинський запр
понував, щоби вислати делеґатів на мирову конференцию в Б
рестю в ролї самостійних представників з повними директи
ми. Після того постановлено на пропозицию укр. социяльн
рев. взяти участь в мирових переговорах від імени Українськ
Народної Республики. На основі сеї ухвали виїхала до Берес
українська мирова делеґация, зложена з уповновласнених де
ґатів: Олександра Севрюка, Миколи Люблинського і Мико
Левитського, політичних і економічних дорадників (про
Вольдемар, який властиво заступав литовську справу, Сер
Остапенко), військових знавців, секретарів, переводчиків, тел

графістів і т. п. під проводом секр. торгу і пром. Всеволода Голубовича.

В днях 5 і 6. січня 1918. відбули ся необовязуючі наради між українською делегацією і делегациями почвірного союзу. По тій першій виміні думок, коли вияснило ся, що до мирових переговорів не зголосив ся ніхто, та що темою переговорів може бути тільки окремий мир між Україною і Росиєю та державами почвірного союзу, українська делегация зажадала нових вказівок з Київа. Стало ясно, що поставлена Генер. Секретариятом в ноті з 24. грудня 1917. плятформа: загальний мир всіх воюючих держав, зійшла з порядку дня. Зрештою Українці були примушені приступати до переговорів про окремий мир.

Большевицька делегация заявила була ще передтим, що коли після 10 ти денної перерви инші держави не зголосять ся до переговорів, вони будуть їх дальше вести, не оглядаючись на нікого. Отже перед Україною з'явила ся велика небезпека; большевики могли замирити ся з осередними державами і всю свою силу звернути проти України та ось так в короткій дорозі погребати молоду українську волю. Інстинкт самозбереженя, захованя і закріпленя української державности наказував Українцям заключити мир, позбути ся боєвого фронту, відперти большевиків і приступити до внутрішних реформ.

Заки перейдемо до дальшого представленя справ і подій, годить ся згадати про відношенє до справи миру Вільзона — тим більше, що його 14 точок мало лягти в основу будучого загального миру. Так не стало ся тепер. Побідна антанта перша спроневірила ся поставленим засадам миру, накидуючи своїм супротивникам важкі, нездійснимі мирові диктати, проводячи крайно заборчу політику, висуваючи на перше місце (так само як і Німці) постулят сили, а відсуваючи постулят права, підсилуючи імперіялістичні забаганки деяких новоутворених держав-фаворитів, а знову инші народи, що в тяжких умовинах, серед безвихідного положеня змагають до волі, свободи й незалежности, кидаючи на поталу їх безсердечних ворогів і гнобителів. Та все таки т. зв. Вільзонівські тези про права народів становлять й довго становити-муть нові заповіди для цілої люд-

ськости в уладженю відносин між народами, зглядно держа
ми.

Дня 9. січня 1918. відбуло ся повне засїдане мирової ко
ференциї в Берестю. На чолї російської делеґациї з'явив
тодїшний комісар заграничної полїтики Троцький-Бронштан
Делеґациї почвірного союза не згодили ся на російську пр
позицию перенести переговори на невтральну територию.
другий день голова української делеґациї В. Голубович пр
ставив українські мирові умови, зазначуючи, що Україна п
ша відповіла на поклик до замиреня та що тепер Українс
Народна Республика розпочинає своє міжнародне істнова
яке втратила перед 250 роками. На теперішних мирових пе
говорах виступати-ме Україна самостійно. У відповідь на
Троцький зложив заяву такого змісту: "Зважаючи на но
Ґенерального Секретарияту Української Народної Республи
російська делеґация заявляє з свого боку, що вона в цілко
тій згоді з засадничим признанєм права кождої нациї на сам
означене аж до цілковитого відокремленя не бачить жад
перешкоди для участи укр. делеґациї в мирових переговора
У дискусиї ще раз зазначив Троцький, що українську деле
цию признає самостійною делеґациєю. Делеґати почвірно
союзу застерегли собі на пізнїйше зайняти становиско в
справі, та вже 12. січня ґр. Чернїн в імени союзників прий
до відома зміст ноти Ґен. Секретарияту з 24. грудня та п
знав самостійність української делеґациї, застерігаючи с
в імени чотирох союзних держав формальне признанє Укра
ської Народної Республики до заключеня мирового догово
Годить ся згадати, що після сього Троцький ще раз потв
див своє попереднє осьвідченє, підносячи українські свобо
На Україні, по його словам, полїтичне житє розвиваєть ся
льно, нема там середновічних станових орґанів, роди робіт
чих, салдатських і селянських депутатів ведуть нїким необ
жені свою полїтику, при виборах до усїх орґанів самоупра
додержано засади загального, рівного, безпосередного
лосованя. Отсе все спонукує його ще раз зазначити, що
сийська делеґация не бачить жадної перешкоди для самост

ної участи делеґациї Ґенер. Секретарияту в мирових переговорах.

З того часу українська делеґация почала брати участь в мировій конференциї. Дальші наради в Берестю обертали ся коло принципіяльного становиска російської делеґациї і делеґациї почвірного союзу. Були красномовні дискусиї, започатковані Троцьким в справі опущеня окупованих територий, справдїшного проявленя волї народів, допущеня народів окупованих земель до участи в мирових переговорах і и. п. Вся суть тих диспут заключала ся в тім, що Троцький з берестейської трибуни хотїв своїми бесїдами запалити пожар сьвітової революциї, встоюючи за народами окупованих земель, намагав ся найти там союзників. Знову-ж Нїмцї, що проводили почвірним союзом частуючи Москалїв гарними словами через уста Кільмана і Черніна, хотїли диктувати мирові умови побитій Росиї, як се зрештою пізнїйше зробила антанта. Осередні держави котрим спішно було до миру, з берестейських диспут побачили, що з большевиками не дійдуть так скоро до ладу, що большевики більше дбають про те, щоб й в осередні держави перепачкувати свою аґітацию, як довести до кінця переговори. Через те представники почвірного союзу звернули більшу увагу на українську делеґацию. Початково замітне було деяке легковажене українських делеґатів з боку Нїмців. Старі дипльомати бачили перед собою молодих людий, що перший раз ступали на ховзкий шлях дипльоматичної штуки. Тому думали вони, що з українською делеґациєю скорше можна буде справити ся. Та небавом мусїли представники осередних держав переконати ся, що справа не така легка. А тут іще й самі обставини помагали Українцям. Проживні відносини в Нїмеччинї й Австрії погіршували ся з дня на день, настрій населеня в осередних державах пер нїмецьких і австрійських дипльоматів заключити хоч частинний мир. До того всього виявило ся що большевики приїхали до Берестя не по оливну вітку, лиш "при відчинених дверях" голосити свої теориї.

Отсе були безпосередні причини, які змушували дипльоматів осередних держав шукати замиреня з Україною. Між Нїмеччиною і Україною досить скоро найшли стичні точки. Ста-

ло ся се одначе не з німецьких симпатий до України або
т. зв. бісмарківської ідеї (створене великого київського
зівства), лиш тому, що не істнували і не істнують ніякі по
ні противенства між обома державами. Без сумніву, Нім
на змагала до того, щоби через Україну створити собі б
середний доступ до Персиї й Індиї, та її "симпатиї" в пра
непроявляли ся ніколи. Вистане згадати, що Німеччина ні
не порушувала української квестиї, ніколи не старала ся
гнути її в ряд міжнародних питань; навпаки, німецький
лер Бетман Гольвеґ виразно заявив був, що Німеччина н
має встрявати у внутрішні російські відносини. Пізнійш
сподарка Німеччини на Вкраїні тільки підтверджує сей по
Далеко тяжше йшли переговори з Австро - Угорщиною.
16 січня відбула ся довірочна нарада гр. Черніна з укра
кою делеґациєю. Другого дня продовжувано наради.
того, що австрійські звідомленя подавали звістки про в
ляючий перехід, між обома сторонами виринали острі с
ки з приводу правно-державного становиска Галичини та
ту, якого зазнає український народ від пануючої в Гал
бюрократиї. Ґр. Чернін, що тоді мріяв про Велику Польщ
берлом Габсбурґів, намагав ся як найдальше на схід відсу
українські границі. Тоді українська делеґация загрозила
нєм переговорів. Австро - Угорщина за всяку ціну потре
ла двох річий: миру й хліба. Україна могла у великій мірі
одно і друге наддунайській державі. Через те мусіла под
ся неугнута постава австрійських дипльоматів. Дійшло д
го, що справа миру з большевицькою Росиєю відійшла н
дний плян. Бо й щож могли большевики дати виснажен
середним державам? Нічого крім шумних комуністичних
чів, крім розстрою, безладя й анархії. Петербург сам вхо
фазу хронічного голоду, не мав отже нічого на експорт.
на Вкраїні були великі хлібні запаси, котрі українське п
тельство могло міняти за мануфактуру, хліборобські ма
ліки, то що.

Відносини большевиків до української делеґациї н
не були добрі. Початково можна було допускати деяку од
дність. Українці мали сьвідомість того, що вони і предст

...петербурського уряду повинні держати супроти почвірно-
...о союзу одну лінію. Таж по однім боці виступають "побідже-
...", по другім "побідники". Одначе виступ большевиків проти
...країнської Народної Республики примусив українську деле-
...гацию не лиш відокремити ся від російської, але навіть воро-
...жо виступати проти неї. Троцький мимо офіцияльного приз-
...нання самостійної української делеґациї домагав ся, щоб вона
...повідомляла його про всї свої постанови й ухвали. Взагалї
...большевики намагали ся взяти Українців під свої опікунчі
...крила. Коли-ж се не вдало ся, тодї Троцький постановив за-
...гнати делеґацию в глухий кут через покликане нових "україн-
...ських" делеґатів з харківського совіту. Саме тодї, коли укра-
...їнська делеґация доводила справу миру до кінця і в своїй біль-
...шости виїхала до Київа для інформациї і остаточних інструк-
...ций, голова російської делеґациї Іофе (по від'їздї Троцького)
...повідомив делеґациї почвірного союзу, що "робітниче й се-
...лянське правительство української республики" постановило
...післати 2 делеґатів до Берестя, яко представників центрального
...комітету всеукраїнських совітів робітників, салдатів і се-
...лян. Ся нова "делеґация" в особах Е. Медведева (голови вико-
...навчого комітету) і В. Шахрая (комісаря для справ війни) яв-
...ляєть ся складовою частиною російської делеґациї.

На загальнім засїданю 30. січня Троцький представив но-
вих делеґатів мировій конференциї. Він заявив, що в останних
часах власть на Вкраїнї переходить на большевицькі совіти,
що харківський совіт, який виступає в цїлковитій згодї з пе-
троградським совітом, зайняв своїми військами Харківщину,
Катеринославщину і Полтавщину. Власть совітів на Українї
постійно зростає. Мир, який був би заключений з делеґациєю
Укра ської Центральної Ради, не можна вважати миром з у-
країнською республикою. Попереднє признанє української де-
леґациї не має вартости з огляду на зміну відносин в користь
правительства совітів. Член укр. делеґациї М. Левитський
здержав ся з відповідию до часу повороту повної делеґациї.
Дня 31. січня на порядок нарад прийшли територияльні спра-
ви. Ґр. Чернін іменем австро-угорської делеґациї зазначив, що
укр. делеґати стоять за тим, що справа границь між Австрією

і Україною (тому, що Австрия не межує з Росиєю) вхо
зміст переговорів між делеґациями дотичних держав. Т
кий рішучо запротестував проти сього. На його думку р
ська делеґация представляє собою делеґацию федера
Росиї, має в своїм складі представників виконавчого ко
Української Республики, справа участи Укр. Центр. Ради
жить вже більше до минувшини, ніж до теперішности, б
власне тільки-що одержав телеґраму, що більшість киї
залоги перейшла на сторону большевиків. На слідуючім
даню явилась вже повна українська делеґация за винятко
леви В. Голубовича, котрий лишив ся в Київі. Провід де
ції обняв Ол. Севрюк. Він заявив, що всї учасники конф
ції від самого початку признали самостійність українськ
леґациї. На тій основі делеґация брала до тепер участь в
вих переговорах. Зміна поглядів Троцького на управн
основи української делеґациї з покликанем на політичні
минаєть ся з єством наступивших перемін. Дня 22. січня
їнська Центральна Рада проголосила повну незалежність
їнської Народної Республики. Правительство України ста
ся утворити спільний федеративний уряд усїх республик
повстали на териториї бувшої Росиї, але що через пол
ради народних комісарів до тепер такий спільний уряд н
повстати, то Україна була примушена четвертим універс
проголосити свою незалежність. В тім самім універсалї за
ла Українська Центр. Рада, що з усїми державами бажає
ти в мирі і приязни та що нїхто не має права вмішувати
внутрішні справи Української Народної Республики. Роз
вившись з иншими аргументами Троцького, запропонуваг
сїдник формально признати Українську Нар. Республику
сїм самостійною і від нїкого незалежною державою та тим
мим виразно ствердити міжнародне становиско її делеґац

Після сього на приказ Троцького виступив Медведів,
дставник "українського" виконавчого комітету, котрий ті
собі приписав право виступати в імени України. Українс
делеґациї закинув він таємність переговорів та заповів,
договори, заключені Центр. Радою, не будуть признані у
їнським пролетариятом.

Гарний малюнок большевицької господарки, бандитизму, нетолеренциї, терору і ганебного поступованя з неросийськими народами з боку большевицької влади дав М. Любинський. Він представив теж процес відродженя української державности і справу створеня харківського большевицького правлїня. Після сеї вичерпуючої промови ґр. Чернїн в імени чотирох союзних держав зложив заяву, підтверджуючи самостійність української делеґациї. А щоб усунути всякі сумнїви почвірний союз признав і Українську Народну Республику самостійною вільною, суверенною державою, яка є в станї заключати самостійно інтернаціональні договори.

Маючи за собою признанє самостійности з боку держав почвірного союзу, Україна простувала шляхом миру. А що большевицька небезпека стала вже надто грізною, Україна як найскорше мусїла заключити мир, щоби всї свої сили звернути проти большевиків. Переговори йшли успішно на основі "без анексий і без контрибуций". Дня 9. лютого 1918. новоповстала українська держава перша заключила мир після майже чотиролїтної війни. Мирові точки мирового договору такі:

I. Нїмеччина, Австро-Угорщина, Болгария і Туреччина з одного боку і Укр. Нар. Республика з другого боку заявляють, що воєнний стан між ними скінчив ся. Заключаючі договір сторони ухвалили на далї жити між собою в мирі і приязни.

II. 1) Між Австро-Угорщиною з одного боку і Укр. Нар. Республикою з другого боку, як далеко сї держави межують між собою, лишають ся ті межі, які були перед війною між Австро-Угорщиною і Росиєю. 2) Далї на північ іде границя Укр. Нар. Республики, починаючи від Тарногороду, в загальних рисах по лїнїї Білгорай — Щебрешин — Красностав — Пугачів — Радин — Межиріче — Сарнаки — Мельник Високе Литовське — Каменець Литовський — Пружани — Вигоновське Озеро. В подробицях сю границю зазначить мішана комісия, беручи під увагу етноґрафічні відносини й жаданя населеня. 3) На випадок, коли-б Укр. Нар. Республика мусїла мати спільну межу з якоюсь иншою з держав почвірного союзу, застерігаєть ся особливі умови.

III. Опущенє окупованих теренів почнеть ся негайно по

ратифікациї мирового договору. Спосіб переведеня опущ та переданя опущених країв означать уповновласнені заі ресованих країв.

IV. Дипльоматичні й консулярні відносини між сторо ми, що заключають договір, відновлять ся негайно по ра фікациї мирового договору. Що до найдальше йдучого до щеня консулів з обох боків застережено особливі умови.

V. Заключаючі договір сторони відмовляють ся обопі но від заплати коштів війни, себто від державних видатків веденє війни, а також від покритя воєнних шкід, себ-то шк завданих державам і їх горожанам на воєнних полях шляхо військових операций, включаючи сюди всї переведені у вор жій державі реквізициї.

VI. Воєнних полонених відпустить ся з обох боків до д му, о скільки вони не захочуть дістати дозволу лишити ся чужій державі або подати ся до якоїсь иншої держави. Пол года получених з сим питань відбуває ся шляхом окремих до говорів, зазначених в VIII статї.

VII. Отся статя займаєть ся усталенєм будучих господар ських відносин між державами почвірного союзу й Українсь кою Народною Республикою на таких основах: на час 31. лип ня 1918 обовязують ся сторони, що заключають договір, по стачати обопільно надвишки хліборобських і промислових продуктів. До заключеня остаточного торговельного договору, а в усякім разї по упливі 6 місяців по заключеню загально го миру обопільні торговельні зносини управильнить провізо рична умова, яку можна виповісти протягом 6 місяців від 30. червня 1919. Ся провізорична умова усталює обопільні дого вірні мита, які мали силу до вибуху війни в торговельнім русї між Австро-Угорщиною і Росиєю, також для зносин між мо нархією. В нїй є також всї важнїйші точки старого торговель ного договору з Росиєю, о скільки вони мають відношенє до України. Крім того забезпечено вільний провіз до Азиї. а осо бливо до Персиї, який раніше замикала Росия.

VIII. Усталенє публичних і приватно-правних відносин, ви міна полонених та цивільних інтернованих, справа амнестиї, а також справа захоплених противником торговельних кораб-

лів — все те усталить ся в окремих договорах з Українською Нар. Республикою, які творять значну частину теперішного мирового договору й о скільки се можливе — одночасно з ним вступлять в силу.

IX. Умови, заключені сим мировим договором, творять одну нероздільну цілість.

IV. Повінь.

Змора безладу на Україні. Центральна Рада радить. З'їзд соціялістів - самостійників. Большевицький наступ. Четвертий універсал Укр. Центр. Ради. Зміна правительства. Очищуванє України. Перші роковини Центральної Ради. Непорозуміня з Німцями. Айхгорн дає приказ. Национальні меншости проти Центральної ради. Стан напруженя на Україні. Кінець Центральної ради.

Большевики від погроз дуже скоро перейшли до діла. Визначену мету: здезорґанізувати країну, зіпхнути її в пропасть безладя і хуліґанства — перевели вони майстерно при підмозї російського війська, що було на українськім фронті і стояло ґарнізонами в українських містах. Утворене псевдо-українське большевицьке правительство в Харкові, зложене з Москалів, Жидів та кількох замотеличених Українців, було укоронованєм большевицьких намірів супроти України. Склад того першого правительства, призначеного до опанованя для голодної Росиї багатої України, був такий: внутрішні справи: Е. Бош; військові справи: Ю. Коцюбинський; фінанси: В. Аусен; осьвіта: В. Затонський; земельні справи: Е. Терлецький; почта й телеґраф: Мартинов; діловод: Лончинський; представник при петроградськім уряді: В. Затонський.

Невпорядковані відносини, вічна метушня, безнастанні заворушеня, загальне вировище найбільш скрайних кличів — ось ґрунт, на котрім могла зростати червона ґвардия, грабунки і легка, а до того ще й "ідейна" нажива. Большевицькі штики й гармати самі по собі не були такі страшні; страшнійшою за них стала большевицька аґітация, що в дальшій перспективі обіцювала рай на землї, а в данім моментї штовхала темні маси на вбивства і грабіжі. Одиноким ратунком в такій ситуациї могла бути тільки тверда власть, що спиралась би на

вірне, здисціплїноване, готове до виступу військо. На
Українська Центр. Рада, зложена з ідейних теоретиків,
людей діла, не могла чи не хотіла створити сильних вій
вих рядів. Центр. Рада і її Ґен. Секретарият радили і спор
видавали закони, котрим мало хто підчиняв ся, випус
прегарно писані, стилеві відозви й універсали, робили імп
тні паради, — саме в хвилї, коли Україна крок за кроком
чувала ся в пропасть анархії. Теоретично, отже односторо
вимріяна воля і загальна свобода служили на те, щоби п
рати безприкладним нападам на українську державність,
би допускати до небувалої ворожої й розкладової аґітаци
ред війська й робітництва. Там, де треба було лихо вбит
самім зароді, замісць діл наступали гарні, патетичні пром
Мода на социялїзм перевернула в головах богатьом здор
думаючим людям. Вони, що нїколи не були социялїстами,
раз пристроїли ся в червоні відзнаки. Розумієть ся, так сп
парований "социялїзм" в більшости не був нїяким социял
мом, лиш модою і позою. Через перехід майже всього укр
ського громадянства під ріжними менше й більше дивогляд
ми фірмами в социялїстичний табор захитано суспільно-по
тичною рівновагою. Слово "буржуй", — далеке від його д
сного розуміня, стало не лиш обидою, але з часом набра
признак злочинности. "Буржуазия" (в меншій мірі правдо
капіталїстична, що обертає мілїонами, а в більшій части т
дово-інтелїґентська- перейшла на той бік в суспільнім жит
де почуте права заникає зовсїм. — Нїде правди діти, Цен
Рада, за котрою в державнім будівництві мусимо зачисли
непомірні, історично-епохальні заслуги, на всїх инших пол
нашого житя не вміла дати ради.

Укр. Центр. Рада не створила також наглядної й міцн
підпори свого істнованя — армії. Правда, в тім напрямі баг
то робило ся. Військові з'їзди в перших місяцях революці
також виносили прегарні ухвали й постанови. По всїх усюда
Росиї йшла українїзация армії; виділювали ся з початку
загальних частин українські ешелони, курінї, полки, а з часо
було вже кілька дивізий. Творили ся й нові чисто українсь
полки: Полуботка, Сагайдачного, Хмельницького, Дорошенк

Орлика, Шевченка, Грушевського. Сї полки переходили школу национализациї, та мимо всього, захоплені загальною деморалїзациєю, без всякої карности, завели в критичній хвилї, розходячись до дому, або навіть переходячи в ряди ворога. Одиною ясною точкою військової орґанїзациї на Вкраїнї являють ся Січові Стрільцї, зложені з Галичан. Вони від перших до останних днів були остоєю Української Центральної ради, вірними сторожами української чести й українського імени. Через наведені в горі причини витворив ся стан загальної непевности, розстрою й розпущености. Одні, провідники, жили в сферах, далеких від дійсного житя, ухвалюючи закони для якоїсь ідеальної країни, другі - сїра маса, витручена війною й революциєю з привичних рамок, шукала забутя й насолоди... З такого стану загальної розпряжности, підсичуваної безцеремонною большевицькою аґітациєю, не могла вратувати України така многочисленна й неспосібна до скорих рухів институция, як Центральна Рада. Міг се зробити один чоловік, великий, сильний і залїзний, розумієть ся, як-би був найшов ся.

Нерозумно було би думати, що не було людей, які не бачили би надтягаючої небезпеки. Для прикладу годить ся згадати, що дня 30. XII. 1917. відбув ся в Київі з'їзд союзу социялїстів-самостійників (зложений з представників социялїстів-самостійників, української народної партиї, союзу Української Державности, українських национальних революционерів, незалежних укр. соц.-революционерів й инших самостійницьких груп). На тім з'їздї, по докладнім розглядї положеня на Україні, винесено постанови, що змагали до вратованя України від безладу й руїни. Там виставлено домаганє негайно проголосити Українську Народну Республику самостійною й нікому непідлеглою. З'їзд жадав залишити справу твореня всеросийської федерациї, поки не зорґанїзують ся нові держави та поки не вияснить ся, з ким Україні треба федерувати ся. Дальше вимагано, щоби українське правительство рішучо стало на ґрунт национально-державної полїтики, маючи на увазї тільки інтереси України. З'їзд закликав правительство вжити рішучих засобів у боротьбі з большевиками, щоби оборонити Україну від злочинств "совєта народник комісарів."

Та український уряд, зложений в більшости з соция
демократів, людий навіть дуже заслужених в українські
мадянськім і культурнім житю, одиниць найбільше вип
них, але мимо того впертих теоретиків з надіями на мир
лагоду конфлікту з большевиками, навіть тоді, коли бо
вики створили харківське правительство, коли червона
дия, створивши на Україні осередок в Харкові, гуляла н
ківщині, Полтавщині й Катеринославщині, вони як слід н
цінювали ще большевицької грози, а одночасно переціні
свої сили. Старі партийні товариші не допускали думки,
російські побратими, хоч з лівого крила, могли піднес
зброєну руку проти социялістичного уряду. Гасло боль
ків про самоозначенє народів аж до повного відділеня
ся ще зовсім поважно і в буквальнім розуміню. Розуміє
на таке відношенє українського уряду до большевиків впл
ла ще й та обставина, що бої вели ся далеко від Київа. В
лиці було зовсім спокійно. Москалі, що переїздили через
захоплювали ся тамошними порядками. В Київі чисто, г
поживи подостатком, вулицями снують ся гарно вбрані п
панове, офіцери парадують в нових уніформах, всі мають
вірє до Центр. Ради, преса має повну свободу без огляд
напрям. Такий малюнок сьвідчив найкрасше, що й ті люди
кермували державним житєм, живучи в упорядкованих в
синах, були спокійні і не брали положеня на міру того, щ
яло ся поза Київом.

А тимчасом положенє безнастанно погіршувало ся. В
шевицькі виступи в поодиноких місцевостях перемінили
зорґанізований похід проти України. Большевики поза
надними, хоч утопійними кличами, відкрили своє опанци
обличе. Крилате і переважно бездумне гасло: "Долой бур
зію!" перейшло в оргії зьвірських знущань над бувшими
державними народами. Большевицька різня розпочала
Дону, переносячись все більше на територию Української
родної Республики. Очищуванє України від "буржуїв" не
чило ся різнею, тільки переходило на очищуванє України
"буржуазийного" вугля, руди, хліба, цукру, що їх тисяч
вагонів висилано в совітську республику.

В таких обставинах Центр. Рада вправді збирала війська, менувала полк. Капкана начальним отаманом протибольшевицького фронту, але головну вагу поклала в слові. Таким „словом“ в своїй суспільній частині є четвертий універсал Української Центр. Ради. Керманичі державного житя України були переконані, що большевицьку навалу здержить ся хоч тимчасовим заведенєм порядків і установ, зближених до совітського ладу. Дня 22. січня 1918. зроблено великий крок проголошеня повної незалежности України, та одночасно направлено цілість українського житя на хиткий, непевний і замотаний шлях социялізациї.

ЧЕТВЕРТИЙ УНІВЕРСАЛ УКР. ЦЕНТР. РАДИ.

Народе України!

Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській Землї свобідна Українська Народна Республика. Здійснила ся давна мрія Твоїх батьків, борців за волю і право робочого люду!

Та в трудну годину народилась воля України. Чотири роки жорстокої війни обезсилили наш край і нарід. Фабрики не виробляють товарів. Підприємства задержують свою працю, залізні дороги розбиті, гроші падуть в ціні. Скількість хліба вменшуєть ся. Наступає голод. По краю розмножили ся ватаги грабіжників і убійників, особливо, коли з фронту рушило російське військо, творячи кріваву різню, безлад і руїну на нашій землї.

З приводу того всього не могли відбути ся вибори до Українських Установчих Зборів у визначенім нашим попереднім універсалом речинці і не могли відбути ся ті Збори, визначені на нинїшний день, щоб перебрати з наших рук тимчасову найвисшу революцийну власть над Україною, установити лад в нашій Народній Республиці і зорґанізувати нове правительство.

А тимчасом петроградське правительство народних комісарів виповіло війну Українї, щоб повернути вільну Українську Республику під свою власть, і посилає на наші

землї свої війська — червону гвардію, большевиків
граблять хлїб у наших селян і без ніякої заплати ви
його в Росию, не зоставляючи навіть зерна, пригото
то на засів, убивають невинних людий і сиють усюди
хію, убійство і злочин.

Ми, Українська Центральна Рада, робили всякі з
щоб не допустити до тої братовбійчої війни двох су
народів, але петроградське правительство не пішло
зустріч і веде дальше крівавy боротьбу з нашим на
й Республикою.

Крім того теж саме петроградське правительст
родних комісарів починає проволікати заключенє м
закликає до нової війни, називаючи її "святою".
поллеть ся кров, знов нещасний робочий люд буде
приносити в жертву своє житє.

Ми, Українська Центральна Рада, вибрана зі
селян, робітників і жовнїрів України, в ніякім разї не
мо згодити ся на те, ніяких війн піддержувати не бу
бо український нарід бажає миру і мир повинен п
можливо як найскорше.

Та для того, щоб анї російське правительство, ні
инше не ставило перешкод Україні в установленю
бажаного миру, для того, щоб повести свій край до
творчої працї, закріпленя революциї і нашої волї, ми
їнська Центральна Рада, оповіщаємо всім горожанам
ни:

Від нинї Українська Народна Республика стає с
тійною, від нікого незалежною, вільною, суверенною
жавою Українського Народу.

З усіми сусїдними державами, а саме: Росиєю,
щею, Австриєю, Румунією, Туреччиною і иншими м
жаємо жити в згоді і приязни, але ніяка з них не
вмішувати ся в житє самостійної Української Республ

Власть в ній буде належати тільки до народу Укр
іменем якого, заки зберуть ся Українські Установчі Зб
будемо правити ми, Українська Центральна Рада, пре
вництво робочого народу — селян, робітників і жов

та виконуючий орган, який від нині буде називати ся Радою народних міністрів.

І отсе, перш усього, поручаємо правительству нашої Народної Республики, Раді народних міністрів, від сього дня вести початі вже мирові переговори з осередними державами вповні самостійно і довести їх до кінця, не звертаючи уваги на ніякі перешкоди з боку яких-небудь частий бувшої російської імперії, та установити згоду, щоб наш край почав своє житє в спокою і мирі.

Що до так званих большевиків і инших напасників, які розграблюють і руйнують наш край, то поручаємо правительству Української Народної Республики твердо й рішучо взяти ся за боротьбу з ними, а всіх горожан нашої Республики закликаємо, щоби вони, не жаліючи свого житя, обороняли добробут і волю нашого народу. Народна українська держава повинна бути очищена від насланих з Петрограду наємних наїздників, які нарушують права Української Республики.

Безмірно тяжка війна, почата буржуазними правительствами, важко намучила наш нарід, винищила наш край, знівечила добробут. Тепер сьому треба покласти край.

Одночасно з тим, коли армія буде демобілізувати ся, поручаємо розпускати жовнірів, а після затвердженя мирових договорів розпустити армію зовсім, на місце постійної армії завести народну міліцію, щоб наше військо служило обороні робочого люду, а не забаганкам пануючих верств.

Знищені війною і демобілізацією місцевости мають бути відбудовані при помочи державного скарбу.

Коли наші жовніри вернуть домів,народні ради — громадські і повітові і городські думи мають бути перевибрані в часі, який буде установлений, щоб і вони мали в них голос. Міжтим, щоб установити таку власть, до якої мали-б довіре і яка опирала ся-б на всі революцийно-демократичні верстви народу, має правительство додати по помочи місцевим самоуправним радам робітничо-се. ..-

ських і салдатських депутатів, вибраних із місцевих люди

В земельних справах комісия, вибрана на останні сесиї Центральної Ради, вже виробила закон про передач землї трудовому народови без викупу, прийнявши за о снову скасоване власности і социялїзацию землї згідно нашою постановою на 7-ій сесиї.

Сей закон буде розглянений за кілька днів на повні сесиї Центральної Ради і Рада міністрів ужиє всїх спосо бів, аби передача землї земельним комітетам в руки тру дящих відбула ся ще з початком весняних робіт.

Лїси, води і всї підземні багацтва, як добро українсь кого трудового народу, переходять в розпоряджен Укр Народної Республики.

Війна забрала для себе трудові сили нашої країни, більшість заведень, фабрик і робітень виробляли тільки те, що було необхідне для війни, і нарід зостав ся зовсїм без товарів. Тепер війнї конець.

Радї народних міністрів поручаємо негайно примінити усї заводи і фабрики до мирних обставин, до вироб продуктів, необхідних для робочих мас.

Та сама війна дала сотки тисяч безробітних і інвалїдів. В самостійній Народній Республицї України не сьміє страдати нї один трудящий чоловік. Правительство Республики має підняти промисл держави, має зачати творчу роботу на всїх областях, де всї безробітні могли би найти працю і приложити свої сили, і прийняти всї міри для обезпеченя окалїчілим і потерпівшим від війни.

При старім ладї торговцї і всякі посередники наживали на бідних, утиснених клясах зовсїм значні капітали.

Від тепер Українська Народна Республика бере в свої руки найважнїйші области торговлї і всї доходи з неї обертає на користь народу.

Торговлю товарами, які маєть ся привозити з заграницї і вивозити за границю, вести-ме сама наша держава, щоб не було такої доріжнї, через яку завдяки спекулянтам терплять найбіднїйші верстви.

Для виповненя сього поручаємо правительству Рес-

публики виробити й представити до затвердженя закони про се, а також про монополї залїза, вугля, шкір, тютюну й инших продуктів і товарів, з котрих податки найбільше обтяжували робочі кляси в користь нетрудових.

Так само поручаємо установити державно-народну контролю над усїми банками, що через кредити нетрудовим клясам помагали експльоатувати трудові маси. Від тепер кредитова поміч банків має йти передовсїм на піддержку трудовому населеню і на розвиток народного господарства Української Народної Республики, а не для спекуляциї й ріжнородної банкової експльоатациї.

На ґрунтї анархії, неспокоїв у житю і недостачі продуктів зростає невдоволенє серед декотрих частин населеня. Тим невдоволенєм користують ся ріжні темні сили й тягнуть неосьвідомлених людий до старих порядків. Сї темні протиреволюційні сили бажають знову піддати всї вольні народи під одно царське ярмо — Росиї. Рада народних мінїстрів повинна безпощадно бороти ся з усїми протиреволюційними силами й кождого, хто призиває до повстаня проти самостійної Української Народної Республики й до повороту старого ладу — карати яко за державну зраду.

Всї демократичні свободи, проголошені третим унїверсалом Української Центральної Ради, потверджуєть ся і окремо проголошуєть ся: в самостійній Українській Народній Республицї всї народи користують ся правом национально-персональної автономії, яку признано за ними законом 22. січня.

Все перечислене в унїверсалї, чого не вспіємо виконати ми, Центральна Рада і наша Рада мінїстрів в найближщі тижнї, виконають, справдять і до оконечного ладу доведуть Українські Установчі Збори.

Ми поручаємо всїм нашим горожанам перевести вибори як найбільш енергічно, підняти всї зусиля, щоб підрахунок голосів був закінчений як найскорше, щоб за пару тижнів зібрали ся наші Установчі Збори, — найвисший господар і управитель нашої землї, і конституциєю нашої

незалежної Української Народної Республики закріп
свободу, порядок і добробут на добро всього трудов
народу її тепер і на будучі часи. Сей найвисший наш ор
має рішити про федеративну звязь з народними рес
бликами колишної російської імперії. До того-ж ч
всіх горожан самостійної Української Народної Республ
ки, завзиваємо стояти непохитно на сторожі добутої с
боди й прав нашого народу і всіми силами боронити сі
долю від всіх ворогів селянсько-робітничої Українс
Республики.

Отсей четвертий універсал був висловом думок пар
соц.-революционерів, що в другій половині січня повал
Секретарият Винниченка і самі взяли власть в свої руки.
сумніву, до сього перли самі обставини. Социяльні демокр
з Винниченком на чолї в практиці досить нерішучо проти
вили ся большевикам, сподіючись, що ліві їх товариші з
сийської партиї не захочуть багнетами поладнати конфлі
З другого боку перехід власти з рук найбільш політичню
лої партиї до рук найменше зрілої мав необчислено шкід
наслідки для дальшого розвитку подій на Україні. Зародки
знійшої гетьманьщини містять ся вже в четвертім універса
саме в тій частині, де говорить ся про социялїзацию землї.

В часї перерви мирових переговорів, коли українська
леґация повернула до Київа для остаточних вказівок в сп
миру, полк імени Полуботка, що стояв під впливом соц.
волюционерів в боєвій поставі з панцирними самоходам
вив ся під Центр. Радою і зажадав уступленя Секретари
Після того прийшла до керми Рада народних міністрів
проводом Всеволода Голубовича, міністра торгу й проми
вости в бувшім Секретарияті та провідника мирової дел
ції в Берестю (до перерви, опісля провід обняв Олекса
Севрюк). Склад першої Ради народних міністрів був та
голова й міністер заграничних справ: В. Голубович, мині
війни: полк. А. Жуковський, міністер просьвіти: Григо
мін. внутрішних справ: П. Христюк, мін. скарбу: Перепел
мін. шляхів: Сокович, мін. хліборобства: Терниченко, мін
дівництва: М. Ткаченко, мін. апровізациї (а відтак земел

справ): М. Ковалевський і мін. морських справ: Д. Антонович. Деякі ресорти обсаджено пізнійше.

Та отся зміна правительства не вратувала ситуації. Загальний розлад обхопив країну. Всякі поклики правительственні і поодиноких видатних людий (в роді Винниченкового: "Сінки-базарники"), пропадали в клекоті знимаючих ся хвиль анархії. Україна, революційні здобутки українського народу, українська державність — все те опинило ся під грозою большевицького заливу. Червона армія народних комісарів під проводом бувшого офіцира царської жандармерії, — а тепер большевицького главнокомандуючого проти "української буржуазії" Муравйова та командуючого українсько - большевицьким військом Ю. Коцюбинського скорим походом зближала ся до столиці України. Дня 28. січня станула вона під мурами Київа. Через цілих десять днів вели ся завзяті й криваві бої за посіданє міста. Через десять днів велике, міліонове місто, тисячі жінок, дітий і мирної людности заглядали смерти в очи. Через десять днів люди сходили з ума, сидячи в пивницях і закамарках, через десять днів торощили мури Київа стрільна тяжкої большевицької артилєриї. Одночасно з тим робітнича людність, розагітована большевиками, підняла повстанє проти Центр. Ради в середин міста. Українська залога, зложена з кількох полків та з Січових Стрільців, найвірнійшою з війська Центр. Ради, через десять днів мусіла відбивати большевицькі наступи з усіх боків. Перші большевицькі розрухи в місті вдало ся здавити без більшого напруженя. Та невдовзі при шаленій агітациї деякі відділи, вірні правительству, почали переходити до большевиків. Се спричинило велике замішанє та скріпило большевицькі сили. Перший перейшов до большевиків полк ім. Шевченка, опісля більшість полку Самостійного; найкрасше держав ся найбільш надійний полк ім. Болуботка. В сих тяжких хвилях одинокою підпорою Центр. Ради остали Січові Стрільці під проводом от. Коновальця. Стрілецькі відділи в панцирних самоходах вганяли вулицями, розганяючи большевицькі ватаги. Одночасно з тим розпочали ся грабунки. Большевики кидали ся на мирне населенє, вбивали людий, грабили і нищили. Зарадати всьому було понад си-

ли стрільців. Вони мусїли й відбивати формальні наступи і б
ронити мирну людність. До помочи стрільцям повернув з п
Полтави, закликаний Центр. Радою, С. Петлюра з чорним
гайдамаками.

Тяжка ситуация в Київі багато причинила ся до того, щ
не вдало ся дальше від Київа здержати навали черв. ґварди
В крівавій боротьбі під Крутами згинув за волю України на
красший цьвіт українського народу, студенти висших і сер
дних шкіл. Після повороту Петлюри до Київа бої розгоріл
ся наново. Січові стрільці, Петлюрівські гайдамаки, вільні ко
заки і Полобутківці відбили артерию Київа — Хреш ик, Тро
їцьку площу, арсенал і Поділ та викинули большевиків з
Дніпро. Звідси большевики розпочали обстріл Київа гураґа
новим огнем тяжкої артилерії. Найбільше били на арсенал
собор св. Софії, де стояла українська артилерия. Київ перем
нив ся в пекло. В днях 6. і 7. лютого Київ обняла пожежа. За
пальні стрільна большевиків всюди спричинювали пожари
люди вмирали сотками. Наступила хвиля, коли вже йшло н
про оборону міста, тільки про ратунок від цілковитої руїни
Большевикам безнастанно надходила поміч. На залізничих
лініях з'явили ся большевицькі панцирні поїзди. Українськ
правительство постановило пощадити місто перед неминучо
ю руїною. В ночи 8. лютого українське військо, українськ
правительство та члени Центральної Ради покинули Київ. Сі
чові Стрільці опустили столицю яко охорона Ц. Ради, що в
самоходах з усіми актами й документами виїхала в напрям
Житоміра Петлюра з рештою українських військ останний о-
пустив Київ.

Від 8. лютого почало ся большевицьке пановане в Київі.
Артилерийська канонада вправді затихла, але зате на вули-
цях лунали крісові вистріли. Се переможці в упоюючім триюм-
фі біля давного царського двірця і в Мариїнськім парку сот-
ками розстрілювали ворогів пролетарської влади." Сї дні
триюмфу забрали більше жертв, як 10-ти денні бої В Київі і
біля Київа. Дня 11. лютого появив ся наказ Муравйова, в якім
повідомляло ся про перехід влади до рук "народного секре-
тарияту". Два дні перед тим военно-революційний комітет ви-

дав постанову про закритє рос. націоналїстичного "К'являнин-а". В друкарнї сеї газети розпочав ся друк "Извѣстї-й кіевскаго совѣта рабочихъ и салдатскихъ депутатовъ." Друкарню Центр. Ради і ціле майно Української Народної Республики перабрано на власність совіта. В найблизші села вислано 70 аґітаторів, щоб ті переконували селян про конечність привозу поживи, яка потрібна для робітників, а не для "буржуазиї". Городській управі наказано під карою 100 тисяч карб. до 24 годин спрятати трупи з вулиць Київа. Українські гроші, випущені Центр. Радою, кредитові білєти по 100 карб., уневажнено. Циркуляром з 10 лютого скасовано Центральну Раду і Ґенеральний Секретарият, зглядно Раду народних міністрів. Українських міністрів визнано державними злочинцями і розписано за ними стежні листи. До Київа пересилились з Харкова всї українсько-большевицькі секретарства з центральним виконавчим комітетом на чолї.

Після втрати Київа, в котрім загнїздили ся большевики, Українська Центральна Рада пішла на мандрівку. Вкінцї опинила ся вона під охороною вірних військ в Житомірі. Звідси вислала Центр. Рада іскровим шляхом поклик до культурного сьвіта, в котрім малює грозу і руїнництво большевицького заливу. "До всїх!" — так називаєть ся відозва українського правительства. "Ще перед двома місяцями — кажеть ся там — говорили всї в Росиї про Україну як про оазу в російській пустинї. В нашім краю був розмірно порядок. Радість, гордість і повага огортали нас перед нашим першим народним парляментом, Центр. Радою, яку вибрав сам народ. Ми старали ся не нищити, але відбудувати собі самі на руїнах війни наш край. Большевики в Петроградї, Москві й инших російських містах з заздростию і ненавистию дивили ся на поступ Українців. Та се була мала причина. Головною причиною їх заздрости було природне багацтво України на збіже, цукор і все инше, що наш рідний край видав з себе. Се стара історична звичка захланного, ненаситного московського народу, нас грабити й висисати. Носителї большевицьких ідей не ріжнять ся нічим від царських посіпак і визискувачів; вони топчуть колишні права й вольности неросийських країв бувшої росий-

ської імперії, продовжають грабіжи царату. Чому больш
вики граблять лише саме в нас на Україні? Чому нащ. не
Донеччині, де також є багато запасів збіжа, а по большевик
кому розумію зібрали ся там самі контрреволюціонер
Се-ж ясно: Донська область заселена в більшій части Мос
лями, тому її щадять, будь вона революцийна, чи реакцій
А укр. територія се українська земля, заселена українськ
народом, тому треба її визискувати, хоч вона зорґанізувала
яко социяльна й демократична республика. Ви, чужинці,
до тепер нас не знали й до яких сьогодня наш голос тіл
тяжко доходить, розумійте нас! Тепер бачите ви правди
характер большевиків. У Харкові, Полтаві, Катеринослав
Київі тепер убивають і палять. Кождого Українця, який б
участь у социяльній революції, щоби підперти нову волю
шого краю, переслідує, витягає з хат і розстрілює черв
ґвардия... Чужинці, що живете вільно на землї своїх бать
вислухайте та зрозумійте нас! І ми боремо ся за нашу со
яльну вільність, за ратунок наших жінок і дітий і за право
шого самоозначеня,, яке вони хочуть вирвати нам з рук."

Ось такими словами відзивав ся український нарід ч
Центр. Раду до всїх культурних народів сьвіта, представля
їм большевицьку небезпеку. Та від сього не полегчало н
країні. Положенє з кождим днем ставало гірше. Україн
армії в повнім того слова значіню не було; були лише он
відділи, котрі самостійно і нескоординовано вели бої з б
шевиками. Супроти добре платної, добре зодягненої, д
озброєної червоної ґвардиї, під одною командою не м
вони вдержатись. Крім того большевики вміли майстерн
слугувати ся ще й другою армією, армією добре вишко
аґітаторів, що оперували на цілій Україні. Український
не мав іще як слїд зорґанізованої адміністрації, спло
довкруги своєї найвисшої власти — Укр. Центр. Ради —
могла успішно протидїлати тій безпардонній аґітациї. Д
го-ж треба додати, що рука українського уряду була ду
гка. Центр. Рада своїм лагідним поступованєм тільки ос
вала большевиків до нових бешкетів. Вистане згадати,
часї крівавих боїв на вулицях Київа, коли Січові Стріль

давали полонених большевиків до розпорядимости Центр Ради, то там списувано з ними протоколи і... пускано їх на волю. Сї і тим подібні обставини стояли в причиновій звязи з дальшими подіями. А хвиля була надто бурхлива, основа великого перевороту надто хитна, громадська думка, отуманена чарівним словом: воля настроєва.

По великих підйомах, по казочних скоках в формованю українського державного житя її творець, Центр. Рада, найшла ся далеко поза столицею, розсилаючи розпучливі поклики "до всїх". Треба було ратувати край перед неминучою руїною, державну думку перед смертию. Тому українська мирова делєгация, що по підписаню мирового договору, все ще сиділа в Берестю, звернула ся 12. II. через нїм. правительство з покликом до нїмецького народу. Без сумнїву сей крок не був дуже доцїльний, але иншого виходу не було. З того поклику дїйсно пробивав ся голос розпуки. "...Ворог нашої свободи вдер ся да нашого Рідного Краю, щоби ще раз так само, як перед 254 лїтами, огнем і мечем поневолити український народ. Російські большевики, які перед місяцем розігнали загально - російські Установчі Збори в Петрограді, що складали ся майже виключно з соціялїстів, розпочали тепер, як вони кажуть, "сьвяту" війну проти социялїстів України. З півночи вривають ся в наш край наємні банди червоної ґвардиї. Вони об'єднують ся з російськими салдатами, що втїкають з фронту та з увільненими злочинцями. Під умілим проводом бувших поліцаїв і жандармів нападають вони на наші міста, розсрілюють мужів довіря та провідників публичної думки й накладають на населенє контрибуциї. Вони лишають знищені й палаючі в пожежі міста, щоби іти далї шукати нової поживи. Ся варварська інвазия нашого північного сусїда поставила собі ще раз за цїль, як се було вже колись у нашій історії, під нїбито "сьвятими" приводами знищити самостійність нашої держави. Дїйсні і останні причини лежать у неблагородних замірах і махінаціях тих, які мають інтерес бачити Україну в анархії, як також і тих, що змагають до поверненя старого режіму." Поклик кінчить ся отсим зазивом: "У сїй тяжкій боротьбі за наше істнованє ми шукаємо помочи. Ми глибоко перекона-

ні в тім, що люблячий спокій і порядок німецький народ не зостанеть ся байдужим, коли він дізнаєть ся про нашу нужду. Німецьке військо, що стоїть з боку нашого північного ворога, має силу, щоб нам допомогти й своїм втрученєм охоронити наші північні межі від дальшого вдираня ворога. Се є те, що ми мали сказати в тяжкі години, й ми певні, що наш голос буде почутий."

Не треба думати, що Україна всеціло хотіла віддати ся під німецьку опіку. Для оборони республики концентровано на Волині більші українські сили, щоби по переформованю протиставити ся большевикам. Ніде правди діти, ті сили не були зовсім надійні. Вже згадувано, що деморалізація переїла колись черствий і могутний організм цілої російської армії. Українські відділи не могли бути усунені з під того загального впливу. Навіть полки, сформовані в сутоукраїнській основі, переходили на большевицьку сторону або в скрутній хвилї, як що бажали охоронити ся від пятна зрадників, проголошували свій "нейтралітет". Укр. мирова делеґация, жадаючи німецької помочи, була справді переконана, що німецьке військо лиш малими відділами задля м о р а л ь н о ї піддержки вступить на територию України, а зрештою буде з півночи шахувати большевиків, не дозволяючи їм перекинути більших сил на український фронт. Треба ще тямити, що слава "непоборного германця" дійшла була тоді до небувалих висот. Українці мали ще й те на увазї, що мирові переговори з большевиками не дали позитивного висліду, отже Німці формально й на далї були у воєннім станї з Росиєю. Українська мирова делеґация сподївала ся при сїй нагоді видістати для підкріпленя української армії полонених з Німеччини і Австриї. В тій цїли звернула ся вона з осібним представленєм до осередних держав, а крім того видала поклики до полонених, закликаючи їх до оборони Рідного Краю.

Осередні держави поспішили на ратунок. Не мали вони на метї ратувати української державности, навпаки дальші події вияснили, що Україна була призначена на кольонію для тих держав. Всеж таки німецькі війська рушили з Ковля на схід. Небавом випущено й менші відділи укр. полонених з Фрайш-

тадту (в Австриї) і Раштату (в Німеччині), що в перших рядах виступили проти большевиків. Німецькі війська, машеруючи спішно, послугуючись своїми технічними засобами, поступали здовж зелізничих ліній. При помочи панцирних поїздів і самоходів в дуже короткім часі очищено Волинь. Вже в перших днях міста, Луцьк, Новгород Волинський, Сарни, Рівне, Дубно, Острог, Кремянець, Шепетівка, Житомір, Бердичів, Козятин, Річиця і ин. найшли ся в руках української влади. Всюди вичищувано большевиків і привертано лад. В Новгороді Волинськім і Житомірі українські війська, що були окружені большевиками, злучили ся з німецькими. Йдучи в двох напрямах укр.-німецькі війська напівночи до кінця лютого наблизили ся до Гомеля, на полудни до Київа.

Також Австро-Угорщина, хоч її ніхто офіціяльно не просив о підмогу, постановила взяти участь в увільненю України від большевиків, а властиво в окупациї частини України. Дня 25 лютого явив ся в команді 54-ої австро-угорської дивізії комісар подільської ґубернії др. Степура з штабовим офіцером Николаївим з просьбою о поміч. Др. Степура зазначив, що він, не маючи змоги получити ся із своїм правительством, на власну руку прийшов в імени українського населеня просити о поміч проти насильств, злочинів і розбоїв большевиків. Опираючись на просьбі сього комісаря австро-угорські війська вступили на українську територию. В ґрупі сих військ найшли ся Укр. Січові Стрільці. Посуваючись в полудневім напрямі Австрийці заняли Хотин, Камянець Подільський і Проскурів.

Покликане німецько-австрійських військ на Україну було як вже згадано конечне. Та треба було рахувати ся й з тим, що ті війська не будуть прийняті з надзвичайними симпатіями Раз тому, що взагалі ніде й ніколи не приймаєть ся на своїй території уоружених чужинців з отвертими руками, а по друге тому, що якраз в бувшій Росиї через увесь час війни вела ся неймовірна пропаґанда проти "ґерманців". А тут той самий уоружений ґерманець приходив на українську землю як спаситель і оборонець в боротьбі з большевицьким заливом. Сю переміну в настроях і загальнім положеню та новім укладі відносин треба вияснити. І ось 23. лютого 1918. Рада народних ко-

місарів відносить ся до людности Української Народної Ре
публики з відповідним поясненєм. Тодішні керманичі украї
ської держави були справді глибоко переконані, що німець
війська мають на меті лише допомогу Українцям. "Вони йду
на Україну, — писало ся в міністерськім поясненю, — щ
знищити нелад та безладє і завести спокій та добрий лад
нашій землі, для того, щоб дати змогу Раді народних міністр
творити велике діло — будувати самостійну Українську Нар
дну Республику, державу всього працюючого люду Україн
Вони будуть т і л ь к и допомагати тим нашим козакам, к
трі завзято боронять нашу державу, землю і волю України в
збройного напа російського правительства, совєта наро
них комісарів, котрі, так само, як і за царів, хотять щоби Ук
їна опинила ся під владою московських капіталїстів, щоб М
сковщина живила ся працею та багацтвами українського н
роду. Сї війська дружні нам, будуть бити ся з ворогами Укр
їнської Народної Республики під проводом Полевого Шта
нашої армії Допомагаючи Українському Урядови в його б
ротьбі з насильниками та грабіжниками, сї війська не мають
ніяких ворожих намірів, бо Німеччина й Австро-Угорщина т
кож мають велику потребу, щоб на Україні настав добрий л
і спокійна праця трудящого люду."

Такі сподіваня українського уряду були лише сподіван
ми. З хвилею, як відпливали мутні буруни большевицької п
вени, на Україну сунула грізна хмара голодних, гордих і ха
чивих Німців та Австрийців. Україна стала ареною боротьб
двох ріжних сил: большевиків з ліва і реакціоністів з пра
Одні і другі мали лише одну мету: на свій лад піддержува
хаос на Вкраїні, не допустити до сконсолїдованя громадськ
сил, поставити український уряд і український народ в стан
вище невільника своїх змислів та грабувати українську земл

Німецькі й австрійські війська несучи "допомогу", ск
рим походом йшли вперед. Поважних перепон не було, бо
большевики вміли тоді бороти ся тільки з мирним населенн
— "буржуями"; перед зорганізованою силою вони втікали
бо ховали ся в мишачі діри. Лиш в трикутнику: Бердичів—К
ростень—Київ, де зібрало ся около 30 тисяч большевик

прийшло до більшого бою. Тут з'єдинені українсько-німецькі сили, щоб обминути обстрілу Бердичева, обійшли його. Большевиків розбито або розігнано, так що взято Київ без вистрілу.

Останні дні большевицької влади в Київі зазначили ся безконечними грабунками. В Маріївськім парку все ще лунали вистріли; се "чрезвичайка" розправляла ся з Українцями, себ-то в офіціяльній большевицькій термінольогії з "буржуями." Кожда ніч переходила серед безсонниці. "Защитники пролетарияту" грабили помешканя, рабували гроші, накладали своєрідні контрибуциї. Зі склепів і магазинів вивожено всяке добро. З державного банку забрано всї гроші, навіть українські кредитки по 100 карбованців на суму 20 міліонів. Все се вивожено в совітську республику. В останних днях лютого повтікали всї большевицькі уряди, а за ними й "народні комісари". Дня 28. лютого з телефонічної стациї прийшла звістка до міського голови, що Петлюра з чорними гайдамаками вже кілька верств від Київа. Столиця приготовила ся на сьвяточне прийняте визвольних військ. Дня 1. марта передні відділи українського війська були вже на окраїнах міста. Вулиці заповнили ся народом. На другий день о год. 9. рано прийшли до площі, сьв. Софії перші частини українських військ з отаманом Петлюрою на чолї. В склад сих військ входили: чорний курінь гайдамаків і курінь Слобідської України та Січові Стрільці отамана Коновальця. З другого боку увійшли відділи отамана Присовського, а саме: Запорожський загін, запорожський курінь, Богданівці, Дорошенківці, полк Гордієнка. Німецькі війська, зложені з Саксонців, аж на другий день увійшли в столицю України. Рівнорядно з очищенєм Київа йшло очищуванє полудневої України. І тут большевики не ставали до отвертого бою за винятком Одеси й Миколаєва, де матроси відбивали ся з воєнних кораблїв. Одеса теж перейшла трівожні дні. Совет народних комісарів накладав контрибуциї, Муравйов дав приказ переколоти "буржуазию", забирано дорогоцінности і инші вартісні річи. Перед приходом Німців і Австрийців большевики перейшли з міста на кораблї, на котрих відплили до

Севастополя. На кораблях чинено розправу з "буржуями" скидаючи їх в море.

Ось так одна повінь спадала а друга заливала Україну. Н місце червоної орди з півночи прийшли флянги, голодних, ла сих на наживу Австро-Німців. Замісць єшпабашної господарк большевиків наступила однозгідна, рівномірна і скропулятн господарка Австро-Німців, котрої кінцевим словом було вс "дай!; І на сім тлї, на розбіжних потребах, зараз на вступі ро била ся українсько-німецька приязнь.

Та заки докладнійше згадаємо се, годить не поминути м вчанкою деяких фактів українсько-політичного житя. Хочем хоч кількома словами згадати про діяльність Укр. Центр. Р ди. На мандрівці Центральна Рада, дожидаючи увільненя з т жкої опресиї, зайняла ся досить живо законодатною діяльн стию. Дня 2. січня 1918. ухвалено тимчасовий земельний з кон згідно із змістом четвертого універсалу, приймаючи за снову социялїзацию землї, дня 7. лютого ухвалено закон пр восьмигодинний робочий день. Україна перша із всїх держ законодатною дорогою пішла на зустріч робітничим домаг ням. Взагалї в часї загальної розпряжности більшу увагу зве нено на те, щоб розгромлене українське житє обняти правн ми рамками. До важнїйших законів, ухвалених У. Ц. Р. нал жить теж закон про громадянство Української Народної Ре публики. Через неунормоване справи українського громадя ства звичайним з'явищем було таке, що всї чужинцї, (голов військові залоги) по містах, брали участь у виборах до всяк установ на некорить Українців та впливали на напрям і розв події на Україні зі шкодою для української державности. Т пер се мало скінчити ся.

По увільненю Київа, коли до наладженя державної маши після большевицького нападу і розстрою треба було люди специялїстів, наступила реконструкция Ради і народних мі стрів. Український уряд залишив шлях агітацийно-орґанїз цийної роботи і намагав ся перейти на діловий курс полїти ної творчости. Национальна струя, що передтим ярко виступ ла більше в парадних виступах і маніфестациях, увійшла теп в повноту житя республики. Провід Ради народних міністрі

теку заграничних справ задержав В. Голубович; управителем міністерства заграничних справ став М. Любинський; М. Ткаченко, бувший мін. судівництва, обняв теку міністра внутрішніх справ; М. Ковалевський, бувший харчовий міністер, став міністром хліборобства; ресорт судівництва опинив ся в руках Шелухина, високого судового урядника і визначного правника. Теку міністра війни й маринарки обняв Жуковський, висший офіцир генерального штабу; на міністра комунікаций покликано інжініра Соковича старшого залізничого урядника; міністром почт і телеграфів став Сидоренко; міністер скарбу Перепелиця лишив ся з старого міністерства; на уряд державного контрольора покликано Лотоцького, відомого старшого укр. діяча; теку міністра осьвіти обняв відомий педагог В. Прокопович; міністром торгу і промислу став знаний дослідник економічного житя України Чопівський; на міністра праці покликано Михайлова, а міністерство проживленя вручено Колухови, що був предсідником київської харчової управи. По партійній приналежности було в Раді нар. міністрів 5 соц. революционерів, 3 соц. демократів, 3 соц. федералістів і 2 самостійники. Национальні меншости не вислали своїх представників до Ради міністрів. Вони зайняли вичікуюче, а в дійсности ворожe становиско супроти нац. політики уряду. Ті самі народи, яких сотками літ живила й збагачувала українська земля, в руках яких найшли ся через трагедию української державности великі земельні простори, промисл, торговля, всї вони станули в поперек змагань народу, що у важкій, крівавій боротьбі закріпляв за собою патент на волю, на повноту житя, на свободу рухів у своїй власній хаті, на витворюванє і зужиткованє багацтв своєї землї. Ми побачили дивне явище. Хоч як немилі були російській реакциї большевицькі гасла і їх пристосованє в дійснім житю,, але вона консеквентно попліч з большевиками підкопувала повагу Центр. Ради, надіючись, що большевики довго не вдержать ся і вся власть перейде в їх руки. Поляки, яких невеличкий відсоток, зложений з великих власників та їх служби, залишив ся на Україні з часів бувшої Річипосполитої, не могли погодити ся з думкою, що ті земельні простори, які хитростию, підступом і насильством колись

давно опинили ся в їх руках, тепер мають вернути до правного їх власника українського народу. Українська влада, що відбирала землю від поміщиків, не була по нутру дрібній польській меншости. Жиди, що на зосередженю торговлї в своїх руках, наживали величезні маєтки, побоювали ся, що велика торговля перейде до рук українського уряду, здебільшого підпирали російську реакцию, а у великій більшости перейшли під крівавий большевицький прапор. Ось так национальні меншости, що — як самі привселюдно зазначували, ніде не могли мати таких прав і свобід, безвинно кидали колоди під ноги укр. правительству, прискорюючи пановане реакциї.

В таких важких умовинах прийшло ся Центр. Раді будувати дальше українську державність. В таких обставинах, коли на Слобідській Україні палили ся ще огнї большевицького пожарища, а Правобереже було залите австро-німецькими військами, довелось Центр. Раді сьвяткувати перші роковини свого істнованя. Дня 20. марта 1918. відбуло ся святочне засїдане малої Ради, присьвячене першим роковинам істнованя сего першого парляменту України. Голова Ради Грушевський в своїй промові намітив пройдений шлях. Рік тому зорґанізувала ся Центр. Рада з відпоручників усїх культурних і політичних орґанізаций. В цьвітни 1917. перевибрано Центральну Раду. Опісля включено в її склад Раду селянських депутатів, Військовий Ґенеральний Комітет і Раду робітничих депутатів. В такім складі стала Центр. Рада суроґатом парляменту. Та зважаючи на свій тимчасовий характер, змагала вона до того, щоби передати свої уповажненя Всеукраїнським Установчим Зборам. Через большевицький залив не могло це все стати ся. Українська Центральна Рада в своїй діяльности мала на увазї лиш інтереси трудящих мас. Без огляду на помилки і невдачі всї співробітники державного будівництва можуть з вдоволенем оглянути ся на пройдену путь і сказати словами поета:

"Ми не лукавили з тобою,
Ми чесно йшли; у нас нема
зерна неправди за собою..."

Після промови Мала Рада повстанем з місць вшанувала мяті [illegible]ача, Зарудного, Бочковського, молодих героїв, що [illegible] Крутами, та всіх тих, які положили головами за до[illegible] і во[illegible] Рідного Краю.

Большевицька повінь зменшувала ся, відпливаючи в своє [illegible]ковське русло. Та Україна через те не увільнила ся від важ[illegible] журби. Із заходу нахлинув на республику новий залив "по[illegible]них і заприязнених" Німців та Австрийців. Війська осеред[illegible]ніх держав, вступивши на українські землї, поводились як за[illegible]вники. Розпочало ся під арештів. Підозріне о большевизм [illegible] вповні вистарчаючою причиною, щоби сьвідомих Укра[illegible] часами найкрасших одиниць з поміж селянства, робітни[illegible] і інтелігенції запроторити в тюремні мури. За арештами [illegible]своїли собі Німці право суду, а то й розстрілу. Реквізиції [illegible]ба й взагалї поживи переводжено на широкий розмір. Не [illegible] потреби німецького війська мали вповні задоволити у[illegible]раїнські селяни: німецькі вояки і з власної волї і з наказу [illegible]ршини пересилали в Німеччину під позором воєнної добичі [illegible] большевиках сотки й тисячі вагонів поживи. Україну без[illegible]платно оголочувано з її [illegible] запасів. На сім тлї вини[illegible] початково непорозуміня між людностию й німецьким вій[illegible]ком, а опісля між українською владою і німецькою коман[illegible]дою. Заки дійшло до явного розрізу, офіцияльно між Німеч[illegible]ною й Україною панувала приязнь. Вистане згадати, що на [illegible]леґраму голови Ради міністрів В. Голубовича з нагоди уві[illegible]ення Київа, німецький канцлер відповів дружними словами; [illegible]прикінці додав ґр. Гертлінґ в імени Німеччини отсей уступ: [illegible]маю смілість заявити, що як тільки Ви прийдете до переко[illegible], що справа німецьких військ скінчена, негайно буде даний [illegible]каз про їх вивід." Були се звичайні чемности, поза котрими [illegible] ся особливі наміри Німеччини супроти України, наміри, [illegible]рі припечатали істноване Укр. Центр. Ради. Німецька щи[illegible]сть і приязнь виявила ся небавом і у відношеню до україн[illegible]кого війська. Позірно Німеччина випускала полонених-У[illegible]країнців, творила з них відділи і висилала на Україну до бо[illegible]тьби з большевиками, одначе в дійсности давалось їм наго[illegible] кидати збрую і йти до хати. Українська військова сила бу-

ла не на руку Німцям, що бажали самі бути панами положеня на Вкраїні. Коли укр. дивізия от. Натієва в погоні за большевиками очистила Крим, німецький штаб наказав дивізиї покинути кримську область, котру обсаджено німецькими військами. Не красше діялось, як не гірше, в тій полосї Укр. Народ. Республики, котру обсадили австро-угорські війська. До грабункової господарки долучилось тут іще одно нещасте,, національна мішанина австро-угорської армії. Кождий з ґенералів, полковників чи старшин хотів вести свою окрему політику. Австро-угорські війська виступали в обороні поміщиків проти селянства. "Спасителї" дуже скоро виступили в привичній ролї гнобителїв. Як далеко посунула ся австро-німецька самоволя видно з того, що правительство республики, се саме, що покликало чужі війська на Вкраїну, не могло довше мовчати. Дня 23. марта мінїстер внутрішних справ Ткаченко розіслав обіжник до всїх адмінїстрацийних установ, в котрім вказав на аномалїю, що в деяких тюрмах приймають і садовлять засуджених німецькими і австрійськими судами мешканців України. Через те мінїстерство звертає увагу, що ніякі чужі суди не обовязують в республицї. Засуджуванє німецькими і австрійськими судами мешканців України є беззаконним учинком. Тому ніхто з властий республики не має права допомагати в чім-небудь таким беззаконним чинностям чужих військових судів.

Отсей рішучий виступ української влади проти німецьких безправств, був явним доказом, що український уряд не думає стати мальованою лялькою або мячем в німецьких руках. Знову-ж Німцї, ті самі Німцї, котрі розторощували одну державу за другою, котрі в побіднім походї перейшли сотки миль, котрі в своїй державі, а тим більше поза її межами, не могли стерпіти ніякого спротиву, котрі готовили ся на володарів сьвіта, не думали уступити. Україна зрештою їм дуже подобала ся. Вони, голодні і виснажені, зайшли — ще й покликані як "приятелї" — до країни гарної, роскішної й богатої, котра творила поміст до вимріяного казочного Сходу, чи схотїли-б вони завернути з обраного шляху? Нї! Бо-ж на се не дозволила-б їх гордість. А до того Україна творила прецінь основ

до політики у великім стилю супроти народжених і будучих в стадиї народин национальних держав. Звідси могли вони черпати не лиш із скарбниці багацтв, але й орієнтувати ся що до дальшого поступованя супроти півночи (Росиї), полудня (Балкан) і сходу. Німці не розуміли українського розвитку, не прикладали ваги, щоби зрозуміти українську психіку, вони муштровані — звернули свої очи на правительство, котре, нде правди діти, було слабе через социялїстичні експерименти, що не могли мати ніяких основ в укладї українського житя. Через те й виступ міністра внутрішних справ не зробив на грубошкірих Німцях ніякого враженя. Ясно було тільки те, що завязав ся конфлїкт, порішеня котрого не можна ще було предвидїти.

Наступив стан напруженя, котрого слабе укр. правительство не могло розвязати, зглядно зліквідувати по своїй вподобі. Социяльний переворот, започаткований третим універсалом (земельна реформа без викупу), замотаний четвертим універсалом (социялїзация!) в многих місцях понизив повагу Центр. Ради. Социялїзация, сплоджена рос. соц. революционерами, для умовин російського житя ("община"), не могла мати ґрунту на Україні. Социялїзация землї се одна з социялїстичних фантазий, котра може бути гарним кличем для далекої будучности, в теперішности є лиш очивидною утопією Українські соц. революционери, що свою теорию перебрали від своїх московських побратимів, не розглянувши особливостий українського житя, окремих традиций, відрубної психіки, ворожої і протилежної від російської, переперши незначною більшостию голосів свою небезпечну проґраму, завдали — се можемо тепер щиро сказати — глибоку і крівяву рану справі української державности, котрої найгарячійшими пропаґаторами були-ж вони самі. Зовсїм природно, серед вибуяня капіталїстичного устрою, зносити приватну власність на Україні т. зн. без ніяких практичних підготовань, без досьвіду одним почерком пера, одним універсалом намагати ся змінити в комуністичну череду таких індивідуалїстів з кости і крови, якими є Українцї, се або болюча фантазмаґория, або божевільна думка. Не є нашою метою подрібно розглядати всї наслїдки тако-

го кроку, або спорити на тему можности застосованя социялїзациї. Дальші подїї виказали, як страшно помилили ся глашатаї тої теориї. Позбавленим всяких материяльних дібр правительственна партия (укр. соц. рев.) не могла дати того, що їм обіцювали большевики; посїдлючим відбирано їх власність, то, з чим зжили ся цїлї ряди поколинь. До Центр. Ради безнастанно приходили селянські депутациї і домагали ся знесеня социялїзациї. А коли се нїчого не помогло, тодї розпочала ся аґітация проти Центр. Ради. Ся аґітация впала на пригожий ґрунт. Прецїнь большевики, що ще держали ся на північно-східній межі України, вміли піддержувати, особливо серед напливового робітничого елєменту і Жидів, ворожий настрій супроти "буржуазної" української влади. Поміщики, великі земельні власники,, не могли погодити ся із втратою своєї власности, селяни далекі були від сициялїзациї. Як віднесли ся национальні меншости до Української Народної Республики, ми вже мали нагоду згадувати. Москалї після проголошеня незалежности української держави, під позором оборони моск. культури на Вкраїнї, об'єднали ся в "Русскій Союзъ", що розпочав безшабашну антиукраїнську аґітацию. Представники национальних меншостий в Радї тільки підглядали, яку пакість можна-б зробити українському правительству. Перш усього всї вони голосували проти ратифікациї миру з осередними державами (17 марта), безвинно ставили запити до уряду, доцїльно так уложені, щоби скомпромітувати українську владу в очах широких мас, взагалї не щаджено нїяких зусиль, щоби гальмувати законодатну працю Ради. До того всього треба додати недостачу виробленої адмінїстрациї, на котрій можна-б було оперти ся на місцях. По большевицькій руїнї наново треба було наладжувати державну машину, а тут кредит правительства впадав все низше. Серед такого напруженя, серед подїлу громадянства на табори і гурти, ворожі до себе, серед загальної плутанини, серед підриваня довіря до уряду, серед безнастанних виступів национальних меншостий проти української державности, серед різкої фінансової крізи, серед недостачі людий, котрі були би так сильні, рішучі і розумні, що зумілиби опанувати ситуацию, появив ся наказ

фельдмаршала Айхгорна в справі засіву землї. Начальний німецький полководець на Україні вимагає належного сповненя таких пунктів: 1. До того, хто засіває землю, належить збір, він одержує гроші готівкою за зібраний урожай по відповідних цінах, 2. Селянин котрий, візьме скількість ґрунту, яка переходить його сили, й тому не обробить того ґрунту в цілости, робить на будуче — як українському народови, так також і Українській Державі шкоду, якої й направити не можна, за що буде строго покараний. 3. Там, де селяни не можуть засіяти своєї землї й де є ще поміщики, ті останні повинні зайняти ся засівом ґрунтів, не нарушаючи через те права на законний поділ землї за помочию земельних комітетів. Селяни в тих випадках не повинні перешкоджати поміщикам в засіваню ґрунтів. Для засіву землї і переведеня жнив земельні комітети повинні доставити поміщикам коний, рільничих машин, а також насїня на засів. Збір в таких випадках буде власностию порівну селян і тих, що засіяли землю. 4 Всякі грабіжі й нищене за собів будуть строго карані.

Німецький ґенерал присвоїв собі права, які належали тільки законній українській владї. Сим розпорядком німецька команда та німецький посол в Київі ґр. Мум пішли на отвертий розріз з українським правительством. Німці, прийшовши на Україну, яко помічна сила українському урядови, хотїли поступати в республиці, як в завойованім краю або підбитій колонії. Сей поступок німецької команди викликав велике обурене серед населеня. Дня 15. цьвітня обговорювано його і на Малій Радї. Всї бесїдники згідно вказували на небувалий нетакт Нмців, що змагають виконувати на Україні права зверхників. Сей наказ вніс великий заколот в селянство. Міністрови земельних справ поручено видати розпорядок про невиконане наказу ґен. Айхгорна. Центр. Рада ще раз своїми ухвалами пригадувала Німцям рамки їх діяльности, а саме, що їх покликано на Україну в справі заведеня порядку в межах і напрямі, які зазначить уряд Української Народної Республики. Ніяке втручане ґерманської й австро-угорської команд в социяльно-політичне й економічне житє України не є допустиме. Обурене проти наказу ґен. Айхгорна у Центр. Радї було глибоке,

щире і справедливе. Та мабуть тільки декотрі з членів Ради були втаємничені в те, що сей перший приказ, як заявив дня 2. мая ґен. Ґренер, не міг бути несподіванкою для кабінету Голубовича, а особливо для голови Ради міністрів і мін. земельних справ Ковалевського. Розпорядок про засіви уложено на підставі порученя міністерства земельних справ.

Та у висліді станули проти себе два ворожі табори: всесильні Німці і безсильна Центральна Рада. Поступки німецької команди були все таки провокацією. Наказ про засіви видано тоді, коли засіви були на укінченю. Та не о се ходило ґен. Айхгорнови. Німецький штаб, уособлене пруських юнкрів, постановив вести свою окрему політику з однородними елементами республики, т. зн. з поміщиками. Ядром сього круговороту, як вже нераз зазначувано, була земельна справа. На тлї социялїзациї вибух конфлїкт між утопійними змислами правлячої партиї і власницькими змаганями селян. Сю прикмету селянства підхопили поміщицькі кола, які й спомагали рух землевласників, себ-то заможнїйших селян. На численні депутациї, що домагали ся знесеня социялїзациї, не звертали міністри нїякої уваги. Тоді по всій Українї розпочала ся аґітация проти Центр. Ради. Безвпинно відбували ся з'їзди і наради поміщиків і землевласників. Йшли також депутациї до німецької команди. Німецький штаб скоро зійшов ся з поміщиками. Нїчого не помогли ухвали, постанови і заходи українського правительства, щоби припинити німецьку самоволю на Українї. Почала ся тиха, під'їздова боротьба обох таборів. На селї ширило ся невдоволене з окупаційних військ і невдоволене з Центр. Ради. Вкраїнї, котра переживала стан бурі, о фермент не трудно. Почались ворожі виступи проти німецького війська, в деяких місцях вбито кілька вояків. Тут і там творили ся таємні орґанїзациї з метою прогнати Німців з краю. Проти української аґітациї Німці виставили свій озброєний кулак. Одні і другі вижидали нагоди, щоби від слів і погроз перейти до рішучих чинів. Та в хвилї, коли слабе правительство Голубовича то скаржило ся, то погрожувало, Німці мали вже все приготоване до перевороту. Ждали нагоди, зачіпної точки, щоби звалити Центр. Раду і її правительство.

Крім того через чисельну перевагу партиї социялїстів - революционерів инші українські, навіть социялїстичні партиї, остали майже без голосу в справі державного будівництва. Правляча партия ще до певної міри зносила социяльних демократів, але социялїсти-федералїсти або самостійники були в дійсности полишені голосу. Партия социялїстів-федералїстів, вчорашних членів "Туп-у" (товариства українських поступовців), що зєднала коло себе три четвертини всієї українсь-кої інтелїґенциї, була поставлена в безвихідне положенє. Її, що виросла на підкладї ідеольоґії Драгоманова, що мала за собою традицию, що довгі роки двигала на своїх плечах українську справу в Росиї, тепер випереджували ті крайнїйші партиї, що засвоїли собі социял-демократичну ортодоксийну віру, або непридатне для українського ґрунту російське есерство. Без більших зусиль, без відповідного вкладу працї і енерґії сї дві партиї мали щастє о стільки що на них сплила слава їх російських товаришів, рос. соц. дем. і рос. соц. рев. Гасла, кидані ними в медових днях революциї, переповнені демаґоґією, зробили своє. Народ, виведений з нормального стану, захоплений подихом революцийних свобід, не спинив ся на границї можливого і неможливого, лиш пішов за тими, що мали сьміливість і відвагу обіцювати більше, розкидати повними пригорщами гарні заклики, розсївати мрії. І народ лавою пішов за тими принадними обіцянками. У виборах до всяких установ социялїсти-федералїсти були майже поминені. І от серед таких обставин перед партиєю виникло питанє, чи взагалі брати участь в державнім будівництві. Без сумніву, участь в будівництві була конечна, бо инакше могла наступити можливість недостачі сил. З другого боку через ту участь треба було брати відповідальність за усю роботу, якою кермували люди, що засвоїли собі сьвітогляд, створений на чужих основах. Через отсе роздвоєнє позиция партиї була хитка, народ мало цікавив ся социялїстами - федералїстами, а всією своєю многоміліоновою масою пішов за українськими есерами. Таким чином за соц.-федералїстами залишили ся лиш духові сили. Та як довго революция не досягла межі анархії, так довго числено ся з тими силами. Кабінет Винниченка майже вповні відпо-

відав думкам і змаганям соц.- федералїстів. Та через підозрілість центрального уряду небавом припинила ся широка орґанїзаторська праця Секретарияту. В розвою дальших подій революция дійшла до граничних стовпів. Настав час, коли не пошукували людий, досьвідчених у полїтичних і громадських справах, тільки людий з революцийним темпераментом. Такими "темпераментниками" стали на Вкраїнї социялїсти-революционери. На соц. фед. мало хто звертав увагу і мало хто з ними рахував ся. Розпочали ся перегони з большевиками. Мимо того соц. федералїсти, не зважаючи на всї хиби нового уряду, не відмовляли ся від співробітництва.

З приводу наказу ґен. Айхгорна фракция соц.-федералїстів виступила проти втручаня Нїмців у внутрішні справи України. Одночасно зазначено, що такі накази викликує бездїльність правительства. В справі Установчої Ради фракция заявила ся проти її скликаня ізза незаконности її вибору. Зібранє комітету партиї 14. цьвітня ухвалило вести різку аґітацию проти скликаня старої Установчої Ради, не брати участи в доповняючих виборах, а навіть відкликати своїх мінїстрів з кабінету. І справдї, дня 27. цьвітня, отже на два днї до гетьманського перевороту, головний комітет партиї постановив: "Через те, що досї Уряд не опублїкував своєї декляраціи, значить, не виявив досї певного та ясного пляну й конкретної програми дїяльности; через те, що нинїшний кабінет мінїстрів не в силї стати на шлях реальної роботи й не виявляє високої здатности до працї; через те, що мінїстри, члени партиї социялїстів федералїстів, не можуть стати в кабінетї до активної участи та впливу в загальній нашій полїтицї і тим приймають на себе відповідальність за те, до чого вони не можуть приклaсти рук, — головний комітет партиї социялїстів - федералїстів своїх представників як мінїстрів, у числї трох, відкликає з теперішного кабінету, не забороняючи їм разом з тим тимчасово управляти мінїстерствами без мінїстерської відповідальности."

Наступило роздвоєнє в лонї самого громадянства. Між двома ворожими таборами станув третий, социялїсти-федералїсти, що не рвали ся до гетьманщини та не могли нїяк нала-

дити із соц. революционерами. Переворот зближав ся. Потрібна нагода трапила ся небавом.

Такою безпосередною нагодою для поваленя Центр. Ради явилось арештоване банкового директора Доброго. Розуміеть ся, що колиб сеї нагоди не було, то Німці прийнялиб і кожду іншу. Великий фінансіст, Жид Добрий, член фінансової комісиї української делеґациї продав Німцям проти законів республики велику цукроварню. Був се злочин в розуміню законів української держави. Та українська власть замісць леґальним шляхом потягнути його до відповідальности, перевела в ночи з 24. на 25. цьвітня тайне арештоване. Три узброєні мужчини зробили се вправді з припорученя "Комітету ратунку України," але — як опісля виявило ся — в тім були причастні и українські міністри. В сім факті дошукували ся Німці ворожих намірів супроти них. Тому 25 цьвітня ґен. Айхгорн видав приказ про заведене на Україні німецьких полевих судів. День пізнійше в ночи з 26. на 27. цьвітня німецьке військо роззброило першу українську дивізию, зложену з бувших полонених. Було ясне, що приготовляеть ся переворот та змагаеть ся до того, щоби усунути всяку силу, котра могла би стати в обороні Центр Ради. Наступив останний час діланя, та Центр Рада радила дальше. Вечером 27 цьвітня Мала Рада приступила до обговореня останного розпорядку ґен. Айхгорна. Голова Ради міністрів Голубович зазначував, що діяльність німецької команди на Україні не покриваеть ся тенденциями німецького правительства. Одинокий вихід домагати ся відкликаня своєвільних ґенералів, котрі не розуміють ходу справ на Україні.

На другий день продовжували ся дебати. В салї засідань появили ся майже всі члени Малої Ради крім представників Поляків. З членів правительства були: Жуковський, Любинський, Прокопович, Христюк, Шелухин, і Клименко. В президиї зайняли місця М. Грушевський і О. Веселовський. перший забрав голос Порш. Він вказав, що причиною подібних наказів є розвал і безсильність державної власти. Кабінет до сього часу не мав ніякої реальної програми. Кволість правительства осьмілила Німців. Вони посунули ся до того, що поклали свою руку на внутрішне житє республики. Сьогодня вийшли два нові на-

кази, якими німецька команда оповістила, що професійні і робітничі спілки, а навіть міністерство внутрішних справ мають просити дозволу у Німців на святковане 1. мая. Сліпі німецькі ґенерали, що в своїй державі є підпорою поміщиків, думають що й на Україні можуть стати на шлях єднаня великих власників і буржуазиї проти робочого народу. Відповідно на таке поступоване Німців є припинити виконане заключених договорів. Другий бесідник Б. Мартос говорив про настрій на селі, який є ворожий Німцям через їх спілку з елементами ворожими українській державі і започаткованим реформам. Коли Німці не змінять поступованя, то нехай знають, що їм прийдеть ся держати на Україні не 300 тис. війська а 3 мілїони. Україна воліє бути Бельґією, як приєднаною до Румунії Бесарабією. — Промови були гарні і гарячі. Всї вказували на надходячу небезпеку, зазивали до єднаня, навіть Рафес відпекував ся від того, немов би неукраїнські демократичні ґрупи ворожо відносили ся до української держави та закликав до єднаня всїх народів України, щоби спільними силами захистити Укр. Нар. Республику.

Зараз після промови Рафеса увійшли до салї нарад німецькі жовніри під проводом офіцира. О год. 3.30 по пол. до будинку Центр. Ради підійшов відділ німецького війська з панцирним самоходом і кулеметами. Панцирник уставлено на Володимирській вулиці проти помешканя Центр. Ради, а жовніри з витягненими револьверами і баґнетами вдерли ся до середини. Німецький офіцир ставши перед столом президиї, закомандував по московськи: "Іменем ґерманскаво правітельства пріказиваю вам всєм поднять рукі ввєрх!" — "Рукі ввєрх!" — закричали німецькі жовніри, обступаючи салю вздовж стін. Всї члени Центр. Ради, міністри і ґазетні справоздавці — крім голови Ради М. Грушевського — як школярі підчинили ся приказови маленького німецького офіцира. Цивільна відвага опустила їх зовсїм. Офіцир зажадав, щоби йому вказали мін. внутрішних справ Ткаченка, управ. мін. закордонних справ Любинського, військ. мін. Жуковського, дир. департ. внутр. справ Гаєвського і мін. зем. справ Ковалевського. На Раді були лиш Любинський і Гаєвський, яких зараз а-

рештовано і виведено з салї. Потім зроблено загальну ревізію і відібрано зброю.

Дня 29. цвітня для охорони Центр. Ради прибули Січові Стрільцї. Рано відбуло ся засїдане фракциї соц. рев., коло год. 3. спільне засїдане всїх фракций, а по 5-ій год. почало ся відкрите засїдане Малої Ради. М. Грушевський, відкриваючи засїдане, заявив, що він запротестував перед нїмецькими властями проти нечуваного поведеня нїмецького війська в Центр. Ради та проти трусів і арештів членів Ради. Опісля Мала Рада приступила до розгляду основного закону Української Нар. Республики. Закон ухвалено. Переведено теж зміну земельного закону, по якому приватна власність до 30 десятин не підлягає вивласненю. Вкінцї проф. Мих. Грушевського вибрано президентом Укр. Нар. Республики.

Був се останний акт Центр. Ради, який, на жаль, не здійснив ся. Українська й неукраїнська буржуазия висунули при нїмецькій допомозї нових людий і поставили їх при кермі державного житя України. Розпочались переслїдуваня й арешти членів Центр. Ради. В ночи 30. цьвітня виконано, на щастє, невдалий замах на проф. Грушевського, а опісля й розброєно одиноке заборало Центр. Ради — Січових Стрільців.

Так перестала істнувати Українська Центральна Рада, організацийний виконавчий і законодатний орган відродженої України, носитель української державної думки, бойовник за суверенність українського народу і оборонець трудящих мас. Багато було помилок в діяльности Центр. Ради, на що вказано у відповідних місцях, та її заслуги такі великі й непомірні, що ми, навіть остро критикуючи деякі вчинки й постанови сеї інституції, мусимо схилити голови перед людьми, що в час страшної бурі й сьвітової хуртовини вивели український нарід на широкий шлях сьвітових інтересів.

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No. 2

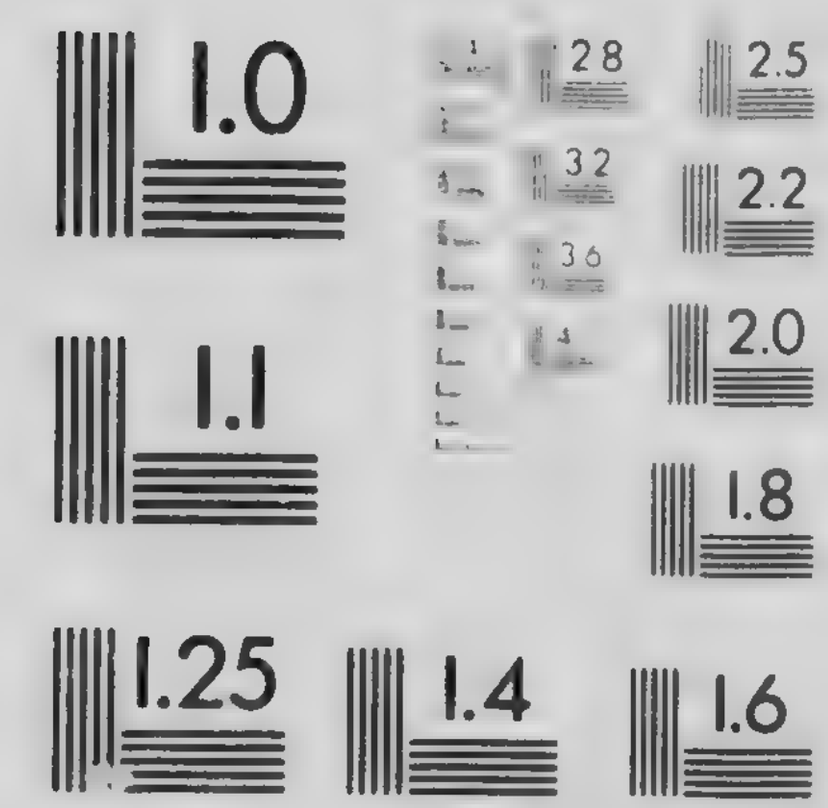

APPLIED IMAGE Inc

V. Нова Гетьманщина.

Причина перевороту. Справа Української Установчої Ради. Гетьманський переворот »Грамота до всього Українського Народу.« Гетьманські закони. Павло Скоропадський. Умова з Німцями. Гетьманський табор. »Український Національно Державний Союз«. Партиї, групи і течії. Реакция. Діяльність гетьманського Уряду. Українсько - російські переговори. Глухий кут укр. державности, Останні дні Гетьманату. Кінець Гетьманщини.

Крім зовнішних впливів, що не могли погодити ся з істнованєм Центр. Ради, крім созвучного нахилу Німців до буржуазних кругів, були ще й внутрішні причини, які довели до упадку Українську Центр. Раду. Ми вже вказували на ті причини в попереднім розділї. Ми бачили, до якого замішаня на Україні довели правлячі круги (партия укр. соц. рев.) через постанову довести до социялїзациї земли, ми знаємо, як ріжно розуміли социялїзацию автори четвертого універсалу і ті, яких вони хотїли социялїзувати, т. зн. селяни. Селянство зрозуміло гасло социялїзациї землї яко поклик до подїлу і набутя на власність великої земельної посїлости. Коли-ж непорозуміне з часом вияснювало ся, тодї між власницьким інстинктом селян і теоритичними мріями соц. революционерів наступив різкий конфлїкт. Заможнїйші селяни, а навіть значна частина біднїйших, виступили з протестами проти социялїзациї. Розпочали ся наломництва селян до Центр. Ради, котра в своїй більшости легковажила собі сей рух, уважаючи його інтригами "буржуїв" проти "социялїстичного селянства". Через те й повага Центр. Ради упадала і заникала з дня на день. Ніде правди дїти, большевики більше обіцювали пролєтариятови, як се змогла зробити Центр. Рада. Посїдаючі втратили довіре до Ради через социялїзацийні змисли. Ось так усував ся ґрунт, основа істнованя сього першого переднарляменту України. Розумість ся, до селян прилучили ся поміщики, котрі взагалї не мали охоти втрачати своїх посїлостий, а що найменше бажали дістати за них добрі гроші, котрих на Україні було в брід.

Як довго на Україні вела ся війна з большевиками, рух проти Центр. Ради не проявляв ся з більшою силою. Та з хвилею приходу Австро-Німців, саме тодї, коли социялїстичне правительство України звязало ся "дружними вузлами" з німецькими юнкрами і австрийськими клєрикалами, отже з неод-

чужоземними елементами, той рух зміг ся і скріпив ся. Кождий хто мав очи, бачив, як в пропасть котить ся Центр. Рада. Правда, се бачила й сама Рада. Тому постановила як найскорше скликати Українську Установчу Раду, щоб їй передати свої уповажненя та в її руки зложити дальшу долю державного будівництва. Дня 11. IV. Мала Рада обговорювала справу скликаня Установчої Ради. Вибори до сього законодатного тіла переходили в нормальних обставинах, серед инших часів і инших кличів. Вибори, що відбули ся з кінцем 1917 року і початком 1918 р. перед большевицьким заливом в пятьох губерніях, а саме: в Київщині, на Волині, Поділю, В Полтавщині і в Чернигівщині, дали такий вислід, що на 172 вибраних депутатів укр. соц. рев. і "Селянська Спілка" одержали 120 мандатів, большевики 33, жидівський нац. ком. 8, а инші по кілька мандатів. В инших ґуберніях, де переведено вибори аж після очищеня їх з большевиків, відношенє мадатів було меншеобьше таке саме. Таким чином рішаючий голос в будучій Установчій Раді припав соціялістам-революционерам. Другою з ряду що до величини і сили партиєю мали бути большевики. Українські социяльні демократи, котрі до недавна двигали українську державність — всї вони остали без голосу. Ось так склад Установчої Ради в нічім не ріжнив ся від складу Центр. Ради, а коли ріжнив ся, то хиба відємно. Одно було певне і на одно годились всї, що так далї бути не може, що мусить наступити якась зміна, мусить прочистити ся душна атмосфера. На се вказували й промовцї на засїданю Малої Ради 11. цвітня. Навіть представник соц. рев. Микола Шраґ підносив в своїй промові, що через ворожу аґітацию, через неможливість перевести в житє земельну й инші реформи, Центр. Рада губить свій аавторитет. Те саме підносили й инші бесїдники. І так Рафес (представник "Бунду",) згадавши про те, що на суверенність укр. народу зазїхають всї сусїди, а одночасно на ту саму суверенність у нутрі даржави мають великі апетити чорносотенцї і реакционери ріжної масти, теж ствердив, що Центральна Рада, як господар української землї, вже не істнує. Треба справжнього представництва народу, а не сього суроґату парляменту, на який з легкою душею можуть зробити за-

мах розумнійші і справнійші, коли до того ще скасують социялізацию землї. Проти скликаня Установчої Ради в такім складї, як вона вийшла з виборів, виступив др. Луценко. На його думку, вибори пройшли неправильно, в них брали участь московські салдати, що в той час перебували на Українї, а за те не брали участи українські вояки, що були порозкидані по всїх фронтах та Українцї-полонені. Луценко був тої думки, що треба призначити нові вибори до Установчої Ради. Проти негайного скликаня Устан. Ради заявили ся і укр. соц. демократи і социялїсти-федералїсти. Та більшостию 28. голосів проти 15 Мала Рада постановила скликати Укр. Установчу Раду на 12 мая.

Все промовляло за тим, що Центр. Рада хилила ся чим раз більше до упадку. Безсильна, знеможена і виснажена опанована через соц. рев. більшість, без поваги і послуху переживала траґічні днї. Мало хто з нею рахував ся, давнїйші надії на Центральну Раду завмирали. Нїмцї і Австрийцї рабували Україну, виповнюючи тим зміст договору "без контрибуций"; "без анексий", — чудова чаруюча фраза, а прецїнь Холмщина і далї стогнала в чужинецькім ярмі, а прецїнь при тихій підмозї Австро-Угорщини і Нїмеччини Румунія насильно забрала Бесарабію. Про людське око бесарабський переднарлямент "Сафатул-Церій", зложений з довільно покликаних Молдаван та з представників инших народів, перевів голосоване дня 6. цьвітня в приявї румунського президента мінїстрів Марґільоманова. В дїйсности одначе була се звичайна комедия, відіграна за румунські гроші при підмозї осередних держав. Коштом Бесарабії заплатила тодї Україна "спростоване" румунської границї в користь Австро-Угорщини та економічні користи Нїмеччини. На тім не конець. Крим, що орґанїчно звязаний з Україною, який армія Натїєва увільнила від большевицького терору, лишив ся в руках Нїмцїв, які самі постановили уладнати його дальшу будуччину. Через социялїзацийні досьвіди Центр. Радо Кубанщина не виявляла великої охоти получити ся з матїрним пнем.

Невдачі Центр. Ради йшли одна за одною. Та не улягає сумнїву, що й така Центр. Рада, якою вона була в останних

тижнях свого істнованя, була-б продержала ся ще якийсь час силою своєї сьвітлої минувшини, що вже перейшла в традицию, як-би не постановила скликати Українську Установчу Раду на 12 мая. Та сама Установча Рада, що мала бути ратунком кредиту правительства у своїх і чужих, ще до її скликаня стала гробом Центр Ради з її соц. революцийною більшостю. Буржуазні верстви не могли і не хотіли допустити до скликаня Установчої Ради, зложеної з самих соц. революционерів і большевиків, не хотіли згодити ся на те, щоби социялізация земли була закріплена сею найвисшою інстанциєю новоствореної держави. Тому звязали ся з Німцями, і по довших приготованях виступили до отвертого бою з Центр. Радою і її правительством. Справа Доброго і т. зв. сицилійської вечірні була лиш потрібним претекстом для чинного виступу німецької команди, для оголошеня німецьких военних судів і переведеня арештів.

Дня 29 цьвітня, саме тоді, коли німецьке військо напало на Центральну Раду, в київськім цирку відбував ся з'їзд землевласників під охороною німецьких багнетів. Зібрало ся богато селян і поміщиків. З'їзд відкрив селянин Коваленко; витаючи зібраних, нарікав на Центр. Раду і социялістичне правительство та висловив надію, що може скоро явить ся тверда власть, що очистить від туману неправду та створить лад, а країну доведе до слави і могутности. 'Ради ми не признаємо, — говорив він, земельних комітетів також. Ми просимо (кого?) негайно усунути їх, бо вони працювали не для добра, а на шкоду народови України. Власть повинна бути міцна і ми її створимо." Також і инші промовці — селяни та поміщики нападали на Центральну Раду, правительство і земельні комітети. Підношено й те, що Установча Рада нїби-то вибирала ся під загрозою штиків і тому вона не може встояти ся. Коло 2. год. явила ся в сїнях цирку нова сторожа, зложена з 500 озброєних російських офіцирів. В годину пізнїйше прибув на з'їзд ген. Павло Скоропадський в товаристві офіцирів. В той час, як він занимав льожу, Коваленко звернув ся з трибуни до з'їзду: "Якої-ж власти нам треба?" — "Гетьмана" — відповіли зібрані в цирку, звертаючись в сторону льожі, де сидів Скоропадський. Саля задрі-

жала від оплесків та окликів. "Нехай живе гетьман!" — проносилось з одного кінця салї до другого. Тодї Скоропадський опустив льожу і з'явив ся на трибунї. Оклики ще збільшили ся Він поцїлував ся з членами президиї з'їзду, а коли в салї трохи заспокоїло ся, промовив: "Панове! Дякую вам за те, що поручаєте менї власть. Не для користи беру я на себе тягар хвилевої власти. Ви самі знаєте, що всюди ширить ся анархія і що тільки тверда власть може завести лад. На вас хлїбороби, й на добре думаючих кругах населеня буду опирати ся. Молю Бога, щоб дав нам силу вратувати Україну". І знов залунали оклики в честь гетьмана. Його піднесено на руках і обнесено по салї. Зараз після сього він удав ся до собору сьв. Софії, де відправив ся молебень. На Софійській площі еп. Нікодим довершив обряду пострижения й помазаня гетьмана. Саме в той час переїзджав в панцирнім самоходї з машиновими скорострілами старшина Січ. Стрільців Черник, може найкрасший виразник Січового Стрілецтва. Він не міг зорієнтувати ся в цїлій подїї, бо колиб був знав, що саме дїєть ся, був би без намислу розторощив гетьманське зборище.

Із з'їзду землевласників вийшли хлїбороби-демократи, коли дізнали ся, до чого прямує з'їзд. Більш тисячі представників хлїборобів удало ся до помешканя київської "Просьвіти" де одобрено взагалї становиско Центр. Ради. Вони дивували ся з приводу наступивших подій та висказували своє невдоволенє з того, що Нїмцї підтримують князїв та ґрафів. Також члени Центр. Ради. ті, що не були ще арештовані і не розбігли ся, відбували наради, готували ся не віддати власти, та се нїчого не помогло вже в створеній ситуациї. Не було на кім оперти ся. По вулицях кружляли нїмецькі військові віддїли в боєвім поготівлю з маш. крісами на панцирних самоходах.

"Вибір" гетьмана України був довершеним фактом. На другий день, 30. цьвітня, появила ся на мурах Київа "Грамота до всього Українського Народу", якою скасовано Українську Центр. Раду, попереднє правительство і земельні комітети.

ГРАМОТА

до всього Українського Народу.

Громадяни України!

Всім вам, козаки та громадяни України, відомі події останного часу, коли джерелом лила ся кров красших синів України й знову відроджена Українська Держава стояла на краю загибелї.

Вратувала ся завдяки могутному підтриманю центральних держав, які, вірні свому слову, продовжують і по сей час бороти ся за вільність і спокій України.

При такій піддержці у всіх зродила ся надія, що почнеть ся відбудоване порядку в Державі й економічне житє України увійде врешті в нормальне річище.

Але сї надії не справдили ся.

Бувше Українське Правительство не здійснило державного будованя України, бо було зовсім нездатне до сього.

Бешкети і анархія продовжують ся на Україні, економічна руїна і безробітє збільшують ся і розповсюджують ся з кождим днем і врешті перед найбагатшою колись Україною стає грізна мара голоду.

При такім становищи, яке загрожує новою катастрофою Україні, глибоко сколихнуло всї трудові маси населеня, які виступили з категоричним домаганем негайно збудувати таку Державну владу, яка здатна була-б забезпечити населеню спокій, закон і можливість творчої праці.

Яко вірний син України я постановив відкликнути ся на сей поклик і взяти на себе тимчасово всю повноту влади.

Отсею грамотою я оголошую себе гетьманом всієї України.

Управа Україною буде провадити ся через посередництво призначеного мною Кабінету Міністрів і на остаточнім обгрунтованю приложених при сім законів про тимчасовий державний устрій України.

Центральна й Мала Рада, а також всї земельні комітети від нинїшного дня розпускають ся. Всї мінїстри й товариші звільняють ся. Всї инші урядовцї, що працюють в державних інституція, зістають ся на своїх посадах і повинні продовжувати виконанє своїх обовязків

В найблизший час буде виданий закон, установляючий порядок виборів до Укр. Сойму.

До нього я буду твердо стояти на сторожі порядку й законности в Українській державі, буду домагати ся негайного виконаня всїх державних розпорядків і буду підтримувати авторитет влади, не спиняючи ся нї перед якими найкрайнїйшими мірами.

Права приватної власности як фундаменту й цивілїзациї відбудовують ся в повній мірі й всї розпорядки бувшого Українського Уряду, а так само тимчасового російського уряду відміняють ся і касують ся. Відбудовуєть ся повна свобода по розробленю купчих по куплї-продажі землї.

Поруч з сим будуть прийняті міри по вивласненю земель по дїйсній їх вартости від великих власників для наділеня земельними участками малоземельних хлїборобів.

Рівночасно будуть твердо забезпечені права робітничої кляси. Особливу увагу звернеть ся на поліпшенє правового становища й умов працї залїзничників, котрі при виключно тяжких умовах нї на один час не кидали своєї відповідальної працї.

На економічнім і фінансовім полї відбудовуєть ся повна свобода торговлї й відкриваєть ся широкий простір приватного підприємства й ініциятиви.

Передбачую всю трудність працї, що стоїть передо мною, і молю Бога дати менї силу, щоб достойно виконати те, що я уважаю своїм обовязком перед рідною Україною в сучасний виключний і критичний для неї час.

Менї далекі й чужі, які-б то не були, власні побудки й головною своєю метою я ставлю користь і добро народу всїм дорогої нам України.

В сїй сьвідомости кличу всїх вас, громадян і козаків

України — без ріжниці национальности і віроісповіданя — помогти мені й моїм працьовникам і співробітникам в нашім загальнім великовідповідальнім ділі.

Гетьман всієї України ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ.

29 цьвітня 1918 р. Київ.

Одночасно з оголошенєм "Грамоти до всього Українського Народу" оповіщено й "Закони про тимчасовий держав. устрій України", а саме: —

Тимчасово до вибраня Сойму й відкритя його діяльности державний устрій України й порядок кермованя оснуваєть ся на отсих законах:

Про гетьманську владу.

1) Влада управи належить виключно до Гетьмана України в межах всієї Української Держави.

2) Гетьман стверджує закони й без його санкциї ніякий закон не може мати сили.

3) Гетьман признає Отамана Ради Міністрів. Отаман Міністрів складає Кабінет і представляє його в повнім складі на затверджене Гетьмана. Гетьман затверджує і скасовує Кабінет у повнім його складі. Гетьман приймає і звільняє инших урядових осіб в раді, коли для останних не обґрунтовано законом иншого порядку призначеня і звільненя.

4) Гетьман є найвисший керовничий всіх знбсин Української Держави з закордонними державами.

5) Гетьман є верховний воєвода Української Армії та Фльоти.

6) Гетьман оголошує области на військовім, осаднім або виключнім стані.

7) Гетьманови належить помилуванє засуджених, полегшенє кари й загальне прощанє зроблених переступних подій з скасованєм проти них переслідуваня і визволеня їх від суду й кари, а також складаня державних поборів і дарованя мило-

сти в особистих випадках, коли сим не нарушують ся нічиї охоронені законом інтереси та громадянські права.

8) Накази и розпорядки Гетьмана закріпляють ся Отаман-Міністром або відповідним йому Міністром.

Про віру

9) Передовою в Українській Державі вірою є християнська православна.

10) Всї неприналежні до православної віри громадяни Української Держави, а також всї мешканці на території України користують ся кождий на кождім місці свобідним відправленєм їх віри й богослуженєм по їх обряду.

Права й обовязки українських козаків і громадян.

11) Умови придбаня прав українського козацтва та громадянства а так само їх утраченя означають ся законом.

12) Захист Рідного Краю се обовязок кождого козака та громадянина Української Держави.

13) Українські козаки та громадяни повинні платити у станов ні законом податки й мита, а також відбувати повинности згідно з постановою закону.

14) Ніхто не може підлягати переслідуваню за проступне діланє инцим способом, як тільки означеним законом.

15) Ніхто не може бути затриманий під сторожею инакше, як лише у випадках, означених законом.

16) Ніхто не може бути суджений і покараний инакше, як тільки за проступні діланя, передбачені істнуючими в час їх здійсненя законами.

17) Оселя кождого непорушна. Робити обшукуванє й арешт в будинку без згоди його господаря можливо не инакше, як у випадках і в порядку означених законом.

18) Кождий український козак і громадянин має право вільно вибирати мешканє і працю, набувати й продавати майно та без заборони виїзджати за кордон Української Держави.

19) Власність непорушна. Примусове вивласненє нерухо-

мого майна, коли се необхідно для якої-небудь державної чи громадської користи, можливо не инакше, як за відповідну платню.

20) Українські козаки та громадяни мають право робити збраня в межах, нешкідливих законам, мирно і без зброї.

21) Кождий може в межах, установлених законом, висловлювати й писати свої думки, а так само розпоряджувати їх шляхом друку або иншими засобами.

22) Українські козаки та громадяни мають право гуртуватися в громади й спілки в межах, непротивних законам.

Про закони.

23) Українська Держава керуєть ся на твердих основах законів виданих в установленій черзі.

24) Сила закону без виїмків обовязкова для всіх українських підданих і чужинців, що перебувають в Укр. Державі.

25) Закони, особисто видані для якої-небудь области чи частини населеня, новим загальним законом не усувають ся, коли в нім не постановлено такої відміни.

26) Закони оголошують ся для загального відома в утвореним порядку і перед оголошенєм до діла не прикладають ся.

27) Після оголошеня законови надаєть ся обовязкова сила від часу, призначеного для того в самім законі. В самім виданім законі може бути показане, як виповняти його, як проголосити, як виконати телеґрафом або через курієрів.

28) Закон не може бути скасований инакше, як тільки силою закона. Через те, поки новим законом остаточно не скасовано істнуючий закон, він заховує повну свою силу.

29) Ніхто не може відмовляти ся незнанєм закону, коли його оголошено істнуючим порядком.

30) Закони розробляють ся в кождім Міністерстві по належности й передають ся на загальне обміркованє в Раді Міністрів.

31) По ухвалі Радою Міністрів внесених законопроєктів вони передають ся на затверджене Гетьманови.

32) Закони, які торкають ся деяких секций, передають ся

в Раду Міністрів після обговореня їх зацікавленими Міністерствами.

33) Міністрам дає ся можливість видавати розпорядки в розвитку и поясненю законів, при чім всі такі розпорядки належать попередному ухваленю Радою міністрів.

Про раду Міністрів і про Міністрів.

34) Напрямок і об'єднане праці окремих секций по прикметам як законодавства, так і найвисшої Державної Управи складаєть ся на Раду Міністрів.

35) Кермоване ділами Ради Міністрів складаєть ся на Генерального Секретаря і на підлягаючу йому Державну Генеральну Канцелярію.

36) Отаман-Міністер і Міністри відповідають перед Гетьманом за загальний хід державної управи. Кождий з них окремо відповідає за свою діяльність і розпорядки.

37) За проступні по посаді діланя Отаман-Міністер і Міністри підлягають громадській і карним відповідальности на основах, в законі означених.

Про фінансову Раду.

38) Фінансова Рада є найвисша народна інституция для справ державного кредиту і фінансової політики.

39) Фінансова Рада складаєть ся з представників і членів, призначених Гетьманом Крім того в склад Ради входять на правах членів: Отаман-Міністер, Міністер Фінансів і Державний Контрольор.

40) На Раду складаєть ся: 1) обміркованє часу й умов державних позичок; 2) обміркованє діл, що торкають ся державного кредиту, а також питань обороту коштів і 3) попередний, кождий раз з особистого розпорядку Гетьмана, розгляд діл по фінансовій частині, які належать вирішеню в законодагнім порядку.

41) Обміркованя Ради передають ся на перегляд Гетьмана.

Про Ґенеральний Суд.

42) Ґенеральний Суд Української Держави уявляє собою найвисшого хоронителя і захистника закону та Найвисший Суд України для справ судівництва й адміністративних.

43) Ґенеральний Суд оголошує до загальної відомости всі закони й накази уряду, слідуючи за законностию їх виданя.

44) Порядкуючий Ґенеральний Судия та всі Ґенеральні судиї призначають ся Гетьманом.

Гетьман всієї України ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ.
Отаман Ради Міністрів МИКОЛА УСТИМОВИЧ.

29. цьвітня, 1918 р. Київ.

Таким чином гетманат став фактом доконаним. Його приготовлювано довший час, про що сьвідчить між иншим те, що Гетьман і його приклонники носили за пазухою готовий "тимчасовий державний устрій України." Гетьман поручив сформувати перше своє правительство Миколї Устимовичеви, великому київському капіталїстови. На жаль, мимо всїх зусиль не вдалось йому створити правительства, котре мало мати чисто український характер — тому, що социялїсти-федералїсти відмовили ся вступити до міністерства. Не маючи змоги оперти ся на поміркованих українських елементах, гетьман зробив крок на право. Справу створеня кабінету взяв на себе 30 цьвітня М. Василенко, член партиї кадетів (конституцийно демократичної або "партиї народної свободи"), український історик, доцент київського університету, бувший товариш міністра народної освіти в кабінеті Керенського. Гетьман заявив Василенкови, що кабінет не може бути правий (реакційний), що реформи необхідні, що земельна реформа мусить бути переведена в напрямі, зазначенім в гетьманській грамоті. Про поворот до минулого не може бути мови. В основу діяльности кабінету повинно бути положене национальне відроджене України, одначе без тих крайностий, котрі шкодили би правильному розвитку национального житя і побуджували проти українства широкі круги инших национальностий. І Василенко

удав ся до социялістів-федералістів, закликаючи їх увійти в склад нового правительства, бо в противнім разї йому прийдеть ся зложити кабінет з инших елементів. Социялісти-федералісти то відмовляли ся від участи в правительстві, то давали до пізнаня, що треба ще підождати. Тодї Василенко зложив по своїй вподобі лїберальний кабінет з отсих осіб: М. Василенко тимчасово заступаючий предсїдника мінїстрів, мінїстер народної осьвіти і тимчасово виконуючий обовязки мін. загр. справ; Ф. Лизогуб, мін. внутр. справ і тимч виконуючий обовязки мін. почт і телеґрафів; А. Ржепецький, мінїстер фінансів; С. Гутник, мін. торговлї і промислу; Кіяніцин, мінїстер хлїборобства; Ю. Соколовський, мін. харчових справ; Ю. Ваґнер, мін. працї; др. В. Любинський, мін. нар. здоровля; В. Бутенко, мін. шляхів; проф. М. Чубинський, мін. справедливости; проф. Г. Афанасїв, держ. контрольор; М. Гїжицький, держ. секретар; полк. ґен. штабу А. Слївінський обняв тимчасово управу військового мінїстерства. Вже в кілька днів після зложеня кабінету провід Ради мінїстрів обняв Ф. Лизогуб, задержуючи й портфель мін. внутрішних справ. Слївінського заступив в управі війсь. мінїстерство отаман Лїґнав.

На ївисша власть, військова диктатура з всїми признаками монархічної влади опинила ся в руках Павла Скоропадського, що назвав себе "гетьманом всїеї України". Скоропадський, гетьманський нащадок (в простій лїнії від Василя Скоропадського, брата гетьмана Івана), родив ся 1876 р. Осьвіту одержав в пазькім корпусї. По його скінченю став офіцером в ляйбґвардиї кавалєрґардського полку. Подорожував по Европі, був довший час у Франциї, в Італії і в Греції. Інтересував ся культурою старинних народів. В його домі живі були українсько-козацькі традициї. Його приятелем довгий час був поміщик Петро Дорошенко, дядько відомого Дмитра Дорошенка, що теж зберігав глибоку пошану до козацької доби з її гетьманами і українським панством. Сю любов і подив до славної минувшини збудив він і в Скоропадськім. "Гетьман всїеї України" був якийсь час царським адютантом. Одначе двірське житє, а особливо двірські інтриґи не притягали його; тому вернув до полку. В часї російсько - японської війни перенесено його в

...байкальський козачий полк, якого небавом став команданом. В короткім часі став ґенерал-майором і командантом ...ґвардиї в кавалерґардськім полку. На війну в р. 1914 вирушив Скоропадський з першою ґвардийською бриґадою; його піднесено до ґенерал-поручника і віддано команду над першою ґвардийською дивізією. По якімсь часі йому доручено ко...ду 34 армійського корпусу, з яким увесь час брав участь в ...х, а опісля з'українщив його. Дня 6 жовтня з'їзд козаків ...брав його військовим отаманом українського козачого війська. В часі большевицького наступу на Україну Скоропадський пропонував свої услуги Центр. Раді, та їх непринято, ...ючись щоби не проголосив себе диктатором. — Чи переворот з 29 цьвітня був конечний, важко сказати, але що якесь зворот в державнім будівництві, в соціяльній політиці ...ду мусів наступити, се певне. Українські партиї на спільних ...дах, що відбули ся після перевороту, ствердили, що українська власть сама наближала ся до своєї корінної зміни. Се ...до стати ся тим робом, що Центр. Рада розійшла ся би сама, відігравши свою ролю революцийного орґану, передала ...владу новому правительству, побудованому на підставі діового принципу з представників ріжних політичних партий і громадських ґруп. Сю свою думк упро евентуальну еволюцію ...ади на Україні подали представники українських социялістичних партий начальникови штабу ґен. Айхгорна — ґен. Ґренерови. Голова делеґациї партий С. Єфремов додав до того, що социялісти взялиб участь в правительстві при умові безперервної наслідности власти. Німці мусять числити ся з тим, що в противнім разі вони можуть бути примушені держати на Україні не 6, а 26 корпусів війська. Ґренер зазначив, що повороот до Центр. Ради неможливий. Гетьмана признала вже найвисша німецька власть, та се не означує віднову монархічного принципу. Україна повинна лишити ся самостійною республикою. Гетьманови наказано, що його правительство має стояти на ґрунті укр. державности, не орієнтуючись ні в сторону Москви, ні в сторону Польщі.

Після ріжних нарад українські социялістичні партиї відмовили ся від участи в правительстві. Була се без сумніву ве-

лика помилка, бо тим самим віддавано владу над Україною елементам в більшости ворожим українській державности. Ось так між иншим з вини українських партий власть перейшла до рук октябристсько - кадетського бльоку. Переворот одних людий загнав в тюрму, других примусив стати на шлях підземної роботи, третих поставив в позицію критикуючих глядачів, а четвертих із забутя висунув на перше місце, в круг сонця влади, впливів і значіня. Коли-б переворот був відбув ся лиш заходами і силами Українців, то се ще з огляду на державне будівництво, не велике лихо. Та велике лихо в тім, що хоч деякі українські круги правого напрямку й були причасні до переворотових подій, то головну й рішаючу ролю відіграли в перевороті люди чужі — чужими руками, а радше штиками на некористь України. Ясно, що ті круги, яких спомагали Німці, мусіли заключити з німецькою командою якусь умову. Якого змісту — не трудно додумати ся. Знаємо певно те, що в німецькім райхстаґу говорило ся про те, що гетьманське правительство обіцяло прискорити довіз поживи до Німеччини, впустити в границі держави німецьких купецьких аґентів задля "вільної торговлї" та осібно винагородити Німців за прогнане большевиків і пацифікацию країни. Знову нелеґально видаваний орґан незалежних українських социял-демократів "Червоний Прапор" приніс був такі точки договору гетьмана з німецькою командою: 1) парлямент української держави збереть ся тільки тоді, коли се визнає можливим німецька комендатура; 2) українська армія буде орґанізувати ся тільки тоді, коли на се згодить ся німецька військова влада на Вкраїні; 3) всї українські війська Німці обеззброюють (що й стало ся за винятком корпусу Натієва, котрий не дав себе обеззброїти); 4) Україна зобовязуєть ся на протязї 15 лїт продавати хлїб лише Німцям по дешевій цїнї; 5) земельна реформа буде переведена через викуп великої земельної власности і продажу її селянам і 6) на Україні заводить ся вільну торговлю.—Настали часи дактатури. Диктували перш усього Німці з ґен. Айхгорном, зглядно начальником його штабу ґен. Ґренером і німецьким послом в Київі бар. Мумом, а відтак кадети, октябристи, Москалї, тільки не Українці. Офіцияльний диктатор України —

гетьман Павло Скоропадський став мальованою фіґурою без голосу.

Через зміну правительства і державного устрою Україна не увійшла в стан ладу і порядку та спокою. Зовсім природно, проти гетьманського правительства з його арештами, тюрмою, переслідуванями, підлеглости Німцям і Австрийцям, розпочала ся сильна аґітация. Правительство мусіло боронити ся. Дня 10. мая появила ся відозва-заява нового правительства з підписами повного кабінету, в котрій уряд відпекуєть ся від роблених йому замітів. Перш усього зазначуєть ся у заяві, що гетьман не має заміру стати самодержцем. Навпаки, він відновляє і закріпляє в народній сьвідомости думку про історичну вільність України, про народні й козацькі вольности. Не може бути мови про подавленє української національности, її мови, культури й державности. Правительство буде проводити в житє ідею дальшого всесторонного розвитку української національної культури, забезпеченя прав української мови в школї та державних і громадських орґанїзациях і зміцненя української державности. Правительство мусить привернути спокій і лад в краю та довести до повороту умов нормальної і творчої праці. Несправедливі є також обвинуваченя правительства в службі інтересам великих земельних власників і в забутю насущних потреб селянства. Правительство приступить до виробленя пляну земельної реформи. В тім самім дусї висказував ся гетьман і поодинокі члени правительства перед кореспондентами всяких краєвих і заграничних ґазет. Та слова словами, а діла говорили зовсім що иншого. Дивним дивом в гетьманськім таборі, на чолї держави й на усїх адмінїстративних посадах найшли ся люди, що до перевороту не тільки не брали нїякої участи в українськім русї, але — за малими виїмками — були настроєні ворожо до українського руху взагалї. Більшість гетьманців, себто мінїстрів, ґуберніяльних і повітових старостів, ґуберніяльних і повітових військових командантів та тих, що піддержували їхню полїтику, се перш усього російські кадети, октябристи і чорносотенцї. Іронія долї привела до такого стану, що оборонцї "єдіної і неделїмої" стали керманичами українського державного житя. Правда, між

гетьманцями була й невеличка ґрупа Українців Вистане згадати, що особу гетьмана — в часах, коли він був отаманом вільного козацтва в Білій Церкві, окружав гурток людий, що називали себе тов. "Молода Україна". Сам гетьман, без сумніву, був і почував себе Українцем. В часах большевицького заливу, коли приходилось йому скривати ся з провідними українськими діячами, в розмові з ними завжди виявляв себе приклонником самостійної України і зазначував, що надто радикальна социяльна політика укр. социялістів веде до руїни українську державу. Ставши гетьманом, Скоропадський не перестав виявляти себе українським меценатом і українським патриотом. В гетьманській канцелярії панувала українська мова, російським офіцирам, а також всяким урядовцям видано приказ до чотирох місяців вивчити українську мову під загрозою втрати державної посади. Бажанє гетьмана довести до автокефалії української православної церкв итеж вказувало на рішучу постанову під кождим оглядом вдержати самостійність України. Одначе богато фактів говорило щось противне. Гетьманське правительство вело свою окрему політику, не оглядаючись на бажаня гетьмана. В українських державних установах засіли бувші російські старорежімні урядовці, Союзъ русскаго народа" явно й відкрито вів свою протиукраїнську аґітацию. Официрські товариства, що ставили собі метою відбудову єдиної російської монархії, могли свобідно розвивати ся. Привернено теж стару поліцию, в столиці й на провінциї йшли безнастанні масові арешти української інтеліґенциї, селян і робітників. Російсько - кадетські змисли найшли собі широку основу для діяльности на Україні та здобули повну свободу рухів — саме тоді, коли український політичний рух переслідувано й нищено. На сім місці годить ся згадати про з'їзд кадетської партиї на Україні, який відбув ся в днях 8—11 мая. Партия, три представники котрої засідали в гетьманськім правительстві, іґноруючо-неґативно ставила ся до України і української державности. Над всім, що говорило ся там, панувала всесильна обєдинительна думка. Серед кадетських промов і дискусий можна було почути такі дивоглядні вислови, як: "....я собственно не знаю, что панімать под терміном "Україна".

основною метою партиї являєть ся: "...вазстанавлєніє єдінства Росії і обезпеченіє вазможності єя палєтіческаво і хазяйствєнного развітія". Навіть гетьманський міністер Гутник в промові висловив ся, що він не знає, що таке гетьманська власть. Був-ший член Центр. Ради Крупнов називав попередну українську владу "хищнїческою" і " насїльствєнною". Тільки Василенко і Рєзнецький, теж члени гетьм. кабінету, тоді не так ярко проти ставили ся українській державній думці. А треба мати на увазі, що кадети не зачисляли себе до правих (реакційних) партий. Може-ж думати про инші партиї, котрі через якусь химерну на-мішку долї найшли ся в гетьм. коаліції? В дальшім розвою подій ми бачили такі анормальности, що Україна стала прибі-жищем чорної сотні. В столиці України найшли ся провідники російських кадетів — Мілюков і Вінавер, котрі Київ намагали ся зробити своєю операцийною базою.

Слїдом за зїздом кадетів відбув ся в Київі в днях 15. — 18. січня з'їзд представників промисловости, торгу, фінансів та сїльського господарства на Україні. Метою з'їзду було перш у-всього обговорене господарських справ, одначе й політичний момент був досить виразно зазначений. Багато говорило ся про любов до України, про оборону культури, та головним їх маганєм було прикласти усї сили задля того, щоб землю за-лишено в їх руках. Все-ж таки промисловцї і великі власники з справі української державности пішли крок далї, як кадети. Майже всї промовцї (здебільшого про людське око!) стояли на ґрунтї української самостійної державности. За журбою про вдержанє і, розумієть ся, побільшенє своїх матеріяльних добр — вони розгубили свою мрію про "єдїную, неделїмую."

Спираючись на такі ґрупи і верстви становиско гетьмана аж до останних його днів було досить невиразне. На початку Гетьманату можна було допускати дві можливости: 1) що гетьман щиро бажає самостійности України, але через те, що ніяка справжня українська партия не годилась вести рекцийної політики гетьмана, й ні одна сутоукраїнська ґрупа не могла зважитись безпощадно запродувати економічні інтереси України німецьким капіталїстам і імперіялїстам, тому був приневолений оперти ся на німецькій командатурі та на поміщиках і

капіталістах України, зложених з чужих Україні елементів; 2) курсувала й друга думка, що політика гетьманського уряду се курс на відбудову одної, неподільної Росиї, привернення рос. монархії, задля сього роблять ся всї можливі приготованя, на всї відповідальні посади спроваджуєть ся відомих петербурських старорежімців. Під позірною українізацією держ. житя вела ся явна русифікация. Через те гетьманська політика не найшла ніде симпатиї, крім поміщиків, тай то не всїх. Цікаво, що на Лївобережу заснував ся був союз українських поміщиків, котрі гостро критикували політику гетьмана, уважаючи насаджуваний ним політичний курс убійчим для української держави.

Проти одностайного фронту "гетьманців" виступив "Український Национально - Державний Союз". В сїй політичній орґанїзациї об'єднали ся чотири партиї: хлїбороби-демократи, социялїсти самостійники, социялїсти федералїсти і українські трудовики, а крім того всеукраїнська спілка залїзничників, всеукраїнська почтово - телеграфічна спілка, опозиційні військові круги, а частинно ще й земства, кооперативи й українські фінансові інституциї. Головна мета союзу: укріплене і збережене за всяку ціну самостійної української держави і утворене таких социяльних відносин при котрих могла би істнувати сильна українська держава. Союз постановив оперти ся на середне селянство й трудову інтелїґенцию. Союз ставши на републиканськім становиску, намагав ся найти вихід з Гетьманату тим робом, щоб гетьман був президентом республики. В проґрамі союзу видне місце займала земельна справа. Велика земельна власність має бути знесена шляхом парцеляциї, зглядно национализациї за викупом. Союз обстоював всї здобутки революциї та конституцию Центр. Ради з деякими поправками. Боротьба проти всяких спроб віднови єдиної, недїлимої Росиї це начальне гасло союзу. Змагаючи до наміченої мети, союз розпочав переговори з гетьманом і начальником нїмецького штабу ґен. Ґренером. Дня 24. мая депутация союзу вручила гетьманови мемориял, в котрім піднесено дивоглядну політику гетьманського уряду. Там вказано між иншим на те, що гетьманський кабінет є неукраїнський по своїм

складі і політичній орієнтациї. В кабінет міністрів не увійшли представники українських партий і українських громадських груп, тільки російські кадети, октябристи та представники тих громадських неукраїнських ґруп, котрі завсїди ворожо ставились до українського руху й української державности. Сї партиї і ґрупи вславились на Україні своєю обрусительною антидемократичною діяльностию і покликанє їх до власти збуджує серед мас недовірє до гетьманського уряду. На Україні поширяв свою протидержавну й протиукраїнську діяльність "Русскій Союзъ", що мобілїзує всї темні сили для віднови "єдіної, неделїмої". Заборона з'їздів земств, міст, а особливо робітничого і селянського з'їздів -- тодї, як дозволяєть ся на з'їзди представників капіталу, торговлї і великої земельної власти тільки дратує широкі працюючі маси. Зміна комісарів і командантів, вязненя і слїдства, настановлюванє нових урядовців з бувших жандармів і поліцейських приставів, котрі — замісць боротися з анархією, борють ся з українськими інституциями, дальше розвязуванє демократичних органів самоуправи й настановлюванє на їх місце цензових дум і земств, — все те до краю обурює всї верстви українського народу, а особливо селян. Державний лад захитаний. Єдиний вихід із сеї безвихідної ситуациї створенє українського кабінету на національно-демократичній основі, з осіб української орієнтациї, що мали-б повне довірє до широких мас. Рівночасно із заходами у гетьмана, "Український Нац.-Держ. Союз", дня 30. мая звернув ся осібною відозвою до німецького народу, вказуючи на важке лихолїтє українського народу. Ледви український нарід скинув з себе віковічне ярмо, московський нарід своїми варварськими ордами залив територию України. Сї орди, руйнуючи Україну й вирізуючи його інтелїґенцию, виразно щадили московську та жидівську кольонїзацию на Україні. З уступленем московської повени і приходом німецько - австрийських - почала зростати у тих, що ненавиділи ідею Української Держави, ненависть до українського народу. Москалї не могли переболїти втрати свого панованя над Українцями, жидівська буржуазія, що по мові зовсїм засимілювала ся з Москалями, у відокремленю від Росиї бачила звуженє і скорченє своєї тор-

говельно - промислової діяльности; в национальнім і культурнім відродженю і розвитку українського народу добачували Жиди загрозу для свого визиску. Польська шляхта, маючи величезні маєтки на Україні й побоюючись їх втрати в користь українського народу, теж неприхильно поставилась до українського відродженя. Отсї три чинники хотіли-б припинити дальший розвиток українського народу і для осягненя своїх цілий уживають ріжних підступів і провокаций. Згадавши Центр. Раду, її лївий характер та опісля природну реакцию в українськім народі проти утопічних і шкідливих захоплень та переворот 29. цьвітня, що при німецькій помочи віддав владу в державі чужинцям, союз закликав німецький нарід вплинути на свою владу, щоб та не перепиняла Україні зорґанізувати ся на национальній основі.

Також тодїшний голова київської ґубернської земської управи й голова управи Всеукраїнського Земського Союзу Симон Петлюра звернув ся до німецького й австро-угорського послів в Київі з представленєм про нечувані вчинки військ осередних держав на Україні. В звязку з державним переворотом скрізь на Україні почались арешти й замиканя в тюрму без суду та слїдства українських діячів. Арештують земських гласних, членів земської управи, а є й випадки, що закривають земські інституциї. Ті арешти виконують ся німецьким військом. "Я повинен заявити вам, — писалось в листї — п. Ексцеленциє, що мене дуже хвилюють сї явища і я не жду від них нічого доброго не тільки, п. Ексцеленциє, для України, але й для тої держави, висшим представником влади на Україні котрої являєтесь ви."

Всї отсї заходи не мали успіхів. Гетьман запевнював, що й кадетсько - октябристський кабінет веде национально - державну полїтику, німецька командатура взагалї не думала йти на ніякі уступки і з впертостию зарозумілого осла піддержувала своїх російських пупілів. Петлюра, що виступив проти арештів українських громадян, сам опинив ся в тюрмі.

Тепер слїд нам приглянутись виглядови і змістови поодиноких партий, що входили в склад "Укр. Нац.-Держав. Союзу." Найправійша і найбільш поміркована з них се українська

партия хліборобів-демократів. Її програма: утворене сильної середно-селянської власности та национально - державна політика. На чолі партиї станув відомий харківський адвокат Міхновський і поміщик Шемет. Близько до партиї стояли дипльоматичний заступник у Відні Вяч. Липинський і відомий публіцист др. Дм. Донцов. В партиї єднало ся заможнійше селянство Лівобережа і кількадесять українських поміщиків - патриотів та горстка інтеліґенциї. Не велика се партия. Її малочисельність пояснюють ся тим, що більшість поміщиків і багатого, але малосвідомого селянства піддержували реакційну, а з национального боку невиразну політику гетьмана і його уряду. З другого боку більшість селянства наслідком революцийного підйому придержувались таки "Селянської Спілки", що була під політичним проводом українських социялістів - революционерів. Всеж таки хлібороби - демократи вспіли були добути собі сякий-такий вплив на політику гетьманського уряду.

Друга союзницька партия — социялісти-федералісти — се чисто інтеліґентська партия, зложена з поміркованої української інтеліґенциї. В Центр. Раді була вона представлена дуже слабо і через увесь час вела поміркову політику так в справі национальній, як і социяльній. Вона все рішучо виступала проти есерівських експериментів, довгий час держала ся антантської ориєтациї та була проти сепаратизму від Росиї, Відомі її провідники: Єфремов, Ніковський, Шульгин, Дм. Дорошенко, Чопівський, Шелухин, Саліковський, а з молодших Кушнір і Корчинський. Після перевороту партия основно змінила ся. Від социялізму і федералізму партиї мало що лишило ся. На останнім з'їзді, що відбув ся в днях 10—12. мая, партия виразно станула на самостійницькім становиску, а також стала трохи більше радикальною в тактиці. Після перевороту гетьман предкладав партиї вступити в кабінет, але партия заборонила своїм членам брати участь в гетьманськім правительстві. Дм. Дорошенка, що прийняв пост управителя міністерством закордонних справ, виключено з партиї. Пізнійше, як ми бачили, партия хотіла вже вступити до кабінету, та Німці на се не згоджували ся. Мета партиї: створене сильної буржуаз-

но - демократичної укр. держави й национализация великої земельної власности.

Трета партия "Укр. Нац.-Держав. Союзу" — социялїсти-самостійники. Се найбільш радикальна партия з нац.-держ. союзу. Вона складаєть ся виключно з інтелїґенциї і национально сьвідомого українського офіцирства. Її вплив розтягаєть ся теж на почтових і залїзничних урядників. Провідником партиї був одеський лїкар др. Луценко, (що пізнїйше згинув в бою з большевиками). До видних і провідних членів партиї зачисляють ся проф. Тимченко, Маєвський, бувший товариш військ. мінїстра, а опісля начальний командант галицької армії ґен. Греків і Олекс. Степаненко. Се партия национально-демократичного радикалїзму, по своїй психіці найбільше зближена до молодшого поколїня Галичан. Вона займає найбільше непримириме становиско проти Московщини. Мета партиї: сильна українська держава, піднесене национально-революцийного ентузиязму в масах і широкі социяльні реформи, котрі забезпечили би внутрішну силу укр. державі.

Четверта партия — українські трудовики, найменша що до числа, складаєть ся з горстки інтелїґенциї, головно з поміж кооператорів, — займає середне місце між соц. фед. і самостійниками. Її становиско теж самостійницьке. Взагалї ріжниці між сими чотирма партиями невеликі. Довший час сподївали ся, що сї партиї зіллють ся в одну национально-демократичну, партию дрібно буржуазного национального радикалїзму і самостійної української державности та утворять чисто национальний кабінет. Так не стало ся на велику шкоду України через невиразне становиско гетьмана, відмовну поставу Нїмців і ворожу акцию земельних і промислово-торговельних капіталїстів.

Поза "Укр. Нац.-Держ. Союзом" довший час стояли дві другі ґрупи, що творять окремі течії двох українських социялїстичних партий, социялїстів-революционерів і социял-демократів. Переворот завдав їм найбільший удар і довів до найострійшої внутрішної крізи, через що обі партиї фактично порозпадали ся на кілька окремих ґруп. Найбільше потерпіли социялїсти - революционери. Ніде правди дїти, ся партия пер-

ша піднесла клич української республики і українських суверенних установчих зборів, вона довела до проголошеня самостійности України, вона (розуміє ся при привичній у соц. партий демагогії) провела до Всеросийських Установчих Зборів 95, а до Всеукраїнської Установчої Ради 150 депутатів (70 прц. всіх депутатів з України, а 95 прц. з поміж українських депутатів), ся партия заключила берестейський мир і закликала Німців на Україну, вона гуртувала в собі значну скількість сьвідомої української інтелігенциї та майже всю селянську масу. Соц.-революционери мали абсолютну більшість у всіх земствах України. Удар на партию впав рівночасно з кількох сторін. Гетьманський уряд переслідував і арештував членів партиї, партиї национально - державного союзу обвинувачували її в большевизмі та доказували, зовсім слушно, що соц. рев. привели Україну до руїни, російські партиї на Україні закидували їй буржуазний сепаратизм і шовінізм., укр. соц. демократи дрібнобуржуазність. Та найбільше підірвала партию внутрішна кріза. У. П. С. Р., се наймолодша українська партия, що фактично повстала на початку революциї 1917 р. Основним ядром партиї були гуртки української молоді, що виростала під впливом ідеольогії російського народництва. В перших трьох місяцях революциї вступила в ряди партиї маса самостійницької молоді, що держала ся головно национально - політичної ідеольогії Донцова, далї орґанізатори українського селянства і вкінці велике число бувших членів рос. партиї соц. революционерів, що на початку революциї стали почувати себе Українцями. І тому власне партия не могла бути суцільна, вона творила конґльомерат ріжних відтінків і течій. Об'єднуючим звеном партиї треба вважати два гасла: передане всієї землї в руки селянства і национальне визволене України. Аґрарний і национальний радикалізм були тою силою, що держала в купі розбіжних людий, переважно вихованих на чужім ідейнім підкладі. Але ті гасла були занадто широкі, щоб надати виразну фізономію партиї, котра вправдї мала спільну програму, але не мала спільної ідеольогії, нї одної тактики, нї спільного настрою.

Для зрозуміня тої розбіжности годить ся згадати, що до

другого партийного з'їзду, котрий відбув ся в липні 1917 р. і на якім остаточно усталено програму, в партиї зарисували ся три головні течії. Лівобережці - інтернаціоналісти, Конфедералісти і ґрупа "Селянської Спілки". Перші стояли більше під впливом російського социялізму, були прихильниками чисто клясової політики, ставали ся неґативно до всякої спілки з иншими українськими партиями, обстоювали социялізацию на російський зразок, відносили ся байдужно або навіть ворожо до самостійности і ідеї української державности, вірили, що сучасна революція може знищити владу буржуазиї, всї свої надії покладали на всесьвітну революцию та завзято обстоювали автономію і федерацию, поборюючи буржуазне самостійництво. Лівобережцями називали їх тому, що їх погляди піддержували організациї Харківщини і Полтавщини. Ядро, сеї течії творили люди, що складали ся з учасників таємних дореволюцийних організаций, переважно молоді студенти та ґімназисти. Конфедералісти приписували велику вагу национальному моментови, ставили ся неґативно до автономії і весь час підносили гасло федерациї суверенних республик та ідею українських установчих зборів і клали велику вагу на організацию українського війська. Ґрупу "Селянської Спілки" творили переважно старші члени партиї. В национальнім питаню визначала ся ця ґрупа опортунізмом, дальше автономії не йшла, в земельнім питаню обстоювала вона українську социялїзацию, рід национальїзациї, що на якийсь час зберігала дрібну індивідуальну власність і не відкидала категорично викупу. -- Боротьба між сими течіями відповідала головний зміст внутрішної боротьби в партиї до липневого зїзду. Гострі непорозуміня виникали головно в справі аґрарній і национальній. Конфедералісти обстоювали федерацию в міжнародному розмірі, дві другі течії уважали конфедералїзм буржуазною справою. В земельнім питаню Лівобережці змагали до социялїзациї на російський зразок (спілкове землеволодїнє, зрівнюючий принцип, трудова норма і безвикупна конфіската всїх земель та знищенє власности взагалї), а дві другі течії обстоювали социялїзацию, як рід национальїзациї. На другім з'їздї мимо гострих ріжниць з'їзд прийняв национальну програму конфеде-

лістів і социяльну програму Лівобережців. Таким чином партия стала носителькою аграрного і национального радикалізму. Се одначе не припинило розбіжности в партиї. Для прикладу згадаю, що тертя істнували й далї, а саме: на військових з'їздах одна частина партиї обстоювала потребу організациї сильної армії, тоді як друга (Лівоб.) стояла на антимілитаристичнім принципі; на селянськім з'їздї більша частина стояла більше поміркованy земельну програму, тоді як Лівобережці обстоювали чисту социялїзацию; підчас першої угоди з російським тимч. урядом Лівобережці і "Селянська спілка" голосували за угодою, а конфедералісти були проти угоди в справі участи до Всерос. устан. зборів одна частина Центр. Комітету партиї була за бойкотом виборів, друга за участию у виборах, трета за участию в самих зборах; одна частина обстоювала розділ компетенциї між Українськими і Всеросийськими Устан. Зборами, друга всю суверенність признала Укр. Устан. Зборам; одна частина була за прийнятєм інструкциї тимч. правительства Ґен. Секретариятови, друга проти; підчас боротьби з большевиками одні обстоювали радикальну боротьбу, другі змагали до згоди, одні висловлювали ся категорично проти совітської власти, другі (Лївоб). по части поддержували її; одна частина партиї була проти проголошення самостійности, та більшість заявила ся за самостійностию; одні були проти берестейського миру, другі заключили його; за кабінету Голубовича, коли Центр Комітет партиї властиво був Центр. Радою, одні уважали полїтику того міністерства реакцийною, другі правильною, а треті були за деякими уступками в земельній справі. Сї розбіжности підкопували дисциплїну і моральний авторитет партиї, але страх втратити вплив і фактичну силу доводив до того, що всякі непорозуміня вирішали ся у нутрі партиї. В такім станї компромітациї своєї здатности управляти державою застав партию гетьманський переворот.

Зараз після перевороту відбув ся четвертий з'їзд партиї нелеґально в лїсї за Київом. На з'їздї було 80 делеґатів, хоч до Київа приїхало 300. Инші не могли потрапити на місце сходин. Тепер зарисували ся дві виразні групи: українські соц.

рев. і Лївобережці - інтернаціоналїсти. Сї останні остро критикували полїтику Центр. Комітету, як: сапаратний мир, покликане Нїмців і боротьбу з большевиками. Через те партия фактично розколола ся. Одна й друга ґрупа вибрала свої окремі Центр. Комітети. За Лївобережцями, сими перелицьованими лївими російськими есерами, з деструктивним російським способом думаня, заявили ся деякі орґанїзациї Харківщини, Полтавщини і Чернигівщини. Більшість орґанїзаций тих ґуберній і всї орґанїзациї Київщини, Волинї, Поділя, Херсонщини, Таврії й Катеринославщини остали при українській течії Проти Лївобережців виступила також "Селянська Спілка". Центр. і праве крило, що після розбитя зорґанїзувало ся наново, постановили: 1) вести боротьбу за збережене самостійної української республики, відкидаючи катеґорично анархістичні елементи із сьвітогляду партиї, 2) відносячись ворожо до нїмецької полїтики на Вкраїнї, задержати західну орієнтацию, уважаючи зединене Росиї з Україною найбільшим лихом, 3) держати ся демократичного парляментаризму, неґуючи совітську владу, 4) не підносити гасла социяльної революциї, 5) відкинути думку Лївобережців про терор і змагати лише до всенародного зорґанїзованого повстаня для здобутя демократичної республики, 6) звернути головну увагу на осьвідомлене мас, 7) задержати принцип социялїзациї, але радикальних поглядів тримати ся тільки відносно великої земельної власности і 8) змагати до створеня буржуазно-демократичного кабінету і об'єдиняя всїх демократично-национальних сил для боротьби проти віднови поміщицько-кадетської геґемонії і об'єдинительних змагань з Росиєю. — Опісля партия приступила до нац. держ. союзу.

Українська социял - демократична робітнича партия (У. С. Д. Р. П.) з виробленою й усталеною проґрамою, з виробленими й досьвідними людьми, що від початку революциї до кабінету Голубовича делеґувала своїх членів на найвиднїйші місця, що досить зручно й самопевно (за виїмком початкового недоцінюваня большевицької небезпеки) керувала державним житєм України — занадто відома, щоб довше спиняти ся над нею. Партия, збудована на принципі клясової боротьби,

початково не змагала до зірваня всїх вузлів з російським пролетариятом, довго вагала ся в справі повної суверенности України, але — ставши раз на обранім шляху — консеквентно поддержувала й борола ся за незалежність укр. республики. Партия рішучо відкинула думку про нагайну владу пролетарияту, признала за революциєю на Україні важність национального моменту, станула на точці єднаня всїх демократичних сил. Переворот завдав партиї важкий удар, одначе не так дуже болючий, як укр. соц. революционерам. Партия нїколи не думала переходити на нелеґальне становиско, навпаки в половинимая відбув ся в Київі пятий конґрес, який побіч резолюций, звязаних з робітничою полїтикою, ухвалив отсї резолюциї в справі державної самостійности України:

Зважаючи на те, що 1) інтереси розвитку продукцийних сил на Україні та звязаного з сим розвитку клясової боротьби пролетарияту перебувають в непримиримім противорічю з імперияліcтичними тенденциями російської буржуазиї; 2) що боротьба російських большевиків з українською демократиєю показала, що й російський пролетарилт не зміг ще й досі увільнити ся від впливів імперияліизму російської буржуазиї і в своїм поході на Україну був лише слїпим знарядом в її руках; 3) що таким чином в сучасній Росиї немає жадної кляси, на допомогу котрої в боротьбі за национально-полїтичну волю міг би сподївати ся український пролетарият і цїла українська демократия; 4) що при даних умовинах гасло федерациї відносить ся передовсїм яко шлях до реставрациї "єдиної, неділимої Росиї" і найбільше в тім заінтересованими поміщицькими і буржуазними колами, — V. конґрес У. С. Д. Р. П. уважає що необхідним при сучасних умовинах, які складали ся на Україні та в Росиї, провадити рішучу боротьбу з гаслом федерациї з Росиєю, яко з гаслом, направленим проти української революциї й проти інтересів укр. пролетарияту."

Для повноти картини треба згадати, що в днях 13. і 14 мая відбув ся в Київі Всеукраїнський територияльний робітничий з'їзд, предметом нарад котрого були дві точки: 1) біжучий полїтичний момент і 2) утворенє орґанізаційного всеукраїнського центру. Були там заступлені: укр. соц. дем., укр. соц.

рев. (з Селянською Спілкою" включно), рос. меншевики і большевики, жид. "Бунд" і "Поалей-Ціон". Постановлено бороти ся проти гетьманської реакциї, а за 1) українською незалежною республикою (ся ухвала не вийшла щирою від усїх партий). 2) за Укр. Устан. Збори, 3) за передачу землї без викупу в руки трудового народу, 4) за широку законодатну охорону працї, за державну контролю над виробом і восьмигодинний робочий день, 5) за повну волю коаліций, страйків, зборів, слова та друку, 6) непорушність демократичних органів місцевої самоуправи та усїх вольностий, проголошених третим і четвертим універсалами У. Ц. Ради і 7) за повну рівноправність национальностий і нац.-персональну автономію.

В короткім представленю намітили ми головні українські партиї та ґрупи, на котрі подїлило ся громадянство України. Наше представлене не вичерпує всїх напрямів і детайлїв. Тут знову зарисували ся два великі табори з ріжними посередними переходами. З одного боку гетьман із своїми реакционерами і русифікаторами, зглядно "Малоросами" за виїмком Дм. Дорошенка, Василенка і Бугенка, по другім боцї український социялїстичний табор. В серединї стояв початково Нац. Держ. Союз, будучи в опозициї до гетьманського режіму і змагаючи до захопленя керми в свої руки. Ніякі змаганя до компромісу між вчерашним і нинїшним не повели ся. Україну заляла ніч чорної реакциї. Тодї, як з великих вогнів революциї, насталена сьвідомим почутєм, виходила українська нация, Україна офіцияльно дійшла до стану держави без нациї. В тім сумнім і скрутнім периодї найновійшої доби української історії вельми потїшаючим явищем був незвичайний зріст национальної сьвідомости серед широких народних мас. Рівнорядно з урядово-українською русифікациєю йшла неурядова українська українїзация. Українська ґазета й українська книжка найшли небувалий попит і величезне поширене. На цїлім просторі України повстали самочинно десятки найрїжнороднїйших видавництв, сотки українських книгарень, що стали розсадниками української культури, укр. мови й, розумієть ся, українського слова. Саме тодї, коли горіли українські села, палені втихомирителями, що багнетами, й тюрмами приводили до "обиклого

послушенства підданих" ясновельможного пана гетьмана, — вогонь, що відбивав ся луною пожежі на зорянім небі України був одночасно тим вогнем, що прожирав скорупу темноти й безпросьвітности українського народу. Се була єдина користь, спричинена переворотом.

Серед тих противних течій, напрямків, струй, все таки гетьманська влада звільна находила деяке право горожанства. Правда, становиско сутоукраїнських партий до гетьмана і його уряду відбилось в деяких місцях по селах активними виступами селянства, що гуртувалось в "Селянській Спілці". Поводженє гетьманської власти було широким народним масам, хоч вони й не захоплювались Ц. Радою в останній фазї її істнованя — переважно чуже. Треба було часу, щоб народ примирити з доконаним фактом.

Перед гетьманською владою станули важкі завданя: скріпити основи української державности через створенє державно адміністративного апарату, через утворенє достаточно сильної сарної армії, через управильненє фінансової політики, через заключенє миру з Росиєю, через навязанє добросусїдських носин з сумежними державами, через переведенє земельної реформи, через піднесенє культурного рівня народу, через притягненє до державного будівництва всїх творчих елементів в державі, через заведенє ладу і спокою та через відзисканє втрачених або призначених на втрату земель.

Заки одначе намітимо коротко дальшу діяльність гетьмана і його уряду треба зазначити політику містерії, ведену Німцями на Україні на спілку з глашатаями "єдиної, неділимої Росиї". "Спомагаючи" українську державність, Німці одночасно почали думати й про велику Росию, котру забагли взяти в свою аренду. Щоб про се переконати ся, досить згадати про деякі справи. І так Крим, сю нерозривну звязану з Україною країну, постановлено "самоопреділити", т. зн. всіми силами змагати до того, щоб Крим не належав до України. Друга справа, се справа чорноморської фльоти, котру нищено, рабовано, забирано і розбирано, щоб тільки Україна остала в найбільшій залежности від Німеччини і її алїянток. Трета справа — справа Кубанщини, що, заселена Українцями, змагала до з'єдиненя з

матірним пнем. Але в головах деяких політиків, що були в порозуміню з Німеччиною, повстала думка "юго-восточного союза", зложена з Донщини, Астраханщини, Ставропільщини і Кубанщини, котру силоміць впихано до того союзу. До тогож саме тоді Кубанщина була в руках большевиків. Для її визволеня справлено туди Алексеївців, котрі, створивши "юго-восточний союзъ",мали зачати відбудову Росиї. Україну, котра фактично втратила Бесарабію і тратила Холмщину, обмотувано ріжними інтриґами, обмежувано її з усіх сторін, щоб тільки не допустити до її зросту і могутности. Серед таких обставин не тільки не могло бути мови про відзискане втрачених земель, але заходила небезпека дальших втрат. В звязку з тим поширились чутки про зречене гетьмана настоювати на створене окремої української провінциї в Австриї. Як опісля виявило ся, на заяву австрийського посла Форґача, що Австро-Угорщина зборонюєть ся виконати пункти тайного договору (додатку до берестейського миру), гетьман мав заявити протест з додатком, що Україна не має сили переперти свої права.

Через союз з чужими силами, без опертя на сьвідомій помочи й участи народу ціла українська політика безнастанно хитала ся. У нутрі держави кипіло. Українські кола умисно поставлено поза рамки державного будівництва, "скріплене державних основ" продовжувало ся через насаджуване чорносотенців на найбільш відповідальних місцях. Роз'юшуване цілих партий допроводжувано до краю через неймовірні скандали. Таким політичним скандалом европейської слави був процес бувшого мін. військових справ Жуковського і тов. Гетьманська влада, видаючи німецькому воєнному судови українських горожан, не мала почутя власної гідности, ні трохи не шанувала достоїнства Рідного Краю. — Українська валюта зайшла в якийсь глухий кут. Україну засипувано керенками, совітською валютою, обвантажувано її міліярдами рублів, гроші поховано в найтайнійші скритки, вкінці забракло вимінних знаків. Вистане згадати, що залізничники довший час сповняли службу, не одержуючи ніякої плати. Центр. Рада пильнійше дбала про українську валюту, прийняла запропоновану Грушевським гривню за грошеву одиницю і вислала окрему комісію до Бер-

ніна для друку грошевих знаків. Гетьманське правительство, в котрім засідали самі специялісти, "ділові люди", не мало иншого діла, як боротьбу з революцією і українством. Про армію йшли дуже живі балачки, але армії не творено, крім сердюцької дивізиї при гетьмані, зложеної з 5.000 людий, синів богатих селян — дуків. Гетьман мав іще свої наємні відділи, складені з російських офіцирів. В міністерстві війни йшла нарада, розроблювано пляни, розміщувано корпуси по Україні, та ані кроком не поступлено в напрямі реалізациї тих плянів аж до упадку Гетьманату.

Одним прислужив ся гетьман в деякій мірі, а саме створенєм двох українських університетів: в Київі й Камянці. Дня 5 серпня рада міністрів ухвалила перетворити український народний університет в Київі на державний з чотирма факультетами, задержуючи одночасно російський університет. Тоді наступила й постанова що до заснованя камянецького університету. Отворенє київського університету відбуло ся 6 жовтня, а камянецького 23. жовтня. Крім того полтавське товариство "Просьвіта" постановило створити в Полтаві фільольогічний університетський виділ, що мав бути завязком третого українського університету. З припорученя правительства розпочато теж праці коло заснованя української академії наук в Київі.

На всім протязі істнованя Гетьманату вели ся мирові переговори з російською совітською республикою без жадного позитивного висліду. На основі 6-тої статі німецько - російського мирового договору (а властиво диктату), підписаного в Берестю 3. марта Московщина зобовязала ся негайно заключити мир з Україною. В 6. статі писало ся: "Росия обовязуєть ся негайно заключити мир з Українською Народною Республикою і признати мировий договір між сею державою та державами почвірного союзу. Українську територию негайно очистить ся від російських військ і російської червоної ґвардиї. Росия припиняє всяку аґітацию чи пропаґанду проти правительства чи публичних установ Української Нар. Республики." Притиснені до муру большевики 3. цьвітня звернули ся до українського правительства з мировими пропозициями. Дня 17. цьвітня Рада народних міністрів постановила приняти

проєкт большевиків в справі мирових переговорів. Місцем переговорів запропоновано з української сторони місто Курськ. Одночасно запропоновано большевикам до переговорів: залишити переслідуванє Українців на території совітської республики, признати тимч. укрїнськими консулями осіб, вибраних українськими кольонїями, дозволити Українцям переїзд на Україну і не заборонювати друку українських ґазет і книжок. Росийська мирова делеґация прибула до Курська, дожидаючи прибутя украинської делеґации. Тимчасом в Київі відбувся переворот. Большевицька делеґация, не діждавшись української, прибула до Київа в супроводї німецьких офіцирів. Не заставши Центр. Ради, росийська делеґация вступила на шлях переговорів з гетьманським правительством. Як делеґати росийської совітської републики прибули Хр. Раковський (бувший провідник румунських социялїстів) і Д. Мануїльський, з укр. боку ґенер. судия С. Шелухин. В склад української делеґациї входили ще Кистяківський, проф. Айхельман, Барановський Свіцци, Лїнниченко і Слївінський. Переговори почали ся 23. мая в салї засїдань Малої Ради. На першу чергу прийшла справа уповажненя, опісля справа демаркаційної лїнії та повернення ваґонів і паровозів, забраних большевиками з України. Справа переговорів відразу прийняла затяжний характер. Вкінци 12. червня підписано тимчасовий договір при спиненє боєвої акциї і поворот своїх горожан до матірного краю. Переговори затягали ся в безконечність. Большевицькі делеґати придержували ся тут тої самої тактики, що Троцький в Берестю. Для внутрішної консолїдациї Україні потрібні були межі і мир. Большевики, не тратячи надії на всесьвітну революцию, тягли переговори в нескінченість, що їм і вдало ся. Для розмежованя України від Росиї українська мирова делеґация поставила етноґрафічний принцип з поправками, яких вимагають державні, економічні, адміністративні, ґеоґрафічні і национально - культурні умови. Росийська делеґация обстоювала принцип самоозначеня в своїм особлившім розуміню, а коли й прийняла опісля етноґрафічну засаду, то запропонувала таку межу, на основі котрої до совітської республики повинні були відійти 4 пов. Волині, частина Чернигівщини, Харківщи-

ни й Катеринославщини. По сій межі до Росиї відходив великезний шмат Дон. басейну, з 2 пів міл. української людности з усіми копальнями антрациту й камяного вугля. Так ішло в політичній комісиї. В двох других комісиях, а саме фінансовій і економічній ставили большевики ще більш дивоглядні пропозициї. Вимоги російської делеґациї, щоб Україна перебрала на себе відповідальність за керенки і инші гроші, друковані совітським урядом, дальше, щоб Україна заплатила Росиї борги, які та має через повстанє незалежної української держави — тільки зводили в нівець всякі переговори. Крім того від української делеґациї вимагано, щоб всякі спірні питаня передати до вирішеня Гаґському трибуналови, що відсувало би заключенє дефінітивного миру на десятки літ, бо ні Україна ні совітська республика покищо не є членами того трибуналу. Через се все кождого дня ставало ясно, що мирові переговори з большевиками не доведуть до ніякої мети. О се зрештою й ходило большевицьким делеґатам, котрі вкінці на укр. ультимат перервали переговори і виїхали в Московщину, щоб опісля зявити ся в Київі в характері "українських" совітських комісарів.

При таких внутрішних і зовнішних умовах відносини в державі не могли сконсолідувати ся. Єднали ся партиї, але державне будівництво ні трохи не поступило вперед. Найважнійша для широких мас справа земельної реформи застрягла на мертвій точці. Зрештою, по правді гетьманське правительство не бажало собі ніякої реформи, що найбільше могло попирати добровільну парцеляцію через селянський (крестянський) банк. Засаду самостійности української держави почато нарушувати не лиш реакцийно - монархічними колами, але й членами правительства. Такі факти, як богослуженя за царя Миколу II., вбитого большевиками — були ще дрібничкою супроти того, що в часі, коли гетьман при кождій нагоді деклямував про самостійність, незалежність і суверенність української держави, голова його уряду Ф. Лизогуб в часі своєї поїздки до Берліна заговорив про федерацию. А тут наступали важливі події. Велика війна двох сьвітових бльоків — антанти і почвірного союзу — зближали ся до свого траґічного закінченя.

Гетьман не знав, як поставить ся до Сходу Европи побідна антанта, а бажав за всяку ціну вдержати ся при власти. Тому хитав ся то в один бік, то в другий.

Український Національно - Державний Союз, зложений початково із чотирох дрібнобуржуазних партий, в дальшім своїм розвою збільшив ся і поширив ся через вступленє в його склад соц. революционерів і соц. демократів, так що поза ним остали лише відломки крайних лївих. На його чолї станув популярний президент бувшого Секретарияту В. Винниченко. В союзї об'єднали ся не тільки партиї, але й всякі культурні та професиональні організациї. Таким чином союз став силою, котра при всїх бурях і поворотах колеса історії могла відіграти рішаючу ролю. Гетьман раз конферував з национальним союзом, другий раз зносив ся з представниками "єдиної, неділимої". В жовтнї гетьман звернув ся до голови ради міністрів з листом, в котрім поручив йому приступити до розробленя закону про державний сойм, значить: гетьман бажав вступити на шлях парляментаризму. Кождий день приносив нові несподіванки. Гетьманський кабінет нащупував ґрунт під ногами, котрий був дуже хиткий. Примара монархічної Росиї з'явила ся перед очима гетьманських міністрів. В половинї жовтня відбув ся в Київі з'їзд чотирох дум під знаком об'єдиненя всїх російських елементів для відбудованя зєдиненої Росиї в формі конституційної монархії. Ґрупа гетьманських міністрів, що станули на становиску ухвал того з'їзду, подала гетьманови записку про заграничну політику, котру підписали міністри: Василенко, Ржепецький, Гербель, Гутник, Романов, Зїнківський, Колокольцов, Вагнер, держ. котр. Афанасїв та держ. секр. Завадський. В записцї сказано, що на передоднї мирової конференциї стоїть перед Україною велике завданє. В імя своєї будучнини Україна повинна явитись на конференцию з ясною програмою бажаних для неї відносин до инших держав, особливо до тих, що повстали після розпаду Росиї, а з окрема Великоросиї. На думку авторів записки, до сього можна змагати двома шляхами: або будувати і зміцнювати українську державу, користуючись занепадом та безладєм в Росиї — або допомогти їй стати на ноги, увійшовши в спілку з новими держа-

вами, що повстали на руїнах Росиї, задля утвореня нової Росиї. Записка стверджує, що екон. і всякі инші відносини вимагають обєднаня "руських держав", частина міністрів, гетманського кабінету радить гетьманови в напрямі обєднаня провадити зовнішну політику. Записка кінчить ся страхітям, що мовляв, як Україна стояти-ме з боку і байдужно в боротьбі з большевиками, то придбає довкола себе лютих ворогів, котрі мститись-муть на ній за те, що не допомогла руським людям повалити совітську республику; в противнім випадку, як-що допоможе їм зібрати руські землї, може бути певна вибаченя за ту самостійницьку політику, яку вела досї. Ось так десять членів українського правительства зайняло становиско, що з погляду державного права є нічим иншим, як тільки державною радою. Проти сього виступила меншість кабінету, а саме: голова ради мін. Лизогуб, мін. вн. справ Кістяківський, мін. закр. справ Д. Дорошенко, мін. шляхів Бутенко і мін. здоровля Любинський. Прийшло до крізи, котра покінчила ся димісиєю цього кабінету. Ф. Лизогуб одержав місию створити новий кабінет, в котрий мало увійти більше осіб певної української орієнтациї. Дня 24. жовтня гетьман затвердив новий кабінет у такім складї: голова Ради мін. — Ф. Лизогуб, управляючий мін. внутр. справ — В. Рейнбот, мін. військ. справ — А. Рогоза, мін. закорд. справ — Д. Дорошенко, мін. народ. осьвіти — П. Стебницький, мін. працї — М. Славинський, мін. суд. справ А. Вязлов, мін. ісповідань — А. Лотоцький, мін. залїзниць Б. Бутенко, мін. нар. здоровля — В. Любинський, мін. фінансів — А. Ржепецький, мін. харчових справ — С. Гербель, мін. земельних справ — В. Леонтович, мін. торг. і промислу — С. Мерінг, держ. контрольор — Петров, держ. секр. — Завадський. З поміж членів старого кабінету остали між иншим Ржепецький і Гербель, — автори записки про "єдиную, недїлимою" на домаганє німецької команди. В рядах Нац. Союзу зродили ся нові надії, а саме, що так довго відволїкана земельна реформа тепер найде свою остаточну розвязку; що скінчить ся безконтрольне пановане земельних власників і "протофісу" (орґанїзация капіталїстів); що до голосу прийде демократичний сойм, котрий дасть конституцию українській дер-

жаві, згідну з духом часу; що українські діячі, заарештовані попереднім урядом, будуть випущені на волю, що українські селяни і робітники, забрані силою до Німеччини на примусові роботи за свою неблагонадійність, вернуть до Рідного Краю; що для захисту і зміцненя держави буде створена українська армія; що настане повна воля, свобода слова і друку та загалом всі громадянські свободи будуть шановані і перестерігані. Так не стало ся. Міністри Українці були майоризовані в гетьманськім правительстві. Сам гетьман, позірно піддержуючи национально - українську струю і дальше стоячи на ґрунті державної незалежности, одночасно навязував зносини з донським отаманом Красновим і ґен. добровольчеської армії Денікіном. На початку падолиста гетьман мав побаченя з Красновим. Сей останний виголосив промову до гетьмана, з котрої виразно пробивала ся дальша мета діяльности гетьмана. "Вам ваша сьвітлосте, припав тяжкий шлях, але славний" говорив він. — Той славний і тяжкий шлях — се-ж ніщо инше, як збиранє "руських земель", віднова єдиної й неділимої Росиї.

Всї надії завели. Національному Союзови, вичерпавши всї засоби мирних заходів задля того, щоб Україна була справді українською, не було иншого виходу, як збройно виступити до боротьби з ненависним Гетьманатом. До своєї розпорядимости мав Союз Січових Стрільців, що — зорґанізувавшись наново на твердій дисципліні, тимчасом стояли в Білій Церкві. За Союзом стояли великі маси селянства із зброєю, переховано-ною з часів демобілїзациї, готові до активного виступу. Крім того орґанізовано цілий корпус, позірно для допомоги Українцям в Галичині, а в дійсности до боротьби з реакциєю. На 17. падолиста скликав Нац. Союз до Київа Український Національний Конґрес для обговореня сучасного міжнародного становища і перспектив на будуче. Конґрес мав бути зложений на дуже широкій основі — так, щоб міг виявити справдішну думку України. Не лише державна Україна, але й Галичина, Донщина, Холмщина, Бесарабія, Чорноморщина, Кубань і Крим — мали мати своїх представників на Конґресї. Та серед найгарячійших підготовань до Конґресу, мін. внутр. справ Рейнбот відмовив дозволу на скликанє Конґресу. Тодї Национальний Со-

почав півявно приготовлятись до активного виступу. Дня падолиста в "Українськім клюбі" відбуло ся політичне заване, в котрім взяло участь богато політичних діячів та бувчлени Центр. Ради. Головні бесідники, Винниченко і Петлюра (вже випущений з тюрми), закликали українські групи проняти більшу діяльність. Разом з тим почали ся переговори української демократії з демократиєю инших национальностий для спільного виступу. Гетьмансько реакцийний табор теж організував ся. Збирали ся наємні російські офіцири, на східні межі України стояв Денікін із своєю добровольчеською армією, на організацию котрої гетьманський уряд виасигнував 50 міл. карбованців. Реакция піднесла голову. Вже не треба було числити ся з державною незалежностию України. Прецінь по світовій війні побідила антанта, союзником котрої була Росия. Сподіючись, що вже в найблизших днях повстане велика Росия, гетьман 15. падолиста усунув недавно створений кабінет, а покликав новий, зложений з самих Москалів. Одночасно появила ся гетьманьська грамота, якою Україну злучено з Росиєю. У відповідь на се Национальний Союз покликав нарід до зброї. На цілій Україні загорілось повстанє проти Гетьманату. Нац. Союзом станули Січ. Стрільці, до котрих прилучила ся подолюцька дивізия, частина бувшої бригади Натієва і залізнодорожна охорона. Нач. отаманом укр. військ став Петлюра. Республиканські укр. війська занимали міста на Правобережу, проголошуючи всюди гетьманську власть скасованою. На Лівобережу вів акцию ґен. Болбочан. Тільки в Київі держав ся ще до половини грудня добровольчеський корпус, найнятий скоропадським, під нач. командою кн. Долгорукого. Німці, зі страху перед пімстою за свої лиходійства, держали ся невтрально. В половині грудня розбито добровольчеський корпус, і гетьман і його правительство втікли за кордон.

Так ганебно закінчила ся нова Гетьманщина, одна страшна дія з великої драми "Відроджене України."

VI. Наддністрянська Україна.

Галичина в часі війни. Австро-Угорщина і Галичина. Австрия перед упадком. Дві розвязки української справи в Галичині. Укр. Національні Збори. Польська Ліква. Комісия і Галичина. День 1. падолиста у Львові. Відозва до Українського Народу. Львів терном боротьби. Вихід укр. військ з Львова. Станиславів новий осідок укр. правительства. Організация держави. З'єдинення українських земель.

Війна, що вибухла в серпні 1914 р., отворила перед Українцями, а головно перед Українцями австро угорської монархії дивно оптимістичні перспективи. Сучасне поколінє, що не бачило й не переживало війни, не допускало навіть в найбільш фантастичних снах, що українському народови Австро-Угорщини доведеть ся відразу вступити на довгий і тернистий шлях, засіяний кістками і сполочений кровю, закиданий згарищами і руїнами, осьвічений луною пожеж. Одночасно з тим, мало хто здогадував ся, що сій маленькій країні, Галичині, прийдеть ся відіграти напротязі війни таку імпозантну ролю у винесеню української справи на міжнародний політичний ринок і у твореню основ української державности. Живемо в часах найбільших політичних і социяльних потрясень, чуємо на своїм тілі і на своїй душі важкий тягар щоденних болів і турбот, живемо хвилевими вражінями, а вухом ловимо кождий стукіт, се все не є пригоже задля зрозуміня величі, сили, імпозантности і широкої скалї переживань нашого поколіня. А прецінь за пять з половиною літ пережили ми многоважну, ще не закінчену добу радощів і смутків, ясної, наївної й захоплюючої віри й надії — та пригнічуючої, вбійчої знеохоти і зневіри. Гомоніли серед нас звуки бадьорих пісень про щасливу будуччину й понуро-зловіщо доносились напіви похоронних співів.

Пригадаймо в коротенькім реєстрі деякі факти: Початок війни застає Українців двоєдиної монархії з сильною вірою в центральні держави. Можна сміло сказати, що поза жмінкою тзв. москвофілів всї укр. партиї заявили ся за центральними державами. Се явище було зовсім природне, бо-ж в царській імперії Українцям нічого було шукати. І в той час, коли Українці, обовязково і з власних побудів (Українські Січові Стріль-

що спішили під австрийські прапори, вороги українського народу задумали пекольне діло: вигубити українську інтеліґенцию, щоби з хлопською масою, позбавленою проводу, поступити по своїй вподобі. Наступила російська інвазия, котра мала свої лихі й добрі сторони. Російський уряд сотки української інтеліґенциї загнав в далеку Сибір, тисячі запроторив в тюрми; з другого боку Галичина, як осередок українського культурного й політичного руху, мала великий вплив на розбудженє національної сьвідомости серед російських Українців. Галицька еміґрация в західно - австрийських краях, а головно у Відні, перенісши переслідуваня, взяла ся за пропаґанду української справи серед чужинців. В сім напрямі величезну ролю відіграли українські публіцисти й письменники та "Союз визволеня України. Українсько воєнна - політична плятформа загально відома: український коронний край в межах Австриї за створенє осібної державної одиниці із українських земель, вдертих Росиї. Вже тоді наші політики, у видвиганю на перше місце своєї льояльности, поповнили непростиму помилку, спираючись на роз'єднюючій засаді, між тим, коли на першім місці все і всюди мусить бути видвигане змаганє до з'єднаня українських земель.

Мимо сеї найбільш льояльної проґрами австрийське правительство ні разу не стало на шлях реалізациї хоч-би частини українських домагань. Навпаки, всї обіцянки кабінету ґр. Штірка служили тільки для миленя очий українських політиків, а разом з тим і українського громадянства. По російській інвазиї розпочала ся друга серия арештів. Заповнили ся Талерґофи, Ґмінди й инші арештантсько - концентрацийні табори. Адміністрация краю, ворожа українському народови, спираючись на воєнний стан, здвоєними зусилями продовжала давну ворожу лінію супроти Українців. Одночасно видушувано від українського населеня остатний гріш на веденє війни, останні запаси поживи для запровіянтованя армії. Переходячі фронтові війська нищили й руйнували добро населеня, цілі села зникали з лиця землї, стрілецькі рови поперетинали урожайні поля. Всякі хороби і пошести, а особливо полові недуги, занесені військом, вдерли ся в здоровий орґанізм населеня.

Серед такого, більше як нужденного, вегетованя позиция наших політичних представників була незвичайно утруднена, коли взяти на увагу ще й ту обставину, що Українці із своєю териториєю були завжди призначені на торг, на заплату комусь иншому. Серед таких невідрадних обставин зявив ся 4. падолисти 1916. р. тзв. акт 5. падолиста, яким осередні держави проклямували утворене незалежної Польщі, а крім того Австрия проголосила відокремлене Галичини. Що до першого, то український нарід, котрий столітями змагав до свободи, повитав повстане польської держави із симпатиєю. Відокремлене Галичини було нічим иншим, як ударом в скервавлені груди українського народу. І тепер українська політика, замісць змагати до поширеня прав українського народу, була приневолена всю свою енергію звернути на відбите вимірених в нас удар. Падолистовий акт довів до перегрупованя українського політичного представництва. Довголітний політичний провідник австрийських Українців, др. К. Левицький, відійшов в сутінь. До проводу прийшли нові люди з др. Евг. Петрушевичем на чолі. Ся переміна в нічім не змінила положеня українського народу. "Українська Парляментарна Репрезентация" не змінила ні політичного напрямку, ні тактики. Все остало по старому — за виїмком внутрішньої боротьби в лоні найбільшої галицько - української партиї — национально - демократичної. Українські надії зросли значно з вибухом великої російської революциї, прибираючи на змісті по заключеню берестейського миру. На основі додаткових умов між Австро-Угорщиною Українською Народною Республикою Галичина, як невдатний твір, що повстав через споєне двох окремих частин: Великого Краківського Князівства з Князівством Осьвенцімським і Заторським та Королівства Галичини, — мала бути поділена на свої складові частини: на польське Краківське Князівство і українське Королівство Галичини. До кінця червня 1918. мав бути переведений поділ Галичини, та австрийське правительство, як вже стільки разів, так і тепер обмануло український нарід. Австро - угорський посол в Київі гр. Форгач намовляв гетьмана, щоб той відступив від додаткового договору, а коли се не повело ся, привичним способом австро - угорськ

оматиї в короткій дорозї заявив, що Австрия не виконає
нятого обовязку, а своє правительство повідомив, немов-
гетьман сам не настає на виконанє.

Хоч як прикро діткнуло се український загал, одначе ніхто
попадав в чорну зневіру. Всї бачили наглядно, що Австро-
рщина хилить ся до неминучого упадку, та що сяк чи так
ед українською Галичиною стоїть красша будучність.

Австро-Угорщина, штучно склеєна держава, як великодер-
ва повстала з дробів ріжних народів, котрі хоронили ся під
офором австрийської династиї задля оборони перед турець-
о навалою. З тих национальних дробів, до котрих опісля
чено деякі териториї по подїлах Польщі, повстала велика
дунайська монархія. В новітних часах, при змінених умо-
х, коли давна загроза перестала істнувати, а сучасна війна
перший плян видвигнула права народів, национальні аспі-
ї мусїли звести в нівець всякі династичні амбіциї. Права
одів, видвигнуті великою російською революциєю — му-
і найти свою розвязку в розсадженю тих ріжнонациональ-
х держав, де були народи-пани і народи - раби. Мрії пере-
рювали ся в дїйсність, зближав ся новий порядок сьвіта,
ртий на відомій дефініциї прав народів Вільзона, президен-
Зєдинених Держав. Підставою нового порядку є право са-
означеня народів. Национальна територия або заселена че-
з більшість членів даної нациї має свобідно постановляти
о свою долю, про свою державну приналежність. Национальні
меншости тої териториї мають мати забезпечене своїх на-
ональних, культурних і полїтичних прав. Індивідуальність
ждого народу мусить бути вповнї пошанована. "Народи і
овінциї не можуть бути перекидані, як предмети або кости
о гри, з під влади одної держави під власть другої, хоч-би хо
ло о велику гру рівноваги сил, здискредитованої тепер по всї
ки". Зближаючий ся мир мусить бути побудований на спра-
дливости, всякі привілеї є включені, рівні права для всїх
родів. — Ясне, що при реалїзациї отсих засад не могли вдер-
ати ся при істнованю ріжнонациональні держави, а в першій
мірі Росия, Австро-Угорщина і Туреччина.

Осередні держави, як ми се вже бачили в берестейських

дискусиях, обстоювали забезпечене прав народів в рамах поодиноких держав парляментарним шляхом. Одначе таке становиско, підкріплене оружною силою почвірного союзу, захитало ся з хвилею, коли воєнне положене змінило ся на некористь австро - німецького бльоку. Під кінець вересня англійські війська вдерли ся до Болгарії, болгарське правительство звернуло ся до антанти з просьбою о завішене зброї. Зближала ся ліквидация мілітарної могутности осередних держав. Треба було ратувати перед неминучою катастрофою, що тільки далось би вратувати. І ось дня 1-го жовтня 1918. австрийський президент міністрів бар. Гуссарек заговорив в парляменті про автономію австрийських народів. Та се уступство правительства нікого вже не вдоволило. Кождий нарід змагав тепер вже не до куцої автономії, тільки до державности.

Австрия все ще сподівала ся тзв. австро - польської розвязки, намагаючись прилучити до польського королівства Холмщину, Підляше і Сх. Галичину. Проти торгу українськими землями зірвав ся в Галичині однодушний протест українського народу. По всіх усюдах, в містах і місточках і селах відбували ся протестуючі віча. Австрийське правительство втратило в очах Українців всякий кредит. Дійшло до того, що в Австрии вже ніхто не оглядав ся на Австрию. Не оглядав ся на неї й український нарід. Тільки частина українських політиків вірила, що прецінь побідна антанта при умовах миру так страшно не скривдить Австрії, тому й держала ся навіть тепер тзв. австрийської орієнтації. З огляду на неясний політичний момент і такий погляд, хоч минав ся він із змаганями укр. загалу був в деякій мірі оправданий. В Австрії, яка, обкроєна, не могла би вже загрожувати нашому національному й соціяльному розвиткови, думали ті політики — з огляду на слабість української держави — найти захист перед імперіялістичним напором наблизших сусідів. Спираючись на Вільзонівські принципи Польська Регенційна Рада дня 8. жовтня проголосила незалежну Польщу, а вже на другий день (9. X.) віденське польське коло ухвалило домагане: "злучити (в польській державі) землі, на яких польський нарід історично й культурно має домінуюче становиско." Такі польські домаганя не сприяли без-

посередному порозуміню між Українцями й Поляками. Порозуміне було можливе тільки під тою умовою, коли-б Поляки годили ся на переговори на тему, як забезпечити права національних меншостий по обох боках лінії Сяну.

Остаточно в жовтні скристалізували ся думки між українським громадянством про дальшу долю Української Галичини, Буковини й північної (української) Угорщини. Як вже згадано, частина українських політиків та значний відсоток членів національно - демократичної і радикальної партий були за утворенем з тих областий окремої самостійної держави, котра приноровлюючись до дальшого розвитку події - увійде в склад Великої України або в федеративну звязь з новою Австриєю. Друга, значно більша частина українського громадянства, а саме: укр. соц. демократична партия, більшість радикальної партиї (селянство), частина нац. демократичної партиї, Українські Січові Стрільці і студентство заявило ся за єдиненем всіх українських земель в одній великій українській державі без застережень. За такою розвязкою української справи виступив в австрийськім парляменті пос. Семен Вітик. Українське студентство на своїм зібраню дня 13. жовтня ухвалило таку резолюцию: "Українське студентство, стоячи на грунті самоозначеня народів, ставить одиноко оправдане, доцільне, невідкличне і справедливе домагане з'єдиненя всіх українських земель, заселених українським народом, в одну державну цілість, у від нікого незалежну, демократичну українську державу". Одночасно зібране "з великим вдоволенем виде проклямацию незалежної Польщі, зложеної з безуслівно польських земель, то значить: етнографічно польських просторів, і має повну надію, що незалежна Польща жити-ме в добрих сусідських відносинах з незалежною Україною."

На сім становиску станула теж Головна Рада галицьких і буковинських та угорських Українців в Київі, домагаючись єдиненя всіх українських земель в одну суверенну державу.

Тимчасом в державі відбували ся перем'ни, про які передтим важо було-б і подумати. Дня 16. жовтня появив ся цісарський маніфест, котрим заповідало ся перетворене Австриї (без Угорщини!) в союз национальних держав. "Австрия по

волі своїх народів має стати ся союзною державою, в якій кожде племя, на области, котру воно заселює, творить свій власний державний організм." Тимчасове заступство інтересів одиноких народів передано в руки Національних Рад, створених послів до державної ради кождої нації. По думці австр. правительства мали бути створені чотири національні держави: німецько-австрийська, чеська, іллірійська (полудневo-славянська) і українська. Полякам полишено свободу рішень (з огляду на 13 точку Вільзона), Трієст мав творити окреме державне тіло. Справа Боснї й Герцоговини, а також румунське питане мали стояти отверті з огляду на Угорщину, якій запоручено інтегральність. Ся остання спроба ратунку Австриї не повела ся, а то тому, 1) що народи мали вже більші аспірациї і засадничо самі бажали вирішувати свою долю і 2) що дня 19 жовтня, австро угорське правительство одержало відповідь Вільзона на ноту з 4. жовтня, в котрій то відповіди Вільзон відступає від автономії для народів Австро-Угорщини і в руки Чехо Словаків і Південних Славян віддає рішене про істноване наддунайської монархії. А те рішене випало некорисно для істнованя монархії.

Серед такого багацтва подій збирались Українські Національні Збори у Львові дня 19. жовтня 1918. В передодень зборів відбула ся нарада українських парляментарних послів з Галичини і Буковини, бувших українських соймових послів з Галичини, соймових послів з Буковини, українських членів палати панів, по трох відпоручників укр. партий і представників українського студенства, котрі утворили Українську Національну Раду, щоби порішити правно державну будучність укр. земель Австро-Угорщини. По основній дискусиї, в котрій зазначили ся дві основні, згадані нами, струї, ухвалено: "Стоячи на становищи самоозначеня народів, Українська Національна Рада, як конституанта, постановляє:

1. Ціла етнографічна українська область в Австро-Угорщині, — а з окрема Східна Галичина з граничною лінією Сяну з влученем Лемківщини, північно західна Буковина з містами Чернівці, Сторожинець і Серет та українська полоса північно--

ної Угорщини, творять одноцільну українську терито-
ію.

II. Ся українська национальна територія уконституовуєть отсим як українська держава. Постановляєть ся поробити отовані заходи, щоби се рішенє перевести в житє.

III. Взиваєть ся всі национальні меншости на сій українсь- області, — причім Жидів признаєть ся за окрему нацио- ність, щоб уконституовали ся і негайно вислали своїх ставників до Української Национальної Ради в скількос- відповідаючій їх числу населеня.

IV. Українська Национальна Рада виготовить конституцию утвореної сим способом держави на основах: загального, ного, тайного і безпосередного голосованя з пропорциона- ним заступством з правом национально - культурної автоно- та з правом заступства при правительстві для националь- их меншостий.

V. Українська Национальна Рада жадає, щоб зорганізова- отсе в державу українська територія мала безумовно своїх ступників на мировій конференції.

VI. Теперішному австро-угорському міністрови заграничних справ гр. Бурянови відмовляєть ся права переспрявляти іменем української території."

На другий день зїхали ся до Львова тисячі селян, робітників і інтеліґенциї. Велика саля "Народного Дому" виповни- ся тисячами делеґатів. На всіх коридорах, сходах і на по- рю панував великий стиск. Довшу політичну промову ви- лосив президент Української Национальної Ради Евген Пе- рушевич. Він представив ті перепони, які в сучасній хвилї не дуть до зєднаня українських земель та подав ті причини, із- яких Укр. Нац. Рада постановила поки-що проголосити о- ему українську державу із земель Австро- Угорщини. Твор- такої розвязки все ще вірили, що вдержить ся наддунайсь- монархія та що її істнованє буде піддержувати побідна ан- анта.

Проголошенє української держави прийнято з великим за- хопленєм, одначе компромісова політична лінія українських овідних мужів, те завішуванє в повітрю малої держави, не

стрінуло ся з радісним прийнятєм. Чуло ся нарікання із всіх сторін з такого обороту справи. Не погодились із залишенєм думки про негайне злучене українських земель Австро-Угорщини з Великою Україною ні Українські Січові Стрільці, ні українське студенство, ні украинська социял - демократична партия. Вже на самім з'їзді речник тої партиї Микола Ганкевич (котрого присутні стрінули холодно ізза того, що він через увесь час був більше польським, як українським социялістом) зложив окрему заяву, що починала ся отсим устопом: "У великій історичній хвилині, коли валять ся основи старого сьвіта і на його руїнах зростає нове житє вольних, самостійних народів, що самі рішають про свою долю і будучність — Национальні Збори Українців австро - угорської держави проголошують торжественно перед цілим сьвітом, що домаганєм і ціли.. усіх Українців є з'єдинене усіх українських земель, між иншими українських земель австро - угорської держави в одну державу, що цілию наших национальних змагань є — з'єдинена, вольна, самостійна українська республика". Того самого дня під вечір відбули ся в салі залізничників збори У. С. Д. П. На збори прибули теж национал - демократи, радикали й представники студентства. Всї бесідники, головно селяни й робітники, рішучо обстоювали з'єдинене українських земель. Вкінці постановлено: 1) закладати всюди "Комітети з'єднаня українських земель". 2) вибрати депутацию, зложену із заступників усіх партий та вислати до Київа із заявою злуки усіх українських земель і 3) вислати письма до всіх социял - демократичних партий антанти і осередних держав з представленєм справи про злуку укр. земель.

Українське громадянство розколо ся на два табори. Заповідала ся гостра боротьба, котру припинили випадки, що розіграли ся в державі і в Галичині. Чехо-Словаки і Південні Славяни проголосили свої национальні держави. Одночасно з тим поодинокі Национальні Ради збирали ся відкликати з фронту військо своїх територий. Італійський фронт почав ся хитати. Двоєдина монархія наближувала ся до остаточного упадку.

Польські політики проголосивши приєднанє до Польщі

земель, на котрих "польська культура здобула собі домі-
нуюче становиско", почали самочинно, не питаючи згоди у-
країнського народу на те, проводити свої пляни і на території,
заселеній в переважаючій більшости укр. народом, на области,
на котрій згідно із загально прийнятим правом самоозначеня
цісарським маніфестом була вже проголошена українська
держава. Почалось з того, що Поляки постановили, також без
згоди Українців, завести на всіх галицьких залізницях - за-
мість дотепер обовязуючої німецької мови, польську урядову
мову. В тиждень по українській конституанті, дня 28. жовтня,
відбули ся в Кракові наради польських послів. Там завязано
Польську Ліквідацийну Комісию, якої власть мала розтягати
ся теж на цілу Галичину. Таким чином польські політики, а ра-
зом з ними і велика більшість польського громадянства зігно-
рували факт істнованя Української Національної Ради та факт
проголошеня української держави. Між становиском Украї-
нців і Поляків заходила і заходить велика ріжниця. Бо коли У-
країнці візвали национальні меншости, а між ними і Поляків,
до участи в новім державнім будівництві, то ті останні запере-
чуючи право самоозначеня народів, самі уважали себе єдино
управненими рішати долю і Східної Галичини.

Наближав ся конфлікт, який мав рішити про те, хто буде
господарем в українській Галичині. Обі сторони приготовляли
ся до активного виступу. По обох сторонах йшла жива орґані-
заційна робота. Українська Национальна Рада, зглядно її
львівська делеґация, змагала до того, щоби стати на шлях
державного будівництва. Дня 29. жовтня утворено Український
Харчовий Уряд. Того-ж самого дня Укр. Нац. Рада ухвалила
статут і інструкциї для повітових, сільських та міських орга-
нізаций У. Н. Р. На другий день У. Н. Р. рішила з огляду на
становиско Польськ. Лікв. Комісиї, котра візвала всї державні,
краєві і громадські уряди і на українській території підлягати
їй власти - як органови польської держави, видати до всїх у-
рядів в области новоутвореної української держави розпоря-
док взиваючи ті уряди уважати всї зарядженя Польської Лік-
відацийної Комісиї за позбавлені всякої правної сили і не ви-
конувати їх під відповідальностию перед У. Н. Радою. Поруч з

тим Легіон Січових Стрільців признано за основу і завязок національної оружної сили укр. держави. Всї українські полки, що оставали у звязи ц. і к. армії піддано під розпорядки Наказному Отаманови У. Н. Ради. Австрийське ліквідацийне правительство проф. Ляммаша (створене по уступленю Гуссарека) і начальну команду австр. армії візвано негайно віддати всї укр. полки до розпорядимости У. Н. Ради.

В межичасї появив ся згаданий вже обіжник Польської Ліквідацийної Комісиї "до всїх урядів державних, краєвих і громадських в Галичинї, Вел. Князївстві Краківськім і на Шлеску", в якім говорило ся про приналежність вичислених земель до Польщі і візвано їх урядувати в імени польської держави. Рівночасно повідомлено австр. правительство, намісника гр. Гуйна, всї державні уряди та правительства новоутворених національних держав про перенятє власти в Галичинї Польською Лікв. Комісиєю. Для Галичини мав бути призначений з рамени варшавського правительства комісар в особі кн. Витовта Чарториського.

Супроти отсих кроків Польської Лікв. Комісиї президия У. Н. Р. залишила шлях ухвал і постанов і намагала ся вступити на шлях фактичного перебраня власти на українській території Під проводом др. Костя Левицького удала ся до намісника гр. Гуйна делєгация У. Н. Ради, жадаючи від нього передання влади. Сей відмовив ся, заслонюючись браком інструкций. Таке саме становиско зайняв військовий ком. Львова ген. Пфеффер. Коли отся вістка розійшла ся у Львові офіцири Січ. Стрільців та офіцири - Українці австр. армії, що тодї перебували у Львові (на відпустці або на студиях) повідомили У. Н. Раду, що вони допоможуть Радї захопити власть у свої руки. В четвер 31. жовтня, в пізних вечірних годинах відбуло ся засїданє У. Н. Р., на котрім назначено отамана Дмитра Вітовського командантом українських військ. Дня 1. падолиста о год. 3. рано українсьді офіцири удали ся до касарень 15 полку піх., 19 п. стрільців, 30. бат. стрільців і 41 зап. баталїону. Воякам подано до відома, що на українських землях Австро-Угорщини утворила ся українська держава з тимчасовою верховною владою Укр. Нац. Радою, приказам котрої від ни-

...шного дня вони мають повинувати ся. Офіцирів чужинців ...унено, а на їх місце назначено Українців. Відділи військ з ...мени У. Н. Р. обсадили намісництво, команду міста, почту, ...леграф, залізничі двірці. Намісника інтерновано, так само ...н. Пфеффера. Сьому останному опісля віддано провід над ...жоі національними відділами на території укр. держави до ...вилї їх ліквідациї.

Укр. Нац. Рада, спираючись на праві самоозначеня наро... в і цісарськім маніфесті, змагала до перейнятя власти мирним ...легальним шляхом. Коли одначе показало ся се неможливим, ... наступило перебранє власти революцийним способом через ...унене австрийської адміністрациї. При тім ніяким чином не ...арушено прав польської меншости, у Львові не інтерновано ...ні не арештовано ні одного Поляка; на провінциї в деяких мі...ях відбули ся поодинокі інтернованя адміністративних уряд...ків, та не тому, що вони здебільшого були Поляками, тіль... тому, що вони являли ся представниками старої австрийсь...ої власти, ворожої українсьдому народови. Ніхто не допускав ...ожливости, щоби польський нарід, котрий сам так довго бо...ов ся за свою свободу, настав на волю українського народу.

Дня 1. падолиста появила ся отся відозва Української На...ональної Ради:

Український Народе!

Голосимо Тобі вість про Твоє визволенє з віковічної неволї. Від нині Ти господар своєї землї, вільний горожанин Укр. Держави.

Дня 19. жовтня Твоєю волею утворила ся на українська Держава і її найвисша власть Укр. Нац. Рада.

З нинїшним днем Укр. Нац. Рада обняла власть в столичнім місті Львові і на цілій території Укр. Держави.

Український Народе!

Доля Української Держави в Твоїх руках. Ти станеш як непобідимий мур при Українській Національній Раді і відіпрешь всї ворожі замахи на Українську Державу.

Заки будуть установлені органи державної власти в законнім порядку, українські організациї по містах, пові-

тах і селах мають обняти всі державні, краєві і громадські уряди і в імени Укр. Нац. Ради виконувати власть.

Де сього ще не зроблено, дотеперішні неприхильні Укр. Державі уряди мають бути усунені.

Всі жовніри українсьдої народности підлягають нині виключно Укр. Нац. Раді і приказам установлених нею військових властий Української Держави. Всі вони мають стати на її оборону. Українських жовнірів з фронтів викликаєть ся отсим до рідного краю на оборону Укр. Держави.

Все здібне до оружя українське населене має утворити боєві відділи, які або ввійдуть в склад української армії, або на місцях оберігати муть спокій і порядок, особливо мають бути оберігані залізниця, почта й телеграф.

Всім горожанам Української Держави без ріжниці народности і віроісповіданя запоручаєть ся горожанську национальну і віроісповідну рівноправність.

Национальні меншости Української Держави — Поляки, Жиди і Німці мають вислати своїх відпоручників до Української Нац. Ради.

Аж до виданя законів Української Держави обовязують дотеперішні закони, на скільки вони не стоять в противенстві до основ Укр. Держави.

Як тільки буде забезпечене і укріплене істноване Української Держави, Українська Национальна Рада скличе на основі загального, рівного, безпосередного і тайного виборчого права Установчі Збори, які рішать про дальшу будучність Української Держави.

Склад утвореного Українською Национальною Радою кабінету і його проґраму оголосить ся.

Український Народе!

Всі свої сили, все посьвяти, щоб укріпити Українську Державу.

Львів, 1. падолиста, 1918.

УКРАЇНСЬКА НАЦИОНАЛЬНА РАДА.

Осібною відозвою повідомлено населенє столиці про обня
ть власти.

Захопленє власти в столиці Укр. Нац. Радою випередило
на кілька годин Поляків, котрі готували ся зробити те саме.
Др. Скарбек, член президиї Польської Ліквід. Комісиї, пізно ве-
чером дня 31. жовтня телефонічно повідомив намісника, щоб
він не важив ся передавати урядованє Українцям. До пере-
ханя власти, на його думку, є управнена виключно польська
держава, зглядно її органи. В суботу, дня 2. падолиста, явить
ся у Львові ґенер. комісар польського правительства, котрий
перейме власть в імени польської держави. По обнятю власти
в столиці Українською Нац. Радою деякі польські круги виявили
ся охоту до згоди. Дня 1. падолиста о год. 5. попол. явила ся
в салї нарад У. Н. Р. депутация Краєвого Виділу під проводом
маршалка Незабітовського. Провідник депутациї заявив, що
його обовязком було прийти тут, щоби дійти до порозуміня
між українською більшостию і польською меншостию. Член
депутациї Домбський признав вповні поправне поступованє
нової влади, зазначив, що всюди збережено лад, ніде не було
виступів проти членів польської нациї. З польської сторони
запропоновано щоби відбути наради в справі наладженя нор-
мального житя. Всї члени Ради заявили ся за порозумінєм. О-
собливо др. М. Лозинський ствердив, що Українцї в останних
подіях льояльно віднесли ся до Поляків, що Укр. Нац. Рада
домагає до забезпеченя прав польської меншости. Плятформою
всяких переговорів може бути тільки право самоозначеня на-
родів, а з окрема право самоозначеня українського народу на
українських областях бувшої Австро-Угорщини. З того часу
вели ся переговори між Поляками і Українцями в льокальних
справах, тому, що польська сторона уважала себе некомпетен-
тною стати на широких основах.

Укр. Нац. Рада, як вже зазначено перебрала власть в укр.
Галичинї зовсїм леґально, опираючись на праві самоозначеня
і на маніфестї монарха розпадаючої ся Австриї. Також що до
Східної Галичини австр. правительство тодї, як не мало жадної
власти, стануло на правильній точцї погляду. На домаганє
Польщі передати їй цїлу Галичину, австр. рада міністрів дня 31.

жовтня (ся вістка дійшла до Львова аж 4. падолиста) відповіла, що не піднимає ніяких замітів проти того, щоби польські области Австрії, по думці ідеї злуки польських просторів, вже тепер перейшли під польську управу, одначе невідмінною умовою сього є, що діяльність польської власти не буде розтягати ся на українські простори. Правительство признає українській нации рівне право утворити самостійни державні організми.

Слідом за Львовом пішли инші міста и місточка Східної Галичини. Українські вояки дня 1. падолиста обняли у власть У. Н. Р. Коломию, Снятин, Станиславів, Жовкву, Раву руську, Золочів, Тернопіль. Опісля стихійно поширювала ся українська власть на цілу територи української Галичини. Тільки в нафтовій области Борислава, скупчені нафтові робітники із західної Галичини і Польського Королівства створили військові озброєні відділи для перепинення Українцям обняти там власть. Та по кількох днях ізза недостачі поживи польський озброєний відділ покинув Борислав і відійшов на захід. Найтяжша доля судила ся Перемишлеви, що положений на окраїнах української етнографічної території мій кождої хвили улягти польськи перевазі. Комендант твердині ген. Пухальський (Поляк) хотів віддати Перемишль польським властям, та загрожений 9. полком, що стояв в Журавці, занехав сю думку. Дальший розвій подій в Перемишлі, по представленям польської преси ("Вєк Нови" з 27 падолиста) представляв ся так: Дня 2. падолиста заключено угоду між українським і польськими представниками, котра управильнювала взаємовідносини в місті на основі рівноуправненя. Та польські легіоністи мимо того заняли військові обєкти. Ген. Пухальський зберіг невтральне становиско, за те полк. Сікорський розпочав широку організацийну акцию. Українці поводили ся спокійно, одначе супроти зломаня умови противною стороною дня 5. падолиста заняли Перемишль в своє посідане. Ген. Пухальський попав в полон, полк. Сікорського арештовано та йому пощастило видістати ся на Засяне. Звідси висилає він письмо до Укр. Нац. Ради, в котрім протестує проти мнимого зірваня умови Українцями, жадає випущеня з полону польських офі-

и і жовнірів та пропонує вдержане лиш Сяну — як демар-
ної лінії. Ген. Пухальський взиває полк. Сікорського від-
д Засяне, зложити зброю і ждати дальших прикмів. Сього
наказу не виконано. Мимо того Українці не зійшли з дороги
говорів і мирного поладнаня конфлікту. Відбула ся спи-
ї українсько - польська конференція, виміняно заложників
включено розем. Полк. Сікорський подав ся на захід. В Кра-
ві розпочала ся організация підмоги для Перемишля. Після
о панцирний поїзд з артилерією під проводом Стахевича
ї на Перемишль. Українцям ставить ся ультимат, а коли ті
дають відповіди, польська сила вдаряє на місто і бере йо-
Угодові Українці, котрі в сподіваню мирної розвязки на-
ь не висадили мостів на Сяні, а саме: др. Т. Кормош, др. В.
ланкевич, проф. Сабат і ин. мандрують в польський полон, а
після до Домбя.

Така сама доля стрінула і Чернівці з боку Румунів. Почат-
во Делеґация У. Н. Р. в Чернівцях погодилась була з буко-
инсько - румунською Нац. Радою під проводом пос. Ончула
о-до розмежованя Буковини згідно з етнографічним прин-
ципом. На тій основі Черновецька Делеґация У. Н. Р. перейня-
ї під свою владу Чернівці та українські повіти Буковини.
Згодом між буковинськими Румунами взяла верх ворожа У-
раїнцям імперияліcтична партия Фльондора, котра поклика-
ї на Буковину державно - румунські війська. Всякий спротив
ом анксионістичним забаганкам був неможливий, бо частини
31. і 24. піх. полків чужинецькі команди тих формацій перш
ського скермували на грабунок військового майна, а опісля
вже здеморалізованих розпустили домів. Румунські війська о-
садили цілу Буковину і назначили свою адміністрацию. В об-
саді Чернівців Румунами брали участь також польські леґіо-
нери. Румунська окупация Буковини триває до нинішного дня.

Тимчасом у Львові настав воєнний стан. День 1. падолис-
та минув розмірно спокійно. На другий день в деяких сторо-
нах міста залунали крісові вистріли. В околицях головного
двірця з'явили ся польські озброєні відділи, зложені з леґіо-
нерів і цивільних осіб. Супроти того от. Вітовський оголосив
у Львові стан облоги. Також з поодиноких домів і з дахів па-

дали стріли на українське військо. Житє у Львові завмерло, вулицями снували ся тільки військові патрулї, населенє поховало ся в хатах. Український відділ уступив з головного двірця. Польські відділи поширили свій операційний терен. По кількох днях уставила ся в середині міста формальна боєва лінія. Польські відділи заняли західну часть міста, українські середмістє і східну частину. Львів став тереном завзятої боротьби. До крісових і машинових стрілів прибула небавом і артилерия.

Всякі змаганя припинити воєнні діланя не довели до бажаного успіху. Започатковані переговори між інтересованими сторонами проволікали ся в безконечність. Польські делеґати безчастанно зміняли умови мирної полагоди конфлікту, висуваючи все нові домаганя, метою котрих було звести в нівець українську державність. В дійсности польські делеґати з розмислом протягали переговори, дожидаючи підмоги із заходу. Укр. Нац. Рада візвала нарід до вступленя у військові ряди. Управа соц. дем. партиї апелювала до робітників Львова, щоби не дали ся звести зі шляху пролетарської думки. Та инакше говорили провідники польських социялїстів, котрі не могли навіть допустити думки про зміну відносин в "краю". Також Укр. Нац. Рада звернула ся окремою відозвою до польських горожан, апелюючи до їх национального сумліня, щоби не ставали поперек змагань українського народу до волї і свободи. Всї голоси проминали безслїдно. В центрі міста і на його окраїнах шалїв завзятий бій. Днями і ночами лунали крісові сальви, важкі артилерийські стрільна торощили міцні мури. Колись спокійне місто перемінило ся в пекло. Лила ся кров, боротьба коштувала багато жертв. Голод розпаношив ся у Львові, а особливо на боєвій лінії. З гуманітарних зглядів дня 18. падолиста заключено завішенє оружя на 48 годин, опісля продовжене ще на один день. Саме в тім часї Поляки одержали сильну підмогу із заходу. По зайнятю Перемишля польські панцирні поїзди сфорсували слабо обсаджену залїзничу лінію Перемишль -- Львів і дня 21. падолиста приступили до бою у Львові. Українські сили, змаргані тритижневою виснажуючою боротьбою в непривичних умовах боротьби, були за слабі

доби оперти ся сьвіжим боєвим формациям при ворожій поставі польського населеня міста. Українському військови грозило окружене. Тому в ночи з 21 на 22. падолиста українські формациї вийшли зі Львова в східнім і північнім напрямі. У Львові вся власть перейшла до Поляків, котрі створили тут „Польський Правлячий Комітет", котрого власть мала розтягати ся на цілу Східну Галичину, а фактично розтягала ся на місто Львів.

З днем 1. листопада Укр. Нац. Рада фактично і урядово перебрала власть в Східній Галичині. Урядовий акт передачі власти підписав в імени ц. к. правительства віцепрезидент намісництва Володимир Децикевич, в руки котрого кілька годин передше зложив свою власть інтернований намісник. Так само наступила урядова передача власти з боку ґен. Пфеффера, президента поліциї і инших представників австрийського уряду. Таким чином У. Н. Рада і правно і фактично стала спадкоємцем бувшого суверена українських областий Австриї. Проголошена дня 19. жовтня 1918 р. Українська Держава стала тепер державою в розуміню міжнародного права, посідаючи простір (близше означений законом з 13. падолиста), населене і фактичну (та правну) власть.

Львівська доба діяльности У. Н. Ради обнимає головним чином ті справи, що їх вимагала біжуча хвиля, отже організация тимчасової адміністрациї, організация війська, проживні справи, нотифікация национальним державам про створене Української Держави на українських областях Австро-Угорщини.

Через воєнну акцию у Львові здержало ся початкове утворене уряду. Початково У. Н. Р. була заразом і законодатним і виконуючим органом. Розумієть ся, се досить утруднювало державне будівництво. Взагалі недостачу екзекутиви від 1. падолиста, треба уважати значною помилкою з боку У. Н. Р. і її президиї. Аж значно пізнійше голова Ради др. Кость Левицький одержав припоручене створити правительство під назвою Тимчасового Державного Секретарияту Західно - Української Держави, відповідального перед Українською Национальною Радою. В склад уряду зложеного 9. падолиста у-

війшли: голова і секретар фінансових справ — др. Кость Левицький, секретар внутрішних справ — др. Льонгин Цегельський, секр. заграничних справ — др. Василь Панейко, секр. торговлі і промислу — Ярослав Литвинович, секр. віроісповідань і завідуючий секр. осьвіти — Олександер Барвінський, секр. суспільного здоровля — др. Іван Куровець, секр. військ. справ — полк. Дмитро Вітовський, секр. праці і суспільної опіки — Антін Чернецький, секр. публичних робіт — др. Іван Макух, секр. земельних справ — др. Степан Баран, секр. судівництва — др. Сидір Голубович, секр. шляхів — Іван Мирон, секр. почт і телеграфів — Олександер Пісецький. В склад Державного Секретарияту входив іще голова Українського Харчового Уряду.

На другий день о год. 10. рано перед зложенєм приреченя Державним секретариятом повна Укр. Нац. Рада змагаючи до здійсненя ідеалу цілої нациї, прийняла одноголосно отсе внесенє д-ра Ром. Перфецького: "Українська Национальна Рада, як найвисша власть українських земель бувшої австро угорської монархії в змаганю до здійсненя национального ідеалу усього українського народу, поручає Державному Секретариятови поробити потрібні заходи для з'єдиненя всіх українських земель в одну державу". Ось так важне слово, котре мало бути сказане перед цілим сьвітом дня 19. жовтня, вийшло як однодушна постанова дня 10. падолиста. Після ухваленя наведеного в горі внесеня в передавдиєнциональній салї намісництва відбуло ся заприсяженє Держ. Секретарияту.

Законодатна діяльність Укр. Нац. Ради розпочала ся ухваленєм тимчасового основного закону про державну самостійність українських земель бувшої австро - угорської монархії.*) Другим з ряду законом був тимчасовий закон про адміністрацію Західно - Української Народної Републики", ухвалений 16. падолиста. Під кінець львівського периоду Укр. Нац. Ради ухвалено закон про судівництво, якого одначе вже не можна було оголосити. З днем 21. падолиста перестала фунгувати Укр. Нац. Рада аж до 3. січня 1919 р., коли вона зібрала ся в новім тимчасовім державнім центрі — Станиславові.

По виході із столиці українських військ настали у Львові важкі часи, а невимовно важкі для укр. населеня столиці.

Державна організація на ширшу скалю почала ся після перенесеня осідку правительства. Державний Секретаріят з більшостию членів У. Н. Р. удав ся початково до Тернополя, а опісля до Станиславова, котре то місто з огляду на своє центральне положенє, на важний залізничий вузол і свою чисто українську околицю більше надавало ся на тимчасовий осідок. Да тепер Державний Секретаріят, далеко від военного гуку, міг заняти ся організациєю держави. Праця уряду була звернена перш усього на створенє сильної і карної армії. І треба сказати, що мимо невимовно важких обставин, мимо того, що через територию держави день в день перетягали залізницями і битими шляхами тисячі й тисячі чужонациональних вояків (з України) та українських і російських полонених (з Угорщини, Австриї і Німеччини), мимо несприяючих відносин у нутрі держави, мимо ворожої агітациї, мимо неналадженої державної машини і недостачі фінансових засобів — утворено 100-тисячну армію, що з великою посьвятою, скупо зодягнена — через сім місяців геройсько борола ся на західнім і большевицькім фронтах, а тепер стоїть в нерівній боротьбі з добровольчеською армією.

Другим завданєм Державного Секретарияту було створенє держ. адміністрациї. Ся задача теж була незвичайно важка з огляду, що попередна адміністрация була в чужих руках.

---

*) Ухвалений дня 13. падолиста закон сей звучить:

Артикул I.

Назва.

Держава проголошена на підставі права самоозначеня народів Українською Національною Радою дня 19. жовтня 1918 р., обнимаюча весь простір бувшої австро-угорської монархії, заселений переважно Українцями, має назву: Західно-українська Народна Република.

Артикул II.

Границі.

Простір Західно-української Народної Републики покриває ся з українською етнографічною областию в межах бувшої австро-угорської монархії — то українською частиною бувших австрийських коронних країв Галичини з Володиміром і Буковини, та з українськими частями бувших угорських столиць (комітатів Спиш, Шариш, Земплин, Уг, Берег, Угоча і Марамарош, як вона означена на етнографічній карті австрійської монархії Карла барона Черніґа (Etnographische Karte des oesterreichischen Monarchie, entworfen von Karl Freiherrn Czer-

nig, herausgegeben von der. k. k. Direktion der administrativen Statistik, Wien 1855, Maasstab 1:864000).

Артикул III.

Державна суверенність.

Отся державна територия творить самостійну Західно - українську Народну Републику.

Артикул IV.

Державне заступництво.

Права влади іменем Західно - української Народної Републики виконує весь її нарід через своє заступництво, вибране на основі загального, рівного, безпосереднього ,тайного і пропорціонального права голосованя без ріжниці пола. На сій самій основі мають бути вибрані Установчі Збори Західно - української Народної Републики. До часу зібраня Установчих Зборів виконує всю власть Українська Національна Рада і Державний Секретарият

Артикул V.

Герб і прапор.

Гербом Західно - української Народної Републики є: Золотий лев на синім полі, обернений у свою праву сторону. Державний прапор є синьо - жовтий. Державна печать має довкола гербу напись: Західно - українська Народна Република.

Вже-ж таки завдяки енергії секр. внутр. справ др. Івана Макуха скоро наладжено адміністрацийну машину. Пізнійше утворено також всї инші інстанциї для поодиноких державних ділів. Досить тяжко йшло управильнене фінасових справ, одначе й на сїм полї давали собі раду.

Українська преса скількостево зросла і поширила ся. Майже в кождім місті появляла ся українська ґазета. Крім питань, що їх видвигала хвиля, одно з перших місць зайняла справа злуки всїх українських земель. Дня 3. січня 1919. перший раз в Станиславові зійшла ся Укр. Нац. Рада, передпарлямент Західно - української Народної Республики. Там явив ся дійсний голова Ради др. Евген Петрушевич. На засїданю Ради през. Петрушевич зреферував справу зединеня обох українських републик. Справу віддано заграничній комісиї, котра прийшла з внесенєм невідкличної злуки. Референт С. Вітик предложив резолюцию комісиї з тим, що з огляду на окремі культурні й економічні відносини та ріжну минувшину західна область мусить одержати територияльну автономію. Закон про злуку ухвалено одноголосно. Після того заявив през. Петрушевич: "Ухвалений закон полишить ся у нашій історії одною з найкрасших карт. По лінї з'єдиненя не було між нами двох гадок. Сьо-

годнішний крок піднесе нашого духа і скріпить наші сили. Від сьогоднішного дня істнує лише одна Українська Народна Республіка. Нехай вона живе!"

По доконаній ухвалї витав Укр. Нац. Раду в імени Наддніпрянської України Р. Трохименко. Велика радість панує всюди, що по довгих столїтях розлуки наступила злука. "...ми є одно тіло, одна душа, ваша побіда є наша, а ваша туга і біль — є наша туга і біль, наша історична судьба мусить бути вашою, а ваша нашою". Також явили ся заступники Закарпатської України. Один з них говорив про болї і терпіня українського закарпатського народу: "Ми ваші братя, що були під панованєм ворога, прийшли сюда, щоб ви дали нам раду. І ми дістали свободу і хочемо збудувати славну будуччину. Одноголосно ми голосили, щоби українські квіти леліли на Карпатах, щоби кождий Українець жив славно під одною з'єдиненою Україною. Наше серце тягне до України. Поможіть нам! Вам братну руку подаємо. Нехай живе одна одностайна Україна." Сього голосу послухали галицькі Українці і вислали кілька військових віддїлів для обсади Закарпатської України, та через імперіялїстичні замисли Чехів і Румунів не довелось привести до успішного кінця приєднанє Закарпатя.

Державний Секретарият, створений у Львові з днем опущеняЛьвова здекомплєтовано, бо кількох секретарів остало у Львові. Пізнїйше уступив і през. Секретарияту др. Кесть Левицький. Тимчасове заступство по нїм обняв др. Сидір Голубович. На першій сесиї Укр. Н. Ради в Станиславові вибрано новий мінїстерияльний кабінет в такім складї: мін. през. і мін. фінансів: др. Сидір Голубович, мін. внутр. справ: др. Ів. Макух, мін. осьвіти і віроісп.: др. Артимович, мін. шляхів: інж. Іван Мирон, мін. почт і телєгр.: інж. Казанович, мін. земельн. справ: др. Степан Баран (опісля Мих. Мартинець), мін. військових справ: Дм. Вітовський (опісля шеф ґен. штабу Курманович). Завданєм сього мінїстерства було практичне переведенє з'єдиненя обох республик, а зрештою воно фунґувало як уряд автономічної частини Укр. Нар. Республик. Ся західна частина України одержала официяльну назву: Західна Область Української Народної Республики. Від хвилї з'єдиненя, проголошеної

небавом сьвяточно в Київі, дальша доля західних українських земель вяжеть ся з долею цілої України.

VII. Закарпатська Україна.

З минулого Закарпатської України. Пробудженє. Перші домаганя. "Руська Країна." Закарпатська Україна бажає з'єдиненя з Великою Україною. Чехи і Закарпатська Україна. Проглямация ген. Єнєка. Дві струї на Закарпатю. Депутация у през. Масарика. Автономія в Чехо-Словаччині.

На Закарпатській Україні живе до 600 тисяч Українців, званих Русинами, що творять частину великого українського народу. До XVI. ст. жили закарпатські Українці в північній Угорщині вільними людьми, мали значну автономію, доступали великих почестий на королівськім дворі. В XVI. почали Мадяри витискати всі немадярські народности, а між ними головно Українців, з важнійших урядів. Згодом почали ся переслідуваня Українців ізза їх православної віри. Нічого не помогла й церковна унія. Латинські епископи безнастанно вмішували ся в діла української церкви, а правительство постійно переслідувало українське населенє. Сей стан змінив ся значно на лїпше за володіня Марії Тереси і Йосифа II. Перша причинила ся до встановленя самостійної Мукачівської епархії, заснувала теольогічний музей, подарувала поезуїтський монастир на катедральний собор та зрівнала українське духовенство з латинським. В р. 1774. засновано у Відні генеральну гр. кат. духовну семинарию, в котрій Закарпатським Українцям признано 12 місць. Таким чином Українці одержали можність черпати знанє в центрі держави. Около р. 1750. засновано в Мукачеві богословську школу, де вчено по славяно-руськи. Між тодішними угорськими Українцями розпочав ся живий науковий рух. Вони не тільки мали відповідні сили для вихованя своєї молоді, але достарчували їх і для Галичини а навіть Росиї. В історії росийського шкільництва і росийської науки значне місце займають такі імена, як: Балудянський, Венелін, Гуца, Орлай, Іван Земанчик, Петро Лодій. Крім віденської, угорські Українці виховували ся і у львівській семинарії, в котрій бували навіть ректорами. Здавало ся, що Закарпатська

країна буде значним культурним осередком. Із заснованем мадярської Академії Наук в Пешті 1825 р., почали Мадяри виробляти свою народну мову та вводити її в уряди. Від тоді дагуть ся мадярські змаганя до політичної відрубности, від тоді почала ся теж на добре мадяризация. В році 1844. мадярський сойм ухвалив закон, на основі котрого введено мадярську мову в усіх краях угорської корони, отже і на Закарпатській Україні.

В році 1848. вибухла мадярська революция. Більшість Українців стала по стороні австрийського уряду. По здавленю революциї австрийський уряд почав прихильнійше ставитись до Українців. Дня 19. жовтня 1849 р. депутация угорських Українців вручила цісареви петицию з домаганями, щоби 1) введено в житє австрийську конституцию з 4. марта, 1849 р., 2) признано угорським Українцям відрубну політичну територию, 3) розмежовано адміністрацийні округи на етнографічні округи без згляду на попередний поділ Угорщини на Комітати, 4) основано українські народні школи, ґімназиї, українську правничу академію в Унґварі і перемінено львівський університет на український, 5) узгляднювано Українців при обсаді урядів та не допускано до урядів в українських околицях таких урядників, що не знають української мови, 6) видавано українську урядову ґазету, 7) щоби вільно було друкувати книжки кирилицею, 8) зрівнано українських урядників, сьвященників, учителів з особами того-ж стану инших национальностий, 9) узгляднено Українців при авансї в армії та обсаджено Українцями деякі посади при головнім правительстві у Відні і 10) заведено українських духовників при укр. полках.

Невеличка частина тих домагань була сповнена. В многих місцевостях заведено двоклясові народні школи з українською викладовою мовою, а також недільні школи для дорослих. В инших місцевостях заведено парохіяльні школи, де знов добрими вчителями були дяки. Уряд іменував Адольфа Добрянського, що передтим був військовим комісаром при російській армії, наджупаном чотирох українських комітатів з осідком в Унґварі. Сей завів в урядах українську мову, обсадив богато урядів українськими семинаристами, в ґімназиях почато ви-

кладати деякі предмети по українськи. Його організаторський талан привів до житя цілу Закарпатську Україну, що й зовні приняла український вигляд. Та небавом через свої русофільські погляди став він урядови невигідний. Настали часи ери Байста, з Мадярами замирено, наступив дуалізм. Мадяри взяли під ноги всіх своїх противників з 1848 р., а головно Українців, на котрих зганяли всю свою ненависть до Москалів. Почало ся плянове і брутальне нищенє українського елементу. Народ попав в руїну і темноту. Мадярський уряд деморалізував і вкінці довів до цілковитого етичного здичіня угро українську інтеліґенцию, а в першій мірі духовенство. Мадяризаційний похід не перебирав і ніяких середниках. Уряд створив окремий фонд на цілі мадяризациї, з котрого виплачувало ся "нагороди" перевертням і мадяронам. В церквах загомоніла мадярська мова, котрої народ не розумів, в школах заведено теж мадярську мову. Назви сіл і місточок, а навіть імена й назвиска осіб укранського походженя перемінено на дивоглядну мадярщину. В українські села наслано мадярську ґвардию, угорських Жидів, що економічно, культурно й етично нищили українського селянина, доводячи його до жебрачої торби або до стану худоби. Наслідком сего була застрашаюча еміграция до Америки, де знов угро-українські робітники підпадали під вплив російсько - православних місий.

Не було ніякого виходу з сього безпросьвітного положеня. Кожде змаганє до сьвітла безпощадно здавлював угорський уряд. З найновійших часів годить ся пригадати процес в Марамарошськім Сиготі, де мучено і суджено нещасних селян ніби-то за російсько православну пропаганду. Тимчасом пізнійше виявило ся, що страшні книжки, котрі мали поширювати російський вплив, були творами Квітки, Стороженка, Шевченка і т. п.

Війна застала Закарпатську Україну в глибокій знемозі. Обдерта, зруйнована, ограблена із всіх признак национального житя - коротала важкі дні. Одначе кожда стріча з новими людьми (напр. з Січов. Стрільцями, що перебували там якийсь час) викликала в тамошнім населеню відрухи пробудженя. Мадярський уряд дуже пильно стежив за тим, щоби відсепарува-

ти Закарпатську Україну від всяких впливів. Не допускало ся ні одної української ґазети, навіть літературної, людий, що бажали започаткувати просьвітну роботу арештовано або висилано за границі держави. За те уряд за свої гроші аранжував ріжні зібраня, на котрих проголошувало ся, що Руснаки мають одно бажанє: як найскорше стати Мадярами.

Почутє своєї національної окремішности і звязку з цілим українським народом не заникало там ніколи. На Національні Збори у Львові, дня 19. жовтня 1918 р., угорські Українці прислали розпучливе письмо, в котрім між иншим писало ся таке: "Ви самі добре знаєте, які ми пригнічені. Забрали від нас все: календар, азбуку, школи, ґазети та ще й мову. В народних школах від 6 літ учать по мадярськи. В середних школах і учительських семинариях не вчать нічого по руськи. Священники не знають ні говорити, ні читати по руськи. Лише між старими сьвященниками найдуть ся ще щиро руські, котрі оплакують свій нарід, що так пропадає.... Значить, що ви, наші рідні братя, повинні стати за нами і зєднати з собою. Наш нарід дожидає того спасеня, щоби раз вже висвободити ся від ярма другого народу."

Розвал Австриї, а за нею й Угорщини, розвязав уста більш, як півміліоновій масі закарпатських Українців. Дня 8. падолиста завязала ся в Пряшеві "Руська Народна Рада", яка дня 19. падолиста відбула збори, виставляючи отсї політичні домаганя: 1) домагаєть ся в етноґрафічних границях права свобідного самоозначеня, 2) відповідно демократичним часам домагаєть ся повної національної свободи та хоче участи в тій самій долї, яку осягнуть инші народи Угорщини, 3) протестує проти евентуального розриву національної териториї, зглядно прилученя проти волї до чужих народів і 4) домагаєть ся репрезентациї на мировій конференциї. Таке становиско зайняли Руснаки з др. Бескидом на чолї.

На Закарпатську Україну подали ся з Лемківщини москвофільські аґітатори з відомим др. Гасаєм. Вони темному народови почали обіцювати всякі достатки і спасенє в з'єдиненю з Росиєю, так що в одній місцевости руснацькі збори ухвалили злуку з Росиєю. Крім того великі апетити на Карпатську Укра-

шу зродили ся у Чехів, що думали через Закарпатську Україну здобути безпосередне получене з Україною, евентуально з Росиєю — в разі відбудови Великої Росиї. През. чеської республики в другій половині грудня в своїм посланю до чеських національних зборів підніс що „зв. Карпаторуси через своїх представників в Америці заявили свою готовість до злуки з чесько-словацькою республикою. Масарик надіеть ся, що руський народ на Угорщині без сумніву виявить ся за сим предложенєм. Також і Мадяри не захотіли втратити сеї малої країни. В другій половині грудня угорське правительство Кароліого проголосило закон про автономію угорських Українців. З комітатів: Марамарош, Уточа, Берег, і Ут має бути створена автономна країна під назв.: "Руська Країна". Що до приналежности частин комітатів земплинського, шароського, абауйського і спишського, заселених Українцями, рішить мировий конґрес. Спільними з Угорщиною справами будуть справи: заграничні, військові, фінансові, державне горожанство, цивільне і правно-державне судівництво, господарські відносини та социяльно-політичні справи. Законодатним орґаном для автономних справ буде Укр. Народна Рада, а для спільних справ міродатним чинником буде угорський сойм. Правительственним орґаном буде ґубернія, підчинена міністерству. Осідком ґубернатора буде Мукачів. Угорське правительство іменувало міністром для українських справ др. Ернеста Сабова, віцеміністром осьвіти др. Гіядора Стрипського а ґубернатора Августина Штефана, одначе на загал не спішило ся, щоби перевести в житє заповіджену автономію.

Мимо того серед закарпатських Українців не заникала, а навпаки змагала ся думка про злуку з Україною. Як вже було згадано в попереднім розділі, делеґати закарпатських Українців були в Станиславові підчас ухваленя злуки всіх українських земель в одну республику. І вони просили, щоби їх прилучити до себе. Дня 17. січня през. Укр. Нац. Ради др. Евген Петрушевич повідомив чехо - словацьку республику, що українські війська обсадять Закарпатську Україну. Тимчасом дня 21. січня 1919. в Густі відбуло ся велике зібранє. Прибуло понад 1.500 делеґатів, навіть з околиць окупованих вже Чехами, згля-

дно Румунами. Зібрані не хотіли нічого чути про "Руську Краину", відмовили ся теж від злуки з Чехами, а одноголосно заявили свою волю приєднати ся до Великої України. На зборах порушувано богато справ, котрі належать до компетенциї законодатного тіла. Вкінці вибрано Национальну Раду на цілу українську територию Угорщини, до котрої увійшли: як предсідник — адвокат др. Юлій Бращайко, заступники — О. Невицький, Евген Пуза і Іван Волощук, секретарі — Юлій Чучка і Василь Джумінрак, скарбник — др. Мих. Бращайко, контрольори — Юрій Такач і Василь Тенчик. Постановлено вислати окремі делегациї до Києва і Парижа, щоби заявити київському правительство і парижській конференциї волю закарпатських Українців. Галицькі українські відділи в двох напрямах наступали на територию Закарпатської України, покликані тамошним населенем. На жаль, не повелось їм трівало прилучити ту частину української териториї до Української Республики. Румуни зі сходу, а Чехи із заходу вдарили на невеличкі українські відділи, приневолюючи їх відступити до Галичини.

Найбільшу увагу на Закарпатську Україну звернули Чехи. Вони розпочали агітацию серед населеня за злукою з Чехо-Словаччиною. Агітация мала успіхи. Коли під кінець 1918 р., заносило ся на окупацию Угорщини коаліційними військами, до чеського представника в Будапешті прибула депутация з жаданем обсади Закарпатської України чеськими військами. З сього скористали Чехи. Ставши раз на українській території, не думали її опустити, — тим більше, що Закарпатська Україна творить поміст між Чехо-Словаччиною і славянським Сходом. Чеська агітация поширила ся також між закарпатськими Українцями в Америці. Їх організация "Национальна Рада" під проводом др. Жатковича (призначеного на голову автономного правительства Закарпатської України), перевела голосоване що до порішеня долі своєї країни в Старім Сьвіті. При голосованю — коли вірити чеським звісткам — 60 прц. голосів віддано за автономією в границях чехословацької республики, 20 прц. за з'єдиненем з Україною, 3 прц. за повною незалежностию, 1 прц. за з'єдиненем з Росиєю. Де поділо ся 16 прц. голосів, чеські газети не говорять. Коли

вислід сього американського голосованя дійшов до Праги, чеські законодатні збори ухвалили засаду автономії в границях чеської республики для Закарпатської України. Мирова конференция в Парижі затвердила отсе рішенє, зазначуючи з свого боку границї автономії.

Дня 19. серпня в Кошицях появила ся проклямация военного директора для Закарпатської України і східної Словаччини, французького ґен. Еннока, проголошуюча автономію:—

"Горожани Карпатської України! Чехо-словацька республика сповняє нині свою обіцянку. Нашим бажанєм було дати вам самоуправу, що уможливила би вам поворот до нормального житя, та дала змогу задержати свою народну окремішність. Скоро на се позволили відносини, республика віддала цивільну адміністрацию Закарпатської України в руки др. Брейхи. Ся номінация дає вам ґваранцию, що в границях чехо-словацької республики зможете свобідно розвивати свою окремішність, свою народність, віру, мову і народні звичаї. Імя др. Брейхи означає поступ і волю. Горожани Карпатської України! Минуло вже 5 літ страшної нужди, викликаної сею війною. Тепер можете лічити сьвіжі рани і жити спокійно та працювати. Чехо-словацька республика, що вірно держить свої благородні принципи, подає вам отсим братну руку. Спішіть-же до праці спокійно і в ладі для добра молодого народу!"

Ґубернатором Закарпатської України став др. Брейха, людина поступова, з великими орґанізацийними спосібностями. Розпочалась орґанізация забутої країни. "Ранений брат" розплющив очи. Вправді не з'єднав ся з своєю великою Батьківщиною, та все таки серед бурі і пожежі на українських землях він перший по столїтях неволї одержав змогу сякого-такого житя. На жаль, вже на самім початку свого відродженя Закарпатська Україна стала тереном боротьби двох струй: — народно-української і москвофільської. З Лемківщини хлинула на Закарпатє ціла фалянґа москвофільських аґітаторів. Вони найшли собі приклонників серед бувших мадяронів і розпочали боротьбу проти українства, намагаючись штучним способом защітити там великоруську ірреденду. Др. Брейха зберіг

невтральність в тій боротьбі, одначе його перший секретар др. Досталь чинно спомагає москвофільську пропаганду. Як давнійше мадярський уряд виплачував "нагороди" за мадярські проповіди в церквах, так само тепер в урядовім будинку ґубернатора виплачуєть ся платні аґітаторам, що між уніятськими Українцями аґітують в користь православя і великоруської ідеї. Москвофільська ґазета "Русская Земля" одержує субсидиї з адміністрацийних фондів. Всї уряди обсаджено москвофільськими втікачами з Галичини, котрі намагають ся до шкіл і урядів увести російську мову.

Отся русофільська аґітация, попирана чеським урядом, примусила закарпатських Українців вислати депутацию до през. Масарика. Дня 1-го жовтня прибула до Праги депутация, в якої склад входили: — голова "Нар. Ради" о. Волошин, б. парл. посол Яцко Остапчук, др. Гіядор Стрипський, др. Пак, др. Бескид, др. Мерван, др. Бращайко і ин. Депутация — крім протесту проти відірваня українських земель в земплинській, шаршській і спишській жупах — предложила президентови такі домаганя: а)затвердженя Директориї, як місцевої автономної влади, котра до хвилї скликаня народного сойму має взяти в свої руки адміністрацию краю і орґанізацию шкільництва, б) пороблення заходів в напрямі справленя українсько-румунської границї, в) припиненя підпираня русофільської аґітациї в боку місцевих властий, і г) орґанізациї шкільництва на народних основах. Пр. Масарик прихильно поставив ся до українських домагань та заявив, що орґанізация шкільництва буде передана "Центральній Народній Радї" в Ужгородї та що викладовою мовою у всїх школах буде тільки народна мова. На заступника інтересів Карпатської України десиґнувала делеґация др. Бращайка, адвоката з Гушту, відомого українського патриота.

Доля Закарпатської України через ряд обставин, через слабість Української Народної Республики — не стала спільною з великим українським сьвітом. Поки-що приєднано її до чужої держави. Та все таки "ранений брат" найшов аж тепер можність двигнути ся з вікового занепаду, відродити свою культуру, поправити і перетворити своє житє-бутє. Поки-що

будемо вдоволені, коли Закарпатська Україна створить і збереже культурну єдність з своїми братами з над Дністра, Дніпра і Дону.

VIII. Директорият.

Повстанє проти Гетьманату Директорият. Завданя правительства. Трудовий Конгрес. Директорият і большевики. Друга війна з большевиками. Симеон Петлюра Українське совітське правительство. Боротьба на заході. Проби замиреня. Обсада Галичини польськими військами. Україна і Денікін. Тяжкі перспективи.

Причини повстаня проти Гетьманату нам відомі. Знаємо, як Скоропадський хитав ся на всї боки, як вкінці перемогла русофільська струя і як гетьман задумав реставрувати царську империю. Заборона Українського Конгресу дала почин до повстаня. Президия "Українського Национального Союзу" виїхала з Київа до Білої Церкви, де стояв полк галицьких Січових Стрільців. До Білої Церкви поїхали й инші визначні українські діячі, як Петлюра, Порш, полк. Капкан, що недавно вийшли з тюрми. До Січових Стрільців пристали инші українські військові формациї. До першої сутички між українсько-национальними і гетьманськими військами прийшло під Фастовом і Бояркою. Гетьманські війська розбито. По сих неповодженях гетьман звільнив з начальної команди ген. Клєбера, і командантом всїх озброєних сил, оперуючих на Україні іменував кн. Долгорукого. Територию України проголосив він театром воєнних подій.

Начальний отаман українсько-национальних військ Симон Петлюра по перших побідах видав відозву до населеня України, в котрій повідомляєть ся про утворенє републиканського правительства. Всї вірні України полки перейшли під його владу. Гетьманське правительство зносить ся, а також установлених при нїм генералів і діячів. Касуєть ся всї права і зарядженя, видані гетьманським урядом, і привертаєть ся обовязуючу силу законам, котрі проголосила Укр. Центр. Рада.

Повстанє поширювало ся. Під українсько-национальні прапори з усїх сторін напливали селяни, котрим дало ся в зна-

ли гетьманське правительство. На цілім Правобережу йшли спішно бої з наємниками Скоропадського. Републиканські війська зайняли Миколаїв і Одесу. Ґен. Болбочан вступив до Харкова. Головні сили під командою Петлюри підійшли під Київ і окружили його. Гетьман оголосив загальну мобілізацію. В Київі запанував голод. Командант гетьманських військ кн. Долгорукий втік з Київа. В суботу, дня 14, грудня 1918 о год. 4 поп. війська Петлюри увійшли до Київа. На мурах міста появили ся відозви, що завзивали до береженя спокою і ладу. Говорило ся теж про переведенє земельної реформи. Німців візвано, щоби до 15 січня опустили територию України.

Гетьман Скоропадський ще перед своїм упадком, бажаючи з'єднати собі побідну антанту, поширював про провідників народного постаня і Директорию неймовірні брехні. Він закидував Директориї большевицькі затії. Спроваджений до Одеси французький консуль Ено йшов на руку Скоропадському. Одначе й се нічого не помогло. Народ побідив. Повстанє було наскрізь живлове. Селянські маси, гноблені й переслідувані зірвали ся до бою. По перших триюмфах стануло перед провідниками важке завданє: створити владу, поклясти запору невідповідальним вчинкам, скермувати запал народу на одно велике діло: державне будівництво. Не була се легка задача, коли зважити, що за час гетьмансько-опричниківського хозяйнуваня поглибили ся клясові антаґонізми, даючи підклад для комуністичної аґітациї большевиків. В звязи з сею аґітациєю між військом голошено, щоби не допустити до в'їзду Петлюри і Директориї до Київа. Директория, перше повстанче правительство, зложене з таких осіб: — В. Винниченко, С. Петлюра, проф. Швець, Андрієвський і Макаренко, — проголосила, що влада в Українській Народній Републиці належати-ме працюючому народови, на 19-го січня заповіджено скликанє "Трудового Конґресу", зложеного з представників селян, робітників і трудової інтеліґенциї, що тимчасово має полагодити питанє влади і невідкличних соціяльних реформ до часу остаточного поладнаня тих справ через конституанту. Думку про диктатуру пролетарияту відки-

нено з усею рішучостию. По триюмфальнім в'їзді Директориї в столицю України виринула думка залишити Директорию, яко найвисшу власть республики, а яко екзекутиву створити окремий міністерияльний кабінет. Часи Директориї ярко відріжняли ся від часів Центральної Ради. Тоді Українці переживали мрійливий політичний ренесанс, пригортали до себе всіх і вся, наділювали национальні меншости заслуженими і незаслуженими привілеями, які — настроєні русофільсько і централістично — бачучи до того, як з ними панькають ся робили все можливе, щоб здержати українське державне будівництво. Тепер часи змінили ся. За Гетьманату переслідуване українство зросло, утвердило ся, поглибило ся, увійшло в народне ядро. До того-ж і повстанє переведено під национальними гаслами. Супроти великих задач не було часу панькати ся з национальними меншостями. Треба було виждати й переконати ся, як поставлять ся вони до української державности та чи схочуть працювати в її користь. Нове міністерство зложено виключно з українських социял-демократів, социялістів-революционерів і социялістів-самостійників. Партия социялістів-федералістів не взяла участи в кабінеті. Створений під проводом Чеховського уряд рішучо застеріг ся проти всяких большевицьких експериментів. Також президент Директориї В. Винниченко в розмові з представниками преси зазначив, що на Вкраїні не може бути пристосований большевизм. В будові своєї державности і громадських установ український нарід хоче брати зразки з Заходу, взоруючись на революцийнім русі західної Европи. Україна під оглядом історично-национальних і міжнациональних відносин ярко виріжнюєть ся від Росиї. Тому й форми суспільної еволюциї мусять ріжнити ся. Україна йти-ме з тими державами, яких інтереси будуть рівнобіжні з українськими, а виступить проти тих, що наставати-муть на волю і самостійність України. Одним з найважнійших питань нового уряду являєть ся земельне питанє. Директория тимчасово управильнила земельне питанє через покликанє до житя земельних комітетів для тимчасової управи земельними посілостями. Дрібні селянські господарства залишено за їх власниками. Новий уряд відступив від засади со-

...ияліза́ції, проголошеної Центр. Радою в четвертім універсалї. Громадам поручено перевести докладний спис інвентаря в більших посілостях. Разом з тим заповіджено национа...ізацию цукрового промислу на Вкраїні.

Найбільше лиха для України і її працюючого народу натворила буржуазия, в 90прц. чужа тому народови. Велику ро...ю в новітній Гетьманщині відгравав тзв. "Протофіс", орґані...ция великих зем. власників, потентатів-купців, можновладців-фінансістів і промисловців. "Протофіс" визначував правительства гетьманови і тряс цілою державною будівлею. Новий уряд наложив на "Протофіс" 500 міліонів контрибуциї. Чужонациональні елементи ще не погодили ся вповні з думкою нового ладу на Вкраїні, тому якийсь час треба їх держати осторонь державного житя. Тільки Жиди (як все і всюди) пристосували ся до зміненої ситуациї, тому й уряд пішов їм на стрічу, іменуючи міністра для жидівських справ. До Поляків уряд відносив ся зглядно — мимо того, що польська буржуазия дозволила собі на такі нечувані поступки, як висилка депутациї до Варшави з домаганем заступництва в соймі "Ad Rusi", — мимо того, що польські війська непокоїли границї республики. Москалї ворожо відносили ся до української держави і тому уряд був приневолений припинити розгін російської преси на Україні. Се було причиною застановлення більшости російсько-буржуазийної преси. Зате буйно розросла ся й поширила ся українська преса. Крім щоденників, що вже появляли ся передтим, почали виходити такі органи: "Боротьба" і "Трудова Громада" (органи двох соц. рев. напрямків), великий денник "Трибуна", військовий орган "Українська Ставка" і замісць "Відродження" — великий щоденник "Україна".

По перших кроках нового уряду здавало ся, що в республиці настане лад і спокій, що Україна розцвите ся новим житєм по днях бурі і заверухи. Та вже тоді назрівав неминучий конфлікт з Московщиною, що довів Україну до страшного безталаня і лихолїтя. Українські социял-демократи, як при першім большевицькім заливі, так і тепер не сподївались удару з боку большевиків. Мимо того, що большевицькі вій-

ська на півночи ладили ся до наступу, през. міністрів і мін. загр. справ Чеховський дуже оптимістично задивляв ся на ситуацию. Україна буде зберігати повну невтральність в евентуальній боротьбі антанти проти большевиків. Також з совітською владою Україна жити-ме в мирі. Правда, на границі вибухають дрібні сутички, та се діеть ся тільки тому, що совітські надграничні відділи відмовляють ся виконувати прикази своєї центральної влади. Відносини з державами порозуміня (антанти) укладають ся корисно. З метою кристалізациї тих відносин вислано до Одеси окрему місию. Вислана місия не мала ніяких успіхів, бо коаліция, а передовсім Франция, не мала ще ніяких плянів що до України. Одно, що можна було почути від представників коаліциї з усіх усюдів, то загріване до боротьби з большевиками.

Саме тоді, коли совітський уряд був в останній фазі приготовань до другої війни з Україною, відбула ся важна подія в історії Соборної України. Українська Национальна Рада в Станиславові ухвалила з'єдинене Західно-української Народної Республики з Великою Україною. Акт з'єдиненя відбув ся дуже сьвяточно в Київі дня 22 січня 1919 р. на Софійській площі. При великім здвизі народу і війська, в присутности заступників чужих держав висланці західної України обміняли ся одвітними грамотами з верховною владою Республики. Директорият повідомив про сю велику подію горожан з'єдиненої України отсим універсалом: —

"В імени Української Народної Республики проголошує Директорият цілому Українському Народови велику подію в історії нашої української землі.

Дня 3 січня 1919 року в місті Станиславові Українська Национальна Рада Західно української Народної Республики, як представниця волі всіх Українців бувшої Австро-Угорщини і як найвисший законодатний їх орган, сьвяточно проголосила з'єдинене Західно-української Народної Республики з Українською Придніпрянською Нар. Республикою в одну суверенну Народну Республику.

Витаючи з великою радостию сей історичний крок наших західних братів, Директорият Української Народної Республи-

ли рішив прийняти до відома се з'єдинене і ввести його в житє згідно з умовами, які означено в ухвалї Укр. Нац. Ради з дня 3 січня 1919 р.

Від нинї зливають ся в одно віками віддїлені одна від другої частини України, Галичини, Буковини, Угорщини і Придніпрянська Україна в одну Велику Україну. Сповнили ся відвічні мрії, для яких жили і за які вмирали найлїпші сини України. Від нинї є тільки одна независима Українська Народна Республика. Від нинї український народ, увільнений могучим порывом своїх власних сил, має тепер змогу з'єднати всї стараня своїх синї для утвореня нероздїльної, независимої української держави на добро і щастє робочого народу.

Голова Директорияту: **В. Винниченко.**

Члени Директорияту: **Андрієвський, С. Петлюра, Швець, Макаренко.**

На основі довершеного з'єдиненя на Трудовім Конґресї, що радив в Київі в днях 22—28 січня 1919 р. взяли участь й делеґати Галичини, Буковини та Угорської України в числї 65. Скликуючи Трудовий Конґрес, Директорият дав право вибору лише працюючому людови, т. є. тим, що власною працею заробляють на прожиток і нікого не визискують. Конґрес складаєть ся з 527 депутатів, котрих окремо вибирають: трудове селянство 278, робітники 88, трудова інтелїґенция 33. Наради сього нового передпарляменту України були присьвячені перш всього біжучій хвилї. Дня 22 січня було национальне сьвято з приводу проголошеня з'єдиненя України. На другий день наступило відкритє Конґресу в салї міського театру. В льожах засїли міністри, представники чужих держав, члени Академії Наук, з представними університету. Місця на ґалериях займяла публика. На партері засїли депутати, між ними в першім рядї проф. М. Грушевський. О год. 5-тій на сценї з'явив ся Директорият. В. Винниченко відкриває Конґрес. Після того відбули ся вибори президиї, до котрої увійшли Дмитро Гордин (соц. рев.), Семен Вітик (соц. дем.), Тимотей Старух (більшок галицьких партий). До секретарияту Конґресу увійшли: С. Бачинський (соц. рев.), В. Золотчанський (соц. дем.), Іван Бісак (рос. соц. дем.) і Воропай (соц. самост.). Іменем

президиї витає Конґрес С. Вітик, після чого від галицьких делєгатів забрав голос др. Ст. Витвицький і оповістив грамоту Української Нац. Ради про з'єдинене. Секр. Конґресу Золотчанський у відповідь на се відчитав універсал Директорияту про з'єдинене України. Обох держ. актів вислухали депутати стоячи. З привітами виступили др. Лев Бачинський і М. Любинський. Перший витаючи з'єдинене, вказав на те, що до багатої Придніпрянщини приєднуєть ся невеликий і бідний край. Одначе й Наддністрянщина має великий скарб, котрий становить наше селянство, сьвідоме, заправлене у важкій боротьбі і тяжкім труді. Любинський незвичайно горячо відкликнув ся на сї слова. "Нинї сьвяткуємо, — говорив він, — два сьвята відразу: Самостійности України і Її Соборности. Я думаю, що від сеї хвилини всї вже кораблї спалено і воротя назад не може бути, воно було би вчинком Каїна. На нашім прапорі повинно бути написано: "Самостійна, Соборна, Невтральна і Трудова Республика". Окремо говорив іще провідник галицької селянської депутациї Т. Старух. Він згадав борців, що наложили буйними головами за волю і долю Рідного Краю. "Нехай земля буде їм легкою і нехай ті могили, що зазеленїють говорять про їх память. І кров їх нехай буде росою, що нас оживить. Нехай вони спокійно спочивають, бо їхньою ідеєю була Україна і воля свого народу". В голосованю прийнято одноголосно акт злуки обох українських республик в одну суверенну Українську Нар. Республику. Дальші наради Трудового Конґресу обертали ся довкола земельної реформи та форми влади. Депутати на Конґрес були переважно членами социялїстичних партий. Тут знову повторило ся те саме, що було за Центральної Ради. Через однобічний склад законодатного тїла захитано суспільну рівновагу, підірвано основу еволюциї в напрямі демократичних реформ. Селянські депутати з Галичини не прилучили ся до вже утворених клюбів, тільки створили окремий селянський клюб. Вони постановили теж заснувати на териториї Соборної України "Селянське демократичне сторонництво" та випрацювали свою окрему проґраму в земельній справі. Їх домаганем ненарушимість власности 50-моргового (35-десятинного) господарства. Сесию Трудо-

і що Конґресу покінчено дуже скоро через наступ большевиків на Україну. Ще в часі приготовань до повстаня представники совітської Росиї, Раковський і Мануїльський, звернули ся до українських социялїстичних партий в справі переговорів задля порозуміня. Українські социялїсти, як се представив Винниченко на Трудовім Конґресі, виставили такі умови, при яких можливе було порозуміне: 1) признане самостійної Укр. Нар. Республики, 2) признане демократичного (не совітського) ладу на Україні, 3) право вільного істнованя на Україні партиї комунїстів, але без захопленя нею влади, 4) товарообмін України з совітською Росиєю і 5) повна і цїлковита невтральність України (розумієть ся в боротьбі між антантою і большевиками). Довівши до кінця таку угоду, укр. соц. партиї в боротьбі проти Гетьманату не одержали від комунїстів ніякої підмоги. Мануїльський заявив, що вони зрештою й не можуть поспішити з ніякою підмогою, а можуть робити хиба деякі демонстрациї на кордонах. В дальшім розвитку подій наступило утворене Директорияту. Скоро тільки приступлено до широких социяльних реформ з Одеси, де резидував висланник Франциї Ено, почули ся погрози на адресу Директорияту. Також з Дону від Денікіна надходили грізні слова. І в той саме час, коли реакция спрягла ся задля одностайного виступу проти України, большевики займають Гомель, наступають на Чернигівщину і Харківщину. В Харкові появив ся сьмішний большевицький маніфест (Пятаков і Ауссен) в котрім заслугу поваленя Гетьманату большевики приписують собі. Розважнїйші представники совітської влади, як Мануїльський і Раковський годили ся на Дерикторият і демократичний лад на Україні та пропонували союз для оборони й наступу проти антанти. Директорият відмовив ся від сього. Тоді большевики розпочали перш усього аґітацию проти української влади, розкинено відозви, в котрих говорило ся ніби-то Директорият заключив союз з антантою проти большевиків. Україна не хоче анґажувати ся в боротьбу ні проти антанти, ні проти большевиків, бажаючи зберігти повну невтральність. Зрештою, хоч-би на Україні була найбільш демократична і "найбільш совітська" влада, то большевики все одно підуть війною

на Україну, щоб грабувати добро українського народу, щоб вивозити хліб, цукор і инші багацтва.

В часі нарад Трудового Конгресу прийшли звістки, що большевики скорим походом йдуть на Київ. Конґрес не міг вже спокійно працювати. Тому на борзі дня 28 січня 1919 р. ухвалив закон про тимчасову форму української влади і розійшов ся. В законі про владу всю власть віддаєть ся Директориї, перед котрою на час відсутности Конгресу є відповідальний виконавчий орган — рада міністрів. Конґрес рішучо висловив ся проти орґанізациї робітничої диктатури. Вкінці видано

Універсал Трудового Конгресу України до Українського Народу і до всіх народів сьвіта

такого змісту: —

Переживши тяжкі муки й наруги за час семимісячного гетьманського поневоленя — Український Народ, який скинув ненависне панське ярмо, повинен знати, що добута кровю його свобода є в небезпеці, з усіх сторін загрожують Українській Нар. Республиці сильні держави. Щоби не повторило ся наше давне горе, неволя під властию чужих народів, Трудовий Конгрес взиває всіх синів трудового селянства і робітників на боротьбу за землю і волю. Нехай знають усі сили, які на нас наступають, що Український Народ уміє не тільки скинути катів та тиранів, але також зуміє влаштувати устрій Республики, зможе цілою своєю силою неустрашимо обороняти свої права і розпоряджати ся самим собою.

Народе Український!

Стань на сторожі свойого права. Проти Тебе воюють не лиш імперияліcтичні, контрреволюцийні вороги, але й совітська Росия, яка неслушно називає себе социялістичною і також посилає своїх наймитів, Китайців і Лотишів, проти Твоєї независимости.

Конгрес Трудового Народу України зазначує, що займанщина московськими большевицькими військами української землї може потягнути за собою прихід нових чужинців, які лиш ждуть нагоди, коли на Україні запанує

большевицьке безладє, щоби напасти на зруйновану, розграблену Україну.

Конгрес Трудового Народу України заявляє перед цілим сьвітом, що Український Народ бажає жити в мирі з усіми народами сьвіта та не має наміру підчиняти своїй власти чужих земель.

Але він не допустить, щоби хтось посягав на його добро, на його независимість та самостійність.

Український Народ не знесе над собою насильства й неправди. Конгрес Трудового Народу України, обстоюючи самостійність Народної Республики за добутє землі і волі, кличе всіх вірних синів України станути під стягами славного Війська Директориї Укр. Нар. Республики.

Президия Конгресу Трудового Народу України: — **Семен Вітик,** голова, **Сергій Бачинський,** секретар.

Україна, що все була битим шляхом між сходом і заходом, через цілу свою історию становила терен завзятої боротьби між можними сусідами. Через своє положенє тяжко було Україні утворити сильний державний організм. Одначе всі сумежні держави, до котрих в ріжних периодах своєї історії була приналежна Україна, були сильні, багаті й могутні. Чи се була литовсько-руська держава, чи Польська Річпосполита, чи Росия — всі вони росли могутніли й жили соками України. Та треба памятати, що й гробом могутности тих держав все була Україна, доведена до краю розбійничого політикою правлячих верств. І тепер тільки-що здвигнена з попелища віків Україна найшла ся між молотом і ковалом. З одної сторони побідна антанта із своїми капіталістичними правительствами змагала до з'єдиненя бувшої Росиї, щоби відбити свої вклади — та знищити большевицьку ідею, котра почала загрожувати антантським кольоніям і тзв. сферам впливів. Знову большевики змагали не лише до вдержаня влади в своїх руках, до включеня в склад своєї республики сумежних народів, що відчахнули ся від Росиї, але й леліяли думку про викликане всесьвітної революциї і диктатури пролєтарияту в цілім сьвіті. Україна найшла ся на межі двох противних, взаїмно себе виключаючих

сил. І тут треба було скоро й певно рішати ся, на котрий шлях ступити, щоби при сутичці двох противностий не попасти в страшне лихолите. На жаль, члени Директорияту, а в першій мірі великий письменник Винниченко, думали, що найдеть ся дорога до компромісу. Вони бажали миру, щоби відбудувати знищену країну, реставрувати державу, вони мріяли про український ренесанс в хвили, коли на всіх границях республики стелили ся Каїнові дими. Директорият і Трудовий Конґрес проголосили невтральність, — та одночасно з огляду на розпочате воєнних кроків Росиєю були приневолені поставити ультимат совітській республиці. Провідники російських большевиків, котрі формально все застерігали ся п... и всяких насильств над народами, відповіли, що вони не ведуть ніякої війни з Українською Народною Республикою. Проти Директорияту виступають "українські" комуністи, супроти котрих український уряд може поступити по своїй вподобі. Поруч з отсим становиском російський совітський уряд утворив в Харкові "українське" совітське правительство під проводом Християна Раковського, що передтим був головою російської мирової делегациї в Київі. І справді, позірно воєнну акцию вів харківський совіт, котрий опісля звернув ся о поміч до російського уряду. Таким чином російське правительство совітів не вело безпосередно війни з Україною, воно тільки прийшло з підмогою побратимчому совітови.

По перших пораженях Директорият і його правительство найшли ся в скрутній ситуациї. Червоні війська йшли на Київ, Польща окупувала західні области України (Холмщину, Підляше і йшла на Волинь, а в Галичині шаліла найбільш завзята війна), Румунія зайняла Бесарабію, Буковину і скравок Закарпатської України, Чехи обсадили ціле Закарпате. Повстанча армія, зложена головно з селян, з хвилею, коли з'явили ся невдачі, почала розлазитись — так що з часом одиноким поважним мілітарним чинником лишила ся тільки галицька армія.

В звязи з большевицьким наступом уступив през. Директорияту Винниченко з двох причин: через натиск антанти і свою компромісову поставу до большевиків. Разом з ним уступив і міністерияльний кабінет, зложений з социял-демо-

кратів і социял-революціонерів. На його місце прийшов новий "діловий" і переходовий кабінет, зложений з отсих осіб: през. міністрів Сергій Остапенко, мін. війни: Олександер Шаповал, мін. загр. справ: Г. Чижевський, мін. скарбу: др. Степан Федак (не прийняв портфелю), мін. державного господарства: Іван Чопівський, мін. рільництва: Евген Архипенко, мін. внутр. справ: Мацієвич, мін. осьвіти: Огієнко, мін праці: Леонід Михайлів, мін. віроспов.: др. Іван Липа, мін. почт. і телегр.: Степан Демянович, мін. преси: др. Осип Назарук, мін. жидівських справ: Авраам Ревуцький. На порядку діяльности сього кабінету стояло перш усього змагане оборонити республику перед хапчивими ворогами та захистити її перед руїною. По уступленю Винниченка головство Секретарияту обняв начальний отаман Симон Петлюра в особі котрого через з'єдинене найвисшої власти в державі і проводу армією з'явив ся перед нами диктатор з назвою "народного лицаря", якою наділили його селянські маси.

Зараз після того, як вибухло повстане проти Гетьманату селяни хотіли "вибрати гетьманом" Петлюру, що на протязі революциї здобув собі найбільшу популярність з усіх провідних індивідуальностий. Петлюра належить до середущого поколіня українського громадянства. По скінченю духовної семинариї і університету віддав ся він публіцистиці. Ще як студент був членом Р. У. П. (Рев. Укр. Партиї), до котрії в своїм часі належали майже всі визначнійші сучасні діячі, як: — Винниченко, Донпов, Степанківський, Вол. Дорошенко, Жук, Меленевський, Скоропис-Йолтуховський і ин. По ліквідациї партиї, з котрої опісля витворили ся ріжні напрями й струї українського політичного житя, Петлюра належав до основників укр. соц. дем. робітн. партиї, що на початку революциї відіграла таку велику ролю на Україні. Довший час був співробітником київської "Ради", як також инших українських видань, опісля став редактором "Украинск-ої Жизн-ї" що появляла ся в Москві в російській мові. На сім становиску застала його війна. Згодом покликано його до армії, де дослужив ся офіцирського степеня. Вибух революциї будить нові надії, повстає Центр. Рада, а опісля Секретарият. В боротьбі з прави-

тельством Керенського реорганізував ся Секретарият, в котрім Петлюра стає секретарем військових справ. В першій війні з большевиками обнимає Петлюра провід над гайдамаками. По гетьманськім перевороті перекидаєть ся він на поле громадянської діяльности. Його популярність вже тоді була така велика, так поширена, що київське земство вибирає його своїм головою, а трохи згодом з'їзд українських земств вибирає його головою Союзу земств. З того часу відомі є два письма Петлюри до німецького й австро-угорського послів в справі арештовань громадських діячів. Від вибуху повстаня аж до тепер стоїть він в перших рядах борців за волю народу, за самостійність України.

Особа Петлюри поволи перетворюєть ся в якусь леґендарну постать. Народ говорить про нього як про невмірующого лицаря, про новітного характерника, нового Вернигору. Сей спосіб трактованя його особи звільна переносить ся і до преси. Можна читати, що раз він згинув, другий раз попав в большевицьку неволю, третий раз вилетів в повітре враз з поїздом, четвертий раз ледви спас ся перед ворожою погонею і тепер перебуває десь в якімсь чарівнім замку, дожидаючи зазиву народу до боротьби проти неправди і неволї.

Петлюра є, як сказано, членом соц. дем. партиї, одначе має на стільки елястичний ум, що є далекий від нагального переводженя соц. демократичної програми. Він знає одно: — земля мусить належати народови в формі приватної власности, бо без того не може бути вповні незалежної України. Денаціоналїзована Україна мусїть прибрати виразний український характер. Права робітників і трудової інтелїґенциї мусять бути вповні забезпечені. Одночасно є він, в противенстві до деяких членів своєї партиї, невблаганим ворогом большевиків, що довели Україну до того стану руїни, в якій вона тепер находить ся. Таке саме є його становище до Росиї взагалї, будь вона большевицька чи Колчаківсько - Денікінівська, скоро та Росия має тільки імперияліcтичні забаганки супроти України. А прецїнь, як довго Росия є Росиєю, инших змагань мати вона не може. Тому Росия є найбільшим ворогом України.

Коли такі переміни діяли ся в загальній ситуациї на Укра-

Отаман Семен Петлюра.

їні і в лоні українського уряду, большевики були вже в Київі. Добувши столицю, большевики опанували більшу частину України. Сей другий большевицький наступ нічим не ріжнив ся від першого. Так само повторили ся розстріли визначних Українців, так само українське збіже, цукор і вуголь вивожено в Московщину, так само граблено і руйновано. На чолї совітського уряду в Київі став Хр. Раковський. В склад уряду увійшли крім українських комуністів, російські большевики, незалежні українські социялісти, ліві укр. соц. революционери (Лівобережці-інтернационалісти), жидівський "Бунд" і жид. організация "Серп". Зараз на самім початку виринуло в совітськім уряді питанє про політичну самостійність. Міжтим коли українські і жидівські партиї станули на становиску независимости республики, російські комуністи оборонювали федерацию. Сей свій погляд могли вони поперти арґументом сили, — армією, зложеною в переважній більшости з Москалів, Лотишів і Китайців. Тому українські і жидівські члени совітського уряду виступили з кабінету, так що "українська" совітська влада прийняла обличе звичайної окупацийної власти.

Ся нова влада над українським народом проголосила небавом злуку з совітською Росиєю. Червоні війська з кождим днем при підмозї сильної агітациї, множества гармат і штиків поширювали совітську владу на українській териториї. Антантський (французький) десант в Одесї, призначений для диктату на Україні, був приневолений відступити на кораблї і покинути вже приготовану операцийну базу.

Український уряд найшов ся в невимовно прикрім положеню. Втративши столицю, розпочав мандрівку по Правобережній Україні. Осїдком правительства стала Винниця, опісля Проскурів, Камянець, Рівне. Армія, зможена в безнастанних боях, примушена відступати перед величезними большевицькими силами, не могла встояти ся перед деморалїзацийними впливами. В її рядах вели агітацию і притаєні большевики, і Денікінівські емісарі і инші елементи, ворожі українській державности. Серед такої суматохи не могло нічого зробити найбільш ідеальне правительство, а не то таке, яке складало ся тільки з людий, що в даний момент мали очайдушну відвагу

взяти на себе відповідальність за долю державного корабля. Кожде правительство провадило свою діяльність у важкій боротьбі, полишене цілим сьвітом на власну долю. Через те й зміни правительства не були рідкі. По уряді Остапенка прийшло правительство Бориса Мартоса. Здавало ся, що се вже останне українське правительство, бо большевики зближали ся до Збруча. Тільки Західна Область республики була ще вільна від большевицької інвазиї. Одначе й тут умови державного житя не складали ся корисно.

Комуністичні гасла обняли більшу половину Европи. З особлившою силою проявили ся вони активно там, де по програній війні нужда й безробіте обхопили великі маси. На такім ґрунті кличі нового устрою сьвіта находили щире, неофітське прийняте. В Німеччині розпалїла ся горожанська війна між Спартаківцями (комуністами) і визнавцями еволюцийного социялїзму. На Угорщині комуністи захопили власть у свої руки. Совітська Росия постановила для піддержаня комуністичного руху в осередній Европі подати помічну руку своїм угорським товаришам. Тільки невеличка українська територия ділила російських комуністів від угорських. Українська армія здержала похід червоних військ на захід.

Опираючись большевицькій навалї, українська армія була ще втягнена в затяжний бій на заході. Дня 22 лютого коаліция візвала український уряд, щоби припинив воєнні кроки проти Поляків. Наступили переговори в справі завішеня зброї під проводом французького ґен. Бартлємі. Українці і Поляки не могли дійти до згоди між собою. Бо коли перші пропонували демаркацийну лінію згідно з етноґрафічним принципом, т. є. лінію Сяну, другі виставили пропозициї, котрі дались би погодити тільки з засадами імперияльізму. Супроти того коаліцийна місия запропонувала від себе лінію Бог—Стрий, котра теж не була згідна анї з етноґрафічним принципом, анї навіть не відповідала тодішному воєнному положеню. Розгоріла ся дальша війна з всіми болючими і страшними наслідками. Український уряд заложив протест проти сторонничости місиї ґен. Бартлємі, домагаючись висланя нової місиї, здатної до обєктивного розгляду української точки погляду.

На фронті продовжувались бої. На військо треба було грошевих засобів. Почали давати ся відчувати браки в зодягненю і озброєню війська. Недоставало муніциї. В таких обставинах наддніпрянські полки, що з'явили ся на галицькім фронті, надихані партийностию, перепоєні суматохою кличів, які нуртували через два роки в Наддніпрянщині, внесли бациллї розпряжности в галицьку армію. Так діяло ся не лише в армії, але і в громадянстві. Піднесенє Станиславова до ряду найбільших українських центрів відбило ся на політичнім житю галицько-української суспільности деякими перемінами. Вже давнійше заснований В. Ґадзінським і його приклонниками тижневник "Републиканець", без ясної програми, заповнений відірваними фразами, загонистий в назріваючих суспільних реформах, — ставши на границї дрібно-буржуазности і ужиткового социялїзму, почав проповідувати обєднанє селян і робітників. В деякі круги пущено незаокруглені кличі, котрі — позбавлені своєї змістовости, тільки викликували непотрібний фермент серед маловироблених одиниць. Сей фермент ще збільшив ся, коли в Станиславові опинили ся деякі провідники соц.-революционерів. Їх орґан розпочав кампанію проти уряду, що й так серед маси трудностий кермував державою. Ніде правди діти, галицький уряд, як і центральний український, не був взірцевий, одначе робив все, що серед даних обставин можна було зробити. Були похибки в адміністрациї, військовій і горожанській, не все був добрий, підхожий добір людий, не всї ті люди здавали собі справу зі своїх поступків, з своєї історичної відповідальности, але все таки була державна машина, котра була в руху, була поважна і геройська армія, що серед великих браків не відступала анї пяди землї. Загалом безпеченство майна і житя, т. зн. ті добра, які, зберігані в таких переворотових і переломових хвилях, можуть дати добре сьвідоцтво державному урядови і рівневи загальної культури.

Змаганя антанти полагодити польсько-український конфлїкт, а тим самим порішити долю Східної Галичини та взагалї західно-українських земель, не вийшли поза інформативні кроки. Кожде намаганє довести до припиненя военної акциї між Поляками і Українцями застрягало в півдорозї. По нев-

дальній спробі ґен. Бартлемі заходами українських представників в Парижі повелось знову навязати переговори про завішення збройних ділань. Зложено комісию під проводом англійського ґен. Боти, до котрої увійшли теж представники воюючих сторін. Ґен. Бота запропонував нову демаркацийну лінію, на основі котрої Львів мав остати до остаточного порішеня під польською владою, а бориславський нафтовий басен під українською. Одночасно з тою пропозицию розпочала ся польська офензива сьвіжими військами ґен. Галлера. Сю армію перетранспортовано заходами Франциї для оборони західних границь Польщі перед Німцями, та вона мабуть проти волї антанти знайшла ся на східнім фронті в боротьбі проти Українців. Українська армія, позбавлена запасів муніциї, була приневолена відступити. З полудневої сторони з'явили ся на Покутю румунські війська. Галицька армія найшла ся таким чином в клещах. Наступив поспішний відворот на схід. В межичасї Польща одержала від французького през. міністрів Клемансо мандат завести в українській Галичинї цивільну адміністрацию. Ся постанова в нічім не рішала про політичну долю Галичини. Державний Секретарият подав ся на схід враз з армією. В Заліщиках проклямовано диктатуру, а диктатором назначено через Української Нац. Ради др. Евгена Петрушевича. В звязи з сим відступом уступив теж начальний вожд галицької армії ґен. Павленко. Після його уступленя повірено начальну команду гал. армії спосібному орґанізаторови і визначному полководцеви ґен. Грекови. В кількох днях переорґанізував він армію, з ріжних роздвоєних частий створив карні боєві формациї. Добувши на большевиках трохи муніциї, пішов з військом до бою. В кількох днях українські війська, випираючи противника крок за кроком, дійшли до лінії Гнилої Липи. Та тут знов надступив відворот. Всї запаси муніциї вичерпали ся. Вояки лиш своїми грудьми загороджували переважаючим силам противника дорогу на схід. З почутєм гіркого болю, з раною в серци і на души опускав український жовнір рідну землю.

І тепер перший раз від кількох місяців частина галицького війська пішла на відпочинок в околиці Камянця. Друга частина разом з Наддніпрянською армією пішла в бій проти бо-

льшевиків, щоби розширити свій терен посіданя, щоби на малім просторі не задихнути ся, не улягти ворожій навалї, не потребати великої ідеї народу: справи незалежности своєї Батьківщини.

Від того часу Камянець стає осередком українського політичного житя, осідком всїх українських властий і резиденциєю голови Директорияту і начального вожда С. Петлюри та диктатора Західної Области республики д-ра Е. Петрушевича. Лише малий скравок української териториї остав в українських руках. Осередну Україну займала червона армія східно-полудневa Україна найшла ся в посіданю добровольчеської армії Денікина, що спомаганий Англією з під Підкавказя і Дону розпочав похід для "собиранія руських земель". Західно-українські области окупували польські війська, а Бесарабію і Буковину зайняла Румунія. Леґальний український уряд виконував власть тільки над частиною Поділя. Здавало ся, що надійшла страшна хвиля заглади. Одначе й тут зєдинена українська армія, гола і боса, забута цілим сьвітом, без амуніциї надлюдським зусилєм пішла до удару проти большевиків. Карний галицький вояк і ентузиястичний Наддніпрянець власними грудьми, при байдужности цілої Европи, розбивали червоний мур багнетів. До успіхів української армії причинили ся повстаня, що вибухали на цілім просторі України проти влади совітів. Потворили ся повстанчі відділи в числї по кілька тисяч людин під проводом атаманів, як Зелений, Григоріїв, Анґел, Соколовський, Махно і ин. Вони виповіли війну червоній армії, нищили телєфонічні і телеґрафічні получеия, зелїзниці, висаджували мости, зносили цілі відділи совітського війська. Українське селянство, що початково досить байдужно ставило ся до зміни влади, дуже скоро прийшло до переконаня, що лиш щиро-українська влада зможе дати йому землю і волю. Большевиків не могли вони терпіти ізза їх централїстичних змагань, русифікацийної політики і своєрідних социяльних реформ, противних українському сьвітоглядови. Сї повстаня у великій мірі причинили ся до побід українських військ над большевиками. В липні большевики почали відступати крок за кроком, в серпні область українських військ поширила ся в двоє.

дня 30 серпня війська Директорияту увійшли в столицю України — Київ. Та через нечайний і підступний наступ Денікіна не могли українські війська вдержати столиці в своїх руках. Денікін, користаючи з українських побід, замість йти на північ проти большевиків, звернув значні сили проти України. Військо Директорияту, не маючи сил для боротьби з большевиками і добровольчеською армією, було приневолене подати ся взад і знову звузити великими жертвами добуту область.

Українське правительство намагало ся мирно полагодити конфлікт з Денікіном і звернуло ся до антанти, щоб та визначила демаркацийну лінію між українською і Денікінівською армією. Та Денікін відклонив ся від антантських вказівок. Тоді Директорият проголосив війну проти Денікіна. Окремою відозвою звернуло ся правительство Мазепи (коаліцийне правительство всіх українських партий) до Українського Народу, вказуючи на ті причини, які примусили уряд виступити до боротьби проти добровольчеської армії. Ще до зайнятя Київа українська команда вислала до Денікіна військову делегацию в справі встановленя взаємовідносин між військами, що борять ся проти большевиків. Команда добровольчеської армії заявила, що вона всі війська, що бють ся під проводом отамана Петлюри, уважає большевиками. Тому не лишало ся ніщо инше, як війна з Денікіном. Задля успішнійшого веденя війни з добровольчеською армією український уряд увійшов в приязні відносини з Румунією. Також повстала думка замирити з Польщею, щоби всі свої сили звернути проти Денікіна. Вислана до Варшави під проводом бувшого міністра Леоніда Михайлова місия не вспіла довести поки-що до ніяких позитивних результатів справи українсько-польського порозуміня. Польський уряд не сходить з свого імперияліcтичного становиска, не передбачуючи, що повстаюча реакцийна Росия загрожує всім народам, що стогнали в царськім ярмі.

Добровольчеська армія зробила значні поступи на українськім фронті. Разом з тим почали ся деякі переслідуваня українців. Зачинено українські школи, знесено українську Академію Наук, закрито київський університет, в церквах за-

боронено відправляти богослуженя з українською вимовою і українськими проповідями, пресу придавлено. Над Україною зависло знов царське опричниківство. Та потішаючим з'явищем в тім лихолітю є зростаюча сьвідомість найширших верств, є те глибоке переконане, що Денікін несе з собою неволю українському народови, загладу українській культурі, кнут свобідній думці. Те зрозуміне виявило ся рядом селянських повстань на цілій території України. Як передтим проти большевиків, так тепер проти Денікіна прогосили українські селяни робітники боротьбу на житє і смерть.

Ось так перейшли ми важнійші етапи боротьби Українського Народу за волю і незалежність. Ми бачили, як зростала, розвивала ся, поширювала ся і міцніла українська державна думка та як вона увійшла в кість і кров українського національного організму. Перед нашими очима — в деяких розділах докладнійше, в инших (з ріжних причин) лише побіжно пересунили ся картини сучасної величі і слави, долі і недолі, терпіня і упадок і знову надлюдські змагання на вершини, до красшого, до ліпшого, до здійсненя великого ідеалу: одна з'єдинена, суверенна, самостійна, від ніякого незалежна Українська Народна Реслубліка. Великі жертви понесено за здійснене того ідеалу, надмірний податок крови і майна, житя і смерти складає Український Народ і на полях битв, і в тюрмах, і в тисячних переслідуванях, і на кождім кроці, одначе віра в провідну зорю наших змагань мимо всього ніколи не була така велика і сильна, яка власне тепер. Колеса історії ніхто не зверне, жаден Денікін не зможе його повернути в инший бік. Тільки засліплені і обмежені духово люди можуть думати, що здобутки революції можуть піти на марне. Ні! Ані один розумний клич французької революції, а змістом всіх тодішних кличів було право одиниці, людини — не затратив ся не зійшов з порядку дня так довго, аж поки не воплотив ся в діло. В сотит пізнише виставлене і вповні дозріле, в глибинах кождої нації зроджене Право Народу мусить теж найти свою позитивну розвязку. Нема сили, котра могла би усунути його з

рядку сучасної історії, а ті, що зброєю, переслідуванєм, тюрмами, терором і середновічною інквізициєю, деправациєю слабих характерів здержують воплочене сеї новітної ідеї — справді можуть на якийсь час відсунути здійснене сього ідеалу, а дначе не можуть його убити, знищити, викинути з наболілих душ і скервавлених сердець.

Український Народ, що на протязі двох останних літ — з низин етнографічної маси — дійшов до вершин новітної Нації, що найбільше крови проляв за право самоозначеня, що найбільші жертви приніс за свою волю і незалежність, не може бути виключений від природного закону — користи на рівні з иншими народами з усіх тих прав, які видвигнула сучасна війна і виборола революция.

Перед Українським Народом стоїть ще важка, затяжна і виснажуюча боротьба. Наше поколінє мусить перейти через горнило всіх іспитів, щоби дійти до обіцяної землї — власної державности — та щоби сповнили ся слова поета: — "В своїй хаті своя правда і сила і воля".

Львів, 16 падолиста 1919.

Часть II.

I. Чотирокутник смерти.

Вступ. Військо Директорії і його російний відступ. "Чотирокутник смерти". Можливости й неможливости порозуміння з сусідами. Обопільні непорозуміння. Диктатура і наддністрянський уряд. Все близше до катастрофи.

Під кінець нашого огляду за 1918. і 1919. р. висловлено надію, що Право Нациї, право кожного народу, що з темряви неволї і долини сліз, горя і приниженя шиеть ся на волю, на ясний світ, що по столїтях рабства бажає по всім божим і людським правам зажити "у народів вольних колї", що те святе, в народних глибинах зроджене, в сьміливих думках виплекане, у виснажуючій чинній боротьбі засьвідчене право мусить найти позитивну розвязку.

І знову минає оден преважний рік найтяжшого лихолїтя, якого колинебудь зазнав наш народ, все ще ллють ся жіночі сльози, в понурій задумі коротаємо днї трівоги, не чути в нашій обездоленій країні пісень радости, вдовіля і воскресеня. Стоїмо на тім самім місцї, на якім стояли ми рік тому. Стогне великим стогоном українська земля. Здаєть ся, що ми дійшли вже до останнїх границь видержаности.

Одначе і в сій пітьмі не втрачаємо надії на красшу будучину, віри в справедливість наших змагань, любови до тієї кровю сполоченої, кулями заволоченої, гранатами поораної земли. Ся безвинна, вельми тяжка і затяжна боротьба тільки переконує нас, що великі цїлї і великі справи окуплюєть ся теж великим горем, непомірними жертвами і надлюдським терпінєм. Тільки так добута воля має свою цїну.

І ми мусимо ту чарівну волю добути, мусимо бути трудовими господарями на своїй землї. Мимо всїх ударів не сьміємо забувати, що ми самі є камінярами нашої долї. Раз розпочата боротьба не може і не сміє скінчити ся без бажаних нами наслїдків.

У важкім лихолїтю ми вже й тепер маємо деяку відраду, бож власне наддністрянська галузь великого українського народу через своїх вибраних синів поставила перед очи 40-міліо-

MICROCOPY RESOLUTION TEST CHART

ANSI and ISO TEST CHART No. 2

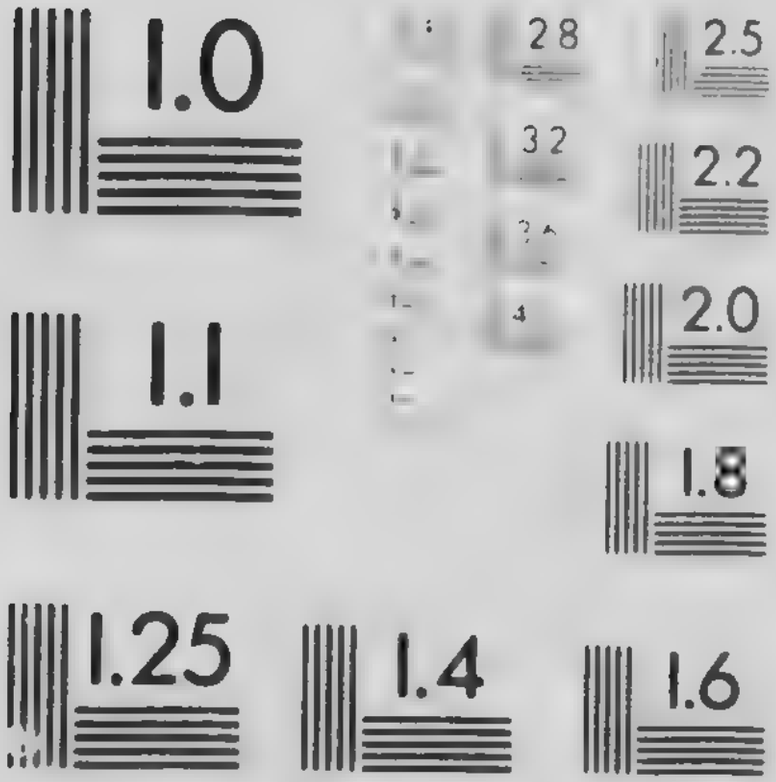

APPLIED IMAGE Inc

нового, неволею осліпленого велитня ідеал волї, кинула в масу від Сяну до Кавказу могутні кличі, за здійснення котрих десятки тисяч наложили буйними головами. Від Карпат загомоніла і найшла свій відгомін аж в кавказьких горах пісня геройськи очайдушних юнаків: —

"А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо".

І се є програма нашого поколїня. Без огляду на жертви га програма мусить бути сповнена.

* * *

Друга половина 1919. р. принесла нам великі невдачі. Війська от. Петлюри найшли ся в глухім кутї зазбручанського Поліля біля Камінця. Те військо становило вже тільки останки колишньої воєнної сили, що могутним повстанчим рухом викинуло Нїмців з Великої України і повалило гетьманат. Директорія сама не залишила нїчого, щоби дезорґанїзувати свою армію. Правда, не була то й "армія" в тім розуміню, як ми привикли думати, тільки творені поодинокими більше або менше чесними й ідейними осібняками військові піднаємні відділи, непридатні до суцільної акції, до однолїнїйного і однородного діланя. Найкрасше свідчили про се відокремлені виступи напр. Григоріїва, Махна й ин., що вже на самім початку відкололи ся від збройної сили Директорії.

Після прогнаня Нїмців і усуненя гетьмана Скоропадського зникла велика армія. Селяне, що творили ядро тієї армії, уважали свою задачу покінченою і... пішли до дому. В армії лишили ся тільки або заводові вояки, котрим нікуди було йти, або шибайголови й завадіяки, або просто людцї ласї на легку наживу. Одначе, колиб і сї відділи мали були добрий провід, колиб над ними ваготїла тверда рука, колиб їх призвичаювано до дисципліни, колиб їм ясно поставлено було перед очи велику ідею, то та маленька армія з часом — побільшена новим нарибком — моглаб була творити поважну силу. Того всього не зроблено, а крім того самі члени Директориї на власну руку заводили порядки у війську. І так Винниченко видавав одні прикази, а Петлюра другі, що перший наказував, то другий ка-

ував. Через те постепенно наступав розвал навіть останків армії. Військо поволі призвичаювало ся думати, що боротьба з большевицьким наступом се не його діло.

Військо Директорії, зглядно от. Петлюри, відступало крок за кроком, навіть не пробуючи ставити большевикам поважнішого опору, аж поки не найшло ся в подільській сліпій вулиці. В тім самім закутку зібрала ся тоді й галицька армія, виперта з Східної Галичини польсько - французькою армією ґен. Галера. Був се вельми критичний момент. Всі сили і чинники, що стояли під українським національним прапором, після невдач, серед найбільшого огірченя, розбитих плянів, заведених надій, витрачених надмірних жертв — зустріли ся на маленькій українській области, окружені сильними й засібними ворогами. Осередна Україна із столицею була в руках большевиків, східно - полудневу Україну обсадила доброволецька армія Денікіна, західно - українські области заняли Поляки, а Бесарабія і Буковина найшла ся в посіданю румунських військ. Був се справдішний чотирокутник смерти. Положеня було так поважне, що тільки якесь чудо могло спасти скупчені там національно - українські сили від неминучої заглади.

Тим чудом мала бути коаліция. І от. Петлюра, і диктатор Петрушевич покладали свою надію на коаліцию. Петлюра сподівав ся, що антанта, а серед неї перш усього Франция, кінець кінців признасть вартість Петлюри в боротьбі з большевиками, може навіть визнасть незалежність Української Народньої Республики і її уряд з гол. отаманом на чолі, а на всякий випадок не допустить до повної заглади останків армії. Диктатор Петрушевич вірив у справедливість антанти, допускав, що всі дотеперішні протиукраїнські вчинки Франциї полягають на непорозуміню та що в кінци вияснить ся справа. Почутя права і справедливости Анґлії перепинить новому поневоленю українського народа. Петлюра справді не мав иншого виходу, як здати ся на ласку коаліциї, а коли та не виявляла більшого заінтересуваня його долею, то тоді приходилось зацицяти ся до Польщі і Румунії, котрі жили і розростали ся за французькою допомогою. Диктатор Петрушевич мав ще й ин-

ший вихід, а саме злучити ся з большевиками. Вже в першій половині 1919. р., як на Мадярщині вибухла большевицька революція, совітський уряд заходив ся біля порозуміня з галицькою владою. Після того, як галицька армія була приневолена покидати рідну землю, київський радянський уряд (котрий тоді — в часї другої обсади України червоної армією — рішучо був більше український, як напр. міністерство Скоропадського) знову предложив галицькому урядови умови союза, а саме: — 1) Галицький уряд зірве з Петлюрою і відкличе всїх Галичан від нього; 2) оповістить се прилюдно, як також союз з українським рядянським урядом; 3) заключить з ним союз проти Польщі і Румунії; 4) творитиме з українськими большевиками одну армію в тім розуміню, щó буде одна команда; 5) в організаційні частини Галицької Армії пішле український уряд з Київа своїх комісарів і 6) у внутрішні справи Галичини київський уряд не буде вмішувати ся. "Ви иншого виходу не маєте, тільки або піти з нами або героїчно погибнути" — переказував київський уряд галицькому. Одначе київський уряд не одержав відповіди на се своє предложеня. Диктатор тякав ся пімсти коаліциї, не вірив в тривкість большевиків і все таки не хотів лишити Петлюру на леді — тим більше, що в той час Петлюра і його міністри день в день просили спішної допомоги проти большевиків. І Диктатор не гаяв ся з допомогою. Галицькі війська 16. липня 1919. р. почали переходити Збруч голі, босі, без муніциї і зараз таки пішли до бою на большевицький фронт.

Як вже зазначено, в камянецькім кутку Поділя зійшли ся обі армії: наддніпрянська й наддністрянська, оба уряди, збігці з Галичини та з Лївобережної і частини Правобережної України. З усіх боків явні або тихі вороги, недостача муніциї у війська, всякий розрив зі сьвітом, культурні ріжниці між західними і східними Українцями, — все те вироблювало тяжку, задушливу атмосферу, спинювало акцію, зроджувало взаїмне недовіря і з погіршенем положеня неминучо вело — до катастрофи. Зачнім від уряду. Між обома урядами вже від довшого часу не було порозуміня. Ще з весною 1919. р. Гали-

ину почали находити цілі гурти наддніпрянських дезертирів з величезними грошевими засобами, котрі в найгорячійший час тільки й знали, що розкидати непомірно великі суми. Крім того усякі Наддніпрянці — замість свої сили обернути на оборону батьківщини — одною з перших задач уважали "поглиблюваня революції" — то зн. займали ся безцільною розкладовою роботою саме тоді, коли Галичина із свого невеличкого резервоару що красші сили обертала на державне будівництво Соборної України. Галичан вражала ще й "нездарність", з якою правлячі круги Наддніпрянщини брали ся за важку державну працю, за твореня армії, зглядно її неминучий розклад. Марнуваня державного майна і гроша йшло на рівні із голо-окружною легкодушністю. Те все доповнював ще розбрат в заграничній політиці. Галичане змагали до того, щоби оперти ся в заграничній політиці на Англії, Наддніпрянці покладали ся на Францию, зглядно на Румунію і Польщу, а ся преціньявчеть ся смертельним ворогом Західної України.

Влада Західної України опинила ся в руках одної людини, д-ра Евгена Петрушевича, — яко диктатора, отже була одноодна. Диктатор Петрушевич, людина европейського порою й образуваня, свідомий мети, до котрої змагає, чуткий на засоби, яких треба уживати у відповідній хвили, був ярким протиставленям тих людей, що силою злорадних обставин опинили ся на чолї влади Великої України. Ту владу представляв своєю особою гол. от. Симон Петлюра, — яко голова Директорії. Пятичленна Верховна Влада України — Директория — дуже скоро поменшувала ся і в Камянці була вже тільки трьохчленна. З Директориї перш усього виступив її Президент Володимир Винниченко, не погоджуючись з Петлюрою і під натиском Франциї. Опісля уступив з неї і представник досить сильної військової партиї самостійників - социялїстів д-р Андрієвський ізза бунту отам. Оскілка. В Директориї лишили ся Петлюра — яко голова та проф. Швець (представник соц. - рев.) і Андрій Макаренко (представник зелїзничників, безпартійний). Два останні члени Директориї в практиці майже не мали жадного голосу. Таким чином правдивим правителем

був в практиці тільки С. Петлюра — яко представник війська. В дійсности і він ним не був, тільки Рада міністрів, зложена з відпоручників двох лївих партій, соц. - демократів і соц. - революционерів, і кермована центральними комітетами (партійними управами) тих партій. Соц. - революционери відгравали меншу ролю в кабінеті, не маючи на місци визначніших своїх провідників. Керма уряду спочивала фактично в руках соц. - демократів. Найзамітнішою особою в уряді був премієр і міністер фінансів Борис Мартос, людина шорстка і деспотичної вдачі.

Яку силу представляли оба уряди? Галицький мав тоді ще велику 100-тисячну боєздатну армію, а наддніпрянський уряд мав гроші. Коротко треба згадати, відки п. Мартос мав грошеві засоби. Після поваленя гетьмана Скоропадський передав Директориї добре загосподарований скарб (около 3 міліярди карбов.), що становило вже міцну основу української фінансовости. Крім того в хвилї, коли большевицькі війська почали наближувати ся до Київа, Директорія видала наказ позабирати гроші, цінні папери, депозити то що із всїх київських банків. З наказу мін. фін. Мартоса захоплено й вивезено з Київа все золото, срібло, плятину, брилянти (з ювілєрських маґазинів). Частину заграничної валюти помістив Мартос в берлїнських і віденських банках, решту забрали ріжні місії (около 70) за кордон, а золото, срібло, плятину й брилянти перебрав пізніше гол. отаман*). Крім того літаками з Німеччини привожено все новий наклад гривень, а машина в Камянці била денно коло 30 міл. карбованців.

Як згадано між обома урядами було непорозуміня. Спірними точками були: — 1) Справа армії, 2) справа заграничного представництва і 3) справа міністерства для Галичини. В дійсности одначе то було тільки одно велике питаня, а саме: справа одного спільного уряду. А се питаня тяжко було ро-

*) З тих грошей зараз на самім початку виділено дещо урядовим партіям. Центр.-комітет соц. дем. партії одержав 5 міл. нім.. марок і помістив їх в Берлїні. Центр. Комітет соц. рев. одержав 18 міл.; карб., виміняв їх на корони і зложив у віденськи банку.

вязати. Галицький уряд, маючи поважну військову силу, дициплїновану армію, міг усунути уряд Петлюри і взяти в свої руки владу над Соборною Україною. О се просили Диктатора деякі праві політичні партиї і ґрупи та фахові орґанїзациї. Одначе диктатор не важив ся на такий крок, побоюючись, що після перевороту ті праві наддніпрянські кола відпекались би свого діла і не взялиб участи в уряді, а тоді се виглядалоб на "панування Австрійців" і моглоб творити податний ґрунт для противної аґітациї. Такий переворот міб би дати Полякам покришку стати в обороні "правного українського уряду" (тим більше що Петлюра вже тоді був в порозуміню з Поляками) і перейти Збруч. Зовсім природно, що й відповідальність за дальші події в цілости булаб звалена на Галичан. Друга можлива розвязка, се усуненя галицького уряду наддніпрянським, та до такого кроку не мав уряд Петлюри відповідної збройної сили. Зрештою, колиб навіть так було стало ся, то се мабуть булоб тільки приспішило катастрофу, бо тоді галицька армія булаб розсипала ся далеко скорше, втративши відпорну силу серед анархічних відносин. Третя комбінація се злитя обох урядів в оден. Щоби так стало ся, треба було, щоби в Директорию вступив Галичанин та щоби в раді міністрів засіло відповідне число Галичан. Диктатор одначе не погоджував ся на формальне злитя обох урядів, бо побоював ся, (як опісля виявило ся зовсім слушно), щоб наддніпрянський уряд не зрік ся, Східної Галичини, в користь Польщі. Зрештою, сам Диктатор не мав права на се, бож він був тільки мандатарем Української Нац. Ради. Одначе на фактичне злитя урядів (із задержанєм з огляду на справу Східної Галичини формально окремого галицького уряду) Диктатор згоджував ся. Та й до сього не дійшло, бо навіть самого Диктатора, котрий був членом Директориї, ніколи не повідомлювано про засіданя сеї Верховної Інституциї. Закон, котрий вимагав, щоби в Директориї був оден Галичанин, постійно обходжено. Заходи, щоби в Директорию — замість д-ра Петрушевича — увійшов инший Галичанин (напр. д-р А. Горбачевський або д-р Іван Макух) також не довели до нічого.

Таким чином непорозуміня не тільки не вирівнувало ся, але ще більше заострювало ся. Наддніпрянський уряд змагав за всяку ціну до усуненя Диктатури, щоби 1) дістати в свої руки галицьку армію і 2) щоби мати вільну руку супроти Польщі в справі західно - українських земель. Одначе осягнути намічену мету не було так легко. З галицьких партій трудова (національно - демократична) рішучо обстоювала Диктатуру, радикальна також заявила ся за нею, соц. - демократична виступила проти Диктатури і перейшла в цілости на службу наддніпрянського уряду задля її поваленя. Проти Диктатури виступила ціла партійна преса Наддніпрянщини, видавана за урядові гроші. Одначе все таки слід признати, що першу скрипку в тій кампанії грав орган галицьких соц. - дем. "Боротьба". Не було найгіршої видумки, якої не ужито би проти галицького уряду. Диктатуру шахувало ще й галицьке міністерство при наддніпрянськім уряді. Диктатор домагав ся знесеня сього міністерства, котре рішучо було непотрібне, коли на місці був галицький уряд. Мимо того, що до сього зобовязав ся Петлюра ще перед переходом галицької армії за Збруч, як і до реорґанізациї уряду, справу протягано без кінця. Вкінци дня 20. жовтня 1919. р., незадовго до катастрофи, сповнено се зобовязаня. Також змінено уряд тим способом, що замість Мартоса президентом міністрів став Мазепа, одначе політика в головних зарисах лишила ся та сама. В заграничній політиці, як сказано, Наддніпрянці орієнтували ся на Польщу, що мусіло потягнути за собою втрату західно українських земель. Галицька армія, на котрій спирали ся оба уряди, ходила гола, боса, веґетувала у безнастанних боях, без муниції, ліків і всяких засобів, бо мін. Мартос постійно не додержував своїх обіцянок і з розмислом не давав грошей, щоби якнайскорше взяти її в свої руки і зробити знарядям своєї політики. В таких умовах обопільного недовіря, підозріня, жовчі, ненависти, безприкладної протикультурної кампанії з боку соц. - демократичної преси скорим кроком зближала ся катастрофа*).

*) Докладнійше про се в книжці бистрого обсерватора д-ра Осипа Назарука "Рік на Великій Україні". (Спомини з української революції). Відень 1920 р.

II. Між молотом і ковалом.

Положен. на фронті. На Одесу, чи на Київ? Похід на Київ. Відношеня населеня Гал. Армії. Оден день в Києві. Проби порозуміня з Денікіном. Англія і Франція права Росиї. Відступ. Як виглядала армія? Диктатор заявляють ся за переходом до Денікіна. Перати д-ра Панейка. Переговори з добровольцькою армією. "Чорна да Галичан". "Війна для нас скінчена..." Суд над ген. Тарнавським. Дальші переговори і умова з добр. армією. Катастрофа.

Предложеня київського рядянського уряду відкинуто, глядно на нього навіть не дано відповіди. Диктатор Петрушевич дав приказ перейти Збруч. І армія перейшла та розташувала ся в области Камянця, Балина, Дунаєвець, Нової Ушиці. Армія мала покищо відпочати, щоби підготовити сили на нові бої. Та події розвивали ся все наперекір всяким постановам. Наддніпрянські частини, що охоронювали район відпочинку галицької армії, оказали ся слабими, щоби здержати большевицький напір. Червоні війська від сторони Ярмолинець відкинули волинську ґрупу і корпус Січових Стрільців під Балин і Дунаївці. Тоді й галицькі частини мусіли вступити в бій.

Дивним дивом галицьке військо голодне, босе, обідране, за териториї де не можна було дістати ні хліба, ні мяса, ні паші, виявило велику боєздатність. Всі три галицькі корпуси пішли у бій. Після перших наступів большевики подали ся. Се тільки скріпило на дусі галицькі частини.

Між галицьким і наддніпрянським командуваням не було однозгідности що до напрямку воєнних операцій. Диктатор Петрушевич і галицький штаб був тої думки, щоби перш усього йти на Одесу, пробити вікно на вольний сьвіт, міцно осадити там українську владу, увійти в безпосередне порозуміня із західними державами. З Одеси треба розпочинати освободженя українських земель та насаджувати тверду і трівку владу. Иншої думки був гол. от. Петлюра. Він бажав за всяку ціну увільнити Київ, що було би великим політичним і моральним успіхом.

З тяжким серцем згоджено ся на плян от. Петлюри. Розмах офензиви довів галицьку армію в три тижні після переходу за Збруч до обсади Жмеринки. Там здобуто значні запаси, харчі, одежу, сіль і муніцию. Здобутя Жмеринки 9. серпня

1919. р. ще більше піднесло духа у війську. Дня 12. серпня 1919. р., падає Винниця, а 14. серпня Хмельник, Янів, Калинівка. Се було ділом першого корпуса в полученю з повстанчими групами. В тім часї другий корпус перейшов через Староконстантинів - Летичів і наблизив ся до Шепетівки - Полонного. Дня 19. серпня занято Уланів, Райгородок, Махнівку і Бердичів. Третий корпус заняв Козятин і пішов на Хвастів. Наддніпрянські частини при допомозї 11-ої гал. бриґади і буковинських стрільців заняли Ямпіль - Ваннярку - Тульчин - Брацлав - Липовець і Погребище, посуваючись в напрямі Херсонщини і Дніпра.

Дальший похід на Київ відбував ся приспішеним походом. Ліве крило армії заняло на півночі Новгород волинський, Трянів, Житомір, Користишів, Коростень, центр перейшов Хвастів і заняв Васильків. Се діяло ся 25. серпня 1919. р. Після дводенного підпочинку армія рушила вперед. На лінії Брусилів - Бродянка - Васильків прийшло до завзятого бою із сьвіжими большевицькими силами. Переходово большевицькі пластунські бриґади осягнули були навіть деякі успіхи. Та сокальська бриґада рознесла пластунів і станула в Боярці дня 29. серпня. Того дня явив ся там гол. от. Петлюра. На другий день рушило військо серед пекольного огню в дальший похід. Під вечір на лінії Петриковець - Святошина - Жулян - Совок розстелив ся прекрасний вид. Замиготіли в заходячому сонці бані київських соборів і церков. Сього вечера, дня 30 серпня, українські галицькі війська заволоділи зелїзницим перстенем Київа. В 7-мій годині з вечера стрільці сокальської бриґади увійшли на особовий і товарові двірці. Тоді саме равська бриґада заняла Сватошин, а коломийська дійшла до моста на Дніпрі.

На шляху свого походу стрінула ся галицька армія з найбільш радісним принятєм населеня і активною допомогою. Не тільки селяне спочували армії, допомагаючи в боротьбі, але й заосмотрювали її з власної волї поживою. Найцікавіше те, що там, де большевики не могли дістати від селян поживи за великі гроші, стрільці одержували її безплатно у великій скількости. Здовж шляху, яким ішла армія, стояли селяне з хлїбом,

маслом, салом і т. п. У всіх містах і місточках Жиди самочинно приносили стрільцям шкіру, гроші, а навіть одіж і зі сльозами в очах просили поодинокі відділи, щоби остали в данім місті і перняли на себе охорону, а вони (Жиди) доставлять їм всього потрібного. Таке велике було довіря до галицької армії. Знову галицька армія вповні заслужила на таке сердечне і щире відношеня з боку населеня, ніде не грабила, навіть рідко коли реквірувала, не руководила ся ніякими побічними зглядами, не була односторонна у відношеню до поодиноких суспільних кляс, була вільною від расової ненависти, і тим доказала, що є правжньою армією культурного народу, що вона бореть ся з озброєним ворогом, а не з мирним населенєм.

Дня 31. серпня 1919. війська увійшли в Київ серед радісного настрою населеня, повені квітів, одушевлених окликів. Вулиці мали запашними килимами. І саме тоді, коли раював Київ, зі заходу підійшли добровольецькі відділи. З білим прапором перейшла їх делеґація міст на Дніпрі, де стояла галицька сторожа, удаючись до міста. Взагалі справа відношеня до добровольецької армії ґен. Денікіна не була тоді вирішена. Загально відомим було, що Денікін являєть ся ставленником Анґлії. Петлюра був переконаний, що антанта постараєть ся о те, щоби між військами, котрі борють ся проти большевиків, установити що найменше стан терпимости. Говорено, що Денікін зовсім не піде на Правобережну Україну, а Лівобережну задержить тільки тимчасово, як операційну підставу в своїм поході на Москву. В Білій Церкві вели ся переговори в справі устаня демаркаційної лінії між українськими і добровольецькими військами. Тому то й сторожа не перепиняла добровольецькій делеґації удали ся до міста. Небавом добровольецькі відділи, "братаючись" з українськими частинами, підступно розоружили їх і вдерли ся до міста. Перед думою явив ся російський генерал з трьохколіровим прапором і просив галицьку команду помістити його на домі поруч українського. Публика противила ся сьому, та в кінці команда постановила сповнити бажанє російського ґенерала до часу покінченя переговорів. Коли се стало ся змобілізовані чорносотенці повитали радісно вивішеня російського національного прапора. Сей інцідент став

причиною більшого заворушеня. Саме в тім часі запорожський кавалерійський полк відбував параду на Хрещатику. Підпшовши під думу, полк спинив ся. Не хотів переїздити туди, де маяла російська хоругов. Кількох козаків підїхало під думу з жаданем негайно усунути чужий прапор. Ніякі заспокоюваня і вияснення не помогли. Галицький старшина мусів скинути трьохкольоровий прапор. Козак пірвав його на шматки і кинув під ноги свому полковникови. Се було гаслом до бою. Денікіни великими силами, недетунно розброюючи українські частини, вдерли ся до міста. Переодягнені російські офіцири із скорострілами обсадили доми біля думи. З обох сторін розпочали ся приготованя до битви. Тоді явив ся ґен. Кравс і, щоби не допустити до непотрібного проливу крови, — удав ся на переговори до добровольецького ґенерала Бредова. Наступило перемиря між українською київською ґрупою і добровольецькою.

Гол. отам. Петлюра пробував навязати нитки порозуміня з Денікіном. Одначе впертий ґенерал, котрий думав, що вже ось- ось стане паном великої неподільної Росиї, заявив, що війська от. Петлюри теж переняті большевизмом, і тому він не думає входити з от. Петлюрою в які небудь переговори. Пізніше відносив ся от. Петлюра до держав антанти, щоби вплинули на Денікіна, зглядно розмежували терен діланя обох армій. Та Денікін кпив собі із всяких порад і вказівок антантських місій, знаючи, що 1) жадна з антантських держав не стане в обороні от. Петлюри і 2) що між Анґлією і Франциєю панує тихий розріз що до полагоди російської справи. Анґлія з одного боку підпирала всяку протибольшевицьку акцію, а головно всяких російських ґенералів на те, щоби на теригориї бувшої Росиї якнайдовше вдержати стан сутолоки, хаосу, замішаня і руїни, щоби тим чином зробити Росию на довгі десятки літ нестрашною для анґлійської політики в Азиї. Колиб се непомітно повело ся, Анґлія не малаб нічого проти розбитя Росиї на поодинокі национальні держави, але станом хаосу треба довести поодинокі народи до того, щоби вони в цілости віддали ся під анґлійську опіку і тим самим віддали свою територію на експльоатацію анґлійським капіталістам.

Поширюючи Денікіна, мала Англія і насущний інтерес, а саме навязати червоній армії боротьбу з бувшими царськими генералами і тим чином відтягнути большевиків від майбутнього походу на Індию. З другого боку Англия, спомагаючи Денікіна, зала на меті заволодіти берегами Чорного Моря, як зрештою стала паном Балтику. Про неподільну Росию ледви чи хто серіозно думав або думає в Англи. Иншу політику вела і веде Франция. Вона за всяку ціну потребує великої, могутньої, неподільної Росиї, щоби в союзі з тою Росією забезпечити ся перед німецькою відплатою. Крім того Франция уважає, що територия бувшої Росиї, а в першій мірі Украина се її сфера впливів. Про сю тиху розбіжність знав дуже добре Денікін; знав він й те, що поради антантських місий є про людське око і тому зовсім не прислухував ся до антантських порад, тільки поступав по своїй волі і вподобі. Тим-то маючи перед собою єдину мету: відбудувати велику Росию, не хотів навіть балакати з представниками от. Петлюри.

Через підступний напад добровольцьких військ українська армія уступила з Київа. Положеня зачало погіршувати ся з кожним днем. Денікін в своїй ненависти до українства не тільки сам виступив проти української армії, але й несподівано перепустив на північ большевицьку армію, що була на полудни відтята українськими військами. Заходила небезпека, що можуть бути окружені добровольцькими силами і большевиками головні українські сили. Тому розпочав ся серед безнастанних боїв спішний відворот української армії. Гол. от. Петлюра виповів війну Денікінови. Таким чином невеличка, гола, боса, обдерта українська армія мусіла вести війну на три фронти: проти Поляків, большевиків і Денікіна, маючи за своїми плечима ще й неприхильну, ворожо настроєну Румунію. Така боротьба на всі фронти булаб не під силу навіть могутній, ціпко зорганізованій державі з міліоновою армією, а не то Україні, державі в стадії твореня, відтятій від світа, без муніциї і зброї. Ясно, що в таких умовах тільки завзяті й непоправні оптимісти могли потішувати себе виглядами на побіду.

А за плечима тої армії йшла завзята, неперебірчива, безоглядна, некультурна боротьба. Проти Диктатури звернули

ся всі ліві, тоді правительственні партиї Наддніпрянщини з соц. - дем., галицькою партиєю, котра в тій брудній і брутальній боротьбі була троянським конем. Тим підкопом під Диктатуру мало ся переймити галицьку армію, а одночасно через усуненя окремого галицького уряду промостити собі шлях до порозуміня з Польщею. Галицький уряд був тому завадою. Армія страждала і борола ся. А тут іще кинула ся страшна пошесть тифу. Цілі курінї злягали на неї. Не було ні ліків, ні шпиталів, ні біля, ні накривал. Кожний бачив, що армія конає та що катастрофа зближуєть ся приспішеним кроком. Вже дня 9. жовтня 1919. на Прибічній Раді дикт. Петрушевича отверто говорило ся про близький конець сеї глибокої драми. Диктатор так представляв положеня: "Поляки й Денікін уже правдоподібно порозуміли ся. Поляки можуть 11. с. м. розпочати наступ. Денікін вже наступає. Румунія нам замкнула границї. За одну годину можуть Поляки бути зелізницею в Проскурові, де знаходить ся 4000 ранених і хорих Галичан і майно в магазинах. Галицька армія розкинена на великім просторі і навіть одної армії Денікіна здержати не в силї. В разї окончного розвалу заявляєть ся військо за переходом до Денікіна"*). Правда, порозуміня між Поляками і Денікінцями не було, одначе всї події розвивали ся і тоді і пізніше так, якби таке порозуміня істнувало. Диктатор й сам схиляв ся до думки переходу на сторону Денікіна, одначе тільки тому, щоби зберегти людський матеріял. Диктатор підозрівав Денікіна о тихий союз з Польщею, одначе все таки на стільки вірив в його людяність, що не підозрівав, аби Денікін видав Галичан Полякам. Також армія скорше згодилась би напр. зложити зброю перед Денікіном, колиб була до сього примушена, як перед Поляками. Крім того розходило ся ще й о те, щоби не лишити на поталу хорих і ранених. Правда, був ще оден вихід, а саме: перехід до большевиків. Та страх перед всемогучою антантою зробив своє. До тогож большевики були далеко, а старшини були переконані, що на випадок такого обороту справи їм у большевиків не буде пощади.

---

*) Д-р Осип Назарук: Рік на Великій Україні, ст. 274.

Як тоді виглядала галицька армія, представляє найкрасше звіт, який 25. жовтня 1919. р. зложив в Диктатурі нач. інтендант сот. д-р Ілько Цьокан. Стрільці з голоду кидають ся під шини, хорі втікають зі шпиталів в горячці. Поживи нема, грошей нема і виходу нема. Армія, обдерта і гола розпадаєть ся. Сильно десяткує її тиф. В Жмеринці й околиці згинуло з зимна і голоду або тепер догибає 10 тисяч Галичан, - - вони конають в бараках на гною. А притім проти Галичан йде шалена агітация. Наддніпрянці одержують теплі одяги, а Галичане ні.

Щож мала робити ся армія і що мали робити її політичні і військові провідники? За переходом до Денікіна промовляв з Парижа заст. голови мирової делеґациї д-р В. Панейко. Дня 19. жовтня 1919. писав він до дикт. Петрушевича, що видача війни Денікінови викликала би в антантських колах, особливо серед Анґлійців, велике обуреня. Анґлійці, не бачучи на Україні відповідних для себе контраґентів, увійшли в тісну конвенцию з Дечікіном і дали йому вільну руку в справі України. Анґлія не думає робити на Денікіна натиску навіть в справі автономиї України, не то федерациї. Були часи, коли Анґлія домагала ся від Українців проєкту федерациї і булаб накинула його тоді слабому ще Денікінови. Сьогодня тяжко про те говорити, хиба що Денікін в переговорах з Петлюрою сам на те згодить ся. Поляки ведуть подвійну гру: підюджують Петлюру на Денікіна, а Денікінови пропонують союз проти українського сепаратизму. В тім самім дусі писав д-р Панейко дня 20 жовтня 1919. до віденського посла В. Сінґалевича, а саме, що думка от. Петлюри шахувати російську політику Анґлії порозуміням з Польщею і Румунією (до тогож ще й нещирим, якщо ходить о ті держави) видає такі овочі, що Румунія й Польща одержали довірочний наказ Анґлії бойкотувати Петлюру на рівні з большевиками. Замість того, щоби втікати до Румунії на безвиглядну еміґрацію, радить д-р Панейко хоч в останний час порозуміти ся з Денікіном.

Отсі поради д-ра Панейка тільки скріпили постанову переходу до Денікіна, одначе колиб їх і не було, то не було також і иншого виходу. Дня 25 жовтня одержали от. Лисняк, сот. Куріца і сот. Осип Левицький наказ від Нач. Команди Гал. Ар-

мії, яка ділала в повнім порозуміню з обома урядами, удати ся до команди доброволецької армії в справі виміни полонених і завішеня зброї. Про се останнє мали вони говорити неофіціяльно. Дня 1 листопада 1919. саме тоді, як в Камянци святковано річницю обнятя влади в Галичині (наддніпрянський уряд не брав офіціяльної участи в тім святі), зустріла ся делеґация Гал. Армії в селі Взятківцях з доброволецьким ґенералом Слащовим. Сей заявив готовість перемиря з Гал. Армією і ще того самого дня зніс ся з Одесою, звідки прийшла позитивна відповідь. У Винници відбувала ся нарада в сій справі з участю Петлюри, Петрушевича, міністрів, відпоручників всіх гал. корпусів і представників наддніпрянської армії. Вирішено вести дальші переговори в імени обох українських армій і обох урядів. Петлюра домагав ся тільки, щоби з виконанєм сього рішеня здержати ся два дні, бо їде комбінована місія антанти. Віра в місії була тут непереможна. Одначе ждати не було вже ні часу, ні змоги, тому 5-го виїхала галицька делеґація сама, а 6-го підписала перший протокол з доброволецькою армією, який відносив ся виключно до військових справ. "Комбінована місія антанти" не сказала Петлюрі нічого цікавого, і тому 7 листопада виїхала й спізнена наддніпрянська делеґация.

Команда доброволецької армії не хотіла навіть говорити з місією гол. от. Петлюри, між тим коли радо йшла на перемиря з Гал. Армією. Наддніпрянський уряд підозрівав, що причиною такого становища добров. армії є поведеня Галичан. Треба було на когось зложити вину. Счинив ся страшний крик про "чорну зраду Галичан". Сей лемент був такий загальний, що навіть Диктатор був тої думки, що Нач. Команда допустила ся зради. Ніхто не питав ні себе, ні других, в чім саме заключаєть ся зрада. Всї наддніпрянські ґазети вдарили в найвисший тон, не виключаючи й урядової "України", котра просто взивала до погрому Галичан. Гол. от. Петлюра особисто зажадав від дикт. Петрушевича, щоби начального вожда Гал. Армії ґен. Тарновського розстріляти без суду або видати його наддніпрянському судови. Диктатор заявив, що ґен. Тарнавського буде судити властивий суд. Диктатор наказав арештувати нач. вожда Гал. Армії і нач. ґенерального штабу полк.

Шашанека. Арештованя перевела галицька жандармерия 9. листопада на безпосередний приказ новоіменованого начального вожда ген. Микітки.

Камянець почав опорожнювати ся. Напруженя зростало. І саме тоді, як в запілю йшла завзята боротьба, на фронті конала геройська армія у великих муках і терпінях. Заосмотреня не було ніякого, ліків теж, тисячі лежали на брудних барлогах серед тифозної горячки. А наддніпрянський уряд домагав ся і вживав всіх способів, щоби ту армію дістати в свої руки. До чого доходило напруженя, свідчить найкрасше те, що на Диктатуру пляновано збройний напад. А тут від сходу напирав Денікін. Здавало ся, що Камянець буде великою могилою останків чинних сил українського народу.

Дня 12. листопада в прийомній Диктатора відбула ся остання нарада, в котрій взяв участь член Директориї Андрій Макаренко та представники війська. Військовий міністер уряду Петлюри так представив положеня: "Війна для нас скінчена. Поконала нас не мілітарна сила ворогів, але тиф... Наддніпрянська армія не має заспокоєня навіть елементарних вимог, вона опору дати не може. Галицька армія в такім самім стані. Вона в більшости вже оточена... Становище безвихідне*)". Тоді заявив членови Директориї Макаренкови сотн. Стефанович, що на фронті від 9. днів нема ніякої поживи. Навіть старшини продають останні чоботи на харч. Шпиталї в страшнім стані, ранені рвуть шматки з трупів, щоби обвинути собі рани... І серед таких обставин, коли по словам міністра Сальського "війна вже покінчена", Директория вимагала дальшої війни.

Скорим і певним кроком зближала ся смерть навіть тої іллюзиї української державности. Розходило ся тільки о те, чи вмирати разом, чи окремо. Диктатор був за тим, щоб разом "для історії". Та щоби та смерть разом "для історії" була справді історичною, Галичане поклали 4 домаганя, а саме: 1) щоб в Директорію принято одного Галичанина, 2) щоб Петлюрі полишено тільки титул Головного Отамана, а усунено його від оперативних справ, бо він на тім не розуміє ся, 3) щоб

*) Д-р Осип Назарук: Рік на Великій Україні. стор. 296.

змінити кабінет і 4) віддати Галичанинови портфель міністра фінансів, аби він завів там якийсь порядок. Одначе й сї домаганя, як і богато инших, пройшли мимо ух. На тій нараді д-р Макух остро критикував наддніпрянський уряд, котрий удержує 11 тисяч бездільних старшин, з того 6 тисяч в постачаню, а 5 тисяч в самім Камянци. Денікін заняв Жмеринку "офіцерським отрядом", а українські старшини сидять даром. На раді міністрів балакає 18 діловодів, бо міністри повтікали за границю. Українську державу знищив її власний державний апарат, котрий є призначений хиба для 200-міліонової держави, але не для півтора ґубернії.

Дня 9. листопада 1919. арештовано ґен. Тарнавського і начальника його штабу полк. Шаманека, а вже в три днї пізніше відбула ся судова розправа. Після дводенної розправи (доходженя) сотник-судия Степан Шалинський, яко оборонець обжалованого, виголосив оборонну промову, котра знаменито характеризує умови, серед яких приходилось жити і бороти ся галицькій армії. Бажаючи зберегти їх для нащадків в друкованім слові, подаємо оборону майже в цілости з огляду на її вагу й особу ґен. Тарнавського. Сотник - судия Шалинський говорив: —

"Високий Суде! Перед нами розіграєть ся оден з актів траґедиї українського народу. Найвисший Вожд Галицької Армії, улюблений і обожаний своєю армією, помимо молодого віку з перепрацьованя посивілий ґенерал, стає перед Високим Судом, щоби відповісти за страшний злочин, перед яким кожного чоловіка збирає жах, а саме за злочин зради свого народу і йому підчиненої армії. Що се-за злочинець і чим він провинив ся? Чи злочинцем є той, що був один з піонірів ідеї національного війська — яко командант Січових Стрільців з часів Австриї, чи злочинець є той, що мучив ся в польській тюрмі і з нараженем власного житя утік з полону та серед невигід перебирав ся через гори, скали, дебри, щоби тільки прибути до своєї армії? Чи злочинцем є той, що стояв на чолї II-го корпусу і вів завзятий бій за столицю Наддністрянської України — Львів? Чи злочинцем є той, що в найкритичнішім для нашого народу часї, коли Гал. Армія через підлу клевету наших воро-

гів мусіла опускати рідний край — Галичину — обняв над нею начальну команду? А була се армія підупала на дусі і пригноблена.

"І тут заявляєть ся велична стать того "злочинця". Він голосом Прометея ободрує духа, гартує енергію, зміцнює відвагу тієї армії. І та армія, гола, боса, розпалена живим словом ґенерала з нечуваним розгоном кільометровим кроком йде вперед і небавом здобуває престольний город України, золотоверхий Київ. І знову загомоніла свобідна боєва пісня — та сама, що проносилась колись на широких степах України та замовкла під гуком гармат з під Берестечка і нещасної Полтави. Здавало ся, що вже благословить ся на світлий Воскресеня день. Аж тут зявив ся новий ворог, проти котрого рівнож збройно виступив п. ґенерал.

"І той великий син України, український Ґарібальді, що в инших народів покритий авреолею слави був би заняв місце в Пантеоні безсмертних, був би оспіваний поетами, прославлений піснями, був би став предметом національної леґенди, — стає перед тобою, Високий Суде, — яко Ефіяльт і Герострат свого народу.

"Крівава історія наша, сумна доля нашого народу... Вона тягнеть ся червоною ниткою від найдавніших часів аж до тепер. Здавало ся, що світова війна, котра поглотила стільки жертв, що той крівавий европейський танець принесе щастя нашому народови. Одначе й тут зловіща Немезида поклала своє "вето", — і та непевна — як весна, горяча — як літо, невмолима — як осінь, строга — як зима, — щербата доля нашого народу спричинила се, що того великого сина України поставлено перед суд.

"Страшний акт траґедиї... Я мушу його розбирати. Впрост жахаю ся. І який я був би щасливий, Високий Суде, як би мене в тій хвилї осяяла якась сила пророка, як би я був навіщений якимсь віщим духом — та тоді міг би найти той талїзман, що під його заклятєм далеко з ясним зором, перебувши занавісу історії, покинув би я землю несправедливости, ту арену людського горя, сліз, терпінь, злиднів, мук і болів, і дальшим летом на крилах легкого вітру долетів до часів золотого віку

людськости, коли не було народнього роздору і коли панував рай на земли... Одначе я звичайний смертельник і мушу приступити до обговореня тої трагедиї, а саме вислідів 2-денного процесу. Коли я порівную вислиди головної розправи з тими точками, які закидують обжалованому, то пригадують ся мені слова римського поета Вергілія: "Що завинили королі, за се карає ся Ахайців". Приноровлю сі слова до наших обставин: за те, що завинило гутешне правительство, має ся карати обжалованого.

"Що закидують обжалованому п. ген. Тарнавському? Чотири злочини: 1) злочин порозуміня з ворогом, 2) злочин переговорів з ним, 3) злочин проти Верховної Влади і 4) злочин невиконаня наказу. Перед приступленем до обговореня тих злочинів мушу застановити ся над причинами, котрі довели до поповненя тих "злочинів".

"Слово "злочин" уживаю тут з чемности для п. прокуратора, котрий надав йому таку дефеніцию. Не буду довго розводити ся над тими причинами, бо вони на розправі вийшли в такій ясній і драстичній формі, що близшого обговореня не треба. І так се, що зізнавали начальники: санітарний, інтендантури, муніцийний і політичний референт вистане, щоби мати ясний образ того, в якім стані находила ся ся армія в перших днях падолиста. Се вже не була армія, тільки шпиталї у вічнім руху, що переносили ся з місця на місце. Стан хорих виносив понад 10 тисяч, брак ліків, недостача лікарів, брак санітарного матеріялу і персоналу, брак біля, накривал і т. п. — все те свідчило, що та армія при дальших таких умовинах зовсім вигине. А не було найменшої надії, що буде можна сьому зарадити. Всї представленя і просьби до правительства (наддніпрянського) були безуспішні. Що більше! Уряд не давав ніяких відповідей на внесеня санітарного начальника. Страшно також представляв ся і стан самої армії. Начальник інтендантури представив, що 10% стрільців було без білизни, 25% без чобіт, майже половина без плащів, в подертих блюзах і штанах. Всї замовленя з поодиноких бриґад не мали ніяких додатних наслідків. Уряд не тільки про се не подбав, але — навпаки — навіть відмовив гроша так, що від місяця стрільці не одержали зви-

чайної плати (льону). Дуже сумно представляєть ся справа заосмотреня в муніцию. В часї наступу на большевиків єдиним джерелом достави муніциї було се, що здобув собі стрілець на ворогови. В останних часах стрільцї діставали тільки по 10 патронів, а батериї по кільканайцять стрільн. А вже найсумнїше представляв ся стан під полїтичним оглядом. Не говорю про саботаж тутешнього уряду, бо бою ся, щоби мене не потягнено до відповідальности, але ужию иншого слова, а саме говорити му про неприхильність правительства. Від початку нашого переходу за Збруч тутешне правительство пляново і систематично відносило ся неприхильно до нашої армії. Члени правительства виголошували ворожі нам промови, накидували ся лайками, вели, зглядно допускали ворожу нашій армії агітацию. Та армія мимо ріжних памфлетів на неї в часописах, не зважаючи на те, вірно сповняла прикази. Всякі представленя нач. Вожда в тій справі до правительства були безуспішні. Правительство було на те сліпе, глухе і німе. Ось ті причини, котрі підготовляли катастрофу, котра неминучо булаб наступила, як би Нач. Вожд не був скоро сьому зарадив.

"Розгляну тепер ті злочини, які мнимо мав поповнити обжалований п. ґенерал. Злочин проти збройної сили держави з §. 327. В. зк. і злочин головної зради з §. 334. с. В. зк. обійму в одну цїлість, тому що вони взаїмно себе доповнюють. Яким способом поповнив обжалований ті злочини? Двома, а саме: тим, що вдав ся в переговори з ворогом і тим, що заключив з ним договір. Анї оден, анї другий закид не є правдивий, і не видержує критики. Правдою є, що п. ґенерал, яко Найвисший Вожд, вдав ся в переговори з ворогом, одначе були се переговори чисто військової натури, і до того кроку мав він повне право на основі міжнародного права і війського реґуляміну. Якіж се були переговори? Дуже маловартні. Начальний Вожд висилає делеґацію до ворога і дає їй письменну повновласть, щоби перш усього запротестувала проти убиваня наших полонених військами Денікіна, як се мало місце в Гайсині, а опісля, щоб обговорила справу виміни полонених. Крім тих двох точок, котрі є виразно зазначені в повновласти, ніяких инших інструкцій не було дано. І на підставі тих двох точок закидуєть

ся п. ґенералови злочин проти збройної сили держави? Есенціональною вимогою того злочину є, щоби діланя проступника принесло ворогови користь, а власній армії шкоду. Деж є та шкода для власної армії, а користь для ворога? Я скажу хиба навпаки, що через висланя парляментарів власна армія віднесла користь, бо через тихе, самовільне завішеня зброї можна відпочати. Супроти сього закид названого злочину не має раціі істнуваня й є безпідставний.

"Так само безпідставний є і другий закид — головної зради. Він має полягати на тім, що обжалований заключив з ворогом договір, котрий приносить небезпеку для держави. Ви бачили, Панове Судиї, в часі розправи з телеґрам і протоколів, що обжалований в тій справі грав цілком пасивну ролю. Делеґация, що була в штабі ґен. Шіллінґа, принесла вправді пунктациї підписані ґен. Шіллінґом, котрі мають і політичне значіне, одначе ті пунктації до своєї важности потребують підпису компетентної до сього особи, як сього зрештою вимагає уст. 5. протоколу. П. ґенерал такого свого підпису не дав, супроти чого протокол, зроблений без відома обжалованого в штабі ґен. Шіллінґа і непідписаний обжалованим - можна уважати тільки звичайною пропозицією до заключеня договору неприняту противною стороною. Що так воно є, виходить із сього, що коли до штабу Нач. Команди приїхала делеґація від Денікіна із згаданим протоколом, то її представник жадав відпису тогож протоколу, котрий аж тоді міг бути уважаний яко зглядно важний, або до повної важности потребує без сумніву потвердженя Диктатора. Ціла та чинність може бути уважана яко чинність приготовча, котра згідно з основою закона є безкарна. І та чинність не вийшла від обжалованого, але підприняла її на власну руку неуповажнена до того делеґация. Супроти сього і сей закид є безпідставний.

"Що відносить ся до третього закиду, опору Верховній Владі, то сей закид зроблено п. ґенералови хиба тільки задля доповненя двох перших в тій надії, що коли невдасть ся вдарити довбнею, то бодай палицею. Ні, він не може мати ніякого пристосуваня і я, не хотячи забирати часу, зовсім не буду про нього говорити.

"Остаєть ся ще тільки до обговореня злочин невиконаня приказу Головного Отамана з дня 1. листопада с. р., а саме відворот армії з держаних позицій на лінію Прилуки - Жабокрич - Лука Жабокрицька. Сей приказ вповні сповнено, як видно було з відчитаних звітів корпусів вже другого дня. Команди корпусів дали підчиненим собі бригадам приказ евакуувати шпиталї і відтягнути тяжку артилерію на задні позиції. Очевидно, що приказу відвороту цілої армії, якщо такий відворот не маєперемінити ся в панічну утечу, не можна виконати на протязї кількох днів. Зрозумів се і сам Гол. Отаман, бо в своїм приказї говорить про постепенний відворот. Такий постепенний відворот, як я вже сказав, і розпочав ся. Слово "постепенний" є примітивне і залежить від льокальних обставин, терену і т. п., як має бути перемінене в діло. Супроти наведених вияснень сей останній закид є неслушний.

"Як виходить з представленого стану річи, анї оден із закинених п. ґенералови "злочинів" не може бути браний під увагу. Всї вони опирають ся на крихких основах, і розправа не виказала найменших даних, з котрих можна би вносити, що обжалований бодай в части причинив ся до поповненя закинених йому злочинів. Супроти того вношу на увільшеня п. ґен. Тарнавського від всїх точок обжалованя.

"Я ще одно слово маю до Високого Суду. Незадовго Високий Суд подасть ся до сумежньої кімнати на нараду. Перед вами, Панове Судиї, стане мітична Теміза, богиня справедливости. Вона двох річей жадає від Вас: пристосуваня закона і серця. Про закон я вже говорив. Закон каже, що п. ґенерал Тарнавський є невинний. А що каже серце? Я прошу о доброту вашого серця не для обжалованого, тільки для кого иншого. Ось в тій хвилї з брудних казамат Берестя Литовського, із зимних комор Домбя, з арештантських воріт Перемишля відзивають ся до вас голоси мучених, голодних і збідованих народних мучеників. Вони шлють до вас, ПановеСудиї, велику просьбу: не дозвольте, щоби представник тої ідеї, за котру ми так тяжко коротаємо тут своє житє і ждемо визволеня, був признаний зрадником, не допустїть до того, щоби на вість о такім вироку побільшували ся наші муки. Я чую голосочки

малих діточок Галичини... Ті діточки падають на коліна, складають дрібнесенькі руки перед Тобою, Високий Суде, і благають вас, Панове Судиї: "Верніть нам нашого Месію, котрий має спасти наших батьків і привести на рідну землю наших братів. І не дозвольте, щоби той Месія був признаний зрадником народа. "До Вас, Панове Судиї, відзивають ся, тисячні голоси хорих і ранених, що мучать ся по шпиталях: "Дайте нам бодай тепер, коли смерть заглядає нам в очі, спокійно вмерти. Осолодіть нам ще тих кілька хвилин житя, котре мусимо принести в жертву Вітчини. Не допустіть до того, щоби і ми вмирали з пятном, що наш Вожд є зрадник!" В кінци до судової салї доходять якісь підземні голоси. Се голоси погибших героїв, котрих душі стають перед престол царя царів, короля королів, перед престіл Найвисшого Єства і там заносять велику супліку пімсти на ворогів Народа, а їх тіла, спочиваючи в сирих, зимних могилах, завмерлими устами благають вас, Панове Судиї: "Дайте нам спокійно лежати в могилї! Не дозвольте, щоби наші могили замість цвітом покрили ся колючим терном, а се станеть ся годі, коли наш улюблений Вожд, на котрого приказ ми поклали молоде і дороге житя, буде признаний зрадником"! (на очах ґенерала являють ся сльози). Я бачу сльози на Твоїх очах, ґенерале. Плач, плач, ґенерале, плач над недолею Твого Народа, як плакав Єремія над недолею Ізраїльського народу на ріках вавилонських, помянувши Сіон. Одначе не плач, ґенерале, над своєю долею! Сеж судять Тебе, Твої діти, котрі ділили з Тобою горе і радість. Вони знають, чим Ти був для них, і знають, що Ти вірний син свого Народа. Вони нинішним своїм вироком різко запротестують проти закиду зрадництва і вложать на Твою посивілу голову діядем невинности"...

Розуміеть ся ґен. Тарновського увільнено.

Армія, як знаємо, була вже окружена добровольцькими військами. Крім того її десяткував тиф. З того страшного положеня не було ніякого виходу. Новоіменований Нач. Вожд ґен. Микітка віддніс ся до війська, а коли воно заявило ся за переходом до Денікіна, вислав в Одесу нову делеґацію зложену з от. Ціммерманна, сотн. Турчина і пор. д-ра Давида. Ся де-

леґация підписала 17 листопада 1919. р. новий протокол, що своїм змістом покривав ся з першим, за котрий ставлено перед суд ґен. Тарнавського і полк. Шаменека. Постанови того протоколу є: —

1). Галицька армія переходить в повнім складі враз з тиловими установами, складами і рухомим зелізно - дорожним матеріялом на сторону Російської Добровольецької Армії і входить в повне розпорядженя Головнокомандуючого Збройними силами Південної Росиї, тепер Командуючого Військами Новоросійської Области.

2). Галицька Армія задержує свою організацію, Командуючий Збір, мову, устави і ціле військове майно. Частини мають істнувати в складі не менше 50% своїх штатних складів по штатам Галицької Армії, які обовязують по 17. листопада. Корпус Коновальця не уважаєть ся Галицькою частиною.

3). Російське Добровольецьке Командуваня допоможе Галицькій Армії в доповненю її рядів уроженцями Галичини, які находять ся як в чужих державах, так і на териториї Росиї.

4). При висших штабах, як також при всіх установах і всі самостійних частинах Галицької Армії будуть приділені російські старшини, лікарі й урядовці згідно з вибором Добровольецького Командуваня для звязку і порішеня на місці питань, які не явились би.

5). Політичних питань відносно взаїмовідношень Галицького Правительства до Правительства Добровольецької Армії, як також відносно майбутньої долі Галичини не розбираєть ся, а лишаєть ся до рішеня політичним переговорам. Аж до порішеня тих питань в постою ґен. Денікіна задержує Диктатор Галичини право кермуваня й контролї внутрішнього житя Галицької Армії.

6). Галицька армія не буде воювати з армією от. Петлюри, яка бореть ся на фронті.

7). Галицька Армія зосередоточить ся не пізніше 30. листопада 1919. в районї Козятин - Винниця - Ільниці - Оратово - Погребиця - Козятин.

8). Для забезпеченя того зосередоточеня занимає Галицька Армія негайно частиною сил і держить район Бердичева.

9). Штаб Галицької Армії переходить не пізніше 30. листопада 1919. до гор. Уманя.

10). Всї тили (військові установи, стани, склади й ин.) пересуваєть ся постепенно і розташовуєть ся на лінії Христинівка - Ольгопіль - Вознесенськ - Николаїв. Санітарні установи, з котрих находять ся хорі і ранені, остають ся на місці.

11). Хорі і ранені Галицької Армії, які не найдуть місця в галицьких шпиталях, будуть приняті в шпитали Збройних сил Південної Росиї на рівних правах з російськими, а по видужаню вертають в Галицьку Армію.

12). Для звязи зі Штабом Командуючого військами Новоросиї висилаєть ся зі Штабу Галицької Армії осібного старшину.

13). Сей договір входить в житя з хвилею ратифікациї з одної сторони Командуючим військами Новоросиї, а з другої сторони Командуючим Галицькою Армією.

14). Ворожі кроки між Добровольцькою і Галицькою Арміями устають з хвилею підписаня сього протоколу через представників обох сторін, не вичікуючи ратифікациї його, як се сказано в параграфі тринайцятім (§. 13).

Сей протокол підписали — із сторони добровольців: полк. Даровський, полк. Коновалов, полк. Саборський; із стор. Гал. Армії: от. Ціммерманн, сотн. Турчин і пор. д-р Давид. Опісля ратифікував його Командуючий військами Новоросиї ґен. Шіллінґ і Нач. Вожд Гал. Армії ґен. Микітка.

Таким чином армія перейшла на сторону Денікіна. Сталось се не ізза яких небудь симпатій до політичної програми ґен. Денікіна, тільки з конечности задля ратуваня людського матеріялу, що складав армію. Зі всїх ворогів, які окружали українське військо тїсним перстенем, ґен. Денікін ще найменше загрожував Галичинї. Правда, ще можна було старати ся о перепущеня на румунську територію, але тут якраз розходило ся о те, щоби надто не рушати ся з місця, а тим самим зберігти хорих, що заповнювали всї шпиталї. Ніде правди дїти, сим кроком ратувало ся на якийсь час армію, але одночасно доводило ся до повного розриву з наддніпрянським урядом. Зєдиненя обох українських держав, постановлене Українською Націона-

льною Радою в Станиславові дня 3. січня 1919., відсунено на неозначений час. Та, як ми бачили, наддніпрянський уряд робив все можливе, щоби сфіналізуваня постанови про злуку зробити неможливим. Не улягає ніякому сумнівови, що навіть через військовий договір з Денікіном, поминаючи його конечність, скривлено одноцільний фронт цілої нації і поставлено ще одну велику перепону на шляху однородних змагань українського народу. Оправданям на се служить та обставина, що наддніпрянський уряд вже від довшого часу вів переговори з Польщею на некористь західно - українських земель взагалі, а Галичини специяльно.

Після підписаня протоколу з доброволецькою армією ще більше зміг ся крик про "чорну зраду" Галичан. Преса була переповнена небувалими нападами, просто закликало ся до різні і убиваня Галичан. Міністерство преси випускало плякати, в котрих подавано, що Галицька Команда "запродала Україну Москві" за 5 (пять) міліонів карбованців. Диктатор до останньої хвилї вагав ся, чи виїздити за границю, чи лишати ся з армією. В кінци рішив ся виїхати за границю. Армія остала сама без політичного проводу. І до нинішнього дня старшини й стрільці нарікають, що не мали політичного проводу. Не підносять вони таких жалів до Диктатора, але справді конечним було, щоби був остав хтось, більше обізнаний з цілістю політичних справ.

В половині падолиста Диктатор покинув Камянець і через Румунію виїхав до Відня, центра української еміґрациї. Небавом після того Камянець, той куток вільної української землї, на основі порозуміня з Гол. От. Петлюрою обсадила польська армія.

III. Розбіжними шляхами.

Розбрат і його причини. По занятю Камянця Поляками. Спроби зближеня з Польщею. Українська Дипльоматична Місия у Варшаві. Варшавська декляраціия з 2. грудня 1919. Її наслідки. Положенє за Збручем. Мандрівний уряд. Розвал Денікіна. Кубанці і Денікін. Угода отамана Петлюри з Польщею. Протест Сх. Галичини.

Від камянецької катастрофи розбіжними шляхами пішла політика України. Диктатор Петрушевич покинув негостин-

ний зазбручанський кутик з великим жалем до наддніпрянського уряду. Гол. от. Петлюра розійшов ся з Галичанами, котрі приєднали ся до Денікіна, лишаючи його на ласку божу. Між Наддніпрянцями і Галичанами повстала страшна пропасть, в котру скочував ся неминучо український державний віз.

До такого великого розбрату між синами одного народу - крім причин, — про котрі вже була бесіда, незмірно причинило ся обопільне незрозуміня. Галицькі Українці стрічали ся давніше з Наддніпрянцями тільки при святочних нагодах, але не знали себе при буденній жмудній праці. Ні Диктатор, ні галицький премієр др. Голубович, ні галицька інтеліґенція не знали близько революційних наддніпрянських провідників і не вміли до них приноровити ся. Знову Наддніпрянці за підшептами ріжних галицько - буковинських шумовин, котрі задля наживи втиснули ся в наддніпрянські уряди, добачували в Галичанах тільки "бюрократів" і "реакционерів". Крім того треба піднести, що в обох урядах були люде з протилежними культурно-суспільними поглядами, бо коли в галицькім уряді стрічало ся людей сяк-так обізнаних з державною роботою, вишколених, зрівноважнених, зважливих на ріжні обставини й моменти, а через те й більше далековидних, то революційна хвиля на Наддніпрянщині винесла на чоло людей очайдушних, рідважних, але несолідних, здатних до карколомних кроків, але нездатних до вмілого орґанізованого щоденного труду. Коли додати до сього, що на протязі довгих століть державного розєднаня виробили ся властиво два окремі типи Українців, котрі не могли себе взаїмно зрозуміти, то будем мати в найзагальнішім начерку цілість причин, що довели до страшної катастрофи в державнім будівництві України.

Обєм лиха вичерпуєть ся не так розколом обох урядів, як радше повним розбратом громадської думки. Створюваня безвихідних ситуаций у власнім державнім нутрі довело і до денікіяди, і до Варшави, і до польського походу на Київ, і до епізоду в Галичині, і до Риги...

Як на запросини от. Петлюри заняли Камянець польські війська, він сам з останками своїх військ подав ся на Проскурів, а звідси виїхав у Варшаву, де й поселив ся. Його останні

відділи перейшли польський фронт і їх інтерновано в Ланцуті. Єдина карна формація наддніпрянської армії, зложені з Галичан Січові Стрільці під проводом от. Коновальця і Мельника, що увесь час обороняли Українську Народню Республику перед цілою фалянґою ворогів, постановили пробити ся через большевицький фронт і получити ся з українськими повстанцями. Та біля Полонного, маючи перед собою великі большевицькі сили, а близько на тилах здоганяючих їх Поляків, щоби не попасти в польский полон, вони здемобілізували ся, розпустили свій корпус. Так покінчила ся велика епопея сеї лицарської формациї, першої ґвардиї Центральної Ради і найвірнішого війська Директориї. Овіяні великим розумінєм національної ідеї, посвячували вони свою горячу кров і накладали головами за ідею цілої нациї.

Гол. от. Петлюра подав ся у Варшаву. Його приїзд в столицю Польської Річипосполитої попередили заходи спеціяльних емісаріїв, а в кінци декларация Української Дипльоматичної Місиї. От. Петлюра вже від давна зизував в бік Польщі. Він цупко держав ся антанти і виконував всї її бажаня. Та антанта, а серед неї перш усього Франція, не хотїла нічого чути про самостійну Україну. Франція тужила за єдиною, неподільною Росією і всїми силами змагала до того, щоби її відреставрувати. Тому й косо глядїла на Петлюру, бож він хотїв роздвоїти ту обожану Франциєю Росию. Через те й неласка Франциї до Петлюри. Тодї Петлюра постановив иншими дорогами зблизити ся до Франциї, а саме через Польщу і Румунію, що оставали під французькими впливами. Румуни вічно потакували, але нічого не робили. Вони трясли ся зі страху перед большевиками, бож відомо, що Румуни такий народ, що ніколи не стає до отвертого бою, лиш як та гієна шукає трупів, щоби собі урвати найбільшу й найсмачнійшу частину. Поляки зовсїм иншої породи. У них до фантастичних розмірів доведена традиція колишньої світлости й могутности, отже є податний ґрунт до авантурничої політики. Ще важнїшими в тім всїм являють ся у Поляків апетити на чуже добро. Примара колишньої великої, історичної Польщі, в котрої склад входили не тільки польські, але й українські, білоруські та ли-

товські землї, — се боляк, що довго ще буде переслїдувати польський нарід.

Вже давнїше висилав Петлюра своїх емісаріїв в Польщу, щоби довідати ся, на яких умовах Поляки згодились би воювати з ним проти большевиків. Сї емісарії, як Кудриновський, Пилипчук і ин., на всї лади переконували Поляків, що красше їм йти разом проти спільного ворога, і готові були в імени Петлюри на найдальше йдучі уступки територіяльні, господарські, торговельні і ин. Поляки вказували, що як довго істнує окремий галицький уряд з Диктатором Петрушевичем на чолї, так довго не може бути мови про обопільне зближенє, бо сей уряд перепиняє Полякам загарбати українську Галичину, богату країну, без котрої не може жити Польща. Тому наддніпрянський уряд, головно в особах соціяльно-демократичних членів того уряду, розпочав безоглядну боротьбу проти Диктатора, щоби його усунути, а тим самим по його трупі промостити собі шлях до вдячних польських сердець. Сю боротьбу представили ми досить вичерпуючо в попередних двох роздїлах тому, що ся доба найновішої української історії вводить найбільшу суперечність серед нашого громадянства що до оцїнки недавних подій. Тепер з огляду на брак місця обмежимо ся вже тільки на коротке представленє фактів.

Коли всї бачили, що зближаєть ся неминуча заглада в "чотирокутнику смерти", наддніпрянський уряд виступив з думкою увійти в тїсні добросусїдські відносини з Польщею і тим способом створити одноцїльний фронт проти російських большевиків. Диктатор нїчого не мав проти справедливого порозуміня з Польщею, і хоч знав, що се не доведе до нїчого, згодив ся на спільний з Наддніпрянцями крок у Варшаві. Зараз зложено Місию, яка й подала ся у Варшаву. До Місиї належали: — голова: мінїстер юстициї і управитель мінїстерства закордонних справ Андрій Лівицький, перший заст. голови: Леонід Михайлів, другий заст. голови: держ. секретар Зах. Области У. Н. Р. д-р Степан Витвицький, полїтичні радники: Прокіп Понятенко, д-р Антін Горбачевський, Борис Ржепецький, д-р Михайло Новаківський і д-р Петро Мшанецький. Місиї доручено заключати договори, умови і конвенциї по пи-

ганям політичного, військового та торговельно-фінансового характеру. Всякі договори мали бути підписувані головою або його заступником і всіми політичними радниками Місиї.

Приїхавши у Варшаву, Місия розпочала переговори з представником польського міністерства закордонних справ Кнолем. Поляки підсунули Місиї, зглядно її голові А. Лівицькому, точки майбутньої вступної декляраціи, котра мала стати основою дальших переговорів. З сими точками виїхав А. Лівицький до уряду, але що не міг його віднайти, вернув з Тернополя до Варшави. З собою привіз міністер Лівицький згоду видніших представників партиї соціялістів - революціонерів на проєктовану деклярацию. А саме в Тернополи мали заявити йому ті члени соц. - рев. партиї, що вповні погоджують ся на деклярацию. Як опісля виявило ся, була се очевидна видумка А Лівицького, бо партия і на Україні і за границею запротестувала проти роздертя одноцільної української етнографічної териториї. Дня 30. листопада 1919. відбула ся у Варшаві нарада членів Місиї над проєктованою декляраціею Іменем делеґатів Західно - українського уряду д-р Степан Витвицький рішучо спротивив ся пропонованому текстови декляраціи, підносячи, що уряд У. Н. Р., не має права без згоди західно - українського уряду щонебудь рішати або заявляти про територию Східної Галичини. Польща не здатна до переведеня політики на ширший розмір через внутрішню боротьбу і слабість кожної молодої держави. За проєктовану деклярацию Поляки не дають нічого, а колиб навіть дали якісь обітниці, то їх не сповнять, а уряд У. Н. Р. не матиме сили приневолити їх до того. Деклярация пошкодить справі Східної Галичини, а саме перепинить створеню з неї півсуверенного державного орґанізму на основі статута. Хоч як статут Найвисшої Ради з 21. листопада, якого предметом тимчасово управильнити відносини в Східній Галичині, не відповідає українським змаганям, одначе все таки дає можність сякої-такої праці в краю на правній основі, праці над приготовчою роботою для повної реставрації української державности. Пропонованою декляраціею покористують ся Поляки, щоби повалити те

вуждение, але реальне парижське рішеня в справі Східної Галичини*). Така декларація викопає ще більшу прірву між Галичанами і Наддніпрянцями, що без сумніву доведе до байдужнього відношеня з боку галицьких Українців до справ Великої України. З отсих причин галицькі представники не підпишуть пропонованої декларації. До них прилучив ся з наддніпрянських делегатів д-р Петро Мшанецький. Инші члени Місиї не забирали голосу, а тільки Ржепецький заявив, що вони є в примусовім положеню. Якщо не зложать вимаганої Поляками декларації, то Петлюра буде інтернований. З сеї наради вийшло таке, що 3 галицькі представники є проти декларации і четвертий д-р Мшанецький (Наддніпрянець), а 3 Наддніпрянці (Михайлів, Понятенко і Ржепецький, — Лівицького не було) заявляють ся за декларацією. Після приїзду Лівицького відбули ся збори Наддніпрянців, а дня 2. грудня 1919. о год. 6-тій вечером вручено декларацию польському урядови за підписом 4-рох наддніпрянських членів Місиї.

Та декларация після вступних заміток обнимає точки, в котрих Українська Дипльоматична Місия (4 її члени!) декларують: -

1). Що територия Української Народньої Республики має бути установлена з такими кордонами: починаючи від Чорного Моря по ріці Дністру і від Дністра між Польщею по ріці Збручу. Далї кордон Української Народньої Республики на територии бувшої російської імперії має пройти на західно-північній Волині і остаточне вирішеня тут кордону залежатиме від вирішеня Мирової Конференциї в Парижі. Далї на півночі, сході і півдні кордон буде встановлений після опануваня відповідних частей українським військом і відповідних переговорів з інтересованими державами.

2). Національно-культурні права будуть забезпечені Поляками на Україні в тім самім ступні, що Українцям в Польщі. Політичне становище Східної Галичини буде розвязане польським правительством в порозуміню з представниками української народности, що замешкує ту провінцию.

*) Над статутом для Галичини не спиняємо ся, бо в календарі є про се окрема статя д-р Михаила Лозинського. — Прим. автора.

3). Аграрна справа на Украині буде розвязана загально - українським законодатним соймом. Тимчасом, від хвилї заключеня і підписаня договору між Польщею і Україною і до хвилї скликаня законодатного сойму, правне положеня земських власників польської народности на Україні буде управильнене на підставі окремого договору між правительствами українським і польським.

4). В економічно - торговельних справах Українська Народня Республика змагає до навязаня найтісніших взаємин з польською Республикою на основах взаїмности і виміни услуг.

В заміну правительство Української Народньої Республики жадає:

1). Признаня Української Народньої Республики як держави незалежної і самостійної, попертя його (правительства) змагань супроти инших держав і заключеня конечних конвенций з характером передовсім військовим, торговельним і консулярним.

2). Для ліквідациї попередних непорозумінь і скріпленя атмосфери взаїмного довіря, скорого і зичливого вирішеня долї тих осіб української народности, котрих з політичних причин польське правительство конфінувало, інтернувало або увязнило.

3). Уділеня помочі Українській Народній Республиці в її боротьбі з ворогом в формі оружа, амуніциї і взагалї воєнного матеріялу в розмірах, котрі означить ся в окремім договорі.

4). Отвореня переходу через Польщу до України з посторонних держав з окрема для полонених українських жовнірів, воєнних матеріялів, одїжи, українських грошевих значків і т. п.

Приймаючи сю декларацію, заявив Кноль, дирек. департаменту польського міністерства закордонних справ. "З рамени Уряду Річи Посполитої Польської я уповажнений приняти декларацию Панів. В відповіди на неї хочу зазначити, що справді сей крок Панів є найдальшим посуненєм справи з Вашого боку. Вже тепер, дякуючи добрій волї Панів, зможемо перейти до зовсім щирої праці. Те, що Панове тут зробили, буде мідоратним не лише для обох інтересованих народів, але також і для заграниці. Віримо, що Росиська імперія (така,

як була перед війною,) вже не повстане, тож вже тепер можемо уважати себе союзниками на Сході Европи". Більш понад ті беззмістові фрази не впало ні одно слово. А щож говорити про діло?

Наведену в горі декляpацию зложили наддніпрянські члени Місиї (крім др. Мшанецького) без порозуміня з галицькими членами самовільно і ненадійно. Тому галицькі члени Місиї вручили А. Лівицькому протест, в котрім навівши річеві арґументи піднесли і неважність і безправність. Після того галицькі члени виступили зі складу Української Дипльоматичної Місиї у Варшаві.

Так само заложено протест проти самовільного поступку наддніпрянських членів Місиї відносно Східної Галичини, бож одною фразою, що на захід від Збруча починаєть ся польска державна територія, не можна полагодити вікового польсько-українського спору. Такою заявою не можна перечеркнути всіх народних змагань до державної самостійности.

Сей легкодушно-злочинний поступок наддніпрянського уряду спричинив богато шкоди для українського народу, заперечуючи змаганя цілого народа до державної незалежности. Перш усього наступила справдішня пропасть між східними і західними Українцями. Галичане, що на своїх плечах винесли ідею незалежности України, відчули глибоко поступок от. Петлюри і його уряду. Се справді якийсь діявольський насміх, що тих, котрі стільки крови пролили за справу України, рідні брати запроторили в тяжку неволю їх відвічного ворога. Тільки соц. дем. партия Галичини, котра в Камянці була тараном для розбитя національно української єдности, і тепер станула на боці торговщиків долі Східної Галичини. Делеґація Укр. Нац. Ради у Львові різко запротестувала проти торгуваня західно-українськими землями, признаючи неважним акт, довершений без участи інтересованих. Також Укр. Нац. Рада, що найшла свій еміграційний осідок у Відни, виступила з протестом проти варшавської декляpациї. Те саме зробили всі еміграцийні кола, починаючи від найправіших, а кінчаючи найлівішими. Тільки невелика ґрупа урядовців численних місій і делеґацій Петлюрівського уряду намагала ся оправдувати крок

от. Петлюри і його уряду примусовим положенєм. Одночасно, щоби затерти прикре вражіня варшавської декляраціі, приклонники от. Петлюри заняли ся в европейській пресі комбінаціями на тему польсько-українського союза і апотеозою особи Гол. Отамана, поминаючи невимовно важкі жертви, якими мав би бути окуплений той хиткий союз.

Наддніпрянське громадянство, зглядно та його частина, що вегетувала в "чотирокутнику смерти", з питомою собі байдужністю ставила ся до варшавської декляраціі. Та найблизші події скоро переконали і те легкодушно-наївне громадянство про вагу історичної хвилї. Будучи "союзником" от. Петлюри, Поляки крім Камянця заняли Проскурів і Староконстантинів. Поведеня польської управи негайно отворило очі всім видючим на шляхи польського "союза". Отже перш усього з самого Камянця вивезли Поляки мілїярдової вартости державне майно, на занятій области обезцінили українську валюту, розвязали земства і инші громадські та державні установи, зглядно назначили там своїх урядовців, віддаливши українських. Перестали функціонувати школи. Розпочала ся нагінка на Галичан. Знаючи, що вони є чинником найвисшого ступня національної свідомости, постановили Поляки усунути їх і з тої території, занятої на основі порозуміня з от. Петлюрою. Отже наступили арешти Галичан, студентів і професорів наказано усунути з камянецького університету. Польонізация Поділя, Волині, Холмщини і Підляся пішла із здвоєною силою. Дійшло до того, що навіть в Камянци наказано українські написи заступити польськими. Холмщина стала тереном небувалих ніде подій. Не то не дозволено на відкритя хочби одної української школи, але й православні церкви, що колись були унїятським, перемінено на костели. Приспішена безоглядна латинізация і польонізация — ось стан, в якім беззахистними і безборонними найшли ся західно-українські землї.

Варшавська декляраціія відбила ся також і на положеню Галичини якнайбільш діймаючо. Таж згідно з тією декляраціею річка Збруч відділювала Українську Народну Республику від Польської Річипосполитої. Мимо того, що справа правно-державного становища Східної Галичини неполагоджена,

в Сх. Галичини настали такі відносини, якби вона була правною складовою частиною польської держави. Отже всі закони, ухвалювані варшавським соймом, без участи українського представництва східно-галицького населеня, почато пристосовувати і в Сх. Галичині, а поведеня супроти Українців приняло таку закраску, немовби Українці були горожанами польської даржави, що бунтують ся проти своєї правної держави. Поруч тим розпочала ся на широку скалю кольонізація Сх. Галичини польським хлопським елементом з поза меж сього краю. Коли та кольонізація в тім самім темпі буде продовжувана, а стан безправства не змінить ся під державно-правним і иншим оглядом, то за пять літ будемо останними наймитами і водоносами у своїй батьківщині.

Після того, як от. Петлюра, по волі чи по неволі піддав ся під польську протекцію, уряд з премієром Ісааком Мазепою удав ся на мандрівку. Невеликими рештками військ і повстанцями обсаджено повіти: брацлавський, вінницький, летичівський, липовецький, литинський, таращанський, сквирський і звенигородський. Деякі частини армії під проводом ґен. Омеляновича Павленка пробились через денікінський фронт і пішли на Херсонщину, щоби там серед прихильного собі населеня відпочати, вихорувати ся на тиф і переорґанізувати ся. Одна з таких частин задержалась була в Хмельнику, де під проводом д-р Івана Макуха створено орґан місцевої влади "Краєву Раду". Була се одна із спроб серед шаліючого безладя все таки творити якісь осередки і орґани влади. Таких спроб було більше.

Гол. от. Петлюра резидував у Варшаві як невизнаний ще офіціяльно начальник української держави, а рештки його уряду (спора частина міністрів постійно перебувала за границею) тиняли ся по Правобережній Україні. Загально говорило ся, що премієр Мазепа не признає варшавської декляраци, тому в його сторону звернули ся загальні симпатиї. Як опісля виявило ся, все се не відповідало дійсности. Прем. Мазепа, як і инші члени уряду, погоджував ся із заявою А. Лівицького, тільки не маніфестував ся з тим. А. Лівицький всіми силами заходив ся біля доведеня до польсько-українського договору,

тому й часто зявляв в Камянці, щоби порозуміти ся з представниками громадянства. Там зявляв ся також несподівано Мазепа. В часї одного такого побуту Мазепи в Камянци наступив арешт Ради Міністрів. Увязнено не тільки Мазепу, але й декляматора варшавської декляраціи (кажемо: декляматора, бо творцем її були самі Поляки) А. Лівицького, котрого під багнетами, як злочинця, ведено головними вулицями Камянця. Се подільський воєвода Мінкевич мстив ся, що міністри не прийшли на поклін до нього.

Танцюриста політика от. Петлюри, хитка, а притім безконтрольна надогта всім. Навіть наддніпрянське громадянство побачило, що так далї не може бути. Постановлено як найскорше довести до того, щоби позбути ся сеї української Жанни д' Арк, як назвав Петлюру бувший премієр Чехівський. Щоби ліквідувати сю диктаторську добу отаманщини заснувала ся в Камянци Українська Національна Рада під проводом відомого діяча Корчинського. До Ради вислали своїх представників отсї партиї: — з Наддніпрянщини: соціялїсти-революционери, соц. федералїсти, самостійники-соціялїсти, хлібороби-демократи, українські народники і народні республиканці; з Наддністрянщини: трудова і радикальні партиї, а крім них представники самоврядуваня та культурних і професийних організаций. Поза Радою остали галицькі й наддніпрянські соц. демократи, що складали уряд і не бажали мати над собою якоїнебудь контролї. Галицькі соц. демократи були за те членами Делеґациї Укр. Нац. Ради у Львові, одначе з кінцем марта виступили з неї. Так зложена Укр. Нац. Рада в Камянци випрацювала законопроєкт про верховну владу і про скликаня тимчасового законодатного тїла (переднарляменту) України. В день його зібраня теперішня верховна влада і правительство мали передати йому свої повновласти. Переднарлямент мав покликати голову (начальника) держави і створити нове правительство. Зібраня переднарляменту мало наступити 1. травня. Та тимчасом наступили подїї, що унеможливили здійсненя сього пляну.

Ґен. Денікін в походї проти большевиків поробив був значні поступи. Він заняв величезні простори, обсадив цїлу Лї-

вобережну Україну, вступив у Вороніжчину, заняв Орел і загрожував Москві. Здавало ся, що марево єдиної, неподільної Росиї стає дійсністю. Ген. Денікін розпоряджав понад півмілионовою армією. В його рядах станули Кубанці, Донці й Терці, що ніяк не могли погодити ся з большевицьким ладом. За Денікіном стояла всемогуча Англія. Його зоря ясніла тоді найяркіше. І хто знає, чи Денікінови не вдалось би було повалити большевиків, якби не промахи у відношеню до неросийських народів. А таких промахів було богато. Перш усього Денікін виступив проти козацьких републик, позаводив старі порядки, повалені революциєю, переслідував український рух і в кінци розпочав війну проти Петлюри, котрий всеж таки був найбільш популярною особою на Вкраїні. Народні маси поставили ся крайно ворожо до змагань Денікіна. Гасло великої, неподільної Росиї не загрівало ніякого, воно було наскрізь німецьке. В добровольецьку армію закрався дух бандитизму і мародерства. Питанями, які на порядок негайної розвязки поставила революція, нехтовано. І Денікін, і його окруженя, і добровольцьке командуваня не доцінювали ваги й серйозности українського руху. Виступ денікінських військ проти Українців, що заняли Київ, причинив ся до створеня нового фронту. Нетерпимість у відношеню до всього, що мало український національний характер, переслідуваня українських організаций, розстріл видніших діячів українського руху, закритя української Академиї Наук, нагінка на українське шкільництво, — все те створило серед мас крайно ворожий настрій. У відношеню до українства кермувала ся головна кватира Денікіна вказівками головачів київської чорносотенщини: В. Шульгіна і ген. Драгомірова та покладалась на рецепту самого Сазонова, що ніякого українського руху нема. Шульгін всю свою увагу звернув на те, щоби не допустити до визнаня Франциєю Директорії, кажучи: "красше большевики, як Петлюрівці". Денікінці прийшли на Україну, як вороги, вони грабили і нищили не гірше якойнебудь орди. Селянство порушилося проти них. Повстанчі відділи, що воювали проти большевиків, звернули ся тепер проти добровольців. Всюди зривано зелізничі шляхи, телеграфи і телефони, а то й приходило до кріваних сутичок. По

всій Україні залунав клич: До боротьби проти большевиків в пагонах! Добровольецька армія скоро йшла вперед, та ще скорше покотила ся в пропасть. Сю горду колись, переважно офіцерську, армію обхопив такий страх, що досить було, щоб денебудь зявив ся маленький партизантський відділ повстанців, а вже цілі добре озброєні відділи подавали ся в спішну втечу, грабуючи й убиваючи по дорозі. Небавом дійшло до того, що добровольецька армія приняла вигляд розгорощених мародерських відділів.

Бажаючи ратувати, що вдасть ся, Денікін несподівано виробув ся про око реакційних нахилів і нараз став завзятим демократом. Він побачив, що без вирішеня земельної справи в користь селян ніяка армія не може рахувати на певний ґрунт під ногами. Тому треба поперед усього розвязати земельне питаня. Зрештою "демократична" програма Денікіна під кінець катастрофального відвороту його армії заключала ся в отсих 9-тьох точках: — 1) Росия одна, неподільна; 2) Армії донська й кубанська нероздільні части російської армії; 3) З большевиками треба бити ся до кінця; 4) Широка автономія для козаків; 5) Правительство з чесних людей, що не належать до крайних партій з включеням козацьких представників; 6) Репрезентаційний парлямент з дорадною владою; 7) Земля для селян і трудових козаків; 8) Забезпеченя інтересів робітництва і 9) Всеросійська конституанта для означеня форми правлїня.

Проголошуючи наведену в горі "демократичну" програму, котра не вспіла здержати дальшого нестримного розвалу добровольецької армії, виголосив ґен. Денікін в лютім 1920. р. велику промову в котрій сказав він иншим таке: — "Буря політичних пристрастей, що шаліє в Катеринодарі (столици Кубанщини), відбиваєть ся дуже некорисно на фронті. Фронт можна буде втримати, якщо кубанські війська негайно повернуть на боєву лінію. Бо в сей критичний момент зі всіх кубанських військ тільки 8 тисяч стоїть на фронті. Злочинна пропаґанда і нездорова катеринодарська атмосфера причинюють ся до дезерциї".

Денікін признає, що Кубанці опустили його. Що причи-

нило ся до сього, що настроєні протибольшевицькі Кубанці покинули фронт і відійшли до дому? Щоби на се питанє відповісти, треба коротко представити долю Кубанщини*) від вибуху революції. Революційні кличі відбили ся голосним відгомоном серед кубанських козаків. Як розлетіла ся одноцільна Росія, постановили вони завести в своїм краю демократичну форму влади на парляментарній основі. На чолі держави станув виборний Військовий Отаман як президент держави. Кубанщина мала становити окрему державу у федеративним звязку всіх росиських народів. Та після большевицького перевороту проголошено повну державну незалежність. Законодатну власть держить Краєва Рада і Законодатна Рада, виконуючу владу має Військовий Отаман і Кубанське краєве правительство. Найвисшим законодатним органом Кубанщини є Краєва Рада. Вона має понад 500 послів і збирає ся задля вибору Військового Отамана та розгляду і затвердженя конституцийних законів. Кубанський сойм, названий Законодатною Радою, складає ся із 180 послів. Він становить так звану, низшу палату; виконує законодатну владу в тім обємі, на стільки не входить в права Краєвої Ради. Військовий Отаман, відповідальний перед Законодатною Радою, виконує всі обовязки начальника держави.

На Кубанщині відбувають ся вибори на основі т. зв. пятихвостки, т. зн. на підставі безпосереднього, рівного, тайного, загального і пропорціонального виборчого права. Право голосуваня мають всі горожане без ріжниці пола і народности. Найбільш дражливе земельне питанє вирішено в той спосіб, що створено краєвий земельний фонд, з котрого наділює ся малоземельних козаків і селян.

Від 1917. р. веде Кубанщина, як і Україна, оборонну війну проти большевиків. Розуміє ся, воєнне щастя все змінчиве. В лютім 1918. р. було приневолене кубанське правительство уступити з Військовим Отаманом поза границі Кубані. В своїм

*) Кубанщина дуже гарна і урожайна країна, займає простір около 95 тисяч кв. км., має понад 2 міл. 600 тисяч мешканців, з того 47% Українців, 44% Москалів і 9% инших (Гл. "Про Кубань і Кубанських Українців" Вол. Гнатюка. Видане То-ва "Просвіта" 1920

відвороті кубанське військо стрінуло ся з армією ген. Корнилова і Алексеєва, з котрими заключено умову проти большевиків. В половині червня 1918. р. не стало вже Корнилова і Алексеєва; команду над добровольецькою армією обняв ген. Денікін. Відбув ся успішний похід проти большевиків, котрі в грудни 1918. р. опустили кубанську територію.

Відносини між Кубанцями і Денікіном ніколи не були надвичайно щирі. Вони були примусові з огляду на спільного ворога. На чолі кубанського уряду стояв свідомий Українець Л. Бич, котрий з природи річи ненавидів реакцийного царского генерала. Денікін всіми силами змагав до того, щоби кубанське військо було нероздільною, йому підпорядкованою частиною добровольецької армії. Кубанці навпаки хотіли закріпити усамостійненя своєї армії. На такім підкладі приходило до безнастанних непорозумінь. Денікін всеж таки розпоряджав більшою силою. Добровольецька армія розпаношила ся на Кубані. Вона забрала під свою виключну управу дороги, зелізничі шляхи, почту, телеґраф. Змаганя Кубані утвердити свою незалежність стрічала ся з величезними перепонами з боку Денікіна, котрий знав тільки одну, неподільну Росію. Під кінець 1919. р. і на початку 1920. р. політика Денікіна витворила таке тяжке положеня, що кубанське правительство і армія покинула Катеринодар і емиґрували на чорноморське побережа, щоби звідти вести війну проти большевиків задля освободженя Кубані. Кубанці навязували нитки порозуміня із сусідними народами і племенами для спільної боротьби і оборони перед большевиками. Денікін робив всякі заходи, щоби не допустили до такого звязку. В липні 1919. р. кубанська делеґація заключила була трактат дружби між правительством Кубанської республики і Союзом кавказьких Верховинців. Коли повернула ся кубанська делеґація, Денікін наказав її схопити і ставити перед воєнний суд, як державних зрадників. З тієї делеґациї схоплено, засуджено і повішено в листопаді 1919. р. одного члена, инших не досягла рука сатрапа. Кубанці, бачучи, що не в силі встояти ся в боротьбі з большевиками, хотіли федерувати ся з Донськими і Терськими козаками. І тут стояв в переноні Денікін. В червни 1919. р. з ініціятиви Донського вій-

ськового круга (донського сойму) відбула ся в Ростові над Доном "полудневo-російська конференція", зложена з представників Кубані, Дону і Терека для нарад над федерацією. Федерація трьох козацьких републик не булаб по нутру Денікінови, бо се сталоб на переповні програмі Денікіна що до відновленя одної неподільної Росиї. Кубанці рішучо обстоювали незалежність своєї країни і дуже критично ставили ся до Денікінської Росиї. Коли вони були схильні до федерації з Доном і Тереком, то тільки тому, щоби спільними силами усунути большевицький наїзд, але зовсім далекі були від будуваня передреволюційної Росиї, в ярмі котрої стогнали краї і народи. Третього дня червненої конференциї (дня 26 червня 1919) убито провідника Кубанців Н. Рябовола. Через те Кубанці усунули ся з конференциї і покинули Ростов. Між Донцями і Терцями з одного боку і Денікіном з другого прийшло до нарад над створеням спільного правительства під проводом Денікіна. До порозуміня не дійшло. Напруженя між Кубанцями і Денікіном таким чином не тільки не зменшувало ся, але ще більше змагало ся. Добровольцькі відділи поводили ся на Кубанщині як в завойованій країні. Треба було тільки іскри, щоби вибухла ворожнеча або її ворожі кроки. В січні 1920 р., з ініціятиви Кубанської Краєвої Ради зібрав ся в Катеринодарі Начальний Круг, зложений з представників Донщини, Кубанщини і Терщини в числі 150 представників (по 50 від кожної козацької держави). Начальний Круг проголосив себе найвисшою союзною владою Кубані, Дону і Терака. Приготовляв ся тісний союз тих трьох козацьких републик. Тоді Денікін знову запропонував створити полудневo - російське правительство під його проводом. Се правительство мало бути відповідальне перед парляментом, який задумував скликати Денікін, за винятком міністрів війни, маринарки, шляхів і постачаня, залежних і підчинених безпосередно самому Денікінови. У відповідь на се предложеня Начальний Круг не тільки рішучо протиставив ся нахабности Денікіна, але зажадав усуненя добровольцької армії з области Кубані, Дону і Терека. Розуміє ть ся, Денікін не тільки не сповнив сього домаг а але розпочав іще нові репресії. Тоді кубанське правительство

відкликало з фронту свою армію, що Денікін назвав дезерцією. Відкликаня 56-тисячної добірної кубанської армії і ворожа постава українських селян довели до упадку Денікіна і повного розвалу його гордої армії, що вже наближала ся під мури Москви. Хвальби большевиків, що се вони розбили Денікіна, не відповідають дійсности. Українці, що повалили царат на весні 1917. р., так само тепер повалили реакційного царського генерала Денікіна, і якщо не ствердили тим, що одна неподільна Росия належить до сонних примар, то що найменше зазначили, що евентуальна нова Росия мусить бути инша, мусить шанувати індивідуальність кожного народу і числити ся з його змаганями. Наступник Денікіна ген. Врангель на всякий випадок пішов трохи иншим шляхом.

В тім часі, як валив ся Денікін, от. Петлюра перебував у Варшаві. Армії фактично не було жадної, крім дрібного відділу полк. Удовиченка, котрий в складі польської армії боров ся проти большевиків. На Херсонщину подав ся Омелянович-Павленко, остання надія наддніпрянського уряду. Одначе віч не був в ніяких зносинах з от. Петлюрою. Воював на власну руку з большевиками, а властиво не атакований червоними військами перебував тиф з цілою армією. В Ланцуті реорганізували ся решітки військ от. Петлюри, відходячи невеличкими партіями на фронт. Після розвалу Денікіна перейшла польський фронт дивізия ген. Бредова. Богато старшин тієї армії перейшло до Петлюри, скріпляючи тим чином невиразну національну марку старшинського корпусу.

За тевсею силою пари працювала дипльоматія наддніпрянського уряду. Через Польщу мав вже от. Петлюра сякий-такий звязок зі світом. Французьку пресу переповнювано портретами Петлюри, а в супровідних статях вихвалювано його, як українського національного героя. Голова української місиї в Парижі гр. Михайло Тишкевич навязав тісні зносини з Ватиканом і з клерикальними французькими колами. Кожної хвилї можна було, по заявам наддніпрянських дипльоматів, сподіватись визнаня незалежности Української Народньої Республики з боку Франциї і підлеглих їй держав: Польщі і Румунії. Малі балтийські держави, котрі самі остають під чужи-

вою протекцією, визнали українську державу і от. Петлюру за її начальника. Та найбільш доцільно з погляду наддніпрянського уряду працювала місія в Польщі. Від односторонної варшавської декляраций з 2. грудня 1919 звільна приготовано грунт для тіснішої умови з Польщею. Багато сил і заходів до сього дїла приложив мін. А. Лівицький.

Польща приготовляла ся до дальшої війни з большевиками. Треба було вийти із стану непевности. Тараном, котрий мав послужити Польщі для поваленя большевиків, мали стати народи "між Польщею і Росиєю". Розуміє ся, ніхто в Польщі не думав про справжнє визволеня тих народів з російського ярма, ніхто не думав подати тим народам помічної руки в їх боротьбі за свою державність. Навпаки, на старий лад думало ся під покришкою допомоги тим народам, а головно Українцям, загарбати для себе деякі териториї. Большевиків можна було підтяти тільки на Україні, звідки вони черпали засоби для своєї екзистенциї і для дальшої війни. А Україна небезпечна країна. Коли вона погребала всемогучу німецьку армію, то чому не малаб погребати і кожної иншої армії. З огляду на власну безпеку треба було йти на Україну під покришкою приятельства і прихильности до визвольних змагань українського народу. З другого боку в добі Права Нациї не личило прецінь йти з простими завойовницькими цілями, тільки треба було їх прикрасити німбом братерства, волї, свободи і т. п. Так розумували в Польщі. Правда, в Польщі відзивали ся й нечисленні голоси про конечність тісного єднаня з Україною для оборони перед завтрішньою могутньою Росією. Говорило ся про щире обєднаня, про задовольненя цілости українських змагань, бож яка може бути згода з Україною, коли в Галичині, на Волини і Холмщині страждають Українці під невимовно важким режімом. Говорило ся про справедливе розмежуваня двох сусїдних народів. Та сї голоси пропадали безслїдно серед повені фраз про історичну Польщу.

От. Петлюра і його уряд находили ся на еміграциї і то в дуже важкім становищі, без армії, без грошевих засобів, зненавиджені тою частиною українського народу, котру віддали вони на дальше погнобленя. Йшла весна. Треба було або

старати ся взяти участь в польськім поході проти большевиків, або зліквідувати цілє підприємство. Петлюра і його уряд рішили ся на перше.

На такім підкладі прийшло дня 22 квітня 1920. р. до заключеня умови між Польщею і Україною, заступленою урядом Петлюри. Умова та в цілости представляєть ся так: —

I. Признаючи права України до незалежнього державного істнуваня на території в границях, як будуть вони очеркнені на північ, схід і полудне на основі умов У. Н. Р. з межуючими з нею з тих сторін сусідами, — Річпосполита Польська признає Уряд і Директорію У. Н. Р. з головним отаманом п. Симоном Петлюрою на чолі за верховну владу У. Н. Р.

II. Границі між Річипосполитою Польською і У. Н. Р. очеркують ся в слідуючий спосіб: на північ від ріки Дністра вздовж ріки Збруч, а опісля здовж бувшої границі між Австро-Угорщиною і Росиєю до Вишгородка, а від Вишгородка на північ через Кремінецькі узгіря, а відтак по лінії на схід від Здолбунова, опісля здовж східних адміністрацийних границь рівенського повіту, далі на північ здовж адміністрацийної границі б. Минської ґубернії до місця, де її перетинає ріка Припять, а відтак Припятею до її устя. Що до повітів рівенського і дубенського пізніше наступить тісніше порозуміня. Подрібне очеркненя граничної лінії повинно бути переведене через спеціальну-польско-українську комісію, зложену з відповідних знавців.

III. Польський уряд признає Україні території на схід від граничної лінії, поданої в арт. II. отсеї умови до границь Польщі з р. 1772. (передподілових), котрі Польща вже посідає або відзискає від Росиї збройною або дипльоматичною дорогою.

IV. Український Уряд обовязуєть ся не заключати ніяких міжнародних умов, звернених проти Польщі; до того самого зобовязуєть ся Уряд Річипосполитої Польської супроти У. Н. Р.

V. Національно-культурні права, які Уряд Польський запевнить горожанам української народности на території Річипосполитої Польської, будуть в рівній мірі признані горожанам польської народности в границях У. Н. Р.

VI. Заключаєть ся економічно-торговельні умови між Річипосполитою Польською і У. Н. Р. Земельна справа на Україні буде розвязана через конституанту. До хвилї скликаня конституанти правне становище польської народности очеркуєся на основі спеціяльного порозуміня між Річипосполитою Польською і У. Н. Р.

VII. Заключаєть ся військову конвенцію, котра становить складову частину отсеї умови.

VIII. Отся умова остає тайною. Не може бути закомунїкована третій сторонї, анї опублїкована в цїлости або частинно инакше, як за взаїмною згодою обох контрактуючих сторін з виятком арт. I., котрий буде оголошений після підписаня отсеї умови.

IX. Отся умова стаєть ся правосильною зараз після підписаня її контрактуючими сторонами.

Польсько-українська умова се оден з найтяжших ударів, який постиг український нарід в першій половинї 1920. р. Через її підписаня за згодою відповідальних чинників У. Н. Р. поділено Україну на три части а саме: а) на Західну Україну, в котрої склад входить: Галичина, Західна Волинь, Холмщина, Підляше й Поліся — менше-більше о просторі етнографічної Польщі. На основі польсько-української умови Західня Україна входить в склад Польщі на її власність. б) Правобережна Україна від Збруча по Днїпро під начальством гол. от. Петлюри стає незалежною державою під протекциєю і польськими впливами. в) Задніпрянська, Лївобережна, якщо от. Петлюра не мав би сили власними засобами виперти большевиків, осталаб при Росиї. Коли додати до того, що Закарпатська Україна увійшла в склад Чехословаччини, а північну Буковину і полудневу-східну Бесарабію заняли Румуни, то будемо мати страшну картину роздертя України на пять частин. Не улягає нїякому сумнїву, що такий стан є далеко гірший, як колиб цїла обєднана Україна стогнала в найбільш важкому чужинецькому ярмі.

На основі польсько-української умови Україна тратить величезну етнографічну територію, а в тім і Східну Галичину, по своїй суті найбільш здатну до незалежного державного житя і

до державного будівництва, дальше все таки признаєть ся Польщі якісь права до териториї з перед 1772. р. Забороною заключати міжнародні умови проти Польщі раз на все стверджуєть ся поневоленя Західної України, через майбутнє признаня рівних національно-культурних прав для Українців по польськім боці і Поляків по українськім зводить ся їх в нівець. Бо чи можливо, щоби однакові права мало 2% Поляків на Україні і около 20% Українців в Польщі і тоді, як Поляки є розкинені по всім просторі України, а Українці жиють компактною масою. Таке застереженя в умові означує тільки одно, що Українці булиб виставлені на повну денаціоналізацію. Сальвуваня польських поміщиків на Україні мусіло відвернути селянські маси від української державности, а економічно-торговельні умови, заключені — розуміеть ся — на некористь України, означували, що Україна буде виставлена на законну експльоатацію Польщею.

Взагалі польсько-українська умова, може мимо волі її українських контрагентів, вишла найчорнішою картою нової історії України. Її українські творці, як-що бажають без чорного пятна перейти до історії, мусять напружити усі сили, щоби перевести ревізію тої умови в змислі обєднаня всіх українських земель в одну цілість як державної одиниці.

Як після варшавської декляраціи, так і після заключеня польсько - української умови 22. квітня 1920. р. запротестували проти її змісту всі відповідальні чинники західно - українських земель. В першій мірі піднесла свій протест Українська Національна Рада у Львові в отсих словах: —

"В змаганях до реалізациї варшавської декляраціи з 2. грудня 1920. р. Уряд У. Н. Р. тайним договором з 22. квітня 1920., заключеним з Польською Річипосполитою, погодив ся на установленя границь між У. Н. Р. і Польщею по ріці Збручі та на відступленя Польській Річипосполитій західно - українських земель: — Холмщини, Підляша, частини Поліся і Західної Волині. Делегація Української Національної Ради у Львові стверджує, що сей акт заключено всупереч волі українського народу, виявленої постановами Української Центральної Ради в Київі, Української Національної Ради Західної Области У. Н.

Р і Трудового Конґресу в Києві та численними однодушними заявами всенародних і частинних зїздів, зборів, віч, як також оружною боротьбою задля зєдиненя всіх українських земель в одну соборну і суверенну українську державу. Делеґация Української Национальної Ради заявляє, що згаданий договір, о скілько він відносить ся до територий Східної Галичини є актом безпідставним і неважним, бо його заключено проти волі західно - українського правительства і Української Национальної Ради як национального парляменту. Проти такого безправного акту Делеґация Української Национальної Ради підносить свій протест, зазначуючи зокрема, що Східна Галичина творить окремий предмет міжнароднього права. Одночасно протестує Делеґація Української Национальної Ради в імя Права Нациї проти виключеня з державного звязку і відступленя Польській Річипосполитій українських земель: Холмщини, Підляша, частини Поліся і західної Волині. З огляду на те Делеґация Української Национальної Ради заявляє перед цілим світом, що сей акт не буде вязати українського народу в його змаганю до національно-державної єдности, а тим самим не вирішить вікового конфлікту між українським і польським народом".

IV. Блудні лицарі.

Армія Українського Піємонту. Думки і мрії галицько - української армії. Її розвал Денікіна. Ваганя і злука з большевиками. Нові порядки. Єдність стрільців і старшин. Пасивне відношенє до большевицьких кличів. Розрив з большевиками. Кінець галицько - української армії.

Українська Галицька Армія здобула собі почесну сторінку у новітній історні українського народу і невянучий вінок слави в серцях і в умах сучасних. Вона не тільки борола ся на всім просторі українських земель за волю, щастя і долю цілої нациї, але й вела освідомлюючу акцию на Наддніпрянській Україні. Коли сьогодня ціла Правобережна і полуднева Україна перенята змаганями добути незалежність своїй батьківщині, то се в першій мірі заслуга галицької армії. Всюди слідами походів української армії відбували ся віча, збори, гутірки, галицькі свідомі селяне вміли найкрасше порозуміти ся із своїми над-

дніпрянськими братами та вияснити їм суть і значіня української справи. Коли спершу за збручанське населеня холодно, а навіть ворожо ставило ся до галицького війська, утотожнюючи його з австрійськими окупантами, то згодом навчило ся воно не тільки цінити, але горячо, по братерськи любити тих лицарів без скази, що в своїх серцях несли любов до України, а на штиках волю гнобленій і тратованій країні.

Похід на Київ се справдішний тріюмфальний довгомилевий хід серед найвисшого одушевленя і щиробратньої прихильности усього населеня. Галицька армія безумовно була всеукраїнською армією, се були блудні лицарі, що серед найтяжчих умов, в ріжних обставинах, — навіть тоді, коли були приневолені злучити ся з Денікіном, змагали лиш до одної мети до привернення і укріпленя української держави на всіх українських землях. Українсько-галицькій армії закидають, що вона переходила від одного "союзника" до другого, та що через те не могла числити на ніяке довіря і навіть поступала нечесно. Се неправда! Хто хоч трохи вглубив ся в суть і духову істоту галицької армії, знав добре, що се армія українського Піємонту. Злука такої армії, чи з Денікіном, чи з большевиками, чи з кимнебудь иншим не могла мати на меті служби чужим інтересам, тільки мала на меті переждати важку хвилю, щоби як слід використати догідну хвилю. І тому ніхто не може робити тій армії закиду "зради". Коли вона не зрадила найвисшого ідеалу нациї, власної державности й єдности українських земель, то її прапор хрустально чистий. А сього вона не зробила.

Вже після переходу до Денікіна в рядах армії продумовано над тим, щоби з весною при підмозі повстанців прогнати добровольцьку армію і завести на Україні демократичний лад. Знаємо причини, які невідклично приневолили Начальну Команду Галицької Армії рішити ся на важкий крок переходу до Денікіна. В часі, коли от. Петлюра переговорював з Поляками і в той бік промощував собі відворот перед Денікіном, то та дорога для галицького війська була замкнена. Зрештою галицька армія, як армія Українського Піємонту, розуміла дуже добре, що "українська армія без териториї України не є ар-

мією", що красше серед найгірших умов лишити ся на власній національній території, як мандрувати в табори інтернованих. Галицькій армії, як вже згадано, закинено "чорну зраду", а трещить перед заключенем умови з добровольцькою армією, коли от. Ціммерманн телеграфував з Одеси, що добровольцький генерал Шіллінг категорично відмовляєть ся переговорювати з представниками наддніпрянської армії, відповів ген. Микітка: "Ще раз повторяєть ся, що переговори вести можна тільки для обох армій і для них разом може бути заключене перемиря". Правда, делегати Гал. Армії не вспіли сього перевести в діло, бо на те не мали відповідної сили, але все таки зробили хоч стільки, що переняли на себе опіку над всіми Наддніпрянцями, що залишили ся у власному районі постою.

Від половини листопада 1919. Гал. Армія остає в злуці з добровольцькими військами. Рука в руку ведено бої з большевиками. Ся злука значно скріпила Гал. Армію. Стрільці одержали біля, навіть одяги, амуніцію, зброю, шпиталї, ліки. Хорі досить скоро почали приходити до здоровля. Поодинокі частини побільшено 20 тисячами добре озброєних і виеквіпованих вояків, що через Одесу вернули з італійського полону. Обіцянки, що всі Галичане з Італії, Чех і Сибірі при допомозі антанти, увійдуть скоро в склад українсько-галицького війська, Денікін не додержав. Зрештою й не міг сього зробити, бо його армія нагло почала хитати ся, а опісля розвалювати ся. Галицьке командованя навязувало порозуміня з ген. Павленком, приготовляючись до веснятої кампанії. Почав ся несподівано розвал добровольцької армії. Півтретя року росла армія Денікіна, щоби через моральний занепад скотити ся в пропасть і підпасти майже цілковитій загладі на протязі трьох місяців. Від Чорного Моря прийшла ся армія і втопила ся в ньому.

Розвал Денікінців не потягнув за собою Гал. Армії. Вона мала ще стільки моральної сили і відпорности, що в хвилї розвалу вдержала свою єдність і суцільність, бо її окрилювала сильна і глибока національна ідея. Серед гуку гармат і свисту куль умирала Гал. Армія, щоби небавом воскреснути наново.

Через перехід до Денікіна українсько-галицька армія ма-

ла на меті: 1) зберегти себе перед неминучою загибілю від пошестей тифу і холери і 2) утвердити позицію українського представництва в Парижі, щоби вже раз позбути ся пятна большевиків, придбаного Галичанам Поляками. На жаль, перше осягнено в малій мірі, а друге остало в сфері мрій.

Через крайно ворожу поставу українського селянства і опущеня фронту Кубанцями, Денікін почав подавати ся перед большевиками. Його армію роздвоєно. Одна частина подала ся на полудне, друга на захід до Поляків. Галичане знову остали самітні. Генерали Микітка і Ціріц почали стягати розкинені галицькі частини і скупчувати їх здовж Дністра, щоби в найприкрішій ситуациї мати криті тили. Остаточний погром Денікіна застав Галицьку Армію в районі Балта-Ольгопіль-Бірзуля. Та в той сам час армії знову доскулював найлавзятійший ворог — тиф. Шпиталї у Винници, Жмеринці, Тульчин і Шпикові були переповнені хорими. Треба було рішити ся, що далї робити. Англійська місія дораджувала перехід до Румунії, обіцюючи заняти ся на румунській територи галицькими військами. Та важко було лишити на поталу хорих товаришів у шпиталях. Нарада делеґатів поодиноких військових частин вирішила за всяку ціну старати ся зговорити ся з большевиками, щоби таки остати на українській території. Саме в тім часї виздоровці у Винници утворили революцийний комітет і увійшли в порозуміня з большевиками. З початком нового року 1920. наступило порозуміня з большевиками, котрі потребували галицької армії для реклями, щоби українському населеню показати, що мовляв галицькі Українці з ними. Одначе й після того населене з великою симпатією відносило ся до Галичан, не вірячи в їх большевизм. Не вірили в нього і самі большевики.

З початком березня почали вертати виздоровці зі шпиталїв. Почала ся реорґанізация армії. Генералів Микітку, Тарнавського і Ціріца, як також штабових старшин арештовано і відправлено до Бірзулї, де була для них збірна станиця. Головнокомандуючим Галицької червоної Армії назначено большевика Василя Порайка, а комісарем Михайлика. Старшин, яких підозрівано о "контрреволюцію" усунено, при поодино-

них частинах настановлено комісарів, котрі мітко слідили за тим, що діеть ся серед війська. Кепсько почували себе стрільці і старшини в нових умовах. Треба згадати, що після розпалу Австрії в нашім війську помічав ся подекуди нахил до "большевизму" в буденнім того слова розуміню, т. зн. до розпряжности, неслухняности і частинної самоволі. Та за Збручем наш стрілець скоро вилічив ся з нього. Він пізнав, що його сила тільки в цикій орґанізаци, що його забезпека тільки в тіснім єднаню, що виповнити завданя українського борця зможе він лише піддавшись добровільно зразкови дисципліні. Крім того, наш стрілець зрозумів, що соціяльну справедливість можна осягнути тільки тоді, коли всі змагатимуть до того, аби вони були більш освічені, більш благородні, щоби змагали до побільшуваня суспільних дібр, а не до того, щоби через анархію й грабіжництво і застій в праці всі обіднювали ся. Найкращим учителем під тим оглядом нашого стрільця, т. зн. переважно селянина в одязі вояка, був тамошний український селянин, котрий найвимовнійше вмів вияснити йому по свойому суть большевизму. Наш селянин даржав ся цупко добутої своїм трудом особистої власности, а крім того він, свідомий під національним оглядом і в значній мірі релігійний, бо привязаня до своєї народности і віри довгі століття було заборолом проти винародовленя і повної його загибелі в найбільш важких історичних добах. Такий матеріял, розуміеть ся, не міг бути пригожий до большевицьких експеріментів. Галицький стрілець крім того почував своє міцне обєднаня з старшинами, інтеліґентами, що були на наставниками, тільки його товаришами і дорадниками в долі і недолі. А тих старшин-інтеліґентів старали ся за всяку ціну спрятати большевицькі можновладці, бож вони стояли на заваді цілковитого опануваня стрільців большевиками. З самого початку, як тільки почали ся розстріли старшин за "контрреволюцію", стрільці побачили, до чого йде. Вони станули в обороні своїх товаришів-старшин, крили їх і заслонювали собою.

Під кінець березня большевицькі головачі: Затонський, Порайко і Михайлик розпочали обїзд фронту Гал. Армії. На

мітінгах закликали вони — при ужитю всіх демагогічних засобів — стрільців вимордувати своїх старшин, скинути національні відзнаки, подоптати синьо-жовті прапори. Стрільці оперли ся. Червону большевицьку звізду з трудом насаджувано замість тризуба. Большевики не зрозуміли духа галицько-української армії і силомиць накидували стрільцям і старшинам демагогічним способом свої ідеї. Одначе за Збручем не було вже серед Галичан грунту для большевицьких експериментів.

Галицько-українська армія з героїством і посьвятою, гідно й самопевно, як личить армії Українського Піємонту проходила крівавий шлях. Однозгідність думок між старшинами і стрільцями була подиву гідною. Большевики самі виставили Галичанам якнайкрасше свідоцтво, пишучи в своїх органах, що ніде не приходилось їм бачити такої єдности між старшинами і стрільцями, ніде не помічували вони такої товариської самопомочі і однозгідности в думках і ділах. Се й виявило ся наглядно, коли большевики забажали були забрати стрільцям священиків. Всї стрільці станули зі зброєю в руках в обороні своїх духовників і не видали ні одного священика. Бажаючи опанувати галицькі бриґади, большевики усували старшин і настановляли своїх командирів, одначе старшини й на далї задержували дійсний провід серед війська, навязували звязки з поодинокими частинами і мимо надзвичайного пильного догляду і нагляду з боку большевицьких комісарів не залишали своєї праці серед стрілецтва.

Начальний командант галицької "червоної" армії оден з провідників утвореної в Київі галицької комуністичної партиї, Расиль Порайко, був головним дорадником голови тієї партиї Володимира Затонського і не записав ся додатно на сторінках найновішої української історії. Був слїпим знарядом червоної Москви і точно виконував одержувані з гори вказівки. Він мав острий поліцийний догляд над старшинами, він причинив ся з иншими збольшевиченими Галичанами, як Ґадзінський, Кондрацький і ин., до топтаня національних святощів, а через те вже тоді підготовляв грунт до розриву галицько-української армії з большевиками. Тимчасом переведено ре-

організацию армії, поділивши її на три бригади, котрі і вислано на фронт, але що большевики все таки не довіряли Галичанам, тому відділено поодинокі бригади червоними військами, а на задах уміщено большевицькі резерви. Мимо того між розділеними бригадами вдержувано звязок, дожидаючи хвили, коли буде можливо розвязати ся з большевиками.

Для повноти картини годить ся додати, що від хвили походу галицько-української армії на Київ, а головно від половини листопада 1919., коли галицький уряд з Диктатором полиш в Камянець, армія відтята від Галичини станула самочинно на всеукраїнськім становищі. Денебудь вона була, використовуючи ситуацию борола ся вона з ворогами України за всеукраїнський ідеал. Після віддїзду Диктатора не стало політичного проводу. Крім того після переведеного процесу ґен. Тарнавський і його начальник штабу полк. Шаманек одержали тримісячну відпустку. На їх місце прийшли ґен. Микітка — як начальний вожд і ґен. Ціріц — як начальник штабу. Ся зміна не вийшла армії на добре. Перший з них зовсім не орієнтував ся в політичних питанях, був вправді добрим вояком, але ледви чи здатний на становище нач. вожда. Він радше виконував всї порученя ґен. Ціріца. А сей грав ролю диктатора, неоглядаючись на нікого, хиба на Денікіна. Небавом не стало заЗбручем взагалї ніякого політичного проводу. І в тім часї творить ся в армії такий політичний орган зложений із живих і рухливих одиниць, котрий кермує політичним житєм армії. Той орган веде свою працю в двох напрямах, ставивши на становищі, що українська армія тільки тодї сповнить свою задачу, якщо остане на Україні в тій чи иншій формі. Перший напрям, змагав до того, щоби обєднати і скріпити розбиті національні українські сили на плятформі Української Національної Республики, а другий напрям змагав до навязаня зносин з большевиками.

Коли під охороною решток наддніпрянської армії, котра пробивала ся на зади большевиків, створено в Змельнику під проводом д-ра Івана Макуха "Краєву Раду", політичний орган галицько-української армії, приготовлюючись на близький упадок Денікіна, негайно увійшов в близші зносини з "Крає-

вою Радою". В другій половині грудня 19[illegible] з заходом сього політичного органу скликано до Літина державну нараду з участю видніших громадян і представників партий, що находили ся на території Хмельницької "Краєвої Ради" і галицько - української армії. Ся перша серед тих умов державна нарада заняла ся пквиданєю Петлюрівщини і створенєм нового правительства. Та небавом зявив ся там премієр Мазепа. Він запротестував проти анулюваня останнього провительства У. Н. Р. Тому нововидбута друга державна нарада згодила ся тільки на доповненя уряду Мазепи бракуючими членами. Між галицько-українською армією і армією ген. Павленка наступило порозуміня, на основі котрого гал.-українська армія переходить в розпорядженя Української Народньої Республики і під приказ ген. Павленка, як начального вожда. Отсе порозуміня наступило тим лекше, що на чоли гал.-укр. армії з огляду на хоробу ген. Микитки знову став ґен. Тарнавський. Найблизшим завданям гал. армії було відмежувати ся від Денікіна і проголосити Українську Народню Республику, здержати большевицький поступ та з весною приготовити всенародне повстаня на Україні проти большевиків.

Події, які наступали в тім періоді, випереджували всі задуми й постанови. Денікін розлитав ся скорше, як се можна було припустити. Большевики скорим маршом зближували ся в район гал.-укр. армії. Пробувано навязати порозуміня з ґубернїяльним подільським комітетом К. П. Б. У. (Комуністичної партиї большевиків України), що резидував у Винниці. По довгих нарадах устанено 13 точок порозуміня, між котрими була й автономія гал.-української армії. Тимчасом ген. Шрік на приказ Денікіна приказав відступати на полудне, щоби дістати ся на Крим, а колиб се було неможливе, то армія мала пробувати пробити ся через Дністер до Румунії і там зложити зброю. Армія, як згадано, не хотіла покидати української території, тому не послухала сього приказу і заявила ся за злукою з большевиками. Коли ми ще раз згадуємо про сю справу і додаємо деякі ненаведені ще подробиці, то робимо се тому, щоби з одного боку належито представити трудне положеня війська, а з другого висвітлити, що тимчасовий не-

рехід до большевиків відбув ся за згодою правительства У. Н. Р. А саме серед того хаосу і шуканя шляхів з безвихідного положеня шляхів з безвихідного положеня дня 2 січня 1920., коли одно крило галицької армії було вже заатаковане червоною дівізією, у Брацлаві стрінули ся члени політичного органу армії з премієром Мазепою. На нараді поставлено альтернативу: або лучити ся з большевиками або не оглядаючись на наслідки, проголосити У. Н. Р. Премієр Мазепа з огляду на скрутне й безвихідне положеня одобрив іменем уряду тимчасовий перехід до большевиків.

Пригадавши сї факти незрозумілим стане нам поведеня гол. от. Петлюри у відношеню гал. української армії після того, як вона зірвала звязок з червоною армією.

Галицькі бриґади, розділені на фронті, маючи на задах большевицькі резерви, під пильним доглядом комісарів дожидали хвилі, коли зможуть знову під синьо-жовтими прапорами бороти ся за волю і незалежність України. Така хвиля наспіла небавом. Гол. от. Петлюра після варшавського договору 22. квітня 1920 враз з польським військом пішов походом на большевиків. На самім початку офензиви дня 23 квітня рано галицькі бриґади, не знаючи навіть постанов варшавського договору, на приказ тайної Начальної Команди розпочали бій з фронтовими й запасними большевицькими дивізіями. Мимо того, що такий виступ грозив неминучою смертю тисячам Галичан в етапах, галицька армія не оглядала ся на наслідки. Бажаня бороти ся за Українську Народню Республику було сильніше, як страх за долю братів, виставлених на жорстоку пімсту большевиків.

Серед великої радости і незвичайного захопленя позривано большевицькі відзнаки, розвіялись понад стрілецькими бриґадами синьо-жовті прапори, залунав гимн "Ще не вмерла Україна". Парляментарі удали ся на захід, щоби стрінути ся з військами от. Петлюри і повідомити їх про подію. Одночасно вдарено на большевиків. Друга бриґада заняла Винницю, перша Бердичів і Козятин, а третя на північ від Бару розпочала кріваві бої з червоними частинами. Там наступила також стріча з Поляками, з якими й співділано в боях проти бо-

льшевиків. В три дні після виступу проти червоних військ Поляки зажадали від третьої бригади зложеня зброї. Не було иншого виходу. Початково виглядало се все на непорозуміня, котре небавом вияснить ся. Та надії не здійснили ся. Те саме стало ся з двома другими бригадами. Старшин і стрільців інтерновано як полонених. Делегациї армії удавали ся до військового міністерства У. Н. Р., до гол. от. Петлюри і до польського штабу, заявляючи, що бажають служити в українській армії, що хотять віддати свої сили для будівництва української держави. Довший час зводжено їх обіцянками, але факти говорили що инше. Стрільців розпускано домів, де їх частинно вилапувала польська жандармерія, старшин перевезено до Фридрихівки біля Волочиск до концентрацийного табору. І тоді ще роблено спроби, щоби бодай старшин віддати наддніпрянській армії, де був великий брак офіцерів. Все даремне. Польська військова влада мала намір віддати до розпорядимости гол. от. Петлюри тільки що інтернованих старшин, щоби вони становили ядро будучої великої армії У. Н. Р., одначе гол. от. Петлюра відмовив ся. Що більше! Через свого воєнного міністра Сальського просив він польську владу, щоб та інтернувала старшин гал. - української армії в котрімсь із своїх таборів. Так стало ся. Старшин перевезено з Фридрихівки до Львова (на Ялівець), а з відсіль до Тухолі на Поморю.

Коли пригадаємо собі, що перехід до большевиків відбув ся за апробатою уряду У. Н. Р., висловленою премієром Мазепою, то поступок от. Петлюри буде для нас дуже дивний. Військове українське командуваня воліло заповняти свою армію денікінськими офіцерами, що ще недавно воювали проти Українців, що з глибини душі ненавидять українських змагань, що з презирством відносять ся до української нациї, як гал. - українськими старшинами, тими самими, що проломили большевицький фронт на 300 км. відтинку і через те промостили шлях польсько - українській армії на Київ, що хотіли свої сили віддати на користь державного будівництва У. Н. Р.

З великої 100 тисячної армії, що в літі 1919 р. перейшла Збруч, що відбула похід на Київ, що майже рік на всіх боєви-

шах засвідчувала право українського народу до вільного незалежного державного житя, з тої геройської армії не лишило ся нічого, поза розсипаними дрібними відділами в армії ґен. Павленка або поодинокими одиницями на широкій Україні та таборами полонених в Польщі й Московщині. Серед невимовно важких умов, серед голоду й холоду, серед недостатків і пошестей, люблені народом і ненавиджені власть імущими, переслідувані ворогами українського народу, биті недолею, — сї блудні лицарі Українського Піємонту гідно проходили тернисту й криваву дорогу у вірній службі великій ідеї цілої нації. Тому й історія певно виправдає деякі їх похибки і хитаня, як перехід до Денікіна або злука з большевиками, — тим більше що був се тільки засіб вийти із скрутного положеня, щоби тим певніше і скорше осягнути намічену мету.

V. На шахівниці.

Похід на Київ. Нове правительство У. Н. Р. і його декларація. Большевицька офензива і польсько - український відворот. Армія У. Н. Р. в Галичині. Мінськ і Рига. Ради Винниченка. Справа Східної Галичини на рижській конференції. Протести. Заміни.

Наслідком варшавської умови з 22. квітня був похід на Київ. Польська армія в злуці з українськими відділами от. Петлюри вдарили на большевицький фронт, котрий подав ся взад. Похід на Київ відбував ся спішним маршом, бо большевики ніде не ставили поважніших перепон. До його вдатности у великій мірі причинив ся розрив галицької армії з большевиками. На просторі 300 кл. Галичане отворили фронт і тим причинили ся до поступів і успіхів польсько - українських військ. Виступ галицьких бриґад відбув ся 23. квітня, — а вже 7. мая польська кіннота знайшла ся в Київі. Опісля до Київа увійшла українська дивізия ґен. Удовиченка і польські війська під проводом ґен. Ридза-Сміґлого. Большевики відступили за Дніпро.

Здавало ся, що наступив час, коли бодай на Правобережній Україні вдержить ся українська державність. З військами от. Петлюри получив ся ґен. Павленко і полк. Тютюник.

Розпочала ся повільна державна робота. От. Петлюра вернув на Правобережну Україну без підготованих людей до державної роботи. Протигаличанський курс наддніпрянського уряду відпихав від роботи всіх Галичан. Правительство було здискредитоване дотеперішньою спілкою з польськими панами, а крім того не виявило через довший час наглядної здатности до позитивної роботи. Громадянські кола, котрі увесь час слідили роботу уряду під проводом Мартоса, а опісля Мазепи, уряду десиґнованого з рамени соц. - демократичної партиї, не сподівались ніякої користи для державного будівництва з такого правительства і стояли в опозиції до нього. Також гол. от. Петлюра бачив, що з таким урядом мало що вдіє ть ся, бо в державі, де все треба будувати від початку, потрібні є люде досвідні, зрівноважені, енерґічні, самі заправлені до практичної роботи. Демократичні партиї не відмовляли ся вступити в уряд, одначе під умовою, що більшість портфелів знайдеть ся в їх руках, коли вони мають брати відповідальність за державне будівництво. Та соц. - дем. партия мала ще надто великий вплив на от. Петлюру, симпатика і бувшого члена тієї партиї, щоб утвореня демократичного правительства так легко могло увінчатись бажаним успіхом. Соц. демократия все таки бажала мати більшість в кабінеті, а що найменше обняти визначніші місця. З тих причин не могло прийти до порозуміня з демократичними партіями. Тоді от. Петлюра порозумів ся з Київом, де в "Громадянському Комітеті" засідали визначні члени партиї социялістів федералістів. Пробувши стільки часу під важкою большевицькою інвазією, члени "Громадянського Комітету", не будучи крім того як слід поінформаваними про камянецькі історії і союз з Польщею, приняли от. Петлюру із захопленєм і радо згодили ся на його предложеня. В порозуміню з київськими громадськими колами зложено під кінець 1920. отсей кабінет: Вячеслав Прокопович — голова Ради міністрів, Андрій Лівицький — заступник голови і міністер юстиції, Андрій Ніковський — мін. закордонних справ, Олександер Саліковський — мін. внутрішних справ, полк. Володимир Сальський — мін. військових справ, Ісаак Мазепа — мін. земельних справ, Філярет Аполіна-

рій Маршинський — керуючий мін. фінансів, Евген Архіпенко — мін. народнього господарства, Сергій Тимошенко — мін. шляхів, Петро Холодний — керуючий мін. освіти, Іляріон Косенко — мін. пошт і телеграфів, Станислав Стемпковський — мін. народнього здоровля, Осип Безпалко — мін. праці, Пінкас Красний — мін жидівських справ.

Нове правительство дня 2. червня зложило декляpацию, якою буде кермуватись у виконуваню своїх обовязків. Перш усього заповіджено скликане переднарляменту, як законодавної влади Української Народньої Республики. Покищо уряд постановив прикласти рук задля утвореня сильної, дисциплінованої армії, аполітичної, свідомої своїх національно - державних обовязків. Для виконаня сього одного великого завданя треба полишити фінанси України. Забезпечуючи робітникам здобутки революції, привертає ся приватну ініцияти-ву для відбудови зруйнованої промисловости. Правительство заповідає підперти кооперацію задля поширеня її впливу на ріжні галузи народнього господарства. Дальше говорить ся про унормоване податків, наладженя транспорту, заведеня внутрішнього ладу, практичне приноровленя національної рівноправности, вирішеня земельної справи згідно з інтересами селянства, дбайливість про школу і взагалі культуру. Правительство спирає ся на союзі з Польщею, а думає закріпити добрі сусідські відносини до Румунії та з державами Прибалтику, Чорноморя й Кавказу.

Одначе зазначеної в горі програми не довелось перевести правительству ані у внутрішнім державнім житю, ані у відношеню до закордонної політики, бо в половині червня розпочав ся відступ на протибольшевицькім фронті. Кіннота Буденного вдерла ся на позафронтову область польсько-української армії, непокоїла військові відділи, грабувала транспорти й переривала получеря. За кіннотою зявили ся маси большевицької піхоти, польський фронт на всій своїй довжині не видержав натиску червоної армії і почав хитати ся, а в кінци й ломати ся. Головно північне крило польської армії нагло заломало ся через що й полудневий відтинок мусів подавати ся крок за кроком. З польськими військами були приневолені відступати й українські дивізиї. Серед безвпинного відступу

найшли ся вони на Збручі, а опісля вступили на територію Східної Галичини. Досить численна, бо майже 50-тисячна українська армія через відступ зменшила ся до 15тисяч штиків. Відірвана від своєї корінної основи, найшла ся вона на страждучій галицькій землї без потрібного заосмотреня. Треба додати, що настрій в Сх. Галичинї не був прихильний для армії от. Петлюри. Сеж прецінь була армія того, що у варшавській умові відступив західно-українські землї Польщі. В широких колах українського громадянства імя Петлюри находило неприхильний відгомін. Між армією от. Петлюри і галицьким населенєм наступив стан крайного напруженя. Тимчасом большевики переступили границї Східної Галичини. Здавало ся, що не буде стриму большевицькому походови. Серед української армії почітне було велике хвилюваня. Що станеть ся на випадок, як большевики продовжуватимуть свій похід? Що зробити з останками армії? Серед справжнїх провідників і представників чинної боротьби з ворогами волї й незалежности українського народу нуртували ріжні думки. Деякі були за переходом до Румунії, инші думали перебирати ся на Чехословаччину, але більшість з ґенералами Павленком, Удовиченком і Тютюником були за тим, щоби пробивати ся через большевицький фронт на українські степи і звідтам продовжати боротьбу проти червоних московських наїздників. Отсї хиганя, взаїмне недовіря й напруженя та ріжнородний склад військ от. Петлюри причинили ся до гідних найбільшого спожаліня вчинків деяких наддніпрянських віддїлів на теренї Східної Галичини. В складї армії от. Петлюри поруч ідейних борців за волю України найшли ся також елєменти, котрі не мали нічого спільного з ідейною боротьбою. Були се по більшій части бувші жовніри російського ген. Бредова, що найшовшись поза польським фронтом — опісля увійшли в склад наддніпрянських віддїлів. До них треба долучити й фахових вояків, котрі тільки й знали, що різатись в битві або грабувати за фронтом. Сї то віддїли допустили ся грабунків на українськім населеню Галичини, а подекуди й убійств. Подїї, яких місцем був Лисець, Войнилів, Тисьмениця не принесуть чести військовим частинам армії Петлюри. Поруч матеріяльних

шкід, які заподіяли злочинні типи в мундирах української армії, вони ще більші шкоди спричинили тим, що поглибили пропасть між двома галузями українського народу, між Галичанами і Наддніпрянцями. Таке поступуваня наддніпрянських відділів у відношеню до населеня Східної Галичини причинило ся між иншим до того, що Галичане, котрі становили значну складову частину херсонської дивізиї, покинули ряди наддніпрянської армії і під проводом ґен. Кравса подали ся в сторону Карпат, де й перейшли чехословацьку границю. Вони воліли бути інтернованими в чеськім таборі, як бороти ся за несвою справу.

Наддніпрянський уряд покинувши свою територію, початково осів в Станиславові, в околиці котрого находила ся й ставка гол. от. Петлюри. Та небавом той уряд насильно перевезено до Тарнова, де він находив ся до останних днів. Розуміеть ся, на чужині вся увага уряду була звернена перш усього на армію, а опісля на закордонну політику. З инших справ годить ся згадати, що спеціяльна урядом покликана комісія заняла ся опрацюваням проєкту конституциї української держави.

Воєнне щастя, яке сприяло большевикам, завело їх аж під мури Варшави. Справа мира станула на деннім порядку. По довшій виміні радіотелеґрам в Минську зїхали ся відпоручники Сов. Росиї й представники Польщі, щоби установити головні основи мира між сими двома державами. В справу вмішала ся й антанта, головно Англія, котра станула на становищі оборони етнографічних границь Польщі. Міністер закордонних справ Великої Британії льорд Керзон в імени своєї держави і з порученя антанти визначив границі, котрі згідно з етнографічним прінціпом мусить одержати Польща без огляду на воєнне щастя і поза котрі не сміють посунути ся польські війська в разі побіди над большевиками. Минські переговори не дали ніяких трівких наслідків. Тимчасом під Варшавою Поляки віднесли велику побіду над большевиками. Розпочав ся безладний большевицький відворот, котрий по части перемінив ся в катастрофу червоної армії.

Перенесені до Риґи переговори про попередний мир і вій-

ськове перемиря пішли скорším темпом, як се було в Минську. На риські переговори мусимо звернути більшу увагу, бо там виступили вже не тільки представники [illegible] Сов. Росиї, але й мальовані відпоручники Радянської України. В надії, що риська конференция займеть ся розвязкою особливих національно-державних питань европейського Сходу пришли ся в Ризі також представники Білоруси і [illegible].

Правда, вже в Минську провідник російської делегациї виступав в імени Сов. Росиї й Радянської України, [illegible] ке обєднаня в одній особі представника двох держав, [illegible] держави Росиї — і фіктивної — України мало [illegible] формальне значіня. До Риги прибув [illegible] окремий представник Радянської України — Дмитро Манульський, [illegible] в мало 1918 р. на переговорах в Києві між Росією й Україною [illegible] Совітську Росию. [illegible] Радянської України, що входив в склад російської делегациї, був підчинений її голові Йоффому, вправді [illegible] фіктивного [illegible] ного характеру Радянської України, [illegible] в Україні все таки наступили якісь переміни. Якіж були ті переміни?

Ще перед большевицькою офензивою виїхав з Відня на Україну Володимир Винниченко. Сей визначний український письменник і передовий діяч, опинившись на еміграциї і будучи — як багато инших — відірваним від рідного грунту, перейшов значну еволюцию в напрямі на ліво. Він, великий противник большевизму, особливо російського покрою, кінець кінцем переняв ся всім тим, що становить суть комунизму, і тільки в пристосуваню на Україні большевицьких форм добачував повне відродженя українського народу і реставрацию української державности. Віддаль все настроює рожево. Перейнятись комуністичними засадами, Винниченко, як активний діяч, заснував у Відни закордонну групу української комуністичної партиї з її органом "Нова Доба". Винниченко, як щирий патріот, болів над недолею України. Певно думав, що причинить ся до успокоєня розбурханого українського моря через засадженя радянських форм влади. Се й було безпосередньою причиною його виїзду на Україну. Приїхавши на місце, Вин-

виченко довший час розглядав ся у новостворених умовах державного житя України. Те, що він побачив на місци, не настроювало його оптимістично. Червона Москва радо хотіла його бачити в складі радянського уряду України, бо знала, як великим є імя Винниченка серед українських мас. Винниченкови запропоновано обняти воєнний комісаріят в радянськім уряді України, але він відмовив ся з огляду на те, що нема ніякої української армії. І що дня переконував ся Винниченко, що Радянська Україна є тільки фікциєю, що на чолі тої фікциї стоять Москалі і Жиди, але не Українці, що се філія московського уряду, але не уряд українського народу, що правлячою партиєю на Україні є К. П. Б. У. (Комуністична партия большевиків України), т. зв. областний відділ російської Комуністичної партиї, що українських комуністів переслідують большевики на рівні з т. зв. буржуазними партиями. Мимо сих важких досвідів і гіркої дійсности, коли здавало ся, що большевики в своїм поході не тільки заллють Польщу, але опанують цілу осередну Европу, Винниченко заключив умову з російськими комуністами, на основі котрої мала наступити українізация влади на Україні, мала бути утворена окрема українська червона армія, Україна мала стати справді незалежною радянською републикою. Одначе навіть тоді не вірив вже Винниченко в те, щоб большевизм вдержав ся на Україні. Вправді після заключеня умови на початку вересня Винниченко обняв становище голови Ради Народних Комісарів України і комісаріят закордонних справ, одначе мимо всього вижидав тільки першої нагоди, щоби видобути ся з того пекла, що й небавом стало ся. Участь Винниченка в радянськім уряді України безумовно причинила ся до того, що на риській конференциї зявив ся окремий представник Радянської України.

В Ризі зявили ся теж представники Східної Галичини. Диктатор Петрушевич з Льондону поручив др. К. Левицькому виїхати до Риги, щоби там слідити всі перипетиї конференциї. Дня 13 вересня 1920 р. виїхала з Відня делегация Української Национальної Ради в складі: др. К. Левицького, Ернеста Брайтера, др. О. Назарука і др. Л. Мишуги, котра вже з дороги вислала протест проти того, щоби в Ризі передрішано долю Схі-

дної Галичини без участи представників галицько - українського народу. На місци ще раз піднесено сей протест.

На кілька тижнів перед риською конференциєю англійська робітнича партия звернула ся була до польської социялістичної партиї із кількома запитами, між якими були й питаня, чи думає Польща визнати державну незалежність Східної Галичини в її етнографічних межах. Відповідь на се питанє була досить крута. Говорило ся в ній, що Поляки перший раз довідують ся про домаганя державної незалежности Східної Галичини, що Східна Галичина не має даних до державного істнованя, що сей край є мішаним краєм, що долю Східної Галичини вирішить Польща в порозуміню із східно-галицьким населенєм. Сеї самої методи держали ся Поляки й на переговорах в Ризі. Коли провідник російської мирової делєгациї, не з глибини свого переконаня, тільки для світа між умовами мира зажадав визнаня державної самостійности Східної Галичини, то провідник польської делєгациї Домбскі заявив, що про сю справу він взагалі не буде говорити, бо Східна Галичина ніколи не була складовою частиною Росиї. Розумієть ся, російська делєгация погодила ся з польським домаганєм.

При сій нагоді годить ся зазначити, чому Диктатор і відповідальні політичні провідники рішили в кінци обстоювати право Східної Галичини на повну незалежність, а не злучили долї нашої країни з долею цілої України. На се зложило ся багато причин, про котрі була вже мова, але головним мотивом такого поставленя справи було те, що широкий чужинний політичний світ зовсім не орієнтуєть ся в тонкостях українського питаня і його ріжновидностях і все окремо трактує Східну Галичину - - як бувшу частину австрийської держави, - - і Наддніпрянську Україну, як бувшу частину російської імперії. Се тільки окремий шлях здобути волю нашій країні, а не повна сепарация від Великої України, бо в разї здобутя державної незалежности нашій тіснішій Батьківщині ніщо не стоїть на перепоні згодом вповні обєднати обі українські держави.

До риської конференциї не допущено представника Української Народньої Республики. Польща лишила на ласку бо-

[illegible] на [illegible] хотби в [illegible] Ім. Мицрецьким. Ви[illegible] держав ся з черг[illegible] Чичерина, що [illegible] Московськ[illegible] говорять на [illegible] конференції.

В [illegible] 1920 р. в Ризі [illegible] до перемиря між Польщею і Совдепією. Одночасно [illegible] того самого дня і прелімінарій (попередній) мир [illegible] державами. Польща і Росія [illegible] в між собою [illegible] українські землі і [illegible] мирі, але входило в [illegible] добу [illegible] боротьби сих двох [illegible] держав.

Уряд У. Н. Р. [illegible] в [illegible] Правобережної України [illegible] Ревкомітет, [illegible] Ленінський уряд не [illegible] в Україні, [illegible] в Україні, перервати боротьбу з большевиками, [illegible] в порозумінню з всіми силами, котрі вели боротьбу з червоним імперіялізмом. Серед цих сил [illegible] рибиваєть ся російський [illegible], котрий [illegible] справи української державности [illegible] посередник [illegible] Денікін. Уряд У. Н. Р. [illegible] для спільної боротьби з ворогом і обороні своєї державности з козацькими республіками Кубанню, Доном і Тереком.

Перед [illegible] делегація Східної Галичини [illegible] конференції новий протест, в котрім [illegible] війна не [illegible] ся до участи в мирових нарадах, бо не [illegible] Совдепія з Радянською Україною [illegible] компетентним форумом для розвязки правно державного становища Східної Галичини. Але що російсько-українська делегація під [illegible] натиском згодила ся в прелімінарнім договорі приняти таку демаркаційну лінію, що Східна Галичина [illegible] на захід від [illegible], то галицька делегація відносить протест проти розпоряджуваня територією Східної Галичини. Якеньбудь [illegible] рішеня підприняте без згоди

Національної Ради Східної Галичини в відношеню до її території мусить бути уважане знасилуваним права самоозначеня східно - галицького населеня. Через те таке рішеня не має ніякого значіня. В кінці в протесті значуєть ся, що остаточна розвязка самостійности Східної Галичини буде вирішена в найблизшім часі на світовій мировій конференциї.

Крім того дня 8. жовтня делеґациї Білоруси і Східної Галичини видали поклик до цілого світа під написом: "До всіх!" з протестом проти імперіялістичних анексій, доконаних риським прелиминарним миром. В консеквенциї риського договору цілі народи обезправлено і знасилувано, а їх територіями поділили ся імперіялістичні сусіди, як приватним майном. Білорусь безправно поділено між Польщею і Росією, Східна Галичина в залости як добича припала Польщі. Жертвою сього "мира" впали українські области: Холмщина, Волинь і инші землї. В короткім часї така сама доля жде Литву. Сей протест звертаєть ся до всїх народів, аби вони в імя найвисших кличів людськости, культури й людяности помогли сим обезправненим народам видобути ся з важкого ярма.

Вже три роки бореть ся український народ за свою волю. І не пішла на марне кров десяток тисяч. Ми маємо оден великий здобуток: пливка, безвільна, етнографічна маса стала новітньою нацією. Сьогодня від Кавказу до Сяну знає кожна українська дитина, "чиї (ми) сини, ким, за що закуті", а ся свідомість і конечність, а саме конечність власної національної держави є запорукою нашої побіди. Наш народ вийшов на велику й криваву світову арену і не уступить вже з неї рабом, тільки мусить вийти славою і честью вінчаним побідником. Входимо в нову добу сучасної української історії, в добу свідомої боротьби за свою державність, а ся свідомість мусить нам дати власну державність. Під селянською стріхою зберіг ся дорогоцінний скарб народу, — його гомінка, милозвучна мова, українське село не потонуло в загальній анархії, не розстроїло ся в обхоплюючім його безладдю, поставило гать буринам руїни, створило свою власну владу і щасливо ставить

опір всім ворогам. Українське село пройшло добру школу, утворило завязки ладу і порядку і тим чином дало нам певність відродженя української державности власне на міцній основі сільського люду. Тепер черга за українською владою завершити будову української державности.

У Львові, дня 20. жовтня 1920.

EX LIBRIS
NICHOLAS ZALOZETSKY
WINNIPEG, CANADA

НЕЧУВАНЕ НЕЧУВАНЕ

ПОЛЬСЬКЕ ПРАВИТЕЛЬСТВО В СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ.

СКОНФІСКУВАЛО І ЗАБОРОНИЛО

КНИЖКУ

„ТРАГЕДІЯ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ"

або

Правдивий опис як Ляхи вбивали, мордували, знущали ся над нашими батьками, братами, сестрами, як нищили, рабували і палили їхнє добро і про всі инші вчинки Ляхо-Татарів довідаєте ся з книжки що тепер вийшла з друку під заголовком: —

ТРАГЕДІЯ ГАЛИЦЬКОЇ УКРАЇНИ

260 сторін. з образками і гербом України лише $1,00.

ЗМІСТ КНИЖКИ:

1. Нечувані, прямо потрясаючі звірства польського війська на галицькій Україні.
2. Арештованя, знущаня, терор над українським населенєм Сх. Галичини;
3. Крадежі, грабежі, і реквізиції польських ГУНІВ-ТАТАР в Сх. Галичині;
4. Страшні описи розстрілювань вагітних жінок і сивоволосих старців, палене домів з маленькими дітьми;
5. Варварські катованя українських полонених і інтернованих по таборах Домбя, Стшалкової, Берестя Литовська, Пікулич, Бригідок, де Поляки випровадили на другий світ понад 40,000 цвіту українського народа нарочним ширенєм тифусу, червінки и других пошестей, як також голодом.
6. Як виглядає в практиці мандаторське право дане Вільсоном, Лойд Джорджем і Клеменсом Польщі над Східною Галичиною?
7. Як виглядає тепер наше колись процвитаюче шкільництво в Галичині;
8. Оплакання економічний і політичний стан Східної Галицької України.

— Ціна лиш один доляр. —

Львівська часопись »Вперед« у 161 числі, з 15 липня п[illegible] слідуюче:

»Генеральний делегат зарядив відбрання дебіту ілюст[illegible]ланій українській брошурці під заголовком »Трагедія Галицької України.« Точний польських звірств у Східній Галичині.«

UKRAINSKA KNYHARNIA

848-850-852 Main Street. Winnipeg, Man.

ФІЛІЇ 1708 Rose Street, Regina, Sask. — 9753 Jasper Avenue, Edmonton, Alta.

ЧИ ВИ ЗНАЄТЕ, ЩО

КАНАДИИСКИЙ ФАРМЕР

се найстарша, найбільша і найпопулярнійша українська тижнева часопись в Канаді?

Навіщо ні не запренумеруєте її собі на один рік, а переконаєтесь. Також переконаєтесь, що ся просьвітно - економічна і політична часопись

Містить найбільше інтересних

вістий зі Старого Краю і ріжних частий світа, як також поучаючі статі так для фармерів як і для робітників та много ріжного змісту і напрямку дописий.

Канадиискии Фармер

се одинока українська часопись в Канаді, що не є односторонна зовсіпартійно - сектанська.

Ширить дійсну просвіту і голосить святу правду

Внаслідок чого ворогами її є лише ті, що не люблять ні просьвіти ні правди ні справедливости.

Канадиискии Фармер

істнує вже 19 літ, друкує ся на 12 сторін в великім форматі і має поверх 25 тисяч читачів та

Коштує в Канаді на рік **$3.00**

Поза границями Канади **$4.00**

За цілорічну передплату часопись дає вартісну премію.

—— **ЇЇ АДРЕСА:** ——

CANADIAN FARMER

120=2 King St. Winnipeg, Man.